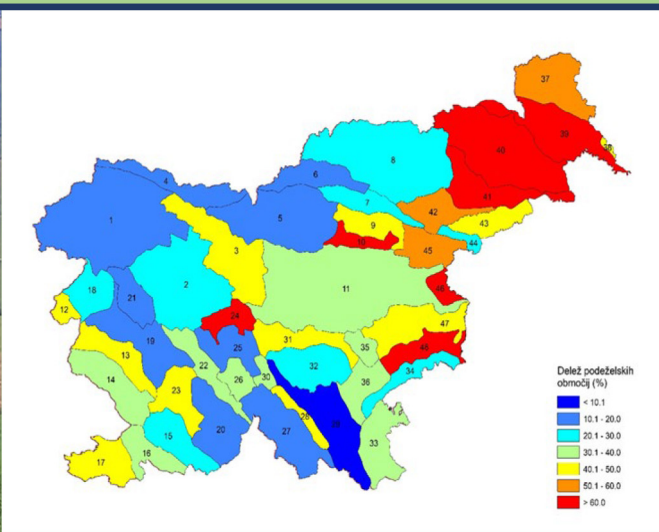

PODEŽELJE

uredili: Uroš Horvat, Eva Konečnik Kotnik, Igor Žiberna

Univerza v Mariboru

Filozofska fakulteta

Podeželje

Uredniki

Uroš Horvat

Eva Konečnik Kotnik

Igor Žiberna

April 2026

Naslov <i>Title</i>	Podeželje <i>The Countryside</i>
Uredniki <i>Editors</i>	Uroš Horvat (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta) Eva Konečnik Kotnik (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta) Igor Žiberna (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta)
Recenzija <i>Review</i>	Lučka Lorber (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta) Marko Krevs (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta)
Jezikovni pregled <i>Language editing</i>	Gašper Kušej
Tehnična urednika <i>Technical editors</i>	Marina Bajić (Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba) Jan Perša (Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba)
Oblikovanje ovitka <i>Cover designer</i>	Eva Konečnik Kotnik (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta) Jan Perša (Univerzitetna založba Univerze v Mariboru)
Grafika na ovitku <i>Cover graphic</i>	Konečnik Kotnik, Vovk, Žiberna, ipi.eprostor.gov.si, 2025
Grafične priloge <i>Graphic material</i>	Vsi viri so lastni, če ni navedeno drugače. Avtorji prispevkov in Horvat, Konečnik Kotnik, Žiberna (uredniki), 2026
Založnik <i>Published by</i>	Univerza v Mariboru Univerzitetna založba Slomškov trg 15, 2000 Maribor, Slovenija https://press.um.si , zalozba@um.si
Izdajatelj <i>Issued by</i>	Univerza v Mariboru Filozofska fakulteta Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija https://www.ff.um.si/ , ff@um.si
Izdaja <i>Edition</i>	Prva izdaja
Vrsta publikacije <i>Publication type</i>	E-knjiga

Dostopno na <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/1112>
Available at

Izdano Maribor, Slovenija, april 2026
Published at

© Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba
/ University of Maribor, University of Maribor Press

Besedilo / *Text* © Horvat, Konečnik Kotnik, Žiberna (uredniki), 2026

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna. / This work is licensed under the Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

Uporabnikom se dovoli reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javno priobčitev in predelavo avtorskega dela, če navedejo avtorja in širijo avtorsko delo/predelavo naprej pod istimi pogoji. Za nova dela, ki bodo nastala s predelavo, je tudi dovoljena komercialna uporaba.

Vsa gradiva tretjih oseb v tej knjigi so objavljena pod licenco Creative Commons, razen če to ni navedeno drugače. Če želite ponovno uporabiti gradivo tretjih oseb, ki ni zajeto v licenci Creative Commons, boste morali pridobiti dovoljenje neposredno od imetnika avtorskih pravic.

<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

911:316.334.55(497.4)(082)(0.034.2)

PODEŽELJE [Elektronski vir] / uredniki Uroš Horvat, Eva Konečnik
Kotnik, Igor Žiberna. - 1. izd. - E-knjiga. - Maribor : Univerza v
Mariboru, Univerzitetna založba, 2026

Način dostopa (URL) :

<https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/1112>

ISBN 978-961-299-136-4 (PDF)

doi: 10.18690/um.ff.4.2026

COBISS.SI-ID 274023171

ISBN 978-961-299-136-4 (pdf)

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026>

Cena Brezplačni izvod
Price

Odgovorna oseba založnika Prof. dr. Zdravko Kačič,
For publisher rektor Univerze v Mariboru

Citiranje Horvat, U., Konečnik Kotnik, E., Žiberna, I. (ur.) (2026).
Attribution *Področje*. Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba.
doi:10.18690/um.ff.4.2026

Kazalo

	Uvodnik <i>Introduction</i> Uroš Horvat, Eva Konečnik Kotnik, Igor Žibera	1
1	Razmisleki o slovenski geografiji podeželja: razvoj, dileme in spregledane tematike <i>Reflections on Slovenian Rural Geography: Development, Dilemmas, and Overlooked Topics</i> Peter Kumer	5
2	Podeželje od ruralnosti do rurbanosti <i>The Countryside from Rurality to Rurbanity</i> Vladimir Drozg	23
3	Demografski razvoj na območju Severovzhodne Slovenije <i>Demographic Development in the Northeastern Slovenia</i> Uroš Horvat, Danijel Davidović	63
4	Procesi spremembe rabe tal na slovenskem podeželju v obdobju 2000-2025 <i>Land Use Change Processes In the Slovenian Countryside In the Period 2000-2025</i> Igor Žibera	127
5	Varovanje obdelovalnih zemljišč v Sloveniji: med utvarami in realnostjo <i>Protection of Arable Land in Slovenia: Between Illusions and Reality</i> Igor Žibera	161
6	Izkoriščenost topoklimatskega vinogradniškega potenciala v Halozah <i>Utilization of the Topoclimatic Viticultural Potential in Haloze</i> Igor Žibera	183

7	Modeliranje prostorskega vzorca biodiverzitete sekundarnih travnišč: primer kraškega podeželja <i>Modeling the Spatial Pattern of Biodiversity in Secondary Grasslands: The Case of the Karst Countryside</i> Danijel Davidović, Nataša Pipenbaher, Sonja Škornik, Danijel Ivajnsič	201
8	Podeželski skupnostni vrtovi: na primeru Jurovski Dol v Slovenskih goricah <i>Rural Community Gardens: The Case of Jurovski Dol in Slovenske gorice</i> Ana Vovk, Danijel Davidović	227
9	Naravne rešitve za revitalizacijo vodnih ekosistemov: na primeru Treh ribnikov v Mariboru <i>Natural Solutions for Revitalizing Aquatic Ecosystems: The Case of the Three Ponds in Maribor</i> Ana Vovk	247
10	Zaznave, predstave in pojmovanja podeželja <i>Perceptions, Representations and Conceptions of the Countryside</i> Eva Konečnik Kotnik, Petra Jesenek Bračko	267

PODEŽELJA

U. Horvat, E. Konečnik Kotnik, I. Žiberna

Uvodnik

UROŠ HORVAT, EVA KONEČNIK KOTNIK, IGOR ŽIBERNA
uredniki

... so easy to look at, so hard to define ...
(Bob Dylan, Sara)

Na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete na Univerze v Mariboru smo se konec leta 2024 odločili za drzno potezo: pripraviti znanstveno monografijo na temo podeželja, v kateri bi predstavili aktualno dožemanje tega specifičnega geografskega okolja, ki ga je v zadnjem času zaradi vse večje prepletenosti mestnega in tradicionalnega podeželskega načina življenja, vse težje opredeliti. Nekoč ostra ločnica med mestom in njegovo okolico danes zelo hitro blede, zato je določanje kriterijev, s katerimi omejujemo podeželje, bistveno težje kot v preteklosti.

Tradicija geografskega raziskovanja podeželja na Oddelku za geografijo nekdanje mariborske Pedagoške akademije, nato Pedagoške fakultete in sedanje Filozofske fakultete, je zelo dolga. Geografija podeželja je pravzaprav predstavljala pomembno identiteto »mariborske geografske šole«, ki so jo zaznamovali predvsem naši spoštovani profesorji in tudi mentorji, Borut Belec, Božidar Kert, Ludvik Olas in Mavricij Zgonik. Kontekst preučevanja podeželja pa se je seveda do danes vseeno precej spremenil.

Kot v svojem prispevku ugotavlja prejemnik najvišjega, to je Melikovega priznanja Zveze geografov Slovenije na raziskovalnem področju in upokojeni član Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, ki je dobršen del svojega raziskovalnega dela posvetil tudi problematiki podeželja, Vladimir Drozg, se je zlasti v zadnjih treh desetletjih meja med urbanimi in tradicionalnimi podeželskimi pokrajinami močno zabrisala, spremenili pa so se tudi kriteriji, s katerimi opredeljujemo podeželje. Tako danes (pre)pogosto govorimo o podeželju, ne da bi bili v sebi popolnoma prepričani, o čem sploh govorimo. V tem smislu je odločitev o pripravi monografije o podeželju po eni strani poklon našim predhodnikom in raziskovalni tradiciji Oddelka za geografijo v Mariboru, po drugi strani pa drzen skok v področje geografije, katerega jasna določitev postaja vedno bolj izmuzljiva.

V pričujoči monografiji Podeželje, v kateri so s poglavji sodelovali vsi člani Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru ter nekaj zunanjih sodelavcev, in ki je na začetku leta 2026 izšla pri Univerzitetni založbi Univerze v Mariboru v knjižni zbirki Prostori, je tu nanizanih deset poglavij, v katerih so predstavljeni pregledni ter specifični problemi in procesi v povezavi s podeželskimi pokrajinami.

Peter Kumer v poglavju »Razmisleki o slovenski geografiji podeželja: razvoj, dileme in spregledane tematike« predstavi spreminjanje koncepta podeželja v geografiji. Avtor ugotavlja, da so bile raziskave podeželja v Sloveniji dolgo osredotočene predvsem na procese urbanizacije, suburbanizacije in praznjenja podeželja, medtem ko so bile socialne dimenzije pogosto prezrte.

Vladimir Drozg v poglavju »Podeželje od ruralnosti do rurbanosti« analizira spreminjanje razmerja med podeželjem in mestom skozi čas, od samozadostnosti podeželja, preko obdobja pomestenja do obdobja ruralnosti. Avtor ugotavlja, da sta se do 18. stoletja mesto in podeželje razvijala pretežno neodvisno drug od drugega, pri čemer je bila v tem obdobju za podeželje značilna avtarkičnost. S pojavom industrializacije in urbanizacije se je podeželje razvijalo pod vplivom mest, medtem ko je za obdobje od 90. let 20. stoletja naprej značilna ponovna krepitev gospodarske moči podeželja.

Uroš Horvat in Danijel Davidović v poglavju »Demografski razvoj na območju Severovzhodne Slovenije« analizirata dolgoročni demografski razvoj na ravni naselij, ki so večinoma opredeljena kot podeželska. Analiza je pokazala, da so se ključni

prostorski vzorci gibanja prebivalstva oblikovali že v zgodnjih fazah demografskega razvoja, in da so se, kljub pomembnim družbenim in gospodarskim spremembam, v veliki meri ohranjali do danes. Raziskava je vseeno pokazala, da se SV Slovenija razvija kot demografsko raznolik prostor, in da je sodobni demografski razvoj vse bolj odvisen od selitvenih tokov, prometne dostopnosti in vloge naselij v urbanem sistemu. To je prispevalo h krepitvi demografske rasti v širšem zaledju Maribora in ob pomembnejših prometnicah, medtem ko Pomurska statistična regija ne izkazuje primerljivih procesov prostorske koncentracije prebivalstva.

V poglavju »Procesi spremembe rabe tal na slovenskem podeželju v obdobju 2000-2025« poskuša Igor Žiberna tipizirati podeželje v Sloveniji z vidika rabe tal in prikaže spremembe rabe tal v podeželskih pokrajinah. Avtor opozarja predvsem na procese »viličenja« najkakovostnejših obdelovalnih površin, ki po letu 2000 (pre)pogosto prehajajo v zemljišča v zaraščanju in pozidana zemljišča. Isti avtor v poglavju »Varovanje obdelovalnih zemljišč v Sloveniji: med utvarami in realnostjo« analizira procese zmanjševanja obdelovalnih površin v Sloveniji, ki v luči nizke stopnje samooskrbnosti niso ugodni. Igor Žiberna v poglavju »Izkoriščenost topoklimatskega vinogradniškega potenciala v Halozah« predstavlja tudi stanje rabe tal in procese spreminjanja rabe tal na najugodnejših topoklimatskih vinogradniških legah v Halozah, ki so bile v preteklosti ena od najpomembnejših vinogradniških pokrajin v Sloveniji. Procesi zadnjih 25 let kažejo opuščanje vinogradov na najkakovostnejših legah, ki se pogosto zaraščajo, zaradi česar je topoklimatski vinogradniški potencial Haloz vedno slabše izkoriščen.

Danijel Davidović, Nataša Pipenbaher, Sonja Škornik in Danijel Ivajnsič so avtorji poglavja »Modeliranje prostorskega vzorca biodiverzitete sekundarnih travnišč: primer kraškega podeželja« v katerem analizirajo potek sukcesije in spremembe vrstne pestrosti sekundarnih travnišč na območju Natura 2000 na Krasu med letoma 2014 in 2024. Avtorji ugotavljajo močno intenziviranje procesa zaraščanja travnišč. Primerjava travnišč z in brez intervencij Skupne kmetijske politike je razkrila, da obstoječi ukrepi ne zagotavljajo dolgoročne ohranitve vrstno bogatih sekundarnih travnišč.

Ana Vovk v poglavju »Podeželski skupnostni vrtovi: na primeru Jurovski Dol v Slovenskih goricah« predstavlja primer dobre prakse na primeru skupnostnih vrtov, ki se vedno pogosteje pojavljajo tudi na podeželju, kjer imajo pomembno vlogo pri spodbujanju trajnostnega načina življenja in izboljševanju kakovosti življenja. Njihov

prispevek presega pridelavo hrane, saj pozitivno vplivajo na socialno kohezijo, okoljsko trajnost, ekonomsko odpornost in javno zdravje. Avtorica predstavlja ureditev podeželskih urbanih vrtov na primeru Jurovskega Dola v Slovenskih goricah. Ista avtorica v poglavju »Naravne rešitve za revitalizacijo vodnih ekosistemov: na primeru Treh ribnikov v Mariboru« predstavi učinkovit sistem za oživitve vodnih ekosistemov na podeželju s posnemanjem naravnih procesov obnavljanja kakovosti vode in funkcije habitata na primeru Treh ribnikov. Prispevek je nastal na osnovi projekta Revitalizacija Treh ribnikov z naravnimi rešitvami, ki je bil izpeljan leta 2024.

V zadnjem poglavju »Zaznave, predstave in pojmovanja podeželja« Eva Konečnik Kotnik in Petra Jesenek Bračko analizirata kako mladi dojemajo podeželje. Ugotavljata, da so zaznave in predstave mladih povezane z vizualnimi značilnostmi in osnovnimi funkcijami podeželskega prostora, manj pa s procesi na podeželju. Zanimivo je, da starejši anketiranci izpostavljajo pojav pomestenja podeželja, medtem ko mlajši podeželje pogosteje dojemajo kot avtentično, kmečko in samooskrbno.

Avtorji monografije smo želeli izpostaviti, da je pojem »podeželje« danes težje opredeljiv, po drugi strani pa smo izhajajoč iz koncepta geografije kot družbeno odgovorne vede želeli izpostaviti nekatere neugodne procese na slovenskem podeželju in poskušali predstaviti rešitve le-teh. Če bodo rezultati poglavij podali vsaj nekaj možnih rešitev obravnavanih problemov, bo monografija dosegla svoj namen. Še bolj pa bomo veseli, če bo njena vsebina dala iztočnice za nove raziskave.

RAZMISLEKI O SLOVENSKI GEOGRAFIJI PODEŽELJA: RAZVOJ, DILEME IN SPREGLEDANE TEMATIKE

PETER KUMER^{1,2}

¹ Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija

peter.kumer@um.si

² Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, Slovenija

peter.kumer@fdv.uni-lj.si

Prispevek obravnava razvoj geografije podeželja v Sloveniji in njegov preplet s prostorskimi, demografskimi ter družbeno-kulturnimi vidiki. V teoretičnem delu so predstavljene različne opredelitve podeželja in spremembe v njegovem razumevanju skozi čas. Analiza slovenskih raziskav kaže, da je bila pozornost dolgo usmerjena predvsem v procese urbanizacije, suburbanizacije in praznjenja podeželja, medtem ko so bile socialne dimenzije pogosto prezrte. V zadnjih letih se pojavlja več raziskav, ki vključujejo vidike ranljivih skupin, kot so starejši, kmečke ženske, Romi in kvir prebivalstvo, kar nakazuje premik k bolj vključujočemu razumevanju podeželskega prostora. Prispevek poudarja potrebo po celostnem in inter-disciplinarnem pristopu k preučevanju podeželskega prostora.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.1](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.1)

ISBN
978-961-299-136-4

Ključne besede:
razvoj podeželja,
demografske spremembe,
socialna vključenost,
kakovost življenja,
ranljive skupine

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.1](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.1)

ISBN
978-961-299-136-4

Keywords:
rural development,
demographic change,
social inclusion,
quality of life,
vulnerable groups

REFLECTIONS ON SLOVENIAN RURAL GEOGRAPHY: DEVELOPMENT, DILEMMAS, AND OVERLOOKED TOPICS

PETER KUMER^{1,2}

¹ University of Maribor, Faculty of Arts, Department of Geography, Maribor, Slovenia
peter.kumer@um.si

² University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Ljubljana, Slovenia
peter.kumer@fdv.uni-lj.si

The paper discusses the development of rural geography in Slovenia and its interrelation with spatial, demographic, and socio-cultural dimensions. The theoretical part presents various definitions of the rural areas and the evolution of its understanding over time. The analysis of Slovenian research shows that attention has long been focused mainly on processes of urbanization, suburbanization, and rural depopulation, while social dimensions were often overlooked. In recent years, however, an increasing number of studies have addressed vulnerable groups such as the elderly, farm women, the Roma population, and queer communities, indicating a shift towards a more inclusive understanding of rural space. The paper highlights the need for a holistic and interdisciplinary approach to the study of rural areas.

University of Maribor Press

1 Uvod

Po drugi svetovni vojni so se raziskovalci v zahodnoevropski in anglo-ameriški geografiji le omejeno posvečali podeželju in njegovim celovitim problemom, medtem ko je slovenska geografija večino svojih raziskav usmerjala prav v to področje (Klemenčič 2006). Nadomestilo ga je zanimanje za urbano geografijo, kar je seveda posledica globalne urbanizacije (Clout 2013). To se je v 90. letih 20. stoletja bistveno spremenilo, saj je zanimanje za podeželje v državah na Zahodu močno naraslo in spodbudilo poglobljene teoretske razprave o njegovih značilnostih (Gregory idr. 2009, 659), ki pa v slovenski geografiji niso dobile večjega odziva.

Geografija podeželja je kot odziv na vrsto političnih in kulturnih vprašanj doživela razcvet: pritisk na podeželje in divjino, ki ga povzroča urbanizacija, preobrazba kmetijstva, agresivni vzpon industrijskega kmetovanja, pojav novih oblik rekreacije, razvoj sekundarnih bivališč na podeželju in razslojevanje prebivalstva na podeželju. Ta vprašanja so izzvala sam koncept ruralnosti (Marsden idr. 1993; Cloke 2006), kjer se vse pogosteje podeželje razume kot niz kulturnih konstruktov, ne pa kot zamejen geografski prostor (Murdoch 2003). V Severni Ameriki so bile izvedene študije o izkoriščanju in zatiranju, ki so del razprav o kapitalistični produkciji podeželskih pokrajin (Mitchell 1996; Ploštajner in Hočevar 2018), ter o konstruiranih predstavah o prostoru (v angl. *imaginative geographies*), zlasti v literaturi in filmu (Henderson 1999). Kljub temu pa je le malo raziskovalcev eksplicitno svoje delo umeščalo v okvir geografije podeželja.

V Sloveniji imamo prav tako številne družbeno-geografske študije primerov, ki dejansko zadevajo geografijo podeželja, čeprav so v prispevkih redko jasno opredeljene kot take. Kot pravita Drozg in Pelc (2008) *“v Sloveniji ni velikih mest ... zato se veliko geografskih razprav hote ali nebote nanaša tudi oziroma predvsem na podeželje.”* V Sloveniji podeželje zavzema bistveno večji del prostora kot urbanizirana območja. V primerjavi z državami z velikimi metropolitanskimi središči in večmilijonskimi mesti ter s strani njihove perspektive se zdi, kot da je celotna Slovenija pravzaprav eno samo podeželsko območje.

V prispevku obravnavamo razvoj slovenske geografije podeželja, jo umeščamo v primerjalni okvir anglo-ameriške geografije podeželja ter analiziramo prevladujoča in prezrta raziskovalna področja.

2 Pojmovanje podeželja

Pojmovanje podeželja je dolgo belilo glave družbenih geografov. Spraševali so se, kam sega podeželje in od kod dalje govorimo o mestu. Ko govorimo o podeželju, vedno vsaj posredno govorimo tudi o mestu – in enako velja v nasprotni smeri. V obdobju mestnih obzidij je bilo lažje določiti podeželje – tisto območje, ki je na drugi strani obzidja. Še v 18. stoletjem so bile razlike med podeželjem in mestom velike in v prostoru ju je bilo lahko ločiti. Podeželja in mesta so danes prepletena, meja ni več razločljiva in nastala so obsežna prehodna območja iz urbanega v ruralno.

V 20. stoletju je kvantitativna geografija k zamejevanju prostora na urbani in ruralni del prispevala s kazalniki ruralnosti (Nelson idr. 2021). Med najpogostejše sestavine tovrstnih kazalnikov sodijo velikost in gostota prebivalstva, demografske značilnosti, kot so na primer starost (v ameriškem kontekstu tudi delež belcev in verujočih), oddaljenost (npr. razdalja do urbanih območij), dostopnost (razdalja do storitev, dostop do infrastrukture, kot so avtoceste in železnice) in ekonomski kazalniki (npr. stopnja brezposelnosti, dohodek gospodinjstev, delež nekmetijskih zaposlitev, delež zdravstvenih delavcev, delež samozaposlenih, raven izobrazbe).

Strategija prostorskega razvoja Slovenije (Bartol idr. 2023) podeželje opredeljuje kot

“območja s podobnimi naravnimi, gospodarskimi in družbenimi značilnostmi, prepoznavno prostorsko identiteto in viri. Zanj so značilna manjša naselja in manjša gostota poselitve. V krajinski sliki prevladujeta kmetijska in gozdna raba prostora.”

Med pomembnejše kazalnike, ki se jim posvečamo v Sloveniji pri opredeljevanju podeželja, sodita obseg kmetijske proizvodnje in raba tal, kjer se najpogosteje ugotavlja delež kmetijskih zemljišč (npr. Žiberna 2018; Žiberna idr. 2022; Žiberna idr. 2023). Splošno dojemanje podeželja v Sloveniji, prav tako pa tudi v drugih državah, je namreč tesno povezano s kmetijstvom. Guštin in Potočnik Slavič (2020) s pregledom nekatere domače in tuje literature o podeželju ugotavljata, da je pojem »podeželje« sicer zelo kompleksen, vendar pa je najpogosteje opredeljen glede na njegovo kmetijsko in gozdarsko funkcijo.

Ti kazalniki so imeli pomembno vlogo – v ZDA so na primer nekatera območja, če so označena kot podeželska, deležna državne pomoči. Na podeželju v ZDA se namreč soočajo s problemom dostopa do zdravstvenih storitev, osnovne oskrbe in

stanovanj (Doogan idr. 2018; Zhao idr. 2019). Tako široke opredelitve podeželskih območij so vodile v slabo implementacijo politik razvoja podeželja. V zadnjih letih so se meje med urbanimi in podeželskimi območji zabrisale (Jacquet idr. 2017; Lichter in Brown 2011; National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine 2015). Ciljno usmerjene politike in natančna izvedba so bolj uspešne kot preveč splošni ukrepi, še posebej ob omejenih finančnih virih (Dubois 2012; Howlett 2009; Partridge idr. 2009). Hkrati so potrebne tudi bolj niansirane opredelitve podeželja. Za reševanje teh izzivov in pomanjkljivosti je bilo predlaganih in razvitih več indeksov, ki vključujejo več značilnosti podeželja. Ker se podeželski konteksti razlikujejo po svetu in tudi znotraj posameznih držav ter imajo različne definicije podeželja različne namene, je splošno priznано, da ne obstaja en sam indeks, nabor dejavnikov ali merilna lestvica, ki bi bili univerzalno primerni za opis podeželja v vseh okoljih in za vse namene (Doogan idr. 2018; Halfacree 2001; Isserman 2005; Marsden 1998; National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine 2015).

Svojevstveno opredelitev podeželja podaja Sekcija zdravnikov družinske medicine v podeželskih in odmaknjenih ambulantah. Ta podeželske in odmaknjene ambulante v Sloveniji opredeljuje kot tiste, ki se nahajajo: (a) izven večjih naselij (v krajih z manj kot 5.000 prebivalci oziroma najmanj 15 km oddaljenih od večjih mest); (b) na kmetijskih, gorskih ali redko poseljenih območjih; ali (c) na odmaknjenih območjih, ki so več kot 20 km oddaljena od najbližje bolnišnice ali urgentne enote. Poleg tega številni zdravniki na teh območjih delujejo v pogojih profesionalne izolacije, kar pomeni, da delajo sami ali pa je v radiju 10 km prisoten le še en zdravnik družinske medicine. Takšne ambulante so lahko podružnice večjih zdravstvenih ustanov s sedežem v bližnjem mestu, zasebne prakse ali pa jih vodijo samostojni zdravstveni delavci (Kersnik in Klemenc, 2013; Petrovcic, 2016).

Pomanjkanje enotnosti pri določanju podeželja vseeno ovira primerjalne raziskave ter učinkovitost politik (National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, 2015). Čeprav obstajajo razlogi za oblikovanje specifičnih meril glede na lokalni kontekst, izbira posameznih spremenljivk za določanje podeželja pogosto ni utemeljena na teoretičnem okviru ali na konceptualizaciji podeželja. Izbira spremenljivk je prej odraz razpoložljivih podatkov kot pa resničen prikaz narave podeželja na določenem območju. Nekateri raziskovalci posledično menijo, da pojma mestnost in podeželskost sploh nista več prostorska pojma, temveč ju je treba razumeti družbeno in kulturno, saj globalizacija povzroča deteritorializacijo – to

pomeni, da družbene spremembe niso več odvisne od fizičnega prostora, geografskih meja ali razdalj (Murdoch 2003; Rizman 2001). K temu prispevajo pojmi kot je protimestnost (counterurbanisation), torej selitev prebivalcev iz mest nazaj na podeželje; prvi je ta pojem opisal Berry (1976). Poleg tega so vse pogostejše dnevne migracije in kraji bivanja na podeželju, skupaj s hkratnim delom v mestih (Fulton idr. 1997). Odvisnost od naravnih virov na podeželju se zmanjšuje, kar še dodatno briše razlike med obema prostoroma.

Sociologi in antropologi se pri raziskovanju razlik med mestom in podeželjem pogosto več ne opirajo na prostorske značilnosti, temveč na kulturo in življenjski slog ljudi. Temelji izhajajo iz klasičnih del avtorjev, kot so Simmel, Durkheim, Redfield, Wirth in Tönnies (1955). V njihovih temeljnih socioloških in antropoloških delih s konca 19. in začetka 20. stoletja so opozarjali, da je podeželje povezano z intimnostjo, tradicijo in skupnostjo, medtem ko je za mesto značilna anonimnost, racionalnost in individualizem. Podeželski način življenja, glede na navedeno, torej zaznamujejo močnejše vezi med ljudmi, tradicija in stabilnost, kar ustvarja večji občutek varnosti. Nasprotno pa je mestni način življenja hitrejši, bolj mehaniziran in specializiran. Nekateri raziskave kažejo, da so prebivalci podeželja manj podvrženi stresu, njihov občutek pripadnosti pa je pomembnejši kot pri mestnih prebivalcih (Kumer 2017).

Zanimivo raziskavo so v ZDA izvedli Lowin in njegovi sodelavci (1971), ki so z meritvami časa, potrebnega za različne vsakdanje storitve – kot so pošiljanje pošte, točenje goriva, menjava denarja ali nakup cigaret – ter z opazovanjem hitrosti hoje ugotovili, da je tempo življenja v mestih občutno hitrejši kot je na podeželju. Nedavna študija (Salazar-Miranda idr. 2025) temu pritrjuje. Raziskava je primerjala spremembe v vedenju pešcev v urbanem okolju skozi čas. Ugotovili so, da se je v treh mestih na severovzhodu ZDA povprečna hitrost hoje pešcev med letoma 1980 in 2010 zvišala za okoli 15 odstotkov.

Da bi presegli razprave o dihotomiji med mestom in podeželjem, so številni raziskovalci opisovali postopen prehod iz ene v drugo kategorijo prostorskega spektra ter razvili koncept ruralno-urbanega kontinuuma, vmesnega prostora med mestom in podeželjem (npr. Dewey 1960; Pahl 1966). Nekaj časa je bila to priljubljena hipoteza o neprekinjenem prehajanju načinov življenja med podeželskimi območji in velikimi mesti. Koncept je temeljil na predpostavki o nasprotju stališč in vedenj med idealnimi podeželskimi razmerami na eni strani – za

katere so značilne skupnosti, zgrajene na sorodstvenih vezeh, navezanosti na prostor in sodelovanje, kar je Tönnies (1955) poimenoval *Gemeinschaft* – ter velikimi mesti na drugi strani – za katera so značilne družbe, v katerih prevladujejo neosebni, predvsem tržni odnosi (*Gesellschaft*). Čeprav so nekatere empirične raziskave pokazale vzorce, skladne s hipotezo, so jo v veliki meri ovrgle študije, kot je Pahlova študija (1965), ki so ugotovile obstoj vasem podobnih skupnosti v mestih ter širjenje urbanih značilnosti na podeželje.

3 Kratak pregled razvoja slovenske geografije podeželja

V Sloveniji so bili v drugi polovici 20. stoletja geografi prvi, ki so se v svojih raziskavah posvetili podeželju kot posebni prostorski enoti (Klemenčič 1960; Vrišer 1965; Kokole 1976). K temu jih je spodbudil razmislek o vplivu urbanizacije in industrializacije, ki sta širila urbani prostor, ki prej v slovenskem prostoru ni bil tako izrazit. Po mnenju Drozga in Pelca (2008) v Sloveniji prej ni bilo velikih mest, ob katerih bi se razvila tako imenovana urbana pokrajina; ti procesi so nastali šele v zadnjih desetletjih. Raziskave o slovenskem podeželju so se večinoma posvečale spremembam, ki jih prinaša urbanizacija. Ravbar (1992) je ugotavljal spremembe v fizičnem razvoju naselij, spremembe v socialni strukturi podeželja in spremembe v sistemu kulturnih vrednot, ki jih v podeželska naselja vnaša mestno naravnani način življenja. Mihevc (1990) je preučeval praznjenje hribovitih in obrobni območij ter hkratno koncentracijo prebivalstva v urbanih središčih, zanemarjanje manjših naselij in nevarnost izgube njihove identitete.

Od devetdesetih let 20. stoletja dalje se pojavi več raziskav, ki obravnavajo proces suburbanizacije (npr. Ravbar in Pak 1996; Rebernik 2004; Drozg 2006). Po daljšem obdobju upadanja števila prebivalcev na podeželju, je namreč po letu 1991 mogoče zaznati rahel porast. Po podatkih Ravbarja (2007) se je med letoma 1961 in 1991 podeželsko prebivalstvo zmanjšalo za približno 15 %, med letoma 1991 in 2002 pa povečalo za 1,7 %. Ta trend se je nadaljeval tudi v naslednjih letih, pri čemer je demografska rast najizrazitejša na podeželskih območjih z dobro dostopnostjo do večjih regionalnih središč – torej na območjih suburbanizacije. Klemenčič (2005) je ta območja opredelil kot urbanizirana in z visokim deležem nekmečkega prebivalstva. Skrb pa je izrazil za tisto podeželje, ki se sooča z depopulacijo, krčenjem kmetijskih površin, zaraščanjem in »izginjanjem« kulturne pokrajine. To sta podrobneje raziskala Horvat in Žiberna (2020), ki sta ugotovila, da na procese spreminjanja rabe tal pomembno vplivajo demografski dejavniki, zlasti spremembe

v starostni strukturi prebivalstva in rast prebivalstva. V območjih z rastjo prebivalstva se obseg obdelovalnih površin zmanjšuje, medtem ko se v območjih depopulacije in naraščanja indeksa staranja povečuje delež zemljišč v zaraščanju.

Značilnosti urbanega so začele prodirati povsod na podeželje, tam so se pojavile dejavnosti, nekoč značilne le za mesta. Kmetijstvo in gozdarstvo sta izgubila nekdanji pomen, čeprav še vedno zavzemata večino podeželskega prostora. Mestno prebivalstvo vse pogosteje uresničuje svoje interese na podeželju. Zaradi teh prepletov je Perpar (2002) izdelal tipologijo podeželskih območij, kar je bila tedaj pogosta praksa v prostorskih in regionalnih strategijah evropskih držav. Izziv prestrukturiranja in preobrazbe podeželja je stopil v ospredje v času vstopanja Slovenije v Evropsko unijo (npr. Potočnik 2002; Golobič in Marušič 2001; Klemenčič 2006). Lorber (2004) je izpostavila potrebo po razvoju podeželja za doseganje uravnoteženega regionalnega razvoja, ki upošteva gospodarske, ekološke, kulturne in politične vidike.

V ospredje so prišle nekmetijske dejavnosti, kot je turizem. Kljub temu da se je organiziran razvoj podeželskega turizma v Sloveniji začel že v začetku 70. let, je država aktivno pristopila k njegovemu spodbujanju na kmetijah. To je vključevalo vzpostavljanje svetovalnih služb, določanje tehničnih pogojev in kategorizacije, vključevanje strokovnjakov pri ustanavljanju združenj, oblikovanje izvirnih turističnih produktov na podeželju, usposabljanje lokalnega prebivalstva ter številne promocijske dejavnosti. Turizem je bil prepoznan kot ena od možnosti za razvoj gospodarstva na podeželju. Tem razvojnim usmeritvam so sledile tudi raziskave v slovenski geografiji podeželja. Potočnik Slavič in Schmitz (2013) sta denimo izpostavila, da je agroturizem ena izmed oblik diverzifikacije dejavnosti na kmetijah. Prispeva lahko k večji trajnosti podeželskih skupnosti ter k ohranjanju kulturne dediščine in pokrajine, hkrati pa ustvarja delovna mesta in dodatne prihodke za prebivalce podeželja, zlasti za ženske.

Negativne demografske in okoljske procese na podeželju naj bi zaustavilo zagotavljanje novih delovnih mest in dobre dostopnosti do bližnjih zaposlitvenih ali izobraževalnih središč. Pojavila se je potreba po novih razvojnih paradigmah slovenskega podeželja (Lorber 2013), pri čemer je stara razvojna paradigma temeljila na povečanju kmetijskega dohodka in konkurenčnosti proizvodnje. Nova razvojna perspektiva poudarja oblikovanje konkurenčnega podeželskega prostora, ki temelji na izrabi lokalnih prednosti in neizkoriščenih virov. V ospredje stopa celovit razvoj

podeželja, kjer kmetijstvo ni več osrednji dejavnik, temveč del povezanega sistema gospodarskih dejavnosti, kot so (že prej omenjeni) turizem na kmetijah, rekreacija, proizvodnja ter informacijske in komunikacijske tehnologije.

Lorber (2009) je opozorila, da je slovensko prebivalstvo močno navezano na tradicionalni način življenja na podeželju. Med najpomembnejšimi vrednotami izstopajo ohranjanje kulturne pokrajine, kakovost bivanja v bližini narave ter pridelava zdrave hrane. To zahteva poglobljeno analizo vplivov tržnega gospodarstva in skupne kmetijske politike EU na ohranjanje tradicionalnega načina življenja in kmetovanja. Pri tem so ključni kazalniki preobrazbe slovenskega podeželja predvsem raba tal, velikost in lastniška struktura kmetij, delež in mobilnost podeželskega prebivalstva ter proizvodna usmerjenost kmetij.

V povezavi z vrednotami na podeželju je zanimiv prispevek Tirana (2015) s področja volilne geografije. Avtor ugotavlja, da so gosteje poseljena mestna območja običajno levo politično usmerjena, podeželje pa velja za trdnjavo desno usmerjenih političnih strank.

Po letu 2010 so v proces preučevanja podeželja izraziteje posegli predstavniki negeografskih ved. Sociolog Uršič je raziskoval neurbani značaj slovenskega načina življenja (Uršič in Hočevar 2007; Uršič, 2015) in prispeval k preučevanju razlogov zaradi katerih je Slovenija država z eno najnižjih stopenj urbaniziranosti v okviru Evropske unije. Ugotavlja, da je odklanjanje življenja v mestu in preferenca po življenju v ruralnih območjih ena pomembnejših značilnosti slovenske družbe.

Z družbeno-gospodarskim razvojem (gospodarskih dejavnosti, prevoznih sredstev, deagrarnizacije, krepitev komuniciranja in trgovanja na globalni ravni) so prebivalci postali vse manj odvisni od življenja v podeželski skupnosti. Pojavile so se nove priložnosti za delo, preživljanje prostega časa in oskrbo s hrano zunaj podeželskega naselja; običajno v naseljih z več središčnimi dejavnostmi. Podeželska skupnost je zaradi močno zmanjšane vloge kmetijske dejavnosti v življenju posameznikov vse manj odvisna od funkcionalnega območja okoli naselja (Guštin in Potočnik Slavič 2015).

4 Delitev slovenskega podeželja

Slovenski geografi so kompleksnost podeželja večkrat ponazarjali s tipologijo podeželskih območij (Preglednica 1). Klemenčič (2002) je menil, da zaradi velikih strukturnih sprememb v družbi (najprej industrializacija, nato pa deindustrializacija in diferenciacija) ne moremo več govoriti o enotnem agrarnem podeželju. Predlagal je tri demografske tipe geografskih območij. Za območje urbanizacije, ki zajame tudi podeželsko primestje, je značilna stabilna rast prebivalstva in raznolika gospodarska struktura. Drugi tip so prehodna območja manjših centralnih krajev z agrarno strukturo in delno urbaniziranimi otoki. Tretji tip pa predstavljajo demografsko ogrožena območja s stalnim upadanjem števila prebivalstva, predvsem v gorskih, hribovitih in obrobni delih Slovenije.

Preglednica 1: Nekaj primerov tipologij podeželskih območij v Sloveniji.

Vir	Tipi podeželja	Ključni kriteriji
Klemenčič (2002)	urbana, prehodna, demografsko ogrožena	demografski trendi, stopnja urbaniziranosti, funkcionalne povezave z mestom
Perpar, Kovačič (2002)	obmestna, značilna, območja praznjenja	demografski trendi, dnevne migracije, zaposlitvena struktura
Ravbar (2007)	suburbanizirana obmestja, obmestna naselja, podeželska območja	dostopnost, bližina urbanih središč, suburbanizacija
Program razvoja podeželja (2015)	podeželske občine z upadajočim in rastočim številom prebivalcev	demografski trendi
Strategija prostorskega razvoja Slovenije (2023)	jedrno, zaledno, odmaknjeno	demografski trendi, dostopnost, razvojni potencial

Tipologijo podeželskih območij v Sloveniji sta izdelala tudi Perpar in Kovačič (2002). Opredelila sta tri osnovne tipe podeželskih območij: obmestna območja, značilna podeželska območja in območja praznjenja. Obmestna območja so območja z visoko gostoto prebivalstva. Zanje je značilna stalna rast prebivalstva, predvsem zaradi bližine mest in velikega deleža dnevnih migracij, saj okoli 77 % prebivalcev dnevno migrira na delo v urbana središča. Prevladujejo zaposlitve v sekundarnih in terciarnih dejavnostih, medtem ko je kmetijstvo večinoma dopolnilno in pogosto bolj intenzivno, npr. v obliki vrtnarstva ali sadjarstva. Kmetije so majhne in starejše, vendar so ta območja infrastrukturno in gospodarsko najbolj razvita.

Značilna podeželska območja predstavljajo najbolj vitalni del slovenskega podeželja. Imajo zmerno gostoto prebivalstva ter ugodno starostno strukturo. V teh območjih prevladujejo dopolnilne kmetije, kar pomeni, da prebivalci pogosto kombinirajo kmetijsko dejavnost z drugimi oblikami zaposlitve. Kmetije so večje, pogosto presega pet hektarjev, kar omogoča boljšo gospodarsko stabilnost. Avtorja ta tip delita glede na nadmorsko višino, in sicer na ravninska območja (do 400 m), gričevnata območja (400–600 m) in gorska območja (nad 600 m).

Območja praznjenja predstavljajo demografsko in gospodarsko najbolj ogrožen del podeželja. Zanje je značilna nizka gostota prebivalstva in upadanje števila prebivalcev, ki ga spremlja izrazito staranje prebivalstva. Kmetijstvo je tu še vedno pomemben vir preživetja, vendar so kmetije majhne in pogosto brez naslednikov, kar vodi v njihovo postopno opuščanje. Slaba infrastruktura, pomanjkanje delovnih mest in odseljevanje mladih povzroča zaraščanje kmetijskih površin ter propadanje kulturne pokrajine.

Tipologija podeželja po Ravbarju (2007) temelji na prostorski dostopnosti in stopnji suburbanizacije posameznih območij. Avtor razlikuje med suburbaniziranimi območji, območji s posameznimi naselji in podeželskimi območji, pri čemer izpostavlja povezavo med razvojnimi možnostmi podeželja in bližino regionalnih središč. Takšna območja zaznamuje demografska rast ter preplet mestnih in podeželskih funkcij.

Slovenija v Programu razvoja podeželja podeželje opredeljuje kot celotno državo, z izjemo šestnajstih naselij z več kot 10.000 prebivalci, ki so posebej določena kot nepodeželska naselja. Program prav tako razlikuje tri tipe naselij v državi, pri čemer podeželska naselja predstavljajo 85,6 % vseh naselij. Poleg tega opredeljuje dva tipa podeželskih občin – 82 podeželskih občin z upadajočim številom prebivalcev in 61 podeželskih občin z rastočim številom prebivalcev (Roos idr. 2024).

Strategija prostorskega razvoja Slovenije (2023) navaja tri tipe podeželskih območij. Jedrno podeželje je tisto, ki je razvojno vitalno, a ponekod omejeno zaradi naravnih pogojev (relief, nadmorska višina, nakloni) ter demografskih sprememb in oddaljenosti od središč. Podeželje v zaledju mest je povezano z urbanimi območji, zaznamovano z visoko potrošnjo prostora ter gospodarskim in prostorskim prestrukturiranjem, dejavnosti pa so raznolike, ne le kmetijske. Odmaknjeno

podeželje je oddaljeno od večjih središč, pogosto obmejno in gorato, z izrazitimi procesi demografskega in gospodarskega krčenja.

5 O ranljivih skupinah na slovenskem podeželju

Geografi so se pogosteje posvečali razvojnim neskladjem slovenskega podeželja in si zato prizadevali za planiranje na regionalnem nivoju; posledično so se manj posvečali posameznim problemom podeželja (npr. razprave geografov: Pelc 2002; Kušar 2004; Klemenčič 2006). Ker na podeželje pogosto gledajo celostno, so prispevki geografov o ranljivih skupinah na slovenskem podeželju zelo redki.

Problematiko romskih naselij, predvsem v smislu oskrbe z vodo, električno energijo in sprejemanja s strani lokalnega okolja, je preučeval geograf Jernej Zupančič (2007; 2017; 2021). Poleg njega pa so se prostorskim vidikom Romov posvečali predvsem na področju politične znanosti, sociologije ali antropologije (Komac in Lakota 2015; Janko Spreizer 2020).

Raziskovalci s področja varnostnih ved (npr. Eman in Bulovec, 2021) ugotavljajo, da je kriminal na podeželju podoben urbanemu (tatvine, nasilje), a vključuje tudi specifične oblike (npr. kmetijski in okoljski kriminal, ilegalne migracije, droge). Nasilju so izpostavljeni predvsem ženske in starejši ter tudi marginalizirane skupnosti (npr. Romi). Na kriminal močno vplivajo slabi socio-ekonomski pogoji (brezposelnost, alkoholizem, izolacija).

O diskriminaciji kmečkih žensk, predvsem v okviru vprašanj o njihovem pokojninsko-invalidskem in socialnem varstvu so se večinoma posvečali negeografi, na primer ruralni sociologinji Ana Barbič (2005; 2014) ali Majda Črnič Istenič (2006; 2015). Geografija revnim na podeželju ni posvečala posebne pozornosti, če ne štejemo prej omenjene problematike celostnega razvoja podeželske skupnosti. Poleg Barbičeve z Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, so se revnim na podeželju posvetili le še nekateri avtorji z ljubljanske Fakultete za družbene vede v okviru magistrskih nalog (npr. Zemljič 2002; Zemljič 2004).

Starejši prebivalci se na podeželju tudi zaradi izseljevanja mladih pogosto srečujejo z osamljenostjo, odtujenostjo, oddaljenostjo od javnih storitev in z revščino. Problematiko bivanja starejših na podeželju je raziskoval geograf Kerbler (2011; 2012). Izzivov, s katerimi se sooča kvir oziroma LGBTQI+ prebivalstvo na

podeželju, pa so se lotili predvsem prostorski sociologi, denimo Kuhar (2014). Slednji izpostavlja veliko prisotnost homofobije na podeželju ter s tem povezanega fizičnega in verbalnega nasilja. Družbeno-geografske študije na tem področju so izjemno redke (Kumer in Hawke 2025).

6 Sklep

Opredelevanje podeželja ostaja eno osrednjih metodoloških in konceptualnih vprašanj slovenske geografije. Kot opozarja Potočnik Slavič (2008), so obstoječe definicije pogosto preveč splošne, preveč poudarjajo razliko med mestom in podeželjem ter zanemarjajo notranjo raznolikost podeželskih območij. Takšno dihotomno razumevanje je problematično, saj se meje med urbanim in ruralnim zaradi procesov globalizacije, suburbanizacije in vsakodnevne mobilnosti vse bolj brišejo (Murdoch 2003; Lichter in Brown 2011). Podeželje je zato treba razumeti kot družbeno-kulturni konstrukt, kjer so identiteta, način življenja in prostorske prakse prebivalcev pomembnejši od same fizične oddaljenosti od mest.

Razvoj slovenske geografije podeželja je bil tesno povezan z razpravami o urbanizaciji, praznjenju obrobni območij in tipologijah podeželja (npr. Perpar in Kovačič 2002; Klemenčič 2002). Kljub pomembnim prispevkom pa ostaja izrazito ekonomsko-geografsko usmerjeno, medtem ko socialne dimenzije podeželskega prostora pogosto ostajajo na obrobju raziskovanja. Številne ranljive skupine – kot so Romi (Zupančič 2007), starejši prebivalci (Kerbler 2012; Hadner idr. 2023), kmečke ženske (Černič Istenič 2015) ali LGBTQ+ osebe (Kumer in Hawke 2025) – so v geografski literaturi le redko obravnavane, čeprav so ključne za razumevanje sodobnih družbenih neenakosti in dostopa do virov na podeželju.

Takšne vrzeli kažejo na potrebo po interdisciplinarnem pristopu, ki presega meje geografije in vključuje sociologijo, antropologijo ter socialno delo. Le tako je mogoče razumeti kompleksnost podeželskih skupnosti, kjer se prepletajo ekonomski, demografski in kulturni procesi. Prihodnje raziskave bi morale zato več pozornosti nameniti kakovosti življenja in socialni vključenosti, saj ti vidiki odločilno vplivajo na trajnostni razvoj podeželja. Geografija podeželja se mora bolj odpreti družbenim vprašanjem, ki oblikujejo vsakdanje življenje ljudi.

Zahvala

Prispevek je nastal ob finančni podpori programske skupine P5-0181 z nazivom Sociološki vidiki trajnostnega družbenoprostorskega in kadrovskega razvoja Slovenije v Evropi, ki deluje na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in je sofinancirana s strani Javne agencije za znanstveno-raziskovalno in inovacijsko dejavnost.

Viri in literatura

- Barbič, A. (2005). Izzivi in priložnosti podeželja. Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
- Barbič, A. (2014). Ruralna sociologija v spoznavanju in spodbujanju razvoja kmetijstva in podeželja v Sloveniji. *Acta Agriculturae Slovenica*, 103(2), 331-348.
- Bartol, B., Humerca Šolar, L., Lupše, I., Miklavčič, T., & Torbica, J. (ur.). (2023). Strategija prostorskega razvoja Slovenije 2050. Ministrstvo za naravne vire in prostor.
- Berry, B. J. L. (1976a). The counterurbanization process: Urban America since 1970. In B. J. L. Berry (Ed.), *Urbanization and counterurbanization* (pp. 17–30). Sage.
- Cloke, P. (2006). Conceptualizing rurality. In P. Cloke, T. Marsden, P. H. Mooney (Eds.), *Handbook of rural studies* (pp. 18–28). SAGE Publications.
- Clout, H. D. (2013). *Rural geography: an introductory survey*. Elsevier.
- Černič Istenič, M. (2015). Do rural development programmes promote gender equality on farms? The case of Slovenia. *Gender, Place and Culture*, 22(5), 670-684.
- Dewey, R. (1960). The rural-urban continuum: Real but relatively unimportant. *American Journal of Sociology*, 66(1), 60–66. <https://doi.org/10.1086/222824>
- Drozg, V. (2006). Regijsko mesto Maribor. *Journal for Geography*, 1(1), 9-39.
- Drozg, V., Pelc, S. (2008). Konceptualne smeri v slovenski geografiji podeželja. *Revija za geografijo*, 3(2), 87-100.
- Doogan, N. J., Roberts, M. E., Wewers, M. E., Tanenbaum, E. R., Mumford, E. A., & Stillman, F. A. (2018). Validation of a new continuous geographic isolation scale: A tool for rural health disparities research. *Social Science & Medicine*, 215, 123-132.
- Eman, K., Bulovec, T. (2021). A case study of rural crime and policing in Pomurje region in Slovenia. *Journal of Rural Studies*, 85, 43–51.
- Fulton, J. A., Fuguitt, G. V., & Gibson, R. M. (1997). Recent changes in metropolitan–nonmetropolitan migration streams. *Rural Sociology*, 62(3), 363–384.
- Golobič, M., Marušič, I. (2001). Raziskovanje vrednostnega sistema interesnih skupin kot izhodišče za usmerjanje urbanizacije podeželja. *Urbani izziv*, 58-66.
- Gregory, D., Johnston, R., Pratt, G., Watts, M. J., Whatmore, S. (Eds.). (2009). *Rural geography*. In *The dictionary of human geography* (5th ed., pp. 659–660). Wiley-Blackwell.
- Guštin, Š., Potočnik Slavič, I. (2015). Prepoznavanje in prostorska razmestitev konfliktov na podeželju. *Geografski vestnik*, 87(1). <https://doi.org/10.3986/GV87105>
- Guštin, Š., Slavič, I. P. (2020). Conflicts as catalysts for change in rural areas. *Journal of Rural Studies*, 78, 211-222.
- Guštin, Š., Potočnik Slavič, I. (2020). Conflicts as catalysts for change in rural areas. *Journal of Rural Studies*, 78, 211–222. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.06.024>
- Hadner, M., Ivajnsič, D., Konečnik Kotnik, E. (2023). Nekatere lastnosti in aktivnosti starejših prebivalcev Dravskega polja. *Dravsko polje*. Maribor.
- Halfacree, K. (2001). Constructing the object: taxonomic practices, 'counterurbanisation' and positioning marginal rural settlement. *International Journal of Population Geography*, 7(6), 395-411. <https://doi.org/10.18690/um.ff.11.2023.3>
- Henderson, G. (1999). *California and the fictions of capital*. Oxford University Press.
- Horvat, U., Žiberna, I. (2020). The correlation between demographic development and land-use changes in Slovenia. *Acta geographica Slovenica*, 60(2), 33-55.
- Istenič, M. Č. (2006). Farm women in Slovenia. In *Rural gender relations: Issues and case studies* (pp. 63-96). Wallingford UK: CABI Publishing.

- Isserman, A. M. (2005). In the national interest: Defining rural and urban correctly in research and public policy. *International regional science review*, 28(4), 465-499.
- Janko Spreizer, A. (2020). Roma, Marginalization, Globalization and Conflicts Over Water: The Case of Slovenia. In *Globalization, Marginalization and Conflict: Political, economic and social processes* (pp. 165-182). Cham: Springer International Publishing.
- Kerbler, B. (2011). Trajnostno bivanje starejših. *Journal for Geography*, 6(2), 41-52.
- Kerbler, B. (2012). Stanovanjsko varstvo starejšega prebivalstva v Sloveniji: domovi za starejše in lastniško zasedena stanovanja. *Revija za geografijo*, 7(1), 101-114.
- Kersnik, J., Klemenc K. Z. (2013). Sekcija zdravnikov družinske medicine v podeželskih in odmaknjenih ambulantah. *ISIS*, 22(7), 16-17.
- Klemenčič, M. M. (2006). Teoretski pogled na razvojne strukture slovenskega podeželja. *Dela*, (25), 159-171.
- Klemenčič, V. (1960). Problemi gospodarskogeografske klasifikacije slovenskih naselij. *Geografski vestnik*. 32:110-130.
- Klemenčič, V. (2002). Procesi deagrarizacije in urbanizacije slovenskega podeželja. *Dela* 17, 7-21.
- Klemenčič, V. (2005). Poskus opredelitve sodobnih problemov razvoja kulturne pokrajine slovenskega podeželja. *Dela* 24.
- Kokole, V. (1976). Prispevek k identifikaciji ruralnourbanega kontinuuma. *Geografski vestnik*, 48:93-105.
- Komac, M., Lakota, A. B. (2015). Breaking the glass ceiling: The case of the Roma ethnic minority in Slovenia. *Dve domovini*, (41).
- Kuhar, R., Švab, A. (2014). The only gay in the village? Everyday life of gays and lesbians in rural Slovenia. *Journal of homosexuality*, 61(8), 1091-1116.
- Kumer, P. (2017). Opredeljevanje, kaj je mestno in kaj podeželsko. *Geografski obzornik*, 64(2).
- Kumer, P., Hawke, S. M. (2025). Queer Lives: Navigating Identity, Acceptance, and Challenges in Rural Post-socialist Slovenia. In *Future-Ready Geography: Goals, Problems and Challenges* (pp. 237-253). Cham: Springer Nature Switzerland.
- Kušar, S., 2004. Razvrščanje v skupine z omejitvami kot metoda regionalizacije. *Urbani izziv*, letnik 15, št. 2/04, str. 87-92.
- Lorber, L. (2009). Tranzicija na slovenskem podeželju. *Revija za geografijo*, 4(1), 103-116.
- Lorber, L. (2013). Spremembe v pristopih k razvoju podeželja-nova razvojna paradigma. *Revija za geografijo*, 8(1), 9-22.
- Lowin, A., Hottes, J. H., Sandler, B. E., Bornstein, M. (1971). The pace of life and sensitivity to time in urban and rural settings: A preliminary study. *The journal of social psychology*, 83(2), 247-253.
- Marsden, T., Murdoch, J., Lowe, P., Munton, R., Flynn, A. (1993). *Constructing the countryside*. UCL Press.
- Mihevč, P. (1990). Razvoj podeželja: O poselitvi kot ključnem dejavniku načrtnega razvoja. *Urbani izziv*, (11), 18-24.
- Mitchell, D. (1996). *The lie of the land: Migrant workers and the California landscape*. University of Minnesota Press.
- National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2015). *Rationalizing rural area classifications for the Economic Research Service: A workshop summary*.
- Nelson, K. S., Nguyen, T. D., Brownstein, N. A., García, D., Walker, H. C., Watson, J. T., Xin, A. (2021). Definitions, measures, and uses of rurality: A systematic review of the empirical and quantitative literature. *Journal of Rural Studies*, 82, 351-365.
- Pahl, R. E. (1966). The rural-urban continuum. *Sociologia Ruralis*, 6, 299-327.
- Pelc, S. (2002). Geografija in celostni razvoj podeželja. *Dela*, (18), 227-241.
- Perpar, A. (2002). Typology and development characteristics of rural areas in Slovenia. *Dela*, (17), 85-99.
- Perpar, A., Kovačič, M. (2002). Tipologija in razvojne značilnosti podeželskih območij v Sloveniji. *Dela*, 17, 85-99.
- Perpar, A., Kovačič, M. (2002). Tipologija in razvojne značilnosti podeželskih območij v Sloveniji. *Dela*, 17, 85-99.

- Petrovcic, R. (2016). Defining rural, remote and isolated practices: the example of Slovenia. *Family Medicine & Primary Care Review*, (3), 391-393.
- Ploštajner, K., Hočevar, M. (2018). Akumulacija kapitala in nestabilnost produkcije prostora v kapitalizmu. *Družboslovne Razprave*, 34(89), 95-117.
- Potočnik, I. "Geographical aspect of rural areas: Transformation in Slovenia." *Bull. Soc. Géogr. Liège* 41 (2001): 69-76.
- Potočnik, I.. (2002). Iskanje dodatnih virov zaslužka na podeželju: primer dopolnilnih dejavnosti na kmetijah v Sloveniji. *Dela*, (17), 100-122.
- Potočnik-Slavič, I., Schmitz, S. (2013). Farm tourism across Europe. *European Countryside*, 5 (4), 265–274.
- Ravbar, M. (1992). Suburbanizacija v Sloveniji. Ljubljana: Filozofska fakulteta (doktorska disertacija).
- Ravbar, M. 2007: Socialno-geografska preobrazba naselbinskih struktur – kako usmerjati razvoj? *Dela* 27. DOI: <https://doi.org/10.4312/dela.27.81-100>
- Ravbar, M., Pak, M. (1996). Urbanizacija Spodnjega Podravja in Prlekije ter vrednotenje suburbanizacijskih pojavov v obmestju Ptuja. Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.
- Rebernik, D. (2004). Sodobni urbanizacijski procesi: od suburbanizacije do reurbanizacije. *Geografski vestnik*, 76(2), 53-63.
- Roos, A., Farrell, M., McGuinness, N., Nolan, N., Weir, L., Sivini, S., Ahl, H. (2024, November 6). FLIARA: D3.2 – Inventory of female-led innovations (Deliverable No. D3.2). The FLIARA Project. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14045348>
- Salazar-Miranda, A., Fan, Z., Baick, M., Hampton, K. N., Duarte, F., Loo, B. P., ... Ratti, C. (2025). Exploring the social life of urban spaces through AI. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 122(30), e2424662122.
- Tiran, J. (2015). Urbano proti ruralnemu: (Nov) razcep v slovenskem političnem prostoru? *Teorija in praksa*, 52.
- Tönnies, F. (1955). *Community and association*. Routledge & Kegan Paul. (Originalno delo objavljeno leta 1887).
- Uršič, M. (2015). Skriti pridih podeželja? Razrednost in» urbanost «v primeru Ljubljane in maribora. *Teorija in praksa*, 52.
- Uršič, M., Hočevar, M. (2007). Protiurbanost kot način življenja. *Fakulteta za družbene vede*.
- Vrišer, Igor (1965). Geografska izhodišča pri omejevanju mest in njihovih poplavnih območij. *Geografski vestnik*. 37:143-161.
- Zemljčič, D., 2004, Brezposelnost na podeželju in politike za njeno razreševanje : magistrsko delo [na spletu]. Magistrsko delo. Ljubljana : D. Zemljčič. [Dostopano 12 oktober 2025]. Pridobljeno s: http://dk.fdv.uni-lj.si/delamag/mag_Zemljic-Darja.PDF
- Zemljčič, D.(2002): Socialna izključenost in dejavniki njenega pospeševanja na podeželju in med kmečkim prebivalstvom. V: Sodobno kmetijstvo, l. 35, št. 1, str. 9–16. *Kmečki glas*, Ljubljana.
- Zhao, G., Okoro, C. A., Hsia, J., Garvin, W. S., & Town, M. (2019). Prevalence of disability and disability types by urban–rural county classification—U.S., 2016. *American Journal of Preventive Medicine*, 57(6), 749–756. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2019.07.022>
- Zupančič, J. (2007). Romska naselja kot poseben del naselbinskega sistema v Sloveniji. *Dela*, (27), 215-246.
- Zupančič, J. (2017). The Planned Process of Spatial Integration of Roma Settlements in Slovenia—The Way to Dghettoization and Demarginalization?. In *Nature, Tourism and Ethnicity as Drivers of (De) Marginalization: Insights to Marginality from Perspective of Sustainability and Development* (pp. 169-178). Cham: Springer International Publishing.
- Zupančič, J. (2021). Romi in romska naselja v Sloveniji. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Žiberna, I. (2018). Spremembe rabe tal na območjih, ki so strateškega pomena za kmetijstvo in pridelavo hrane v obdobju 2000-2017. *Revija za geografijo*, 13(1), 73-94.
- Žiberna, I., Jambrošič, K., Pepevnik, A., Bedök, K. (2023). Spremembe rabe tal v občini Cerkevnek. *Journal for Geography*, 18(1), 15-36.

Žiberna, I., Jöbstl, G., Pucko, K., Žagavec, A. (2022). Spremembe rabe tal na območju Dravinjskih goric. *Journal for Geography*, 17(1), 71-90.

Povzetek

Prispevek obravnava razvoj slovenske geografije podeželja ter njeno umeščanje v širši teoretski in primerjalni okvir anglo-ameriške geografije. V ospredju je analiza spreminjajočega se razumevanja podeželja, ki se je skozi čas premaknilo od pretežno prostorske in kmetijsko usmerjene opredelitve k bolj kompleksnemu dojetanju podeželja kot družbeno-kulturnega konstrukta. Slovenske geografske raziskave podeželja v drugi polovici 20. stoletja so se posvečale predvsem procesom urbanizacije, industrializacije, suburbanizacije in demografskega praznjenja obrobni ter hribovitih območij, manj pa socialnim odnosom, vsakdanjim praksam in kakovosti življenja prebivalcev. Pomemben del prispevka je namenjen razpravi o pojmovanju podeželja in problematiki njegovega opredeljevanja. Predstavljeni so različni kazalniki ruralnosti, ki vključujejo demografske, funkcionalne, dostopnostne in ekonomske značilnosti, čeprav univerzalna definicija podeželja ne obstaja. Prispevek izpostavlja, da preveč splošne in administrativne opredelitve podeželja, pogosto vodijo v neučinkovite razvojne politike ter otežujejo primerjalne raziskave. Prikazan je proces zabrisovanja meja med mestom in podeželjem zaradi globalizacije, vsakodnevne mobilnosti, protimestnosti in širjenja urbanega načina življenja v podeželski prostor. Prispevek poda sistematičen pregled razvoja slovenske geografije podeželja in tipologij podeželskih območij. Predstavljene so ključne delitve podeželja glede na demografske trende, stopnjo urbaniziranosti, dostopnost do urbanih središč in razvojni potencial, pri čemer se jasno kaže velika notranja raznolikost slovenskega podeželja – od razvojno vitalnih obmestnih območij do demografsko in gospodarsko ogroženih odmaknjenih regij. Po letu 1991 se je v nekaterih delih podeželja ponovno pojavila demografska rast, zlasti na območjih z dobro prometno dostopnostjo in močnimi funkcionalnimi povezavami z mesti. Obravnava ranljivih skupin na slovenskem podeželju je bila v geografskih raziskavah dolgo zapostavljena. V bistvu primanjkuje geografskih študij o Romih, starejših prebivalcih, kmečkih ženskah, revnih ter LGBTQ+ prebivalstvu na podeželju. Slovenska geografija pri teh temah zaostaja za drugimi družboslovnimi vedami. To razkriva pomembno raziskovalno vrzel in potrebo po večji vključenosti socialnih vprašanj v geografijo podeželja. Prihodnji razvoj geografije podeželja zahteva celostni in interdisciplinarni pristop, ki presega tradicionalni ekonomsko-geografski pogled. Večjo pozornost je treba nameniti socialni vključenosti, kakovosti življenja, dostopu do storitev ter vsakdanjim izkušnjam prebivalcev, saj so ti vidiki ključni za razumevanje sodobnih razvojnih izzivov in trajnostnega razvoja slovenskega podeželja.

PODEŽELJE OD RURALNOSTI DO RURBANOSTI

VLADIMIR DROZG

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
vladimir.drozg@siol.net

Prispevek obravnava razvoj geografije podeželja v Sloveniji in njegov preplet s prostorskimi, demografskimi ter družbeno-kulturnimi vidiki. V teoretičnem delu so predstavljene različne opredelitve podeželja in spremembe v njegovem razumevanju skozi čas. Analiza slovenskih raziskav kaže, da je bila pozornost dolgo usmerjena predvsem v procese urbanizacije, suburbanizacije in praznjenja podeželja, medtem ko so bile socialne dimenzije pogosto prezrte. V zadnjih letih se pojavlja več raziskav, ki vključujejo vidike ranljivih skupin, kot so starejši, kmečke ženske, Romi in kvir prebivalstvo, kar nakazuje premik k bolj vključujočemu razumevanju podeželskega prostora. Prispevek poudarja potrebo po celostnem in inter-disciplinarnem pristopu k preučevanju podeželskega prostora.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.2](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.2)

ISBN
978-961-299-136-4

Ključne besede:
podeželje,
transformacija podeželja,
podeželje in mesto,
Henri Lefebvre,
Slovenija

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.2](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.2)

ISBN
978-961-299-136-4

Keywords:

rural area,
transformation of
countryside,
countryside and city,
Henri Lefebvre,
Slovenia

THE COUNTRYSIDE FROM RURALITY TO RURBANITY

VLADIMIR DROZG

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
vladimir.drozg@siol.net

In the first part of the paper the relations between countryside and town are described. This has changed from self-sufficient countryside over the era of countryside urbanization to the final era of rurbanity. Until the 18th century the countryside and the town were more or less separate, autarchy was the main characteristic of both areas. In the second era, that coincides with industrialization and urbanization process, the city overcomes the countryside. In the third era the strengthening of countryside economic and cultural power can be recognized. In the second part of the article the characteristics of the countryside are presented according to Lefebvre's scheme of production of space. The human activities in space, ideas about the countryside and perception of countryside are the main topics. Among human activities, the changes in settlement structure are presented, the technical and social infrastructure and land use as well. The ideas of countryside have changed from organic structure with tide connections to nature over left behind area that needs the state's help to new rurality. In the perception of countryside three stages can be recognized: imaginations of rurality, less development area and stage of polyfunctional, hybrid countryside.

University of Maribor Press

1 Uvod

Podeželje je, tako kot mesto, območje s svojskimi socialnimi, gospodarskimi in kulturnimi značilnostmi, kar ustvarja specifično zgradbo in podobo prostora. Pojem menda izvira iz obdobja antičnega Rima, tako navaja Raymond Williams (2019, 81), ko je to postalo neodvisen organizem, mesto, ki gre svojo pot, se razvija po svoje, neodvisno od razmer v okolici. Predmet znanstvene obravnave v smislu elementov in kriterijev, ki ju definirajo, pa sega šele v drugo polovico 19. stoletja (Redepenning 2019, 316). Glede na izkušnjo iz srednjega veka, ko sta mestno obzidje in mestna vrata razmejevala dva »svetova«, je prevladal urbano-centrični vidik v smislu mesto – nemesto. V Leksikonu geografije podeželja tako najdemo oznako: »podeželje je dokaj nejasen pojem, ki označuje območje zunaj mest« (Kladnik 1999, 163). Danes temu ne bi povsem pritrdili, kajti zunaj mest je poleg podeželja še območje prvobitne narave, kjer je učinkov človekovega delovanja le toliko, da v pokrajini niso razpoznavni ali dominantni. Podeželje pa je kulturna pokrajina, rezultat človekovega delovanja. To navaja dvojje: odnos med tremi deli ekumene ni stalen, in drugo, spoznavanje podeželja, mesta in prvobitne pokrajine, je ključno za razumevanje vsakega od njih in za razmejevanje med njimi. Podeželje in mesto sta komplementarna, ni enega brez drugega, in antagonistična hkrati – toliko sta različna, da drugačnost enega uporabljamo pri definiranju drugega. Isto velja za območje prvobitne narave, ki se zajeda v podeželje. Ne le da so te zaplate iz desetletja v desetletje manjše, tudi vplivi iz urbaniziranih območij spreminjajo naravni ekosistem.

Evidentiranje in spoznavanje pokrajine je ena od osrednjih vsebin geografije. Opraviti imamo s predmetom spoznavanja, spremembami, ki nastajajo, dejavniki, ki spremembe povzročajo, njihovo intenziteto in stanjem pred in po spremembi; merodajni so obseg, oblika in zgradba tega, kar je bilo prej in kar je nastalo. Pri tem hodimo po tanki črti; pogosto se pri prikazovanju in pojasnjevanju sprememb posvečamo samo enemu dejavniku, mnoge druge, ki so prav tako vzrok ali posledica sprememb, pa spregledamo ali zanemarimo. In še druga past: trenutne razmere v pokrajini so posledica preteklih razmer, hkrati so vzrok sprememb, do katerih bo prišlo v prihodnosti. A razmer v prostoru, ki so botrovale sedanjim, ne poznamo povsem, o njih sklepamo iz fragmentov, zato tudi prihodnih sprememb ne znamo predvideti dovolj zanesljivo.

Dejavniki, ki prostor vzpostavljajo, se nenehno spreminjajo, s tem pa tudi njihova pojavnost v prostoru. Zavedanje o tem je pomembno v smislu zgodovinskega – razvojnega in kulturnega poznavanja vseh delov ekumene. V nadaljevanju želimo pokazati spreminjanje podeželja: tako razmerje napram mestu, kajti razvoj podeželja je tesno povezan z mestom ter značilnostmi podeželja v posameznih obdobjih tega odnosa. Izbrali smo nekoliko drugačen pristop od običajnega. Pri tem podeželje prikazujemo kot rezultat delovanja človeka, njegovih predstav, razumevanja in posegov v prostor.

2 Spreminjanje odnosa med mestom in podeželjem

Odnos med mestom in podeželjem je več kot oznaka dveh oblik poselitve. Ta odnos je ambivalenten – napajata in razvijata se drug iz drugega (čeprav se intenzivnost tega odnosa spreminja), drug drugemu sta referenčni točki in predmet primerjave, predstavljata dve skrajnosti socialnih in gospodarskih razmer ter lastnosti kulturne pokrajine. Če govorimo o podeželju, ne da bi ob tem imeli v mislih tudi mesto, skorajda ni mogoče; in obratno prav tako. Prikaz tega razmerja je možen samo z vpogledom v preteklost, z zgodovinsko podkrepljeno analizo sedanjosti, rekonstrukcijo preteklosti, kajti sedanjost je posledica preteklosti. Vprašanje je, kaj imamo v mislih, ko govorimo o razmerju med dvema tipoma prostora, med dvema socialno, ekonomsko in morfološko različnima tipoma pokrajine? Zagotovo so to vsebine, ki prostor vzpostavljajo, pa tudi razmere in procesi, ki posamezne vsebine določajo. V odnosu med mestom in podeželjem lahko prepoznamo nekatere značilnosti, ki navajajo na misel, da ta ni bil vedno enak, temveč se je spreminjal. V 18. stoletju sta si bila mesto in podeželje bolj različna kot podobna, kar za današnji čas ne velja. Prepletenost podeželja in mesta je danes večja kot je bila kdaj koli v preteklosti, zato obstajajo obsežna prehodna območja, ki niso povsem urbana, niti niso več podeželska. Meja med mestom in podeželjem se je iz ozkega pasu okoli mesta spremenila v obsežno območje.

Vsega, kar je zapisano v nadaljevanju, ni mogoče v zadovoljivi meri empirično dokazati, saj manjka dovolj trdnih podatkov. Ob pomanjkanju boljših smo uporabili takšne, ki se posredno nanašajo na obravnavano stvarino. Težava je v časovni oddaljenosti predmeta, ki dolgo ni bil predmet raziskovanj. Razmejitev med obdobji razvoja v tako kompleksni in raznovrstni vsebini tudi ne more biti enoznačna, zato točka, na kateri bi lahko razmejili obdobja, ne obstaja. Nekatere značilnosti podeželja iz prvega obdobja je mogoče opaziti še v naslednjem, nekatere značilnosti tretjega

obdobja so zaživele že pred »opredeljenim« koncem drugega. Gospodarski in socialni procesi namreč ne potekajo enako intenzivno, zato je razmejitev obdobji zelo okvirna. Nekdanje stare strukture in oblike segajo v čas, v katerem je splošna usmerjenost novega že jasna in določna. Tisto, kar se zdi kot nekdanji (stari) red, se pojavlja še naprej, čeprav vse manj jasno, očitno in vse bolj spremenjeno, prilagojeno izkustvu novega obdobja. V odnosu med mestom in podeželjem lahko v Sloveniji prepoznamo tri obdobja oziroma tri razvojne stopnje.

2.1 Obdobje samobitnosti podeželja

Ta oznaka izpostavlja organskost, samostojen razvoj, brez pomoči drugega (SSKJ, geslo »samobiten«). Podeželje in mesto sta bila do 19. stoletja dve ločeni, samozadostni območji, ki sta se razvijali in delovali večinoma neodvisno ena od druge, v skladu z njunimi zakonitostmi, potrebami in težnjami. Prihajalo je tudi do stikov med območjema; mesto je bilo upravno središče, katerega pristojnost je segala tudi na podeželje, a to so izjemne dejavnosti, ki se le malo odražajo v vsakdanjem življenju. Uveljavljeno mnenje o tesni povezanosti, celo podrejenosti podeželja mestu, se zdi vprašljivo, če upoštevamo, da so bili v srednjem in novem veku prebivalci mest tudi poljedelci; od tod izraz *mesto meščanov poljedelcev* (nem. Ackerbürgerstadt) in da je bilo v vsakem mestu znotraj obzidja tudi območje, namenjeno vrtovom in pridelovanju hrane. Sergej Vilfan piše, da so meščani obdelovali tudi zemljo zunaj obzidja, mesta so imela svoje gmajne ali pravico do soudeležbe na nekaterih gmajnah (Vilfan 1980a, 72). Mesto torej ni bilo zgolj upravno in trgovsko središče, bilo je tudi kraj kmetijske proizvodnje in nikakor ne drži, da je podeželje povsem oskrbovalo mesto s hrano in kmetijskimi proizvodi.

Tudi trditev, da so bila mesta središča neagrarnih dejavnosti ne pomeni, da na podeželju tovrstnih obrtnikov ni bilo. Izpričana avtarkičnost podeželja zagotovo vključuje tudi samozadostnost glede rokodelskih opravil. Številni obrtniki, na primer kovači, mlinarji, zidarji, lončarji, pečarji, tkalci, so delovali tudi na podeželju, kot lahko sklepamo iz Baševega zapisa o domači obrti (Baš 1984, 262). Na drugem mestu je, kot navaja Baš (1938, 118), oblast konec 18. stoletja navajala kmete k domači obrti in »fabrikantstvu«. Cehovski predpisi so sicer uvajali monopol mestnih obrtnikov, a vaščanom je bilo dovoljeno ukvarjanje z obrtmi, ki so jih potrebovali za vsakdanje življenje, pojasnjuje Gerhard Henkel (1999, 182), druge, bolj specializirane obrti (orožarji, zlatarji), pa so bile rezervirane za obrtnike v mestih. Maja Žvanut (1994, 176) piše, da je plemstvo predmete za vsakdanjo uporabo naročalo pri vaških in

mestnih obrtnikih). Da podeželje ni bilo zgolj območje agrarnih dejavnosti, kažejo tudi številni primeri fužinarstva in industrije, sicer večinoma povezanih z rudarstvom in predelavo rudnin ter pridobivanjem in obdelovanjem lesa, še preden se je ta pojavila v mestih. Pomislimo na rudarjenje in fužinarstvo v Mežiški dolini, ki sega v 18. stoletje, ko na tem območju še ni bilo nobenega mesta (Drozg 2022). Podobno velja za Idrijo in Kamniško Bistriško ravnino, kjer so v 18. stoletju delovale manufakture. Posledično, kot pišeta Vladimir Klemenčič in Matjaž Jeršič, je bil delež kmečkega prebivalstva v začetku 20. stoletja manjši od deleža prebivalcev, zaposlenih v industriji (Klemenčič, Jeršič 1967, 5). Res pa je, da so bili nosilci razvoja fužinarstva in drugih industrijskih dejavnosti industrialci, živeči v mestih ter tudi zemljiški gospodarji. Kar se upravljanja tiče, so podeželske skupnosti – vasi imele svojo, sicer omejeno avtonomijo. Člani so sami odločali o nekaterih zadevah, povezanih z življenjem na vasi, navaja Sergej Vilfan (1980b, 12). Oblast zemljiških gospodarjev, mimogrede, vsi niso živeli v mestih, temveč v gradovih in dvorcih na podeželju, je bila večinoma omejena na sodne in finančne zadeve. A ta se je v 18. stoletju zmanjšala, saj je njihove pristojnosti prevzela država (Vilfan 1980b, 85, 205), kar prav tako kaže na določeno stopnjo samostojnosti vaščanov. Kar se tiče vsakdanjega življenja na podeželju, Franjo Baš (1938, 120) piše: »Povetno je bil (kmet, op.p.) dirigan po predpisih gosposčine, moralno pa po naukih cerkve«; pomenljivo je, da ne omenja mest oziroma meščanstva. Na samobitnost kmečkega življenja sklepamo tudi iz zapisov etnologov glede stanja materialne kulture na podeželju, primer: oprema kmečkih hiš in stavbeno okrasje nima meščanskih prvin, temveč je povsem samosvoja, izvorna. Isto velja za prehrano, oblike praznovanja in običaje. Vilko Novak (1978, 154) o tem piše: »... na praslovanski osnovi se povsod in stalno uveljavlja samonikla domača ustvarjalnost ter tvornost na vseh področjih ljudskega življenja in uveljavljanja«.

V novem veku oziroma v 18. stoletju so se pričele uveljavljati meščanske prvine v stavbarstvu, prehrani in v oblačilih, predvsem v noši, ki so dopolnjevale in nadgrajevale prvotne kmečke (Novak 1978, 151). Pred tem je večji del podeželja živel v lastne okvirje zaznamovano življenje, podobno kot mesto v svoje. Stipe Šušar (1988, 72) navaja francoskega sociologa Henrija Mendrasa, ki pravi, da so vaške skupnosti živele v relativni ekonomski, demografski, socialni in kulturni avtarkiji in so bile same sebi zadostne. Glavna dejavnost na podeželju v tem obdobju je bilo kmetijstvo. Kmetje so pridelali hrano in jo večinsko porabili, podobno tudi z drugimi življenjskimi potrebščinami, obleko, orodjem, znanje in večine so se prenašale ustno, iz generacije v generacijo; od tod oznaka samozadostnost. Do 18. stoletja je

bilo življenje skupnosti orientirano navznoter, ne navzven. Podeželani so redko zahajali v mesto, meščani pa še redkeje na podeželje. Na to navaja tudi dejstvo, da je bil teritorij redko poseljen, da so bile prometne povezave slabe, kar je omejevalo stike z drugimi vaškimi skupnostmi in z mesti.

Razmerje med mestom in podeželjem v tem obdobju si lahko predstavljamo kot dualno strukturo prostora, kjer sta mesto in podeželje obstajala vzporedno in dokaj neodvisno eden od drugega. Podeželje je sicer bilo vir surovin, na primer lesa, rud, tudi delovne sile, območje »svežega zraka«, pomislimo na klimatska zdravilišča, ki so nastajala v 19. stoletju, območje zabave, na primer lova. A ne glede na to, je podeželje živelo neodvisno, lastno življenje. (Razširjena) družina kot osnovna celica socialnih odnosov, produkcije in reprodukcije ter vas kot prostor socializacije, solidarnosti, nadzora in kot ekonomska skupnost, to so bili temelji podeželja. Bili so tako dominantni in čvrsti, da so se uveljavili tudi v industrijskih mestih, kamor se je preselilo veliko ljudi iz podeželja. Mesto in podeželje sta bila povezana na višji ravni – upravni, finančni, lastniški, manj pa v vsakdanjem življenju.

To obdobje je pričelo razpadati s pojavom manufakture in merkantilizma v 18. stoletju, dokončno pa je razpadlo s pojavom industrializacije, natančneje, s pojavom fordizma in akumulacijskega kapitalizma, ko se je tudi na podeželju uveljavil nov način življenja. Širjenje industrije na podeželje je povzročilo propad nekaterih obrti, stagnacijo drugih, redke so sprejele industrijski način dela in se zato obdržale. To je spremenilo utečen način gospodarjenja in posledično socialne razmere. Dualizem med obrtjo in industrijo, med individualnim in kolektivnim, je zaznamoval celotni gospodarski sistem tega obdobja. Naraščajoč vpliv mest oziroma dejavnosti, ki so zaposlovale tudi ljudi na podeželju, je povzročil diferenciacijo nekdanj enovitega območja. Baš navaja, da se je v krajih bližje deželnim cestam in železnici, več kmetov poleg kmetovanja ukvarjalo še z dopolnilnimi dejavnostmi, zato so prej sprejeli meščanski način življenja, imenuje jih »pomeščanjeni kmetje«, za razliko od tistih, ki so živeli v bolj odmaknjenih območjih, imenuje jih »patriarhalni kmetje« (Baš 1938, 122). Povzamemo lahko, da se je meščanska kultura oziroma vpliv mest na podeželju razmahnil šele po izgradnji prometnega omrežja, po uveljavitvi agrarnega kapitalizma ter po razmahu neagrarnih dejavnosti.

2.2 Obdobje pomestenja podeželja

Označuje obdobje med 20-timi in 90-timi leti prejšnjega stoletja, ko se je na podeželje intenzivno širil vpliv mest, predvsem v smislu gospodarskih in socialnih razmer. Pri tem lahko razlikujemo dve podobdobji.

V zgodnejšem obdobju, ki je trajalo približno do sredine prejšnjega stoletja, se je v slovenskih mestih hitro širila proizvodna dejavnost in s tem povezan način življenja, zajel pa je tudi podeželje. Povezave med mestom in podeželjem so se okrepile, čeprav sam proces ni bistveno spremenil niti gospodarske usmerjenosti niti načina življenja na podeželju. Kljub deagrarizaciji in urbanizaciji se je na podeželju ohranjalo kmetovanje in prvotni način življenja. Predvsem v bližini mest, na tako imenovanem industrijskem polmeseču, je bil proces deagrarizacije intenzivnejši. Kmetje so opuščali obdelavo zemlje in se selili v mesta, število prebivalcev se je pričelo zmanjševati. Delež prebivalcev, ki so se preživljali s kmetijstvom, je leta 1900 v Sloveniji znašal 66,6 %, do leta 1931 pa se je zmanjšal na 59,2 %. Močnejši padec je sledil po letu 1945, leta 1948 je znašal še 48,9 % (Klemenčič 2002, 10). Zaznati je mogoče tudi nasproten vpliv – podeželani so v mesto prenesli način življenja iz prvotnega okolja, predvsem v obliki običajev in praznovanj ter življenjskih navad; znotraj stanovanjskih sosesk iz tega obdobja so bili praviloma tudi vrtovi. Med prebivalci mest je pričela nastajati predstava o idiličnem podeželju, o vrednotah in krepostih podeželanov, o 4vrednosti ljudske kulture. Ernst Langthaler (2019, 297) pojasnjuje, da je takšen ambivalenten odnos posledica težnje po stabilni, patriarhalno urejeni skupnosti, ki so jo načenjale razredna nasprotja in socialna neenakost. Ne glede na to, so se v tem obdobju stiki med mestom in podeželjem sicer intenzivirali, vendar sta območji v bistvenih potezah ostali nespremenjeni.

Zaposlitev v industriji je za mnoge prebivalce podeželja pomenila možnost preživetja ali udobnejšega življenja. Nasproti sta si stala dva svetova: svet množične proizvodnje, brezosebne odnose, napram kolektivizmu in organskemu razvoju v sožitju z naravo. Širjenje industrijske kulture je tudi podeželje vključilo v trg delovne sile in izmenjavo blaga. Kmetijstvo je postalo vse bolj racionalizirano in je prevzelo načela industrijske proizvodnje. Iz podeželja so izhajali mnogi (pol)izdelki in surovine, ki so v mestih postali končni izdelek, predvsem pa delovna sila. Ob tem je podeželje izgubljalo nekdanjo samobitnost in se izgubljalo v novih gospodarskih in socialnih razmerah, ki so izhajale iz mesta. Mesto je postalo merilo vseh stvari, življenjskih stilov ter kulture in ključni dejavnik gospodarskega razvoja. Spreminjanje

načina gospodarjenja, preseganje časa in prostora, je vneslo v razmerje med mestom in podeželjem novo kakovost.

Industrijsko gospodarstvo se je razmahnilo v drugi polovici preteklega stoletja, po letu 1945, in takrat je podeželje zajela intenzivna urbanizacija in prav tako intenzivna deagrarizacija, izseljevanje in staranje prebivalstva, nemalo ljudi se je izselilo tudi v tujino. To je spremljalo slabljenje gospodarske osnove podeželja, nastajajočo praznino pa je zapolnjeval vpliv mest. Delež kmečkega prebivalstva v Sloveniji je leta 1953 znašal 40,4%, do leta 1981 se je zmanjšal na 9,4 % (Klemenčič 1971, 170 in 2002, 10). V tem času so se razmahnila delavsko kmečka gospodinjstva in dnevna potovanja delavcev-kmetov na delo v bližnja mesta. Leta 1961 je 52 % zaposlenih prebivalo zunaj kraja zaposlitve, deset let prej je bilo takšnih 41 % (ibid). V občini Domžale je bilo leta 1981 dnevnih migrantov več kot tri četrtine vseh zaposlenih, večina je na delo potovala z osebnim avtom, piše Stanko Pelc (1993, 64). Dnevni migranti in delavsko kmečka gospodinjstva so na podeželje prinašala mestni način življenja, hkrati pa opuščala podeželski. Po naglem porastu števila delavsko kmečkih gospodinjstev, je to v 90-tih letih pričelo upadati, po spremembi družbenega sistema leta 1992 pa je povsem upadlo. Podeželje je postalo prostor tržne integracije, intenzivnega povezovanja z urbaniimi območji, pojasnjuje Detlev Ipsen (1992, 119). Mestni način življenja, mestne ustanove, oblike zazidave iz mestnih območij, vse to se je hitro širilo na podeželje. Fordistični način proizvodnje ter s tem povezan življenjski slog je prinašal blagostanje za večino prebivalcev, veljal je za naprednega, času primernega. Širjenje (prevlada) enega je pomenilo izgubljanje (slabljenje) drugega, podeželje je postajalo vse bolj odvisno od urbanih središč.

Priseljevanje s podeželja v mesta je bila pomembna značilnost tega obdobja. Glede na statistične podatke o številu prebivalcev v mestih pa sklepamo, da je bil selitveni tok povsem enosmeren, iz podeželja v mesta. Hkrati se je na podeželje selila industrija in storitvene dejavnosti, kar je prav tako spreminjalo dotedanje gospodarske in socialne razmere. Izrazito favoriziranje industrije in delavstva je podeželje in kmete zapostavljalo. V razmeroma kratkem razdobju med leti 1950 in 1980 se je ustroj podeželja močno spremenil, tako kot odnos med mestom in podeželjem. Deloma je to posledica spremembe družbenega sistema, deloma pa zakonitosti gospodarskega razvoja. Socialistični družbeni sistem je temeljil na industriji in delavskem razredu, kar je kmetijstvo, prevladujočo gospodarsko panogo na podeželju, postavilo v drugotni položaj. Nekdanje sobivanje enega ob drugem se je v tem obdobju končalo, mesto je postalo generator družbenega in gospodarskega

razvoja, podeželje pa je imelo obrobno vlogo. Na področju izmenjave dobrin so se na podeželju pridelane surovine, na primer mleko, prevažale v mesta, kjer so mleko predelali v mlečne izdelke, ti pa so se v obliki končnih izdelkov prodajali na podeželju. Podobno kmetijski stroji - nekoč so večino kmetijskega orodja izdelali obrtniki, po novem pa so jih izdelali v mestih. Podeželje je postalo dobavitelj surovin in prejemnik končnih izdelkov. Zakonitosti množične proizvodnje in industrijske predelave so dodobra spremenile strukturo prostora.

Obrobnost podeželja se kaže tudi na simbolni ravni. Mesta so postala merilo in vzor oblikovanja objektov, prostorskih ureditev nasploh – cest, urbane opreme, tipologije objektov. Celotna »produkcija prostora« (po Lefebvru) je delovala po zakonitostih in pravilih, ki so veljala v mestih. Lep primer so urbanistični normativi o gradnji stanovanjskih objektov; med tistimi, ki so veljali v mestih in tistimi na podeželju, pravzaprav ni nobene razlike. Zato je tudi rezultat – fizična podoba naselij, postajala vse bolj podobna mestnim območjem. Prav slednje je vodilo h kritičnim pogledom na urejanje podeželskih naselij, ki so z vsako novogradnjo bolj izgubljala prvotni značaj. »Način življenja, ki je segel do nas iz davnih časov se je iztekel. Celotna kultura, ki je ohranjala svojo kontinuiteto od najzgodnejših časov, je zdaj umolknila«, poetično zaključuje Raymond Williams (2019, 21) v knjigi *Dežela in mesto*. Med tem ko je industrijska kultura najedala podeželsko in vaško, se je ta idealizirala. Harmonično podeželje, enotnost dela in narave, skupnost in osebno zadovoljstvo, je predstava meščana in njegove težnje po spominih, enostavni in idealizirani preteklosti. V resnici je bilo življenje na podeželju enako kompleksno, sestavljeno iz dobrega in slabega, lahkega in težkega, le da tega dela številni niso želeli videti.

Poudariti je potrebno, da so se verjetno bolj kot kadarkoli prej, povečale regionalne razlike v ustroju podeželja. Na območjih bliže mest je bila preobrazba obsežnejša in intenzivnejša, na bolj oddaljenih predelih pa se je ruralnost zadržala dalj časa. Regionalne razlike se kljub posredovanju države v obliki ukrepov za spodbujanje razvoja in razvojnih projektov niso odpravile, večinoma so se zgolj zmanjšale. Konec tega obdobja označuje velika raznolikost, diferenciacija, neenaka razvitost podeželja, ki ni bila toliko odvisna od naravnih razmer, temveč od položaja oziroma bližine urbanih območij. Upoštevati velja, da urbanizacija ni neskončen proces; na določeni stopnji preide kvantitativen pojav v novo kvaliteto. Širjenje mestnega načina življenja na podeželje je bilo konec prejšnjega stoletja bolj ali manj zaključeno, mestni (bolje: modificiran mestni) način življenja je postal stvarnost, ki ustvarja samega sebe. A način življenja na podeželju ni povsem enak načinu življenja v mestu; manjša gostota

prebivalstva in dejavnosti, drugačna dostopnost do javnih funkcij, večja bližina narave, še vedno živa ruralna kultura, vse to ustvarja specifično življenjsko okolje, ki ni niti mesto niti nekdanje podeželje, temveč novo, urbanizirano, tudi rurbano podeželje. Številni indici kažejo, da se (urbanizirano) podeželje razvija v lastno smer, kar označuje tretje obdobje odnosa med mesti in podeželjem.

2.3 Obdobje rurbanosti

Zadnje obdobje določa hitrost in vseobsežnost gospodarskih, socialnih, kulturnih in prostorskih sprememb. Michael Woods (2005, 300) dodaja še nepovratnost in medsebojno pogojenost sprememb, ki jih prinašata splošna modernizacija in globalizacija. To obdobje označuje tudi krepitev in oživljanje gospodarske moči podeželja, s tem pa novo identiteto in kulturno samobitnost, sicer ob urbanih značilnostih, ki prežemajo celotno družbo. Začetke tega obdobja lahko umestimo v 90-ta leta 20. stoletja, povsem pa je zaživelo v začetku novega tisočletja. Mestni način življenja je razširjen po celotnem ozemlju, pomestenje ni več ideologija, temveč nova stvarnost, podprta z gospodarskimi razmerami, socialnimi odnosi in kulturo. Intenzivnost mestne kulture je sicer odvisna od bližine in velikosti urbanih središč.

V tem obdobju zaznavamo krepitev in oživljanje gospodarske dejavnosti na podeželju, številne so povezane s kmetovanjem. Nekatere stare obrti se oživljajo (sirarstvo, sadjarstvo, vinogradništvo, čebelarstvo, lesarstvo), nastajajo pa številne nove – takšne, ki slonijo na endogenih potencialih ali izkoriščanju tržnih niš. Mnoge storitvene dejavnosti izhajajo iz urbanih območij in so na podeželje prenesene. Hkrati se je povečala produktivnost v kmetijstvu, kar je izboljšalo gospodarsko stanje številnih kmetij. A kmetijstvo deluje povsem po vzoru industrijske proizvodnje – specializacija, racionalizacija, uporaba sodobnih tehnologij in kmetovanje, podprto z izsledki raziskovalnega dela, ne pa tradicije, gojenje kultur v zaprtih prostorih (rastlinjakih), kar varuje pred naravnimi nesrečami. Ideologija kmeta je postala ideologija podjetnika. Zaživela je še druga smer kmetijstva - ekološko kmetovanje, ki je več kot alternativna oblika pridelovanja hrane. Povedni so rezultati raziskave Barbare Lampič o potencialih kmetijstva, kot jih vidijo mladi kmetovalci: večina vprašanih namerava nadaljevati s kmetovanjem, vse bolj so tržno naravnani, avtorica zaznava spremembo miselnosti kmetovalcev glede povezovanja, blagovnih znamk, ekološke pridelave in oglaševanja (Lampič 2008, 92, 98). Poroča tudi o inovativnih kmetovalcih, o inovativnih produktih, kar je besednjak sodobnega poslovnega sveta. Erik Logar (2023) govori o znamčenju, procesu vzpostavljanja in razvoja blagovnih

znamk, ki so vezane na določena geografska območja, na primer Bohinjski sir, Prekmurska šunka kot odraz tržnega gospodarstva in marketinga, ki je zajelo tudi kmetovanje.

Značilno je razraščanje dejavnosti, ki jih prebivalci mest uporabljajo na podeželju. Turizem je samo ena, morda ekonomsko najpomembnejša dejavnost. Pogosta je redna rekreacija v naravnem okolju, povečanje števila počitniških hiš, izletništvo, oskrbovanje z dobrinami domače obrti. V naseljih na podeželju pospešeno nastajajo obrtno proizvodne cone in s tem nova delovna mesta za domačine. Kontrast med kulturno pokrajino mesta in podeželja navaja številne k spremembi kraja bivanja ali vsaj preživljanja prostega časa bližje naravi. Preseljevanje iz mest na (urbanizirano) podeželje postaja vse pogostejše, skoraj modni trend, suburbanizacija pa je korenito spremenila podobo okolice večjih mest v radiju 10-30 km. Na to sklepamo po številnih novih soseskah enodružinskih hiš v širši okolici mest. Z novimi stanovalci – priseljenci prihajajo na podeželje tudi oskrbne in storitvene dejavnosti ter delovna mesta.

Pomenljivi so izsledki raziskave o bivalnih preferencah Slovencev: kar 50 % vprašanih je leta 2024 izjavilo, da bi najraje živeli na podeželju, le 7 % pa v velikem mestu (Hafner Fink 2024). Vzrok temu je v veliki meri fleksibilizacija gospodarstva in življenja nasploh (delo na domu, oskrbovanje preko spleta, visoka stopnja mobilnosti, digitalizacija dejavnosti), pa tudi vse boljša opremljenost dela podeželja s storitvenimi dejavnostmi. Mnoge od teh novosti vodijo k oživljanju podeželja, tako v gospodarskem kot v bivalnem smislu. Namesto oznake »ali mesto, ali podeželje«, je ustrežnejša »niti mesto, niti podeželje«. Obe območji sta namreč toliko prepleteni, povezani, da trdna ločnica med njima ne obstaja. To obdobje označuje tudi porast individualnosti in s tem raznolikosti na vseh področjih – od življenjskega sloga do bivalnih razmer, visoka stopnja mobilnosti in motoriziranosti, ki fizično razdaljo, na primer med krajem dela in krajem bivanja, spreminja v časovno oddaljenost. Racionalnost, ne le v ekonomskem smislu, tudi glede življenjskih navad, postaja eden osrednjih principov sodobnega življenja. Na gospodarskem področju je ključnega pomena visoka stopnja standardizacije in s tem povezana množična proizvodnja, majhni proizvajalci, kakršni prevladujejo na podeželju, v takih razmerah zapolnjujejo tržne niše.

Oživljanje podeželja je značilnost tega obdobja. Označuje novo samozavest skozi obujanje običajev in ljudske kulture, gospodarsko samostojnost, okoljsko ozaveščenost in vse večje zanimanje ne-podeželanov za raznolikost sosednjega »sveta«. Tradicionalne gospodarske panoge podeželja obstajajo v spremenjeni, novim gospodarskim in tehnološkim razmeram prilagojeni obliki, so pa vse pomembnejše na lokalni in regionalni ravni. Nastajajo tudi nove, povezane s sodobnimi oblikami dela (delo na domu), visoko stopnjo avtomatizacije in fleksibilno proizvodnjo. Izkoriščanje lokalnih potencialov postaja temelj za nove dejavnosti, prav tako dejavnosti, povezane s prostočasnimi dejavnostmi, turizmom in rekreacijo. Estetizacija prostora, kar je ena od značilnosti sodobnega časa, ustvarja idilično podeželje, za razliko od drugih območij, ki imajo vse bolj urbano podobo. Marijan Klemenčič (2006, 162) je sodobno podeželje označil kot »hibridni prostor, z različnimi bitnostmi«. V bližini mest govorimo o rurbani pokrajini, na drugem območju je več elementov avtohtone kulturne pokrajine, kjer je pomestenje zaznati v socialnem in gospodarskem segmentu, manj pa v fizičnem. Drugo ob drugem sobivajo območja intenzivnega kmetijstva, zavarovanih habitatov, rekreacijskih območij, infrastrukturna omrežja, obrtno proizvodne cone, intenzivni nasadi, rastlinjaki in nove stanovanjske soseske. Primerneje je posledično govoriti o območjih podeželja in s tem poudariti raznolikost sodobnega podeželja in ne o podeželju (kot enovitem območju).

Dodajamo še kratek vpogled v razmerje do prvobitne narave, kjer je prav tako mogoče razlikovati tri obdobja:

- Prvo je obdobje *kultivacije (kolonizacije)* prvobitne narave in pomeni širjenje podeželja. Začelo se je v davni preteklosti; iz 13. in 14. stoletja je znan pojav sekundarne (višinske) kolonizacije, ki je potekala v visokogorju in sredogorju. Fevdalci so z namenom povečanja prihodkov pričeli naseljevati kmete na do takrat nekultivirana območja, posledica tega so samotne kmetije in širitev kulturne pokrajine. Pozneje je tudi prihajalo do posegov v prvobitno naravo: visokogorski pašniki, krčenje gozda zaradi oglarjenja in pridobivanja kmetijskih zemljišč, izkopavanje rude in odlaganje jalovine, širjenje prometnega omrežja, ob vsem tem se je kulturna pokrajina širila na račun neokrnjene narave.
- Drugo obdobje imenujemo *obdobje urbanizacije* prvobitne narave, umeščamo ga v 20. stoletje in traja še danes. Gre za širjenje urbanih dejavnosti na območja prvobitne narave, pa tudi na podeželje. Pridobivanje energije

(vetrne elektrarne), surovin (rude, les), odlaganje odpadkov, območja za turizem in rekreacijo (visokogorska smučišča, planinske poti in postojanke), pomeni zmanjševanje površine neokrnjene narave. Pojavlja se tudi obraten proces - marsikje se kulturna pokrajina zarašča, kar pomeni vračanje prvobitne narave.

- Tretje obdobje, ki se šele začinja, je obdobje **varovanja narave**, označuje ga povečevanje zavarovanih območij in načrtno varovanje naravnih habitatov. Razmerja med deli ekumene niso stalna, temveč so posledica družbenega razmer in se spreminjajo. Ne le mesto in podeželje, tudi razmerje med podeželjem, urbanim območjem in prvobitno naravo ima različne oblike in razvojne faze.

3 Značilnosti podeželja v razvojnih obdobjih

V nadaljevanju prikazujemo značilnosti podeželja v posameznih razvojnih obdobjih, kot smo jih opredelili v prejšnjem poglavju. Pri tem se postavlja vprašanje, kako posebnosti podeželja strukturirati oziroma izbrati relevantne? V iskanju odgovora tiči tudi pogled na to, kaj podeželje ustvarja, kateri dejavniki so bili ključni nekdaj in kateri so ključni danes? Pri tem velja upoštevati razmislek Henrija Lefebvra (2013, 54) ko pravi, da je prostor rezultat treh oblik delovanja oziroma treh vrst dejavnikov. Imenuje jih prostorska praksa, predstave prostora in prostori predstav. Te dokaj abstraktne formulacije je poenostavljeno zapisal že Keith Halfacree (2006, 51), o tem je pisal tudi Erik Logar (2023, 41, 42), podobno bomo storili v nadaljevanju:

- **Prostor (podeželje)**, je posledica delovanja (po Lefebvru: prostorskih praks) ljudi in gospodarskih subjektov. Ob tem nastajajo fizične strukture, ki so zaradi različnih socialnih, kulturnih in gospodarskih okoliščin v vsakem obdobju drugačne. Fizične strukture, njihova zgradba in oblika, delujejo na druga dva dejavnika, prav tako, kot je delovanje v prostoru posledica predstav (zamisli) in razumevanja prostora.
- Značilnosti, ki so povezane s **predstavami (zamislimi)** o ureditvi prostora (podeželja) (v Lefebvrovem besednjaku: predstave prostora), se nanašajo na ideološko plat življenja in zajemajo ideje, vrednote in predstave, kako bi naj bil določeni prostor urejen. Z njimi dosežemo berljivost prostora, lažje in bolje pa si tudi predstavljamo razmere v pokrajini. V skladu s temi zamislimi skupnost deluje – pripravlja in izvaja razvojne programe, strategije, normative, prostorske

politike. Vse to se v fizičnem prostoru odraža v obliki novogradenj, razmestitve družbene in tehnične infrastrukture, organizacije prostora v širšem pomenu besede - z Lefebrovimi besedami, v obliki prostorskih praks. Skupaj vplivajo na dojemanja prostora.

- **Lastnosti prostora (podeželja)**, ki so posledica dojemanja in doživljanja (razumevanja) (prostori predstav po Lefebvru). Gre za materialne in nematerialne stvari, predmete, pojave, procese, ki soustvarjajo stanje duha posameznika in skupnosti. Oblikujejo naše dojemanje in razumevanje prostora (podeželja), na podlagi česar ga človek vrednoti, ustvarja zamisli o potrebnih/primernih ureditvah, v njem deluje – oblikuje fizični prostor.

Pomembno je, da nobenega od teh dejavnikov ni mogoče spoznavati in razumeti brez upoštevanja drugih dveh; vsi so med seboj v dialektičnem razmerju: vplivajo eden na drugega, se prekrivajo, omejujejo, določajo, s spremembo enega se spremeni razmerje do drugih dveh. Keith Halfacree (2006, 50) navaja Harveya, ko pravi, da to kar vidimo (materialno), kar si zamišljamo in kar dojemamo, nikakor niso nepovezani svetovi. V nadaljevanju smo skušali te dejavnike prikazati v obdobjih razvoja podeželja. Upoštevali smo razvojna obdobja odnosa do mesta. Menimo namreč, da prav ta močno zaznamuje zgradbo in podobo podeželja ter procese, ki tam potekajo.

4 Oblike človekovega delovanja na podeželju

Pod pojmom »delovanje« v geografiji razumemo aktivnosti, ki so namenjene zadovoljevanju človekovih potreb, akterje, torej kdo deluje, intenzivnost, trajanje ter kraj oziroma območje delovanja. V nadaljevanju prikazujemo samo del vsebine, ki je za kontekst besedila najbolj relevantna.

4.1 Naselja in druge poselitvene oblike

V **obdobju samobitnosti podeželja** so naselja pridobila zasnovo in podobo, ki ostaja merilo in pojem podeželskosti še danes in zaradi katere kulturno pokrajino dojemamo kot skladno z naravo. Stoletja so se naselja razvijala na organski način; organsko je nekaj, kar nastaja iz sebe, brez zunanjih vplivov in posegov. Povezanost z naravnimi razmerami se kaže v položaju, gradbenem materialu, v položaju (orientaciji) objektov, pomembna je bila usmerjenost kmetijstva, zaradi česar so v reliefno razgibanih pokrajinah, kjer so prevladovala živinoreja, gospodarska

poslopja, v katerih so čez zimo hranili krmo za živino, večja, v gričevnatih pokrajinah, kjer so se ukvarjali s poljedelstvom in vinogradništvom, pa je bil nabor gospodarskih poslopij drugačen. Zasnovno in podobo agrarnih naselij so določale še socialne razmere, zato so obstajali deli naselij, kjer so prebivali koloni, kajžarji, viničarji in deli naselij, kjer so prebivali bogatejši kmetje z več zemlje, kar je bilo takrat merilo premoženja. V zasnovi naselij lahko prepoznamo takratne kulturne vrednote v obliki simbolno pomembnih objektov. To so bili objekti, pomembni za delovanje skupnosti: cerkev, šola, župnišče, trgovina, gasilski dom, kasneje tudi zadružni dom, sakralna znamenja in spominska obeležja. Vse grajene strukture so izkazovale humano merilo in skladno podobo. V oblikovanju in umeščanju objektov je namreč veljalo pravilo skladnosti ter prilagajanja obstoječemu; novi objekt je bil podoben sosednjemu, tako po umestitvi v prostor, po dimenzijah in stavbnem okrasju. Posledica tega je bila oblikovna enotnost znotraj iste pokrajine in kulturno geografskega območja. Ker so naravne razmere na območju Slovenije zelo raznolike, obstaja pa več kulturno geografskih območij, je tipov podeželskih naselij, kmečkih hiš in kmečkih gospodarstev več. V vseh naseljih je mogoče prepoznati te iste principe zasnove, le njihove pojavne oblike so različne (Drožg 1995). Obstajale so tudi druge poselitvene oblike, ki so služile prevladujoči gospodarski dejavnosti, na primer mlini, žage, seniki, zidanice, mlini na veter.

Drugo obdobje je, vsaj kar zadeva poselitvene oblike in s tem povezane grajene strukture, **obdobje preloma**. V drugi polovici obdobja, ko so se pogoji za gradnjo stanovanjskih hiš sprostil, se je stanovanjska gradnja na podeželju zelo razmahnila, najpogosteje v obliki posameznih stanovanjskih hiš in s tem povezane samogradnje, zelo malo pa je bilo načrtno zgrajenih stanovanjskih sosesk. Poudariti je potrebno, da je to povezano z izboljševanjem bivalnih razmer, kajti nekdanje kmečke hiše so bile večinoma majhne, vlažne, neprimerne za bivanje. Zagotovo so bili med graditelji tudi takšni, ki niso hoteli zamuditi trenutka in so se namesto za prenovu in modernizacijo obstoječega, odločili za novogradnjo. Gradnja stanovanjskih hiš je bila intenzivna, strokovni in upravni nadzor pa pomanjkljiv, zato so se pojavile črnogradnje in razpršena gradnja, oboje ni bilo prilagojeno obliki avtohtonih naselij in kmečkim hišam. A pomembno je naslednje: nova stanovanjska hiša je bila načrtovana in zasnovana po vzoru stanovanjskih objektov v mestu, ne na podeželju! Pa ne le to, tudi umestitev v naselje je povzemala prakso iz mest, ne pa vzore iz podeželskih naselij. Tloris naselij je v tem obdobju postal zelo heterogen, umestitev objektov v prostor je potekala na več načinov, za razliko od enega ali dveh v preteklosti. Najpogostejše je bilo zapolnjevanje prostih zemljišč v sklopu kmetije ter

širjenje ob obstoječih ali novih prometnicah, redkejša pa je bila gradnja nove stanovanjske soseske v ali ob naselju (Drozg 2017, 157).

Slika 1: Kmetija na Dravskem polju.

Foto: V. Drozg, 2024.

Nova mestna hiša, kakršne so nastajale na podeželju med letoma 1960 in 1990, je na podeželje prenesena iz urbanega okolja. Tloris, višina in oblikovanje fasade so spremenili podobo agrarnih naselij in razumevanje podeželja.

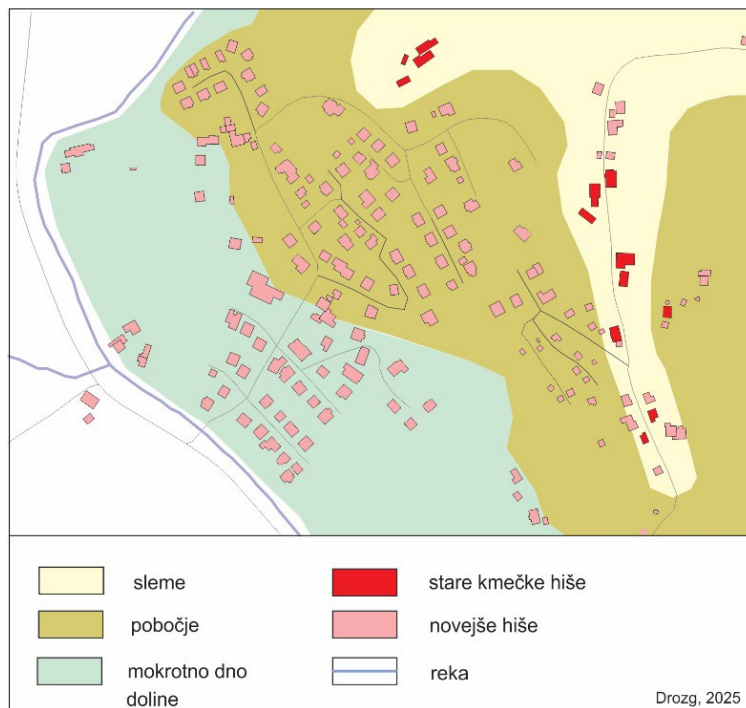
V 60-tih in 70-tih letih 20. stoletja je prevladoval tip nove mestne hiše (Drozg 2013), kar je v podobo naselij vneslo povsem nova likovna razmerja. Hiša je bila višja, s položnejšo streho, tloris je v obliki kvadrata, ne pa pravokotnika, kot je to pri avtohtonih kmečkih hišah, stoji sredi parcele, odmaknjena od prometnice in od sosednjih objektov. Takšen gradbeni in urbanistični razvoj naselij je bil pogosto označen kot degradacija avtohtone gradnje in podobe vasi. V znamenju napredka, morda tudi neosveščenosti, se je podoba agrarnih naselij pričela postopoma, a temeljito spreminjati. Naravne razmere, ki so v preteklosti določale položaj in širjenje naselja so v novem obdobju postale skoraj nepomembne; zaupanje v tehniko je prevladalo nad idejo prilagajanja in kontinuitete. A vsesplošen kulturni vpliv mest ni bil omejen samo na stanovanjske objekte. Zaradi novega načina proizvodnje in prodaje dobrin majhne trgovine in obrtne delavnice v središčih vasi niso ustrezale novim pogojem poslovanja. Na robu naselij so nastali novi gospodarski in trgovski objekti in s tem novo središče. Nekdanja so propadala, nova pa s preostalim delom »vasi« niso bila usklajena. Podobno velja za nove gospodarske cone in posamezne gospodarske obrate; nekdanje malo merilo so nadomestili veliki objekti z velikimi

funkcionalnimi površinami. Isto velja za nove in večje šole, otroške vrtce, upravne zgradbe. Ker je staro središče izgubljalo dejavnosti, ki so ga ohranjale živega, je postopoma postalo ogledalo časa s simboli nekdanjega obdobja.

V tem obdobju so se na podeželje preselile številne dejavnosti, za katere v mestih ni bilo ustreznega prostora. Odlagališča odpadkov, čistilne naprave, črpališča pitne vode, parkirišča za tovornjake, skladišča, vse to je podobo agrarnega podeželja spreminjalo v pol mestno oziroma pol podeželsko. Nastale so tudi številne dejavnosti, ki so bile namenjene v prvi vrsti prebivalcem mest – rekreacijska območja, območja s turistično dejavnostjo. Del podeželja je postajal podoben urbanim območjem, zato so se pojavile oznake regijsko mesto, rurbana pokrajina, medmestje, v vseh oznakah je mesto primarno, podeželje pa nekaj, kar je predmet sprememb, katerih izvor je mesto. Seveda tovrstna preobrazba podeželja ni bila povsod enako intenzivna. Ločimo lahko urbanizirano in manj urbanizirano podeželje (Drozg 2002), ki se kot pove že tudi ime, razlikuje glede na stopnjo pomestenja. Morfološka raznolikost naselij je v tem obdobju zbledela do te mere, da govorimo o oblikovni enotnosti naselij. V bližini mest je tolikšna, da razlik v podobi naselij na Gorenjskem in Podravju skorajda ne opazimo, v bolj odmaknjenih delih podeželja pa je tovrstna preobrazba manj izrazita, a vtis o izgubi kulturnega izročila ostaja.

Tretje obdobje označuje **vračanje k avtohtonim oblikam naselij**. Že v 80 in 90-tih letih 20. stoletja se je kot odgovor na vizualno degradacijo podeželskih naselij pojavila ideja o prenovi vasi, kontinuiteti gradbenega razvoja in upoštevanju značilnosti avtohtonega stavbarstva. Po letu 2000 se je ta trend še okrepil; novogradnje večinoma povzemajo, če ne v celoti, pa vsaj v enem delu, značilnosti avtohtonih kmečkih hiš, najpogosteje naklon strehe ter tloris objekta. Pozivi po ohranjanju avtohtonega stavbarstva so se nanašali in uresničili predvsem glede oblikovanja objektov, ne pa celotnih naselij. Oblikovanje teh še naprej poteka po vzorih iz urbanega okolja – umestitev objektov na sredo parcele in stran od prometnice, geometrijska razmestitev objektov, dimenzija prometnice je prilagojena motornemu prometu. Glede oblike stanovanjskih objektov so se oblikovale tri smeri: novogradnje z elementi avtohtonega stavbarstva, objekti modernega tlorisa in videza, prenova in dograditve novih mestnih hiš iz druge polovice prejšnjega stoletja, ki so se z leti izkazale kot nefunkcionalne, morda tudi preveč neskladne z okolico.

Rezultat tega je heterogena podoba naselij in podeželja. Obstajajo tudi razlike v intenzivnosti gradnje stanovanj med predeli bližje mestom in tistimi, ki so bolj oddaljeni, a trend je na obeh območjih enak. Opazen je večji delež organizirane stanovanjske gradnje, posamičnih novogradenj pa je vse manj. Podoba naselja je tako bolj skladna, raba zemljišč je bolj racionalna. Enako velja za gospodarske objekte, ki so praviloma umeščeni v obrtno proizvodne cone. Podoba naselij ustvarja dvojen vtis: na območjih, ki so bližje mestom in kjer je urbanih dejavnosti več, je vse manj avtohtonih kmečkih hiš in vse več bolj ali manj uspešnih replik ter novogradenj urbanega porekla, pri čemer prevlada vtis mestnosti nad vtisom podeželskosti.

Slika 2: Gradiška, naselje v obmestju Maribora.

Vir: lasten.

Razvidna je intenzivna stanovanjska gradnja, pri kateri niso upošteevane naravne omejitve. Stare kmečke hiše so bile postavljene na slemenu, kjer je možnost plazov majhna, kjer so bile varne pred poplavami, kjer so temperature višje ter je število meglenih dni majhno. Novejši gradbeni razvoj je zaobšel te prednosti – novogradnje stojijo na poplavnem območju in na plazovitem pobočju.

Na manj urbaniziranem podeželju, so elementi mestnosti prav tako prisotni, a v manjši meri ter so manj izraziti. Na podeželju je vse več objektov nekmetijskih dejavnosti, za katere so lokacije v mestih predrage in iz ekološkega vidika zahtevne

– objekti za gospodarjenje z odpadki, logistični centri, prometna vozlišča, najrazličnejše gospodarske cone, objekti za pridobivanje energije. Njihovo število se z oddaljevanjem od mest zmanjšuje, a ne povsem izgubi.

4.2 Omrežja

V prvem obdobju je bila vas tudi glede tehnične infrastrukture samozadostna. Pitna voda je pritekala iz vodnjakov, za pridobivanje energije sta služila les in oglje, večino odpadkov je bilo mogoče reciklirati ali uporabiti za kurivo. Do kmetijskih zemljišč in do drugih naselij so vodile poti, zametki cest, ki so bile prehodne z vlečnimi živalmi in vozovi, prilagojene konfiguraciji površja, pedološki podlagi in poplavnim območjem. Na zemljevidih iz 18. stoletja je razvidno, da poti ni bilo bistveno manj, kot jih je danes. V 18. stoletju, piše Eva Holz (1994, 13), se je zaradi izkoriščanja rud, lesa, širjenja trgovinskih povezav in fužinarstva pričelo obnavljanje, popravljanje in gradnja novih prometnic. Železniško omrežje, ki je bilo dograjeno v začetku 20. stoletja, je bolj kot na podeželje vplivalo na razvoj mest, spodbudilo pa je odseljevanje in dnevna potovanja proti zaposlitvenim središčem.

V drugem obdobju je bila večina naselij priključena na javno vodovodno in električno omrežje, nekaj naselij pa se še danes oskrbuje z vodo iz lokalnih zajetij. Zaradi vse večje motorizacije in povečane frekvence prometa se je izvajala obsežna modernizacija prometnic, ki je vključevala širjenje cestišča, izravnavanje tras kot posledica večjih potovalnih hitrosti, utrjevanje cestišč, sprva z gramozom in peskom, kasneje z asfaltom, urejanje postajališč javnega prometa in osvetljevanje prometnic. Železniško omrežje se je v tem obdobju skrčilo, nekatere regionalne proge so bile ukinjene. Cestni promet je postal osnovna komunikacijska povezava. Javni prevoz je vse bolj izrinjal osebni avtomobil. To obdobje zaznamuje izgradnja novega prometnega omrežja, to so avtoceste, ki so podeželje bolje povezale z mestnimi središči, s čemer so se izboljšali pogoji za bivanje in gospodarske dejavnosti.

V tretjem obdobju se nadaljuje modernizacija cestnega in železniškega omrežja. Visoka stopnja motorizacije na podeželju terja nove prometne ureditve, ki omogočajo hitrejšo in bolj tekoče odvijanje prometa. Krožišča, obvoznice, širjenje cestišč, ločevanje prometa kolesarjev in pešcev od motornega prometa, so najpogostejši predmet komunalnih ureditev v občinskih načrtih. Vse pomembnejše postaja omrežje informacijske tehnologije, sprva telefonskih povezav, danes pa široko pasovnega omrežja s priključkom na splet. Pokritost Slovenije s signalom

mobilnega omrežja 5G je 80 %, s signalom 2G pa 98 % (vir: Telekom). S tem so se možnosti gospodarskega razvoja podeželja močno izboljšale; delo na domu, digitalizacija storitev v zdravstvu, izobraževanju, oskrbi, vse to zmanjšuje razlike napram urbanim območjem in izboljšuje razmere za bivanje in delo. Da promet ni le tehnika, temveč tudi oblika zavesti in oblika družbenih odnosov, potrjuje vsakdan povprečnega podeželana. Komunikacije namreč ne zagotavlja zgolj informacijski sistem, kot si morda predstavljamo, temveč je nujno tudi zmogljivo transportno omrežje. Omeniti je potrebno še vse bolj razširjeno pridobivanje energije iz obnovljivih virov (sonce, organski odpadki, veter), kar povečuje samooskrbnost podeželja v energetskega smislu.

Družbena infrastruktura obsega dejavnosti, ki jih ljudje uporabljajo za zadovoljevanje vsakodnevnih potreb, to so trgovina z živili, osnovna šola, osnovna zdravstvena oskrba, uprava, finančne ustanove (banka, pošta), otroško varstvo. Pri tem je vedno aktualno vprašanje, kaj je kje nujno potrebno, odgovor na to dilemo pa je v vsakem zgodovinskem obdobju nekoliko drugačen.

V vaseh v 19. stoletju so bile najpogostejše trgovina z mešanim blagom, gostilna, cerkev in šola. Te dejavnosti so bile pomemben dejavnik socializacije javnega življenja, položaj in oblika zgradb je imela še simbolni pomen, tvorila so središče in oblikovala javni prostor. Na prehodu v drugo obdobje se je nabor dejavnosti v naseljih razširil. V številnih naseljih je nastal gasilski dom, še kak obrtnik je pričel »na svoje«, na primer mesar, krojač, v drugi polovici prejšnjega stoletja so se pojavili zadružni in kulturni domovi, v večjih naseljih še otroški vrtci, zdravstveni domovi, knjižnice, pošte, podružnice bank in lokalne skupnosti. Gosta mreža storitev je kasneje v 90-tih letih pričela razpadati. Racionalizacija ekonomije je zajela tudi javne službe, večja motorizacija prebivalcev, staranje, zmanjševanje kupne moči ter demografsko nazadovanje, vse to je razredčilo omrežje centralnih dejavnosti. Proti koncu stoletja se je nabor dejavnosti v bolj odročnih naseljih pričel zmanjševati in takšen trend se nadaljuje še danes.

V tretjem obdobju se je opremljenost z družbeno infrastrukturo spremenila. Zaradi digitalizacije storitev se je veliko dejavnosti preneslo na splet, predvsem finance, tudi izobraževanje in zdravstvo. Prišlo je do krčenja omrežja ustanov, najprej bančnih poslovalnic in pošt, nepopolnih osnovnih šol in trgovin. Vzrok je med drugim na strani ponudbe, ki je vse manj konkurenčna ponudbi v specializiranih trgovinah, v velikih trgovskih središčih in na spletu, deloma je vzrok na strani povpraševanja.

Individualizacija okusov, povečanje blagostanja in visoka stopnja mobilnosti so spremenile oskrbovalne navade ljudi, a na delu podeželja, ki je bližje mestom, nastajajo nove dejavnosti: večja gostinska ponudba. Le-ta je večinoma povezana s turizmom, hipermarketi, dvoranami za fitnes, igrišči, povečujejo se tako tudi možnosti za izobraževanje in kulturno delovanje (pevski zbori, gledališke skupine), česar pred leti še ni bilo. Številne dejavnosti so dosegljive na spletu, kar je vse bolj razširjena oblika socialnega življenja. Nekdanje dejavnosti se krčijo, nastajajo pa nove. Razmestitev in dostopnost objektov družbene infrastrukture kljub temu ostaja pomemben dejavnik diferenciacije podeželja.

4.3 Raba zemljišč

Sprva je bilo na podeželju vse v znamenju agrarnega gospodarstva, vse je bilo podrejeno preživetju, pridobivanju hrane in drugih potrebščin za življenje. Zemljišča je bilo potrebno kultivirati, jih spremeniti v obdelovalne površine. Ponekod je bilo potrebno izsekati gozd, drugod odstraniti kamenje, zavarovati zemljišče pred erozijo. Zaradi večanja števila prebivalcev in obveznosti do zemljiških gospodov (lastnikov zemljišč), je bilo obdelanih – kultiviranih površin vse več. Raba zemljišč so v tem obdobju zaznamovale naravne razmere. Ker so bile kmetije večinoma somooskrbne, so kmetje zemljišča namenili različnim kulturam, posledično je bila posest zelo razdrobljena. Nabor kultur je bil zelo odvisen od naravnih razmer. V tem obdobju je nastala kulturna pokrajina, kakršna je sinonim za tradicionalno podeželje. Po podatkih iz franciscejskega katastra je v 19. stoletju na območju Slovenije prevladoval gozd. Kot piše Igor Vrišer (1998, 367), se obseg zemljišč, raba tal in medsebojno razmerje med zemljiškimi kategorijami, niso pomembneje spreminjali.

Sredi 20. stoletja je prišlo do večjih sprememb v obsegu posameznih zemljiških kategorij. Predvsem so se zmanjšale površine njiv in vrtov. Vzrok temu je bila obsežna deagrarizacija in spremenjena socialna ter starostna sestava kmečkega prebivalstva. Spremenil se je tudi način kmetovanja. Kmetijstvo je pridobilo lastnosti industrijske panoge, v kateri so racionalnost, produktivnost in delitev dela ključne lastnosti. Zavaljo uvajanja kmetijskih strojev je postala drobna parcelacija zemljišč ovira donosnejšem kmetijstvu in zato so obsežne agrooperacije, to je melioracije, arondacije in komasacije zemljišč. V 70-tih in 80-tih letih so se izvajale melioracije in komasacije zemljišč, največ v SV Sloveniji. Borut Belec (1986, 74) navaja, da je bilo na območju doline Ščavnice komasiranih 1.039 ha zemljišč. Pred komasacijo je bilo na območju 2.731 parcel, po njej pa 1.048 (ibid). Melioracije so se izvajale na

mokrotnih zemljiščih, ki so bila pod travniki, kasneje pa so bila spremenjena v njive. Zaradi zmanjševanja števila prebivalcev, mladi so se množično selili v mesta, starejši pa niso zmogli obdelovanja zemlje, je ostajalo vse več kmetijskih zemljišč neobdelanih. Razširil se je tako imenovani »socialni prelog«, opuščanje obdelave zemljišč, zaraščanje in zatravljanje. Zmanjšale so se površine vinogradov in sadovnjakov, povečala se je površina travnikov in pašnikov. Oboje govori o zmanjšanem obsegu obdelovalnih zemljišč, o usmeritvi v živinorejo, a tudi o povečevanju obsega gozdnih zemljišč.

V tretjem obdobju se kmetijstvo razvija v dveh smereh: ena je mehanizirano, komercializirano industrijsko kmetovanje na velikih površinah, druga smer je tradicionalno kmetovanje, ki marsikje prerašča v ekološko kmetijstvo. Pogosto je v hribovitih delih Slovenije, na območjih, kjer gojijo intenzivne kulture, na primer oljke, vinsko trto, zelišča, zelenjavo ali pridelke predelujejo v izdelke z ekološkim certifikatom. Nov pojav v kmetovanju je pridelava v velikih rastlinjakih, ki so ogrevani z geotermalno ali sončno energijo, kar omogoča pridelavo tudi v hladni polovici leta. Omeniti je potrebno še tako imenovano prosto rejo perutnine, ovac ali goveda. Pridelava poljščin in vrtnin se intenzivira, hkrati se obseg obdelovalnih zemljišč zmanjšuje. Kot prikazuje Igor Žiberna (2017, 97), se je v obpanonski SV Sloveniji med letoma 2000 in 2015 zmanjšal obseg obdelovalnih zemljišč, predvsem njiv, vrtov in vinogradov, na račun sadovnjakov, gozdnih zemljišč, domnevno tudi pozidanih zemljišč, čeprav zaradi metodologije zajema podatkov tega ni mogoče empirično potrditi.

Omeniti je potrebno še akterje, katerih delovanje ustvarja in spreminja kulturno pokrajino. To niso zgolj kmetje, čeprav je obseg in vpliv njihovega delovanja največji, vse pomembnejši so lastniki gospodarskih dejavnosti – podjetniki, domačini – prebivalci podeželja, tako tisti, ki se ne ukvarjajo s kmetijstvom, kot priseljenci ter lastniki počitniških objektov. Pomemben delež pripada institucionalnim akterjem; v preteklosti so to bili zemljiški gospodje, danes so to lokalne skupnosti in institucije države. Njihovo delovanje se nanaša na urejanje dejavnosti javnega pomena, predvsem tehnične in družbene infrastrukture.

5 Zamisli in predstave o podeželju

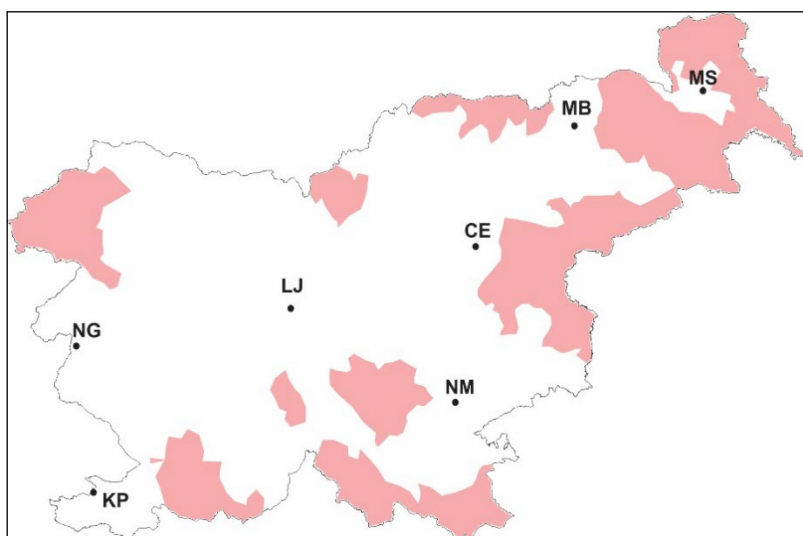
Zavedanje o potrebnosti zamisli, meril in usmeritev, na podlagi katerih človek oblikuje vsakdan in svoje bivalno okolje, je vgrajeno v človekovo delovanje. Posege v prostor spremlja predhodni načrt, zamisel o tem, kako, kaj in kam bo usmerjena človekova aktivnost. V davni preteklosti so bila tovrstne zamisli, merila in usmeritve omejena na sprotno, na bližnji časovni in prostorski horizont. Za razliko od načrtnosti, kjer je časovni doseg delovanja bolj oddaljen, tak način označuje **organskost**. Za davno preteklost ne moremo prepoznati vseh zamisli o tem, kako bi naj bilo bivalno okolje urejeno, prepoznati pa je mogoče nekatera vodila za gradnjo objektov in naselij. Gradnja objektov na podeželju je gotovo potekala po merilih, ki so bila v veljavi od antičnih časov, obdržala so se tekom srednjega veka, v prilagojeni obliki veljajo še danes. Gre za znana tri Vitruvijeva načela, in sicer trdnost, funkcionalnost in lepota.

Iz analize morfologije naselij sklepamo na naslednja merila za gradnjo: prilagajanje naravnim razmeram, oblikovna homogenost objektov, členitev naselja in stanovanjske hiše po pomenu ter členitev naselja po socialnih elementih (Drozg 1995). Menimo, da so ta merila veljala vsaj do pojava industrializacije, ko se je življenje pričelo odvijati tudi po načrtovalskih načelih, torej za naprej, ne le za sproti. V nekoliko prirejani obliki so aktualna še danes: organskost razvoja smo preimenovali v kontinuiteto, le da pri tem ne gre za ohranjanje gradbenih oblik, temveč za nadgrajevanje ideje in tistih značilnosti, ki pojav – objekt ali naselje, določajo, so zanj ključne. Zamisel o sonaravnem in ekološkem razvoju pa vključuje prilagajanje naravnim razmeram, tako v smislu izrabljanja ugodnosti kot izogibanje nevarnostim. O ustroju podeželja lahko sklepamo samo na podlagi posrednih virov. Zagotovo so med lastniki zemljišč obstajale predstave o tem, kako urediti in bolje izkoristiti svojo posest. Razmestitev naselij in raba tal odražata prilagojenost naravnim razmeram in s tem povezano racionalnost, kot prikazuje von Thünnenov model rabe prostora. Okoli kmečkega doma so zemljišča, za katera je potrebno skrbeti pogosteje, najbolj oddaljen je gozd.

V drugem obdobju, imenovali smo ga **obdobje pomestenja**, so zamisli o urejanju podeželja povsem v znamenju odnosa do mesta. Označili bi jih lahko kot obliko skrbništva, podeželje pa kot pomoči potrebno območje. V ekonomski teoriji tistega časa je obstajalo prepričanje, da je enakomerna razvitost pogoj za hitrejši razvoj celotnega teritorija in da so prevelike razlike negativne, tako za gospodarstvo, kot za

socialne in kulturne razmere. V tem obdobju je zamislim o podeželju skupno primerjanje z urbanimi območji in težnja po zmanjševanju regionalnih razlik. Spreminjal se je le pristop k temu, katere razlike upoštevati in kako jih zmanjšati.

Zavedajoč se socialnih in gospodarskih razmer na podeželju, so se že v prvi polovici prejšnjega stoletja pojavile zamisli in predlogi o urejanju podeželja. Med prvimi, ki smo jih uspeli najti, je predlog Socialno ekonomskega inštituta iz leta 1938. Avtor študije, Ivo Pirc (1938), predlaga izboljšanje sanitarnih razmer, izgradnjo vodovodnega omrežja, pravilno izvedena vodna zajetja, sanacijo gnojišč ter sanacijo vlažnih stanovanjskih objektov. Kot pravi avtor, je problem sanitarnih razmer na podeželju tako obsežen, da bo sanacija dolgotrajna.

Slika 3: Manj razvita območja v Sloveniji v obdobju med letoma 1981 in 1985.

Vir: Družbeni plan SR Slovenije 1981-1986. Priredil: V. Drozg, 2024.

Manj razvita območja so obsegala obmejne in hribovite predele, ki so bili odmaknjeni od zaposlitvenih središč. V navedenem planskem razdobju so bili ukrepi regionalne politike naravnani na izboljšanje razmer za bivanje in delo ter s tem zmanjšanje zaostanka za razvitejšimi območji.

S spremembo družbenega sistema sredi prejšnjega stoletja se je spremenila politika družbenega razvoja. Ni mogoče trditi, da se takratna oblast ni zavedala slabih bivalnih razmer na podeželju, a težišče družbenega delovanja se je spremenilo. Nov družbeni sistem je temeljil na industriji in delavstvu, v socialnem pogledu glede na socialno enakost. V takšnem vrednotnem sistemu je bilo podeželje razumljeno kot območje, kjer je potrebno spodbuditi gospodarski razvoj na temelju industrije.

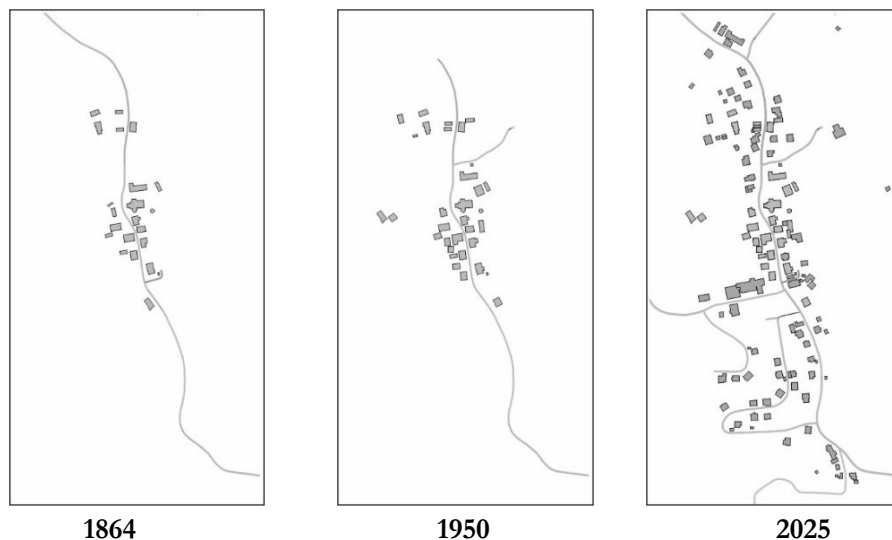
Zaradi velikih regionalnih razlik v stopnji industrializacije, so bili prvi ukrepi usmerjeni v umeščanje industrije in delovnih mest na podeželje.

Koncept policentričnega razvoja Slovenije iz leta 1964, je pomenil načrtno decentralizacijo gospodarskega razvoja, nastanek novih zaposlitvenih središč in opremljanje prostora s tehnično infrastrukturo (elektrifikacija, modernizacija prometnega omrežja). Ker se policentrizem ne nanaša izrecno na podeželje, je bil hkrati opredeljen koncept demografsko ogroženih območij, saj sta deagrarizacija in izseljevanje veljali kot največji prepreki skladnemu regionalnemu razvoju. Demografsko ogrožena so bila predvsem obmejna ter hribovita območja, obsegala pa so okoli tretjine ozemlja Slovenije (Klemenčič 1972, 140). Ukrepi za ohranjanje poseljenosti so bili naravnani na izboljšanje bivalnih razmer, to je dostopnost do storitvenih dejavnosti, modernizacijo prometnic ter odpiranje novih delovnih mest.

Desetletje pozneje, ko so pri merjenju regionalnih razlik demografski kazalniki postali pomembnejši od ekonomskih in socialnih, se je izkazalo, da so v Sloveniji obsežna manj razvita območja, ki zajemajo večinoma slabše dostopen in reliefno razgibani del podeželja (Kušar 2005). Kasneje so bila prepoznana območja z omejenimi možnostmi, urbanizirana in manj urbanizirana območja (Drozg 2002) – vsem je skupen pogled na podeželje »od zunaj«, referenčna točka pa je bilo mesto. Kadar imamo opraviti s pojavi, ki so posledica več in različnih dejavnikov, se zavoljo osredotočenosti na enega spregledajo drugi. Ukrepi za izenačevanje socialnih in gospodarskih razmer so se tako v posameznih delih podeželja »prijeli«, drugod pa manj, zato so razmere ostale bolj ali manj nespremenjene. Spreminjanje kriterijev in ukrepov tega žal ni spremenilo.

Vzporedno s predstavo o regionalnih razlikah se je v 90-tih letih pojavila zamisel o prenovi vasi, kasneje tudi **prenovi podeželja**. Za razliko od prejšnjih zamisli, ki so zadevale makro raven, je bila ta naravnana na posamezno naselje, del upravne enote, del pokrajine. Predstave o socialni povezanosti, o lokalni kulturi, novih delovnih mestih v kmetijstvu, so živele tako dolgo, dokler v naselju niso priseljenci iz mest številčno prevladali nad domačini, domačini pa prevzeli navade meščanov. A ne glede na to, je koncept prenove razmišljanja o podeželju premaknil od makroekonomskih in regionalno političnih k bolj vsakdanjim in lokalno naravnanim vsebinam. Gibanje za prenovu vasi je pravzaprav nastalo iz spoznanja o izgubljanju kakovostne gradbene substance in degradaciji stavbne dediščine. Z namenom spreminjanja takega trenda, so nastale številne študije in priročniki o morfologiji

vaških naselij, o arhitekturnih elementih stavbne dediščine, o značilnostih ruralne arhitekture, tudi študije glede predlogov o oblikovanju novogradenj, ki povzemajo značilnosti kmečkih hiš (Moškon 1992, Fister 1993, Drozg 2003).

Slika 4: Tloris naselja Jarenina v letih 1864, 1950 in 2025.

Vir: Franciscejski kataster za 1864, TTN za 1950, terensko kartiranje za 2025

Avtor: V. Drozg, 2025.

Gradbeni razvoj naselja Jarenina je bil najintenzivnejši med letoma 1950 in 1990, pred in po tem obdobju se je število objektov malenkostno spremenilo. Spremenila se je njihova namembnost. V 19. stoletju je bila v vsaki hiši še javna dejavnost: gostilna, trgovina ali obrt. Po letu 1990 so objekti namenjeni zgolj bivanju.

Prizadevanja niso bila zaman, konec preteklega stoletja so na podeželju že prevladali objekti, ki so povzemali vsaj najpomembnejše oblikovne elemente avtohtonega stavbarstva. Zamisli o prenovi podeželja so se v enem delu prelevile v na videz skrajno obliko, katere jedro je zelo komercializirano. Gre za tako imenovano **idilično podeželje**, ki je zmes ruralne podobe in urbane vsebine tako objektov, naselij kot tudi pokrajine. Idilično podeželje je sodobna utvara, ki obiskovalcem vzbuja občutek prvinskosti, morda nostalgije po preteklosti, a jim hkrati nudi vso udobje za prebivanje, kot ga imajo tudi doma, v urbanih območjih. Gre za območje, kjer je marsikaj podrejeno turistični dejavnosti in privlačnosti, vključno z varovanjem narave. V drugem delu je iz ideje o prenovi vasi izšla ideja o razvoju vasi (podeželja), kar je nekoliko širši pristop, s podobno vsebino, a pomembno razliko: težišče urejanja se je preneslo k ljudem, ki se jih ureditev zadeva; torej k lokalnim skupnostim.

Pristop »od spodaj navzgor« naj bi zagotovil večjo konkretnost in prilagojenost dotičnemu kraju. Kot piše Irma Potočnik Slavič (2022), so bile v lokalnih skupnostih v ta namen oblikovane projektne skupine (CRPOV – t. j. Celostni razvoj podeželja in obnova vasi, LEADER/CLLD – t. j. Povezave med podeželskim gospodarstvom in razvojnimi ukrepi /Lokalni razvoj, ki ga vodi skupnost), katerih naloga je bila pripravljati programe, temelječe na lokalnih virih, jih izvajati in s tem graditi razvoj kraja oziroma dela podeželja.

Ob koncu prejšnjega stoletja lahko zaznamo nove zamisli o podeželju. Ana Barbič (1991, 17-18) govori o »novi ruralnosti«, po kateri je podeželje prostor bivanja in dela, vas je skupnost vaščanov, ki delujejo v sodelovanju, kjer se okolje in gospodarstvo dopolnjujeta, ne izključujeta. Razvoj podeželja naj bi izhajal iz endogenih potencialov, ne pa na račun prinesenih in tujih dejavnosti. Holger Magel (1994, 106) je v istem času poudarjal, da sta »podeželje in mesto enakovredni območji« in se zavzel za usklajen razvoj v dobro enega in drugega. Podeželje ni niti »rezervat« za urbane dejavnosti niti območje, ki ga je potrebno »oplemenititi« z urbano kulturo, temveč je območje z lastno identiteto, kulturo in tradicijo, ki se, podobno kot vse na svetu, modernizira, odziva na tehnološki in duhovni (družbeni) razvoj. Pojem »nova ruralnost« je podrobneje pojasnil Matjaž Kovačič (1992, 47-48), ko pravi, da ta obsega: blagostanje ljudi, lepoto prostora, izvirnost in ekološko neoporečnost okolja, skladnost ukrepov razvoja, izkoriščanje lokalnih virov, sodelovanje prebivalcev iz lokalnega okolja.

S spremembo gospodarskega sistema v letu 1990 se ni toliko spremenila zamisel o tem, kaj je potrebno na podeželju spodbujati, doseči in spremeniti, temveč so stopili v veljavo drugačni ukrepi in načini, kako to doseči. Ukrepi za spodbujanje razvoja so postali projektno zasnovani, v skladu z novo podjetniško miselnostjo. Projektno vodenje je terjalo tudi organizacijske spremembe. V prejšnjem sistemu so bila za izvajanje regionalne politike zadolžena pristojna ministrstva, v novem sistemu pa nove organizacijske enote, Regionalne razvojne agencije in Lokalne akcijske skupnosti (t. i. LAS). Vsebina ukrepov za krepitev gospodarske moči podeželja je po novem povsem tržno naravnana. Omenili smo že pojav znamčenja območij oziroma razvijanja blagovnih znamk teritorialnega značaja. Erik Logar (2023, 128) ugotavlja, da se število tržnih znamk v Sloveniji povečuje, lokalne skupnosti, kjer se ta pristop izvaja, pa obsegajo približno polovico ozemlja.

Izpostaviti je potrebno še nosilca in izvajalca zamisli na področju razvoja podeželja, to je lokalna skupnost. V razvojnih programih občin so zajeti številni cilji, ki si jih je skupnost zastavljala že v prvotnih načrtih. Poleg izboljšanja bivalnih razmer, izgradnje komunalnega omrežja, predvsem odvajanja odpadnih voda, izgradnje in modernizacije prometnega omrežja ter privabljanja gospodarskih subjektov, ustvarjanja pogojev za razvoj turizma, so vse pomembnejše tudi zamisli o ohranjanju dediščine, spodbujanju kulturno-umetniških društev, prenovi kulturnih spomenikov, sonaravnem razvoju, oblikah varovanja narave, kot so na primer ekoremediacije, o čemer pišeta Ana Vovk Korže in Danijel Vrhovšek (2007).

Sodobni razvojni programi so presegli zgolj proizvodno naravnano miselnost, v načrtih o podeželju prihodnosti so vključene še socialne, kulturne in okoljske vsebine. Zaznati je pristop »od spodaj navzgor«, lokalne pobude so temelj razvojnih usmeritev. Lokalne skupnosti imajo pri tem pomembno vlogo, še posebej, ker se je število občin po reformi lokalne samouprave povečalo s 64 na 212, večina jih je na podeželju. Značilno je še nekaj: v preteklosti so ljudje brez večjih zadržkov sprejemali družbene in tehnične novosti, npr. telefonijo, storitvene dejavnosti, nove prometnice. Danes pričakujejo, da jih bo »občina« zavarovala pred novotarijami, ki jih podjetniška miselnost skuša uresničiti na podeželju, na primer vetrne elektrarne, objekti za gospodarjenje z odpadki, stanovanjske soseske za priseljence, obrtno-proizvodne cone.

6 Dojemanje in razumevanje podeželja

Predstave o prostoru se nanašajo na to, kako obravnavano stvar dojemamo, razumemo, vidimo, tako čustveno kot razumsko. Vir so vsakršne informacije, ki jih pridobimo iz vizualnih podob, bolj in manj argumentiranih besedil, kulturnih proizvodov, lastnih izkušenj. Kakšne predstave nam vzbujajo podeželje, kaj ga določa, katere lastnosti razumemo kot ključne, so osrednja vprašanja, ki sooblikujejo razumevanje podeželja. Glede na to, kako prostor razumemo, si oblikujemo zamisli o tem, kako delovati, kakšen naj bi bil prostor in skladno s tem, v njem delujemo.

Predstave o prostoru so lahko osebne, lahko so univerzalne, kakršne ustrezajo splošnemu prepričanju. Tekom spreminjanja gospodarskih, socialnih in kulturnih razmer nastajajo nove, a stare ne ugasnejo povsem. Živijo kot spomin in relikti, morda ustrezajo določenemu delu območja, morda ustrezajo določenim interesnim skupinam. Zato ne obstaja samo eno, univerzalno dojemanje podeželja, ampak jih

živi več hkrati. V dojemanju podeželja je ključna beseda ruralnost. Ta se nanaša na gospodarjenje, socialne razmere, materialne stvari (objekte, opremo, orodje) in kulturo v najširšem pomenu besede. Tekom razvoja so se posamezni segmenti ruralnosti spreminjali, nekateri pa povsem usahnili, zato si pod ruralnostjo tretjega obdobja predstavljamo druge vsebine kot pod ruralnostjo prvega obdobja.

O predstavah o podeželju v prvem obdobju lahko sklepamo le posredno. Iz današnjega zornega kota je bila osrednja lastnost pred pojavom industrializacije ruralnost. V gospodarskem smislu pomeni ruralnost kmetovanje, obdelovanje zemlje. Kmetje so »proizvajalci« in potrošniki obenem, kar pomeni, da morajo pridelati/pridobiti vse, kar potrebujejo za življenje. Od tod izvira velika navezanost na posest, saj je to edini vir za njihovo preživetje kjer ustvarjajo višek dobrin s katerimi oskrbujejo lastnike zemljišč. Lastništvo zemlje je pomenilo osnovno vrednoto, temeljni pogoj kmetovega obstoja in socialnega položaja, ne glede na to, ali je šlo za dejansko posest ali za najemniški odnos z državo, fevdalcem ali cerkvijo, kakršen je bil v veljavi pred letom 1848. V socialnem smislu ruralnost označuje socialne odnose med člani skupnosti v obliki medsebojne pomoči, socialnega nadzora, skupnega delovanja.

Vaška skupnost je patriarhalna; gospodarju družine je pripadala odgovornost za ključne odločitve o življenju družine. Delitev dela med člani družine in skupnostmi je bila jasna in je bila v skladu z obveznostmi in pravicami vsakega člana. Mladi so slavili praznike, odrasli so skrbeli za gospodarjenje, starejši pa za ohranjanje izročila, piše Stipe Šušar (1988, 77). Družina in vaška skupnost sta bili več funkcionalni enoti, znotraj katerih je potekala socializacija posameznika, še nadaljuje (ibid 85). V kulturnem pogledu pomeni ruralnost organskost, s čimer je povezana tradicija, povezanost z naravo, kar je vir religioznosti, samozadostnosti, slednje pomeni, da so člani skupnosti vse potrebno večinoma naredili sami; kmetje so vse, kar jim je bilo ponujeno in dosegljivo predelali, prenesli, obdelali v skladu z lastnimi vrednotami, znanjem in življenjsko filozofijo, praktičnimi potrebami in razumevanjem dobrega in zla. Tako je nastajala narodna kultura, umetnost, identiteta. Vse to je v daljšem obdobju pridobilo oznako folklore.

Na podeželju nekoč ni bilo družbenih ustanov, ki bi uravnavale življenje ljudi. Cerkev je bila edina in zato najpomembnejša in je skrbela za celostno bivanje, ostalo pa se je dogajalo znotraj družine. Vaška skupnost je bila brez politične in upravljalvske moči, nad njo je vedno bil nekdo, ki je postavljajl pravila. Zunanji znak

ruralnosti sta vas in kmečka hiša, kasneje so se pojavile nekatere ustanove in dejavnosti, najpogosteje cerkev, šola, gasilski dom, združni dom, gostilna.

Ena od predstav o podeželju se nanaša na redkejšo poseljenost tega območja oziroma na bližino narave. V srednjem veku je za podeželje veljalo, da je to deloma divjina, ljudje, ki tam živijo, so izpostavljeni neizprosni naravi, kar v njih oblikuje trdoživost, rudimentarnost, odločnost. Tak vtis se je prenesel tudi v upodabljalno umetnost. V razpravi o krajini v slovenskem slikarstvu Nace Šumi (1975, 168-169) piše, da je »pokrajina pogosto prikazana kot divja, dramatična, nad človekom premočna narava ali kot eksotična, grozljiva krajina«. Meja med divjino in kulturno pokrajino je bila pogosto zabrisana. Ker v vsakem pojavu obstajata dve plati, pozitivna, prijetnejša in negativna, manj prijetna, je tudi ruralnost pogosto predstavljena kot slabša razvitost, vseprisotna revščina, slabe bivalne razmere, vdanost v usodo, religioznost.

V drugem obdobju, to je v 20. stoletju, se je dojemanje ruralnosti nekoliko spremenilo zaradi vdora neagrarnih dejavnosti in meščanske kulture. Napredek v tehniki je prinesel nove oblike fizične in duhovne komunikacije, obvladovanje večjega prostora, širjenje prostora vsakdana, lažje pridobivanje novih znanj in slabljenje sosedskih odnosov. Predstave o podeželju iz tega časa vključujejo razmerje napram mestu, recimo naravi bližje-oddaljeno, skupnost-družba, tradicija-napredek, ruralno-urbano, navaja Sigrun Langner (2019, 304). Spremenil se je tudi odnos meščanov do podeželja. Številni priseljenci v mesto so se z nostalgijo spominjali nekdanjega domovanja, drugačnih socialnih odnosov, predvsem družine, praznikov in kulture. Takšno nostalgično občutenje se je še krepilo ob pogostih obiskih, podeželje je postalo priljubljen kraj oddiha, obiskov pri sorodnikih.

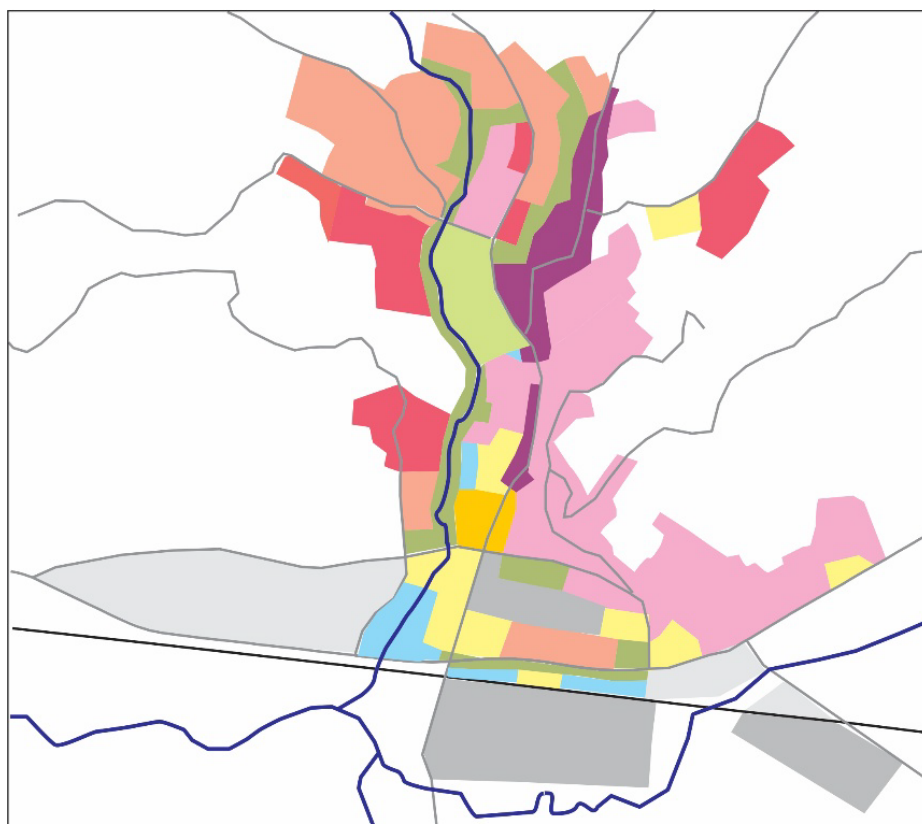
Predstava o romantičnem podeželju se je krepila še bolj, ko je postajalo življenje v mestu stresno, kaotično, neosebno. Idilično podeželje, tako to imenujemo danes, označuje podeželje, ki na zunaj spominja na »stare dobre čase«, a nudi obiskovalcem vse udobje sodobnega časa. V predstavi, kakršno so gojili meščani v 20. stoletju, je izstopal naravni način življenja, mir, nedolžnost, preproste vrline, pravi Raymond Williams (2019, 9). Podeželje je bilo sinonim za avtohtono kulturno pokrajino, kakršna se je razvijala do začetka 20. stoletja, ko je vpliv urbanizacije postal prevladujoč in vseobsežen. Avtohtona kulturna pokrajina je prerasla v pravo vrednoto, ki jo je potrebno ohraniti (kljub temu, da je kulturna pokrajina odsev spreminjajočih se družbenih razmer in je ni mogoče ohraniti). Pri tem gre v bistvu

za paradoks: romantično podeželje na eni strani in marginalizacija istega na drugi; številni so v podeželju videli bivalni ideal, po drugi strani so se odmaknili od revščine, slabše opremljenosti, socialnega nadzora. Na ta način se je idealizirala preteklost, ki ni nikdar obstajala in širila podoba podeželske idile, in je kmetje niso nikdar poznali.

Druga predstava o podeželju tistega časa izpostavlja slabše razvito območje. Socialni realizem, literarna zvrst iz sredine prejšnjega stoletja, je ustvarjala predstavo o skromnosti, revščini in socialnih problemih podeželanov. Prav tako so iz strokovnih krogov prihajala opozorila, analize in svarila o slabši razvitosti, o demografski ogroženosti, o pomanjkanju delovnih mest v industriji in storitvenih dejavnostih, o razvrednotenju bivalnega okolja, o slabi prometni povezanosti, pomanjkljivi tehnični infrastrukturi.

Oznake kot nerazvito območje, marginalno območje, degradirano območje, obmejno območje so vzbujale negativne predstave o podeželju. A poudariti je potrebno, da so te oznake izrazito urbanocentrične, izhajajo iz prevladujoče kulture mest. To, da si bil podeželan, je bila včasih tudi vrednostna oznaka za življenjski slog, specifično politično usmeritev ali način bivanja. Politična orientacija ljudi na podeželju je še danes pretežno konservativna, kot kaže študija Jerneja Tirana in Boštjana Roglja (Tiran in Rogelj 2017). V tem obdobju je bil delež kmečkega prebivalstva razmeroma visok, veliko je bilo delavsko kmečkih gospodinjev, ki jih niso več sestavljali kmetje, niti ne člani, ki bi že sprejeli urbano miselnost. Deloma se je ta razpetost odrazila v stanovanjski gradnji in bivalni kulturi, ki ni bila niti urbana niti ruralna. V podobi podeželja tega obdobja pripada vidno mesto stanovanjski hiši, imenovani nova mestna hiša. Zasnova in oblika hiše nima nič skupnega s kmečkimi, simbolizira pa začetek drugačnega, mestnim območjem podobnega podeželja.

Predstave o podeželju, kakršne gojimo v začetku 21. stoletja, so raznolike; deloma zaradi heterogenosti podeželja, vpetosti v čas ne zmoremo prepoznati pravih. Ko poudarjamo, da je sodobno podeželje heterogen, diferenciran in hibridni prostor, da ga ni mogoče povezati z nekdanjo enovitostjo, pritrjujemo tudi številnim podobam podeželja. Ena od predstav temelji na prepletu urbanega in ruralnega.

Legenda

 Trška naselbina		
 Stanovanja	 Proizvodnja in obrt	 Železnica
 zgrajeno med 1950 in 1980	 zgrajeno med 1950 in 1990	 Ceste
 zgrajeno med 1981 in 2000	 zgrajeno po 1991	 Vodotok
 zgrajeno po 2000	 Šport in rekreacija	
 Oskrba in storitve	 Zelenice	
 zgrajeno med 1950 in 1990	 Parkirišča	
 zgrajeno po 1991		

vir: lastno kartiranje
avtor: Drozg, 2025

Slika 5: Šentjur pri Celju – območja (posplošena) prevladujoče rabe tal in obdobja prostorskega razvoja.

Vir: Terensko kartiranje, 2025. Avtor: V. Drozg, 2025.

Nekdanje majhno trško naselje se je po letu 1950 močno povečalo na račun stanovanjske gradnje in gospodarskih dejavnosti. Novi deli naselja so nekajkrat večji od trške naselbine, imenovane Stari trg, kjer so bile skoncentrirane storitvene dejavnosti. Naselje, od leta 2005 mesto, je nazoren primer urbanizacije podeželja.

Podeželje v bližini večjih urbanih središč ni niti mesto niti vas; v pokrajini je veliko nekmetijskih dejavnosti, stanovanjskih sosesk, trgovskih središč, skladišč in logističnih centrov, infrastrukturnih objektov, modernizacija življenja je vidna na vseh koncih, urbana kultura je izpodrinila nekdanjo ruralno (ljudsko, velika večina prebivalcev živi urbani način življenja, tudi opremljenost prostora, torej dostopnost do dejavnosti, je podobna razmeram v mestih. Gre za obmestje, suburbano območje, kjer na nekdanje podeželje spominjajo le zaplate kmetijskih in gozdnih zemljišč, nižja gostota poseljenosti in način pozidave.

Slika 6: Del naselja Gradiška (v občini Kungota).

Foto: V. Drozg, 2025.

Obmestna naselja se intenzivno širijo zaradi gradnje stanovanjskih objektov ter objektov storitvenih in obrtno proizvodnih dejavnosti. Kraj ima vse več urbanih značilnosti, zaradi česar območja ne dojemamo kot mesto, a tudi kot podeželje ne.

Del podeželja je še vedno območje omejenih možnosti. Opremljenost s storitvenimi dejavnostmi se je močno izboljšala, a zaostanek za mestom in obmestjem je še vedno velik. Pomanjkanje storitvenih dejavnosti prebivalce sili v pogosta potovanja in zadovoljevanje potreb v bližnjih mestih, število delovnih mest v neagrarnih dejavnostih se sicer povečuje, a ne dohaja števila delovno aktivnih. Ta del podeželja živi od endogenih resursov ter od dejavnosti v urbanih središčih, kar pomeni da so na območju prisotne nekmetijske dejavnosti in kmetovanje, vendar oboje v omejenem obsegu.

Del podeželja je območje pridelave hrane. Podobe velikih polj, vinogradniških površin in sadovnjakov, opuščenih zemljišč, kmetijskih strojev, živine na pašnikih, intenzivnega vrtnarjenja, velikih rastlinjakov in gospodarskih poslopij, so slike sodobnega podeželja, kjer je kmetijstvo napol industrijska panoga, kmet je sodobni podjetnik. Ob tem pogosto pomislimo na obremenjevanje okolja, na propadanje ekosistemov, zmanjševanje števila živalskih in rastlinskih vrst, na zdravo hrano. Del podeželja je usmerjen v turizem in rekreacijo. Tovrstno doživljanje podeželja je blizu tistemu, v katerem je izpostavljena narava in možnosti za preživljanje prostega časa. Za številne prebivalce urbanih območij je podeželje prostor oddiha, rekreacije, tudi bivanja. Narava, manjša gostota urbanih elementov, manjša intenzivnost vsakdana privlačijo prebivalce mest, ki na podeželju iščejo odmik od življenja v mestih. Prav to je tržna niša za številne dejavnosti, ki nastajajo na novo. Turistična in športna infrastruktura, kolesarske poti, poti za pohodništvo, tematske poti, območja vodnih športov, zaznamuje vse večji del podeželja v vseh reliefnih enotah. Trženje podeželja v veliki meri sloni prav na tem, dopolnjujejo pa ga še podobe idiličnega podeželja, kakršno je bilo nekoč, ponudba domače kulinarike, kulturne vsebine ter (pregovorna) prijaznost in neposrednost prebivalcev. V reklamnih sporočilih je tovrstno podeželje prikazano kot nasprotje mestnim območjem, s kulturno pokrajino, kakršno najdemo samo še mestoma, z elementi ljudske obrti in umetnosti – podeželje, kakršno je bilo nekoč. Na tem območju obstaja druga smer kmetovanja, tako imenovano sonaravno ali ekološko kmetovanje, v katerem je ekologija pomembnejša od donosnosti in drugih komercialnih učinkov.

Doživljanje ruralnosti kot ključne lastnosti podeželja, se je močno spremenilo. Prvotne socialne, gospodarske, kulturne in fizične (materialne) lastnosti so dvesto let pozneje toliko drugačne, kolikor obsežnejši je bil vpliv mest in splošne modernizacije življenja. Socialni vidik ruralnosti, katerega temelj sta bili skupnost in družina, se je izgubil v vse izrazitejšem individualizmu. Ruralnost v ekonomskem smislu, torej samooskrbno kmetovanje, zaradi specializacije in modernizacije kmetijstva, doživljamo skoraj tako kot proizvodnjo industrijskih izdelkov. Do današnjih dni se je razumevanje ruralnosti skrčilo na kulturni segment, to je na folkloro, glasbo, ljudsko obrt, gastronomijo, idilično kulturno pokrajino in še ohranjeno podobo nekdanjih vasi in kmečkih hiš. Socialnih in gospodarskih razmer ter materialne strukture na velikem delu podeželja večinoma ne doživljamo več kot ruralnost.

7 Sklep

Spreminjanje je edina stalnica tega sveta, nestalnost vsega je v pokrajini enako očitna kot v drugih delih našega življenja. Spreminjal se je odnos med mestom in podeželjem, tako po intenziteti kot vsebini. To kaže, da gre v razvoju življenjskih oblik za dialektično razmerje med tradicijo in modernostjo in da je v dualno razumevanje sveta potrebno vključiti dodatne vidike, ki prvotno podobo pokažejo v celovitejši luči. Spremenilo se je tudi podeželje samo. Znano zaporedje: spremembam na gospodarskem področju sledijo socialne spremembe, spremembe materialnih stvari in grajenega okolja, zadnje nastopijo še spremembe na področju kulture in miselnosti, je na podeželju več kot očitno. Spreminjanje pokrajine se pomika k oblikam, kakršne omogoča razvoj tehnologije in s tem povezan način življenja. Potrebno je veliko časa, da se spojita socialno in grajeno okolje, da se sledi preteklosti ob družbenih spremembah prekrijejo, izbrisejo ter nastanejo nove, a tak razvoj je neizbežen.

Preglednica 1: Značilnosti podeželja v treh razvojnih obdobjih.

	Delovanje v prostoru	Zamisli o prostoru	Dojemanje prostora
1.	<ul style="list-style-type: none"> – povezanost z naravo – organskost – samozadostnost – avtohtona kulturna pokrajina 	<ul style="list-style-type: none"> – prilagojenost naravi – socialna topografija – simbolna topografija – oblikovna enotnost – racionalnost rabe prostora 	<ul style="list-style-type: none"> – skladnost človeka z naravo – socialna skupnost, družina – samooskrbnost – pol divjina – revščina – vas, kmetija, sakralni objekti
2.	<ul style="list-style-type: none"> – nove dejavnosti, industrija – intenzivna gradnja – novi stavbni tipi – industrijsko kmetovanje – kmetijske operacije – modernizacija infrastrukture 	<ul style="list-style-type: none"> – območje potrebno sanacije – manj razvito območje – demografsko ogroženo območje – prenova vasi, CRPOV – splošna modernizacija 	<ul style="list-style-type: none"> – slabše razvito območje – niti vas niti mesto – razgrajevanje avtohtone kulturne pokrajine – romantiziranje podeželja
3.	<ul style="list-style-type: none"> – intenzivno kmetovanje – ekološko kmetijstvo – nove storitvene dejavnosti – raznolikost gradnje objektov – širjenje tehnične infrastrukture 	<ul style="list-style-type: none"> – nova ruralnost – lokalne pobude za izboljšanje pogojev bivanja in dela – izkoriščanje lokalnih potencialov – večfunkcionalnost podeželja 	<ul style="list-style-type: none"> – urbanizirana območja – območje omejenih možnosti – območja intenzivnega kmetijstva – območja turizma in idiličnega podeželja – gastronomija, folklor

Na podeželju smo priče preobrazbi iz obdobja ruralnosti proti urbanosti, ki zaznamuje sodobno civilizacijo. Poleg nekoč prevladujoče kmetijske dejavnosti so se na podeželje v različnem obsegu razširile proizvodne in storitvene dejavnosti. Socialna sestava prebivalcev je vse bolj podobna tisti v urbanih območjih. V grajenem okolju, materialnih stvarih in elementih kulture prevladujejo urbani elementi, a hkrati je vse več oživljanja nekdanjega, ruralnega. Površina podeželja se zavoljo vsega naštetega zmanjšuje, površina urbanih območij se povečuje. Ne gre le za preobrazbo podeželja, tudi za kakovostno spremembo iz ruralnega v urbano, kar je opazno predvsem v okolici večjih mest. Sodobno podeželje je mozaik različnih območij, zato enoten pojem ni več povsem ustrezen. Potrebno bo morda še govoriti o urbaniziranem podeželju, kmetijskem podeželju, podeželju z omejenimi razvojnimi možnostmi in o turistično-rekreativnem podeželju. Spreminjanje podeželja nismo prikazali po pokrajnotvornih dejavnikih, kot je običajno v metodologiji geografskih prikazov, temveč po dejavnikih, ki ustvarjajo prostor, a se zdi, da je tak pristop potrebno še metodološko izpopolniti in vsebinsko domisliti.

Viri in literatura

- Baš, F., Pirc, I. (1938): Socialni problemi slovenske vasi. Socialno ekonomski inštitut. Ljubljana
- Baš, F. (1984): Stavbe in gospodarstvo na slovenskem podeželju. Slovenska matica. Ljubljana
- Barbič, A. (1991): K »novemu« pojmovanju ruralnosti. V: Prihodnost slovenskega podeželja. Dolenjska založba. Novo Mesto
- Belec, B. idr. (1986): Melioracije in komasacije v Spodnji Ščavniški dolini in njihov učinek na preobrazbo pokrajine. Pedagoška fakulteta. Univerza v Mariboru
- Blaznik, P. (1970): Kolektivna kmečka posest. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek: Agrarno gospodarstvo. DZS. Ljubljana
- Drozg, V. (1995): Morfologija vaških naselij v Sloveniji. Geographica Slovenica 27, Inštitut za geografijo. Ljubljana
- Drozg, V. (2002): Poselitvena območja in diferencirana merila za urejanje naselij. V: Oblike prostorskega načrtovanja: od mestnega načrta do urejanja naselij. (Ur.: Lučka Ažman Momirski in Alenka Fikfak). Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana
- Drozg, V. (2003): Ohranjanje regionalne raznolikosti stanovanjske hiše v Sloveniji. V: DELA 18. Ljubljana, str. 449-461
- Drozg, V. (2013): Tipi novodobne enostanovanjske hiše. V: Revija za geografijo 8-1/2013. Maribor, str. 69 – 82
- Drozg, V. (2017): Prostorski razvoj naselij v Podravju v zadnjih desetletjih. V: Drozg, V., Horvat, U., Konečnik Kotnik, E. (2017): Geografije Podravja. Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. Maribor
- Družbeni plan SR Slovenije za obdobje 1981 – 1985. Uradni List SRS, številka 12-729/81
- Fister, P. (1993): Glosar arhitekturne tipologije. Arhitekturna identiteta. Zavod za prostorsko planiranje. Ljubljana
- Glück, A., Magel H. (1993): Podeželje – vrt prihodnosti. Glavarjeva družba. Komenda
- Hafner Fink, M. (2024): Stanovanjska oskrba v Sloveniji: družboslovna anketa o stanju in trendih. Fakulteta za družbene vede, Urbanistični inštitut Slovenije, Ljubljana. Dostopno na: [Povzetek-ključnih-ugotovitev.pdf](#) (pridobljeno 16. 12. 2024)

- Halfacree, K. (2006): Rural space: constructing a three-fold architecture. V: Clooke, P., Mardesen, T., Mooney, H.P. (2006): Handbook of Rural Studies. Sage. London
- Henkel, G. (1999): Der Ländliche Raum. Teubner. Stuttgart (3. izdaja)
- Holz, E. (1994): Razvoj cestnega omrežja na Slovenskem ob koncu 18. in v 19. stoletju. ZRC SAZU, Ljubljana
- Ipsen, D. (1992): Stadt und Land – Metamorphosen einer Beziehung. V: Stadt und Raum. Soziologische Analysen. Centaurus-Verlagsgesellschaft. Pfaffenweiler
- Kladnik, D. (1999): Leksikon geografije podeželja. Inštitut za geografijo. Ljubljana
- Klemenčič, V., Jeršič, M. (1967): Elementi transformacije Bistriške ravnine. Kamniški zbornik. 1967, let. 11, str. 3-46
- Klemenčič, V. (1971): Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti. Geografski zbornik, letnik XII. Ljubljana
- Klemenčič, V. (1972): Geografija prebivalstva Slovenije. V: Geografski vestnik XLIV, Ljubljana
- Klemenčič, V. (2002): Procesi deagrarizacije in urbanizacije slovenskega podeželja. V: Dela 17. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
- Klemenčič, M. M. (2006): Teoretski pogled na razvojne strukture slovenskega podeželja. V: DELA števil. 25. Ljubljana, str. 159 – 171
- Kovačič, M. (1992): Razvojna filozofija in strategija za podeželje. V: Kovačič, M. (ur.) (1992): Pristop k razvoju podeželja. Zbornik, zvezek 1. Družba za razvoj podeželja. Ljubljana
- Kušar, S. (2005): Manj razvita območja kot instrument regionalne politike. V: DELA 24. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
- Lampič, B. (2008): Kmetijstvo v Mestni občini Ljubljana: relikv ali razvojni potencial. GeograFF2. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
- Langthaler, E. (2019): Sozial- und kulturwissenschaftliche Konstruktionen des Dörflichen. V: Nell, W., Weiland, M. (Hrsg.) (2019): Dorf. Ein interdisziplinäres Handbuch. J.B. Metzler Verlag. Berlin
- Langner, S. (2019): Bilder des Ländlichen in Stadt- und Landschaftsplanung. V: Nell, W., Weiland, M. (Hrsg.) (2019): Dorf. Ein interdisziplinäres Handbuch. J.B. Metzler Verlag. Berlin
- Lefebvre, H. (2013): Produkcija prostora. Studia Humanitatis. Ljubljana (prva izdaja 1974)
- Logar, E. (2023): Znamčenje območij kot pristop k razvoju podeželja v Sloveniji. Disertacija. Univerza v Ljubljani
- Magel, H. (1994): diskusijski prispevek. V: Kovačič, M. (ur.) (1994): Pristop k razvoju podeželja. Zbornik, zvezek 2. Družba za razvoj podeželja. Ljubljana
- Moškon, D. (1992): Kako graditi lepšo hišo na Slovenskem. Obzorja, Maribor
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. IV knjiga. (1985), SAZU. Ljubljana; geslo samobiten
- Novak, V. (1978): Sestava slovenske ljudske kulture. V: Pogledi na etnologijo. Partizanska knjiga, Ljubljana
- Pelc, S. (1993): Občina Domžale – primer spreminjanja obmestne pokrajine v okolici Ljubljane. Geographica Slovenica 25. Inštitut za geografijo. Ljubljana
- Potočnik Slavič, I. in drugi (2022): Izvajanje pristopa LEADER/CLLD v Sloveniji. GeograFF26, Filozofska fakulteta, Ljubljana
- Redepenning, M. (2019): Stadt und Land. V: Nell, W., Weiland, M. (Hrsg.) (2019): Dorf. Ein interdisziplinäres Handbuch. J.B. Metzler Verlag. Berlin
- Šumi, N. (1975): Krajina v novejšem slovenskem slikarstvu. V: Pogledi na slovensko umetnost. Partizanska knjiga. Ljubljana
- Šušvar, S. (1988): Sociologija sela. 1. del. Školska knjiga. Zagreb
- Telekom: Pokritost mobilnega omrežja - Telekom Slovenije, <https://www.telekom.si/mobilno/pokritost-mobilnega-omrezja> (pridobljeno 22. 1. 2025)
- Tiran, J., Rogelj, B. (2017): Geografski vidiki volitev v Podravju. V: Drozg, V., Horvat, U., Konečnik Kotnik, E. (2017): Geografije Podravja. Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. Maribor
- Vilfan, S. (1980a): Soseske in druge podeželske skupnosti. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. II. zvezek: Agrarno gospodarstvo. DZS. Ljubljana
- Vilfan, S. (1980b): Zemljiška gospodstva. V: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. II. zvezek: Agrarno gospodarstvo. DZS. Ljubljana

- Vovk Korže, A., Vrhovšek, D. (2007): Ekoremediacije za doseganje okoljskih ciljev v Sloveniji. V: Revija za geografijo 1-2/2007. Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
- Vrišer, I. (1998): Kmetijsko gospodarjenje. V: Geografija Slovenije. Slovenska matica. Ljubljana
- Williams, R. (2019): Dežela in mesto. Studia Humanitatis. Ljubljana (prva izdaja 1985)
- Woods, M. (2005): Rural Geography. Sage. London
- Žiberna, I. (2017): Spreminjanje rabe tal na območju obpanonske severovzhodne Slovenije v obdobju 2000-2015. V: Drozg, V., Horvat, U., Konečnik Kotnik, E.: Geografije Podravja. Univerzitetna založba Univerze v Mariboru
- Žvanut, M. (1994): Od viteza do gospoda. Viharnik. Ljubljana

Povzetek

Podeželje in mesto, dva socialna, gospodarska in fizična sistema, si stojita nasproti, a sta obenem povezana. Oblika in intenziteta povezav sta se skozi čas spreminjali. Sprva so bile vezi med njima ohlapne, omejene predvsem na upravne zadeve, sicer sta se razvijala bolj ali manj neodvisno drug od drugega. Podeželje je zaznamovala ruralnost v najširšem pomenu besede – organski razvoj naselij, prilagojenost naravnim razmeram, zavezanost tradiciji, socialno homogene skupnosti, samozadostnost in kulturna samobitnost. Kasneje, v začetku 20. stoletja, se je zaradi širjenja industrijskega načina proizvodnje in s tem povezanih socialnih razmer, vpliv mest na podeželju močno okreplil. Podeželje je v socialnem in ekonomskem pogledu postajalo vse bolj podobno mestom. Kmetijstvo je postalo industrijska panoga, naselja so pridobila urbani videz, opremljena z dejavnostmi, kakršne so bile nekoč samo v mestih, delež kmečkega prebivalstva se je zelo zmanjšal, povečal pa se je delež dnevnih migrantov, veliko prebivalcev je podeželje tudi zapustilo. V tem obdobju se je podeželje pričelo diferencirati – območja bližje urbanim središčem so se razvijala drugače od predelov, ki so bila bolj odmaknjena. V tretjem obdobju, zametke katerega je moč prepoznati konec preteklega stoletja, se na podeželju krepí in obuja nekdanja gospodarska in kulturna samobitnost. Povezana je z oživiljanjem dejavnosti, mnoge so povezane s kmetijstvom, turizmom in rekreacijo, storitvami, pridobivanjem energije. Podeželje postaja heterogeno, urbanizirana območja se prepletajo z območji turizma, varovanja narave in predeli z omejenimi razvojnimi možnostmi.

DEMOGRAFSKI RAZVOJ NA OBMOČJU SEVEROVZHODNE SLOVENIJE

UROŠ HORVAT, DANIJEL DAVIDOVIĆ

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Maribor, Slovenija
uros.horvat@um.si, danijel.davidovic@um.si

Prispevek obravnava demografski razvoj Severovzhodne Slovenije na ravni naselij v obdobju od leta 1869 do 2025. Analiza temelji na zgodovinskih in sodobnih popisnih podatkih, ki smo jih v analizi poskusili povezati s fizičnogeografsko in funkcionalno prostorsko členitvijo ter tipologijo naselij. Rezultati kažejo izrazito prostorsko diferenciacijo demografskega razvoja v različnih časovnih obdobjih. Najizrazitejši vzorec je polarizacija med ravninskimi območji z zgodnjimi demografskimi minimumi in kasnejšo rastjo ter vzpetimi območji, kjer je večina naselij dosegla demografski maksimum pred ali kmalu po drugi svetovni vojni, nato pa vstopila v dolgotrajen proces depopulacije. V sodobnosti so prostorski vzorci manj povezani z reliefom ter odražajo vse večji pomen selitvenih procesov in funkcionalnih povezav, ki so povezani s suburbanizacijo v zaledju večjih urbanih središč. Ta se v zadnjem obdobju z ravnin širi v gričevnato zaledje Maribora, Ptuja, Lenarta in Slovenske Bistrice, ne pa tudi v okolici Murske Sobotе. Ugotovitve so skladne s kratkoročnimi demografskimi projekcijami, ki napovedujejo izrazito staranje prebivalstva in druge neugodne demografske trende na t. i. odmaknjenem podeželju, še zlasti v Pomurski statistični regiji. Raziskava potrjuje dolgotrajne prostorske razlike v demografskem razvoju Severovzhodne Slovenije.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.3](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.3)

ISBN
978-961-299-136-4

Ključne besede:
depopulacija,
suburbanizacija,
demografski trendi,
regionalne razlike,
podeželje,
Maribor

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.3](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.3)

ISBN
978-961-299-136-4

Keywords:

depopulation,
suburbanization,
demographic trends,
regional differences,
rural areas,
Maribor

DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT IN THE NORTHEASTERN SLOVENIA

UROŠ HORVAT, DANIJEL DAVIDOVIĆ

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
uros.horvat@um.si, danijel.davidovic@um.si

The paper presents the demographic development in Northeastern Slovenia at the settlement level in the period from 1869 to 2025. The analysis is based on census data, combined with the physical-geographical and functional spatial division and typology of settlements. The results reveal pronounced spatial differentiation of demographic development in different time periods. The most distinctive pattern is the polarization between lowland areas with early demographic minimum and later growth, and upland areas, where most settlements reached their demographic maximum before or shortly after the Second World War, and then entered a long-term process of depopulation. In the most recent period, spatial patterns are less related to relief and reflect the increasing importance of migration processes and functional connections, associated with suburbanization in the hinterland of larger urban centers. In recent times, this has been spreading from the plains to the hilly hinterland of Maribor, Ptuj, Lenart and Slovenska Bistrica, but not in the vicinity of Murska Sobota. The findings are consistent with short-term demographic projections, which predict a pronounced aging of the population and other unfavorable demographic trends, especially in the Pomurje statistical region.

University of Maribor Press

1 Uvod

Območje Slovenije je bilo v zadnjih desetletjih podvrženo številnim družbenim, političnim in ekonomskim spremembam, ki so se odražale tudi na demografskem področju. Nared idr. (2019) ugotavljajo, da so prav demografske spremembe ob globalizaciji, ekonomski varnosti, podnebnih spremembah in prehodu v informacijsko družbo ene od gonilnih sil sprememb. Njihov pomen se kaže tako na globalni kot na regionalni ravni, saj lahko poglobljajo že obstoječe in ustvarjale nove razlike med regijami. Slovenija se že sedaj, predvsem na večjih sklenjenih podeželskih območjih in v nekaterih mestnih predelih, srečuje z izzivi kot so upadanje naravnega prirasta, zmanjševanje deleža mladih, staranje prebivalstva, zmanjševanje delovno aktivnega prebivalstva, manjšanje družin ter spremenjena sestava gospodinjstev (naraščanje enočlanskih in dvočlanskih gospodinjstev), spremenjena prostorska razporeditev prebivalstva (zgoščevanje v urbaniziranih in jedrnih območjih poselitve ter praznjenje v obmejnih in podeželskih območjih) idr. (Nared idr., 2019).

Demografski procesi imajo izjemno pomemben vpliv na poselitev, tako v mestnih kot v podeželskih območjih in povečujejo razlike med razvitimi in gosteje poseljenimi območji ter čedalje obsežnejšimi območji praznjenja (Klemenčič, 1991; Ravbar, 1997). Glavna poselitvena značilnost Slovenije je zelo neenakomerna in razpršena razporeditev prebivalstva, ki je posledica različnih fizično- in družbeno-geografskih dejavnikov. Tradicionalni vzorec poselitve z agrarno prenaseljenostjo na podeželju, predvsem v ravninskih in gričevnatih območjih in v majhnih mestih, se je v 20. stoletju močno spremenil in na to sta vplivala predvsem dva družbeno-geografska procesa.

Prvi je proces industrializacije, ki se je odvijal predvsem v ravninskih območjih in ob glavnih prometnicah, temu pa je sledil proces urbanizacije s selitvijo prebivalstva s podeželja v mesta ter rast mest. To je imelo za posledico, da so se v slovenskem prostoru izoblikovala izrazita območja koncentracije prebivalstva, na drugi strani pa obsežna območja redčenja in depopulacije. Največja depopulacija je bila značilna predvsem za nekatera robna in periferna območja ter za hribovita območja alpskega sveta in dinarskih planot, medtem ko se je delež slovenskega prebivalstva, ki živi na dnu kotlin in ravnin, v 20. stoletju več kot podvojil (Senegačnik, 2012). Proces industrializacije in urbanizacije je bil še posebej intenziven od obdobja druge svetovne vojne do poznih 80. let 20. stoletja, kar je vplivalo na dejstvo, da se je v Sloveniji med letoma 1961 in 1991 število prebivalcev v dveh tretjinah naselij

zmanjšalo, od teh se je v več kot desetini naselij prepolovilo (Perko, 1998). Proces praznjenja podeželja sta v 70. letih nekoliko ublažili pospešena motorizacija, ki je omogočala dnevno migracijo prebivalstva, in politika policentričnega razvoja Slovenije z razvojem manjših razvojnih središč in centralnih naselij.

Čeprav ima Slovenija v primerjavi z drugimi razvitimi državami relativno nizko stopnjo urbanizacije (okoli 56 %), se je v 80. letih 20. stoletja pričel obraten proces preseljevanja prebivalstva iz mestnih središč na njihova obrobja, v predmestja in okolico. Suburbanizacijo so še spodbudile visoke cene in pomanjkanje stanovanj v mestih ter nekoliko slabše ekonomsko stanje v začetku 90. let, kar je imelo za posledico predvsem preseljevanje mlajših družin v suburbana območja v okolici večjih mest in tudi v nekoliko bolj oddaljena podeželska naselja (Senegačnik, 2012), katerih ruralna podoba se je skoraj povsem izgubila (Drozg, 2023). Posledično se je po letu 1991 število prebivalcev v večini slovenskih mest celo zmanjševalo. Horvat (2020) ugotavlja, da so med letoma 2009 in 2018 le Ljubljana, Kranj, Koper in Novo mesto beležili manjše povečanje števila prebivalcev. Zaskrbljujoče je dejstvo, da je bil v vseh, razen v Velenju in Kranju, delež starejšega prebivalstva (v starosti 65 let in več) višji od državnega povprečja (Horvat, 2020).

Podeželje je tako doživelo intenzivno funkcionalno preobrazbo, pri čemer se kaže kot precejšen odsev urbanih območij v preoblikovani pokrajini. Podeželje, bližje urbanih središčem, pridobiva vse več urbanih elementov in se na njem število prebivalcev povečuje, medtem ko se na odmaknjenem (periferem) podeželju nadaljuje proces depopulacije in transformacije kulturne pokrajine. Že v 90. letih je Klemenčič (1991) slovensko podeželje razdelil na tri značilna območja: na območja koncentracije prebivalstva in gospodarstva, na katerem se širi urbanizacija in na njem živi pretežno neagrarno prebivalstvo; na območja praznjenja, na katerem se število prebivalstva konstantno zmanjšuje, zato prihaja do razpada demografske strukture in propada kulturne pokrajine; ter na prehodna območja med obema, na katerega se postopoma širi območje koncentracije oziroma, kjer se manjši urbanizirani otoki prepletajo z manj urbaniziranim zaledjem. Ta tip je značilen predvsem za robne dele ravnin in gričevij.

Razlike med območji koncentracije in praznjenja naj bi bile odraz različnih življenjskih razmer (prevladujoče gospodarske dejavnosti, razporeditve delovnih mest, stopnje brezposelnosti, izobrazbene sestave prebivalstva idr.), neustrezne prometne povezanosti in neenakomerne dostopnosti do družbene infrastrukture

(Nared idr., 2019). Oba procesa, zgoščanje in praznjenje, pogosto spremlja tudi več negativnih posledic. V območjih praznjenja so to depopulacija, opuščanje in zaraščanje kmetijskih površin, razkrajanje infrastrukture in kulturne pokrajine, v območjih zgoščanja pa velika poraba najkakovostnejših zemljišč, zgoščanje gospodarskih dejavnosti in krepitev okoljskih pritiskov v ekološko občutljivih območjih, poenostavitev in osiromašenje krajinske slike nekoč pestrega dolinskega sveta, razpršena urbanizacija, idr. Ob tem slovenske razmere niso izjema, saj se podobni procesi odvijajo tudi drugod v Evropi.

V zadnjih desetletjih je podeželje postalo izrazito polifunkcijski prostor, ki na eni strani zadovoljuje osnovne življenjske potrebe podeželskega prebivalstva, na drugi strani pa postaja pomemben sestavni del življenjskega okolja mestnega prebivalstva (Klemenčič, 2006). Drozg (2023) ugotavlja, da se je mestni način življenja razširil po celotnem ozemlju, njegova pojavnost pa je odvisna predvsem od bližine in velikosti urbanih središč. Ruralno se umika urbanemu, v pokrajini nastajajo novi vzorci poselitve in rabe tal. Nastaja t. i. rurbana pokrajina, ki označuje pokrajino, ki ni ne podeželje, ne mesto, temveč območje s svojsko strukturo v smislu ekonomskih, socialnih in morfoloških značilnosti (Drozg, 2023). Sodobno podeželje tako predstavlja mozaik različnih območij in dejavnosti in tudi demografskih procesov.

Namen prispevka je prikazati demografski razvoj (dinamiko gibanja števila prebivalstva) na območju Severovzhodne Slovenije, ki pretežno sodi med manj razvita in demografsko ogrožena območja v Sloveniji z obsežnim ter prostorsko in funkcijsko diferenciranim podeželskim prostorom. Da bi dopolnili interpretacijo kazalnikov demografskega razvoja smo raziskavo dopolnili z dodatnimi kazalniki. Ker so podatki analizirani na nivoju naselij, smo raziskavo omejili na območji dveh statističnih regij, in sicer na Pomursko in Podravske statistične regije.

2 Območje proučevanja, dodatni kazalniki

Pomurska in Podravska statistična regija skupaj obsegata površino 3.506 km². V obeh skupaj je v začetku leta 2025 živel okoli 445 tisoč prebivalcev (SiStat, 2025), kar predstavlja približno petino prebivalstva Slovenije. Pomurska statistična regija je po površini peta najmanjša statistična regija v državi, v kateri živi okoli 113 tisoč prebivalcev, medtem ko je Podravska statistična regija po površini peta največja v državi, v kateri živi okoli 332 tisoč prebivalcev (od teh okoli 97 tisoč v mestu Maribor).

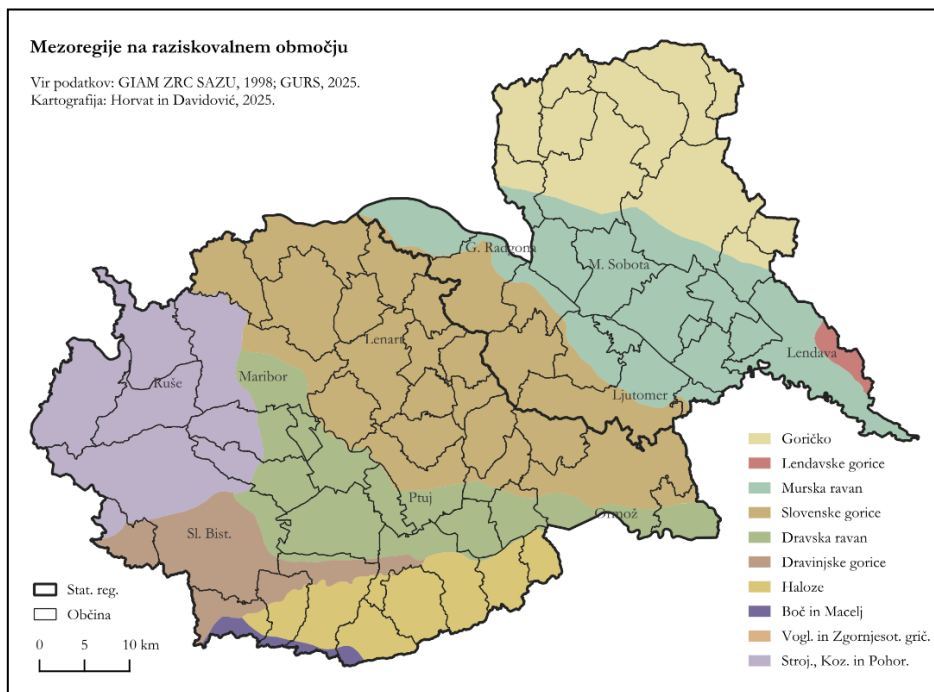
Nared idr., (2019), ki so obravnavali demografske razmere v Sloveniji po občinah in jih razdelil na urbane občine z demografsko rastjo ali upadom ter na ruralne občine z demografsko rastjo ali upadom, ugotavljajo, da območje Pomurske statistične regije zajema 4 urbane občine in 23 ruralnih občin, vse pa so se uvrstile v tip z upadom števila prebivalstva med letoma 2008 in 2017. To uvršča Pomursko statistično regijo med demografsko najbolj ogrožena območja v Sloveniji. Nekoliko boljše so razmere v Podravski statistični regiji, ki zajema 7 urbanih in 34 ruralnih občin. Med urbanimi občinami so štiri (Maribor, Ormož, Ptuj in Ruše) uvrščene v skupino z demografskim upadom, tri (Lenart, Slovenska Bistrica, Miklavž na Dravskem polju) pa z rastjo. Na drugi strani pa med ruralnimi občinami kar 21 občin izkazuje demografski upad in le 13 rast (Nared idr., 2019).

Zaradi velike pokrajinske pestrosti, predvsem pa ciljev raziskave smo statistično analizo opravili na nivoju naselij. V Pomurski statistični regiji je bilo v analizo zajetih 346 naselij v 27 občinah, v Podravski pa 679 naselij v 41 občinah, kar je skupaj 1025 naselij (po stanju iz leta 2025). Zbrali smo podatke o številu prebivalcev po naseljih v vseh dosedanjih popisih prebivalstva (z izjemo leta 1921) in v letu 2025. Ker SURS ne nudi skupne baze podatkov s številom prebivalcev za vsa popisna leta, sta bila Krajevni leksikon Slovenije IV (1980) in Krajevni leksikon Slovenije (1995) osnovna vira podatkov za popise prebivalstva pred letom 1991, za popise prebivalstva od leta 1991 dalje pa posamezne preglednice iz podatkovne baze SiStat SURS.

Na tem mestu je potrebno omeniti glavni problem, s katerim smo se srečali pri vzpostavitvi baze podatkov po naseljih. Skozi celotno obdobje po letu 1869 je prihajalo do številnih sprememb v teritoriju posameznih naselij. Nekatera naselja so se združila s sosednjim večjim naseljem in ne obstajajo več (npr. naselje Košaki se je kot zadnje priključilo mestu Maribor, mesto Ptuj je priključilo kar 10 sosednjih naselij, mesto Slovenska Bistrica je priključilo dele več sosednjih naselij idr.), iz nekaterih naselij je nastalo več naselij (npr. iz naselja Ranče se je izločilo novo naselje Šestdobe, iz naselja Malo Tinje se je izločilo naselje Radkovec, po letu 2000 je več nekdanjih zaselkov v vzhodnem delu Slovenskih goric dobilo status naselja idr.), nekatera naselja so nastala iz delov več sosednjih naselij (npr. naselje Sv. Duh na Ostrem vrhu, Nova Gora nad Slovensko Bistrico idr.), nekatera naselja so spremenila ime (npr. Videm v Sv. Jurij ob Ščavnici, Gradišče v Slovenskih goricah v Sv. Trojica idr.), tako da je vzpostavitev baze podatkov na osnovi seznama naselij v letu 2025 predstavljala poseben izziv, ki na koncu pri vseh naseljih ni bil povsem razrešljiv. Posledično se na nekaterih mestih v kartografskem gradivu (za nekatera

naselja), kjer ni bilo mogoče pridobiti verodostojnega podatka v celotnem časovnem nizu, pojavljajo bele lise.

Ker so rezultati analize podatkov po naseljih lahko precej razdrobljeni, smo jih želeli združiti na višji nivo, pri čemer smo menili, da ne bi bil smiseln nivo občin, saj je teh po sprejemu zakonodaje o lokalni samoupravi nastalo kar 68, poleg tega pa nas je v prvi vrsti zanimala tudi interpretacija rezultatov na nivoju **fizičnogeografskih regij**, s katero bi lahko iskali stopnjo povezanosti demografskega razvoja z nekaterimi naravno-geografskimi dejavniki (predvsem z vplivom osnovnih reliefnih oblik in posledično različnih pokrajinsko-ekoloških območij). V zadnjih desetletjih je nastalo več fizično-geografskih regionalizacij Slovenije, ki so poskušale razdeliti območje Slovenije na čim bolj homogene dele geografske stvarnosti (pokrajine) oziroma na značilna pokrajinsko-ekološka območja z upoštevanjem kombinacije učinkov različnih pokrajinskih dejavnikov (Natek in Žiberna, 2004), ki vse v osnovi sledijo členitvi Slovenije glede na pojavnost osnovnih reliefnih oblik (ravnina, gričevje, hribovje, gorovje idr.) kljub vsej svoji kompleksnosti.

Slika 1: Fizičnogeografske regije na območju Severovzhodne Slovenije.

Vir: lasten (na osnovi podatkov GIAM ZRC SAZU, 1998).

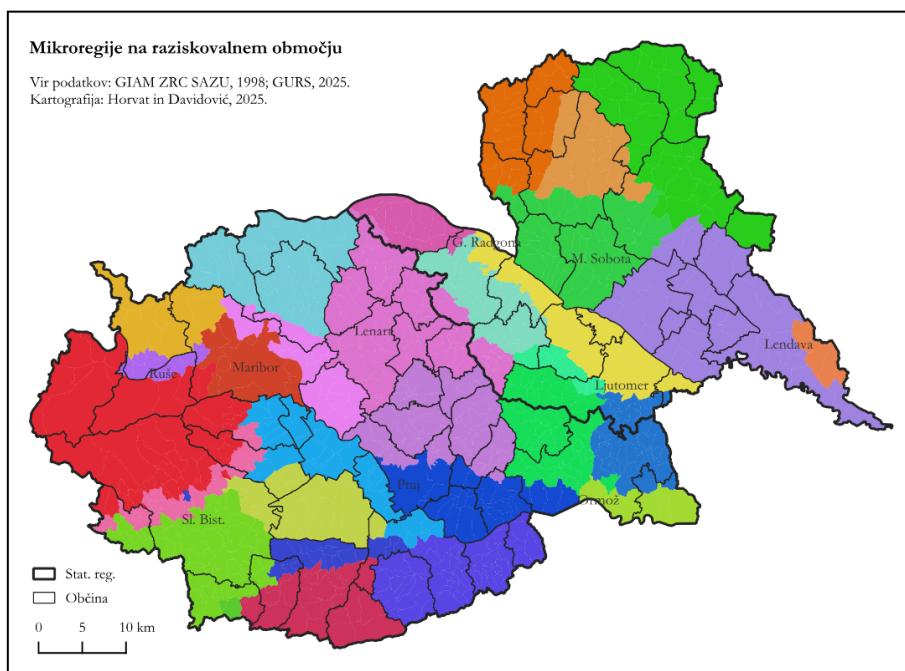
Za namen raziskave smo izbrali regionalizacijo, ki so jo izdelali sodelavci GIAM ZRC SAZU (Slika 1), in je bila uporabljena v monografiji Slovenija, pokrajine in ljudje iz leta 1998 (Natek in Žiberna, 2004). Glede nanjo območje osrednjega dela Pomurske statistične regije predstavlja ravninska Murska ravan, obrobne dele pa gričevnato območje Goričkega na severu, Lendavskih gorici na vzhodu ter vzhodni del Slovenskih gorici na zahodnem in južnem delu statistične regije. Na območju Podravske statistične regije se v vzhodnem delu nadaljuje gričevnato območje Slovenskih gorici, v osrednjem delu je ravninska Dravska ravan, v južnem delu gričevnato območje Dravinjskih gorici in Halozi, na zahodnem delu pa Podravska statistična regija prehaja iz subpanonske v subalpski del Slovenije, in sicer v hribovito območje Kozjaka in Pohorja ter na skrajnem jugu na obronke Boča.

Že pri pripravi gradiva za zgoraj navedeno monografijo so sodelavci Oddelka za geografijo na tedanji Pedagoški (sedanji Filozofski) fakulteti v Mariboru pripravili bolj podrobno členitev SV Slovenije, ki je v osnovi temeljila na fizično-geografskih regijah GIAM ZRC SAZU, ter te členila v manjše regije (**mikroregije**) na podlagi naravnogeografskih in nekaterih družbeno-geografskih razlik; pri slednjih predvsem na podlagi prostorske orientiranosti, historičnih členitev in gravitacije posameznih delov bližnjim centralnim naseljem (Slika 2).

Razen Lendavskih gorici in Boča, ki sta najmanjši mezoregiji, so bile vse druge razdeljene na več manjših enot. Goričko na Zahodno, Osrednje in Vzhodno Goričko, prav tako Slovenske gorice, ki pa smo jih v nadaljevanju razčlenili še na manjše funkcionalne celote (Zahodne Slovenske gorice in Mariborske gorice; Osrednje Slovenske gorice, Radgonsko-Kapelske gorice in Ptuijske gorice; Zahodne in Vzhodne Ljutomersko-ormoške gorice), Murska ravan na Ravensko, Dolinsko, Apaško polje in Mursko polje, Dravsko ravan na Dravsko polje (pa še na njegov severni in vzhodni del ter osrednji del), Ptuijsko polje ter Dobravo s Središkim poljem, Haloze na Gozdnate in Vinorodne Haloze, Dravinjske gorice na Dravinjske gorice, Podpohorske gorice in Savinsko, itd. Kot posebno regijo smo v tej (hibridni) členitvi na mikroregije izločili mestno območje Maribora, ki izstopa po vseh svojih značilnostih, obenem živi v njej skoraj tretjina vsega prebivalstva Podravske statistične regije.

Potrebno je tudi opozoriti, da so bile meje navedenih in v nadaljevanju uporabljenih mikroregij prilagojene mejam naselij, pri čemer so bila robna naselja uvrščena v določeno mikroregijo na osnovi lokacije večine poseljenega dela naselja. V statistični

obdelavi smo torej 1025 naselij v SV Sloveniji razporedili v 30 fizičnogeografskih mikroregij. Ob vsaki regiji je v grafikonih zapisano tudi število naselij v regiji, ki se giblje od 5 naselij v Lendavskih gorica in 9 v Dobravi s Središkim poljem do 67 v Zahodnih in 98 v Osrednjih Slovenskih gorica (opomba: v priloženih grafikonih smo prikazali samo 29 mikroregij, saj smo regijo Boč, v katero sta bili zajeti samo 2 naselji, priključili Gozdnatim Halozam). Tovrstna prilagoditev fizično-geografske regionalizacije mejam naselij sicer nekoliko odstopa od dejanske fizično-geografske regionalizacije, vendar kljub temu daje uporabne rezultate za potrebe te raziskave.

Zahodno Goričko	Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice	Dravsko polje (osrednji del)
Osrednje Goričko	Zahodne Ljutomersko-Ormoške gorice	Dravsko polje (severni in vzhodni del)
Vzhodno Goričko	Zahodne Sl. gorice	Dravska dolina
Ravensko	Osrednje Sl. gorice	Pohorje
Dolinsko	Ptujske gorice	Kozjak
Lendavske gorice	Ptujsko polje	Podpohorske gorice
Mursko polje	Vinorodne Haloze	Dravinjske gorice
Apasško polje	Gozdnate Haloze	Savinjsko
Radgonsko-Kapelske gorice	Mariborske gorice	Dobrava in Središko polje
Spodnja Ščavniška dolina	Maribor (mestno območje)	Boč

Slika 2: Členitev na mikroregije na osnovi fizično-geografskih regij in mej naselij na območju Severovzhodne Slovenije.

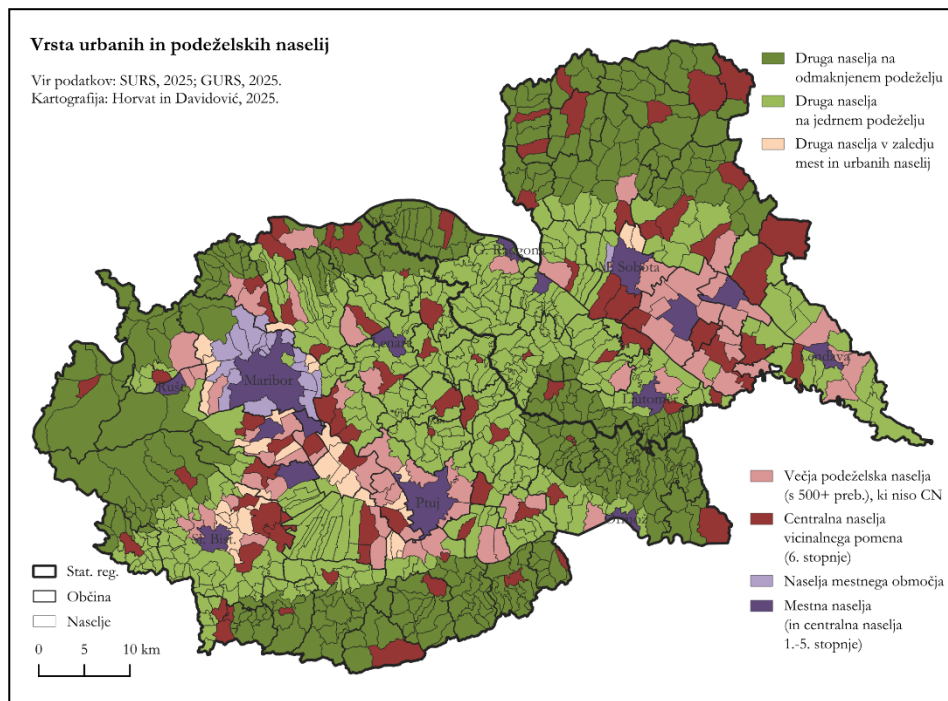
Vir: lasten.

Poleg ugotavljanja razporejenosti vrednosti analiziranih kriterijev demografskega razvoja z uporabljenimi fizično-geografskimi mikroregijami smo želeli ugotovljati tudi stopnjo povezanost analiziranih demografskih gibanj z nekaterimi **drugimi družbeno-geografskimi dejavniki**. Želeli smo ugotoviti, kako se demografski razvoj odraža v različnih vrstah naselij in območij ter pri tem upoštevali velikost naselja glede na število prebivalcev, vrsto urbanih in podeželskih naselij (v kombinaciji s sistemom centralnih naselij), t. i. »demografsko ogrožena naselja«, naselij glede na gostoto cestnega omrežja in na koncu tudi glede na delež starejšega prebivalstva (v starosti 65 let in več).

Pri določitvi **vrste urbanih in podeželskih naselij** (Slika 3) smo se naslonili na več dokumentov in pripravili nekakšno hibridno klasifikacijo naselij glede na značilnosti, funkcije in lego naselij. Izhodišče pri klasifikaciji so predstavljala mestna in centralna naselja v regiji. Mestna naselja in naselja mestnih območij smo opredelili na osnovi seznama, ki ga vodi SURS na osnovi statistične opredelitve naselij iz leta 2003 (SURS 2013). Primerjali smo ga s seznamom centralnih naselij po stopnji centralnosti (Nared idr., 2017) in ugotovili, da so bila vsa centralna naselja 1. (mednarodnega pomena), 2. (nacionalnega pomena), 3. (regionalnega pomena) in 4. stopnje (medobčinskega pomena) na območju SV Slovenije po seznamu SURS (2013) opredeljena tudi kot mestna naselja. Prav tako so bila kot mestna naselja opredeljena tudi vsa centralna naselja 5. stopnje (lokalnega pomena) z izjemo Šentilja, Lovrenca na Pohorju in Odrancev. SURS na območju SV Slovenije tako opredeljuje 16 mestnih naselij in 17 naselij mestnega območja (med katerimi so vsa, razen enega, v okolici mesta Maribor). Skupaj predstavljajo 3,3 % vseh naselij na obravnavanem območju in v njih živi okoli 41,6 % vsega prebivalstva, pri čemer samo v mestu Maribor živi okoli 21,8 % vsega prebivalstva v SV Sloveniji.

Posebno kategorijo na karti predstavljajo centralna naselja vicinalnega pomena (to so centralna naselja 6. stopnje) kot jih opredeljujejo Nared idr. (2017). V SV Sloveniji jih je 84 ter predstavljajo 8,2 % vseh naselij, v njih pa živi 13,9 % prebivalstva. Nared idr. (2017) ugotavljajo, da imajo med njimi na podeželskih območjih pomembno vlogo zlasti novonastala občinska središča in večja naselja, ki so nastala kot posledica policentričnega razvoja. Nekatera naselja v manj urbaniziranih predelih države so prav zaradi tega nadpovprečno opremljena glede na njihovo velikost, število prebivalcev in opremljenost s funkcijami. Kot posebno kategorijo smo opredelili tudi druga večja podeželska naselja z več kot 500 prebivalci, ki niso opredeljena kot centralna naselja, vendar pa lahko, predvsem glede na velikost, predstavljajo

potencial za razvoj centralnih dejavnosti oziroma v zaledju urbanih naselij v veliki meri predstavljajo naselja na območju širjenja širše suburbanizacije. Našteli smo jih 69, predstavljajo 6,7 % vseh naselij, v njih pa živi okoli 11,8 % prebivalcev SV Slovenije. Skoraj vsa naselja se nahajajo v ravninskih delih in v zaledju večjih mest.

Slika 3: Vrsta urbanih in podeželskih naselij na območju Severovzhodne Slovenije.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Statistični letopis RS, 2013; Strategija prostorskega razvoja Slovenije 2050, 2023).

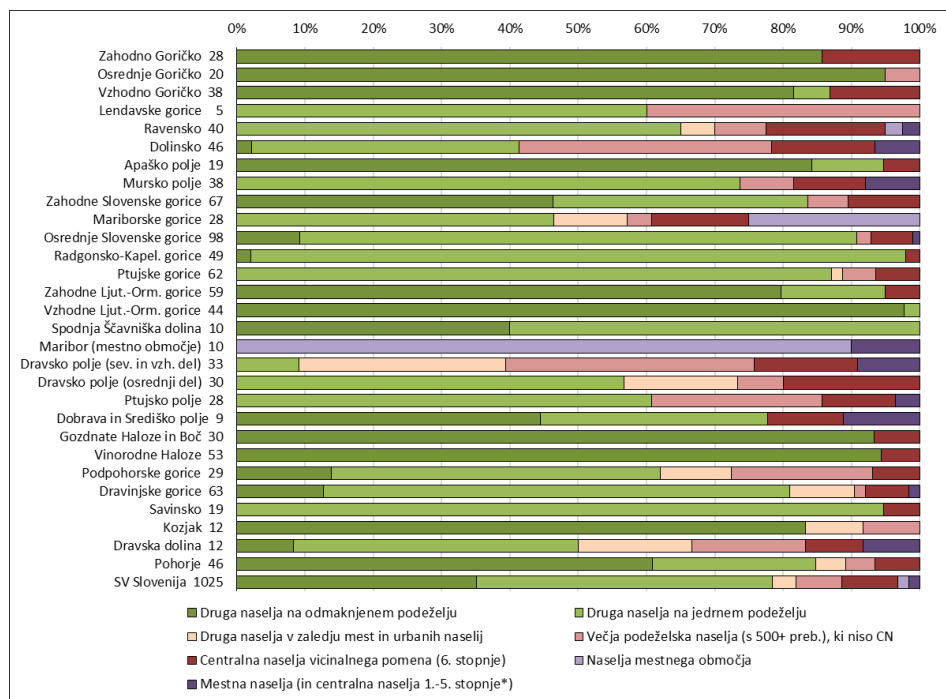
Vsa ostala podeželska naselja v SV Sloveniji smo na tej hibridni karti (Slika 3) na osnovi opredelitve vrste podeželja z vidika usmerjanja in načrtovanja prostorskega razvoja iz Strategije prostorskega razvoja Slovenije do leta 2050 (Bartol idr., 2023) razdelili v tri skupine podeželskih naselij:

- druga naselja na t. i. oddaljenem podeželju, ki je zaradi svoje geografske lege oddaljeno od večjih središč in ga najbolj zaznamujejo procesi krčenja, tako z demografskega kot tudi z gospodarskega vidika.
- druga naselja na t. i. jedrnem podeželju, ki je razvojno vitalno, čeprav ponekod zaznamovano z omejenimi dejavniki za razvoj primarnih dejavnosti, s krčenjem

zaradi demografskih sprememb, predvsem staranjem, z odmaknjenostjo od središč.

- druga naselja v zaledju mest in urbanih naselij, ki ga označuje visoka raven gospodarskega in prostorskega prestrukturiranja v povezavi z raznovrstnimi dejavnostmi. Teh naselij je v tej klasifikaciji relativno malo, saj se prekrivajo z večjimi naselji (z več kot 500 prebivalci) in centralnimi naselji na območju ravnin v okolici Maribora, Ptuja, Murske Sobote in Slovenske Bistrice.

Največjo skupino naselij v SV Sloveniji predstavljajo druga naselja, ki ležijo na območju t. i. jedrnega podeželja, saj jih je kar 444 oziroma 43,3 % vseh in v njih živi 18,9 % prebivalstva. Obrobna naselja v perifernem gričevju in hribovju so se večinoma uvrstila v skupino drugih naselij na t. i. odmaknjenem podeželju. 360 teh naselij predstavlja 35,1 % vseh naselij v regiji, v njih pa živi 11,8 % vsega prebivalstva.

Slika 4: Delež naselij glede na vrsto urbanih in podeželskih naselij po regijah na območju Severovzhodne Slovenije.

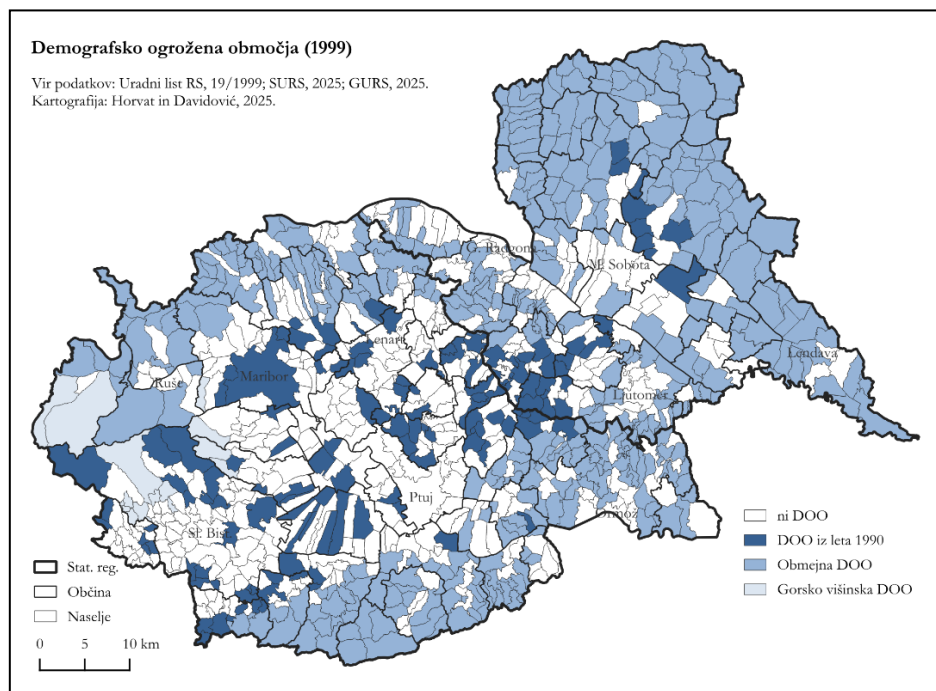
Vir: lasten (na osnovi podatkov Statistični letopis RS, 2013; Strategija prostorskega razvoja Slovenije 2050, 2023).

Med regijami z najvišjimi deleži posameznih vrst naselij izstopajo vse tri regije na Goričkem, obe regiji v Halozah, obe regiji v Ljutomersko-Ormoških goricah in Kozjak, kjer je bilo več kot 80 % vseh naselij opredeljenih kot naselja na odmaknjem podeželju, na Pohorju pa je bilo tako opredeljenih okoli 60 % naselij (Slika 4). Med večjimi regijami Osrednje Goričko ni imelo nobenega centralnega naselja 6. stopnje, na zahodnem Goričkem so štirje, na vzhodnem pa pet. Ni bilo prav tako nobenega centralnega naselja 6. stopnje v Vzhodnih Ljutomerskih-Ormoških goricah, v Zahodnih so trije, v Vinorodnih Halozah prav tako trije, v Gozdnatih pa dva. Prav tako na Kozjaku ni nobenega centralnega naselja 6. stopnje.

Osrednji del SV Slovenije predstavlja urbano in suburbano območje med Mariborom, Ptujem in Slovensko Bistrico. Poleg mestnega območja Maribora izstopa območje severnega in vzhodnega dela Dravskega polja, kjer več kot 90 % naselij predstavljajo naselja, ki so centralna naselja, naselja z več kot 500 prebivalci (niso centralna naselja) ali druga naselja v zaledju mest in urbanih območij. Na Dolinskem je tovrstnih naselij več kot 50 %, predvsem na račun naselij z več kot 500 prebivalci. Izstopa tudi območje okoli Ptuja in Slovenske Bistrice. Preostalo območje SV Slovenije je opredeljeno kot območje jedrnega podeželja in med regijami z najvišjimi deleži tovrstnih naselij (med 60-90 %) izstopajo Ravensko, Mursko polje, Ptujsko polje, osrednji del Dravskega polja, Osrednje Slovenske gorice, Radgonsko-Kapelske gorice, Ptujске gorice, Dravinjske gorice in Savinjsko. Občinska središča v teh regijah so v večini primerov opredeljena kot centralna naselja 6. stopnje.

Neenakomeren demografski in ekonomski razvoj Slovenije je že v preteklosti privedel do sprejetja vrste ukrepov, ki naj bi pomagali usmerjati regionalni razvoj v smeri zmanjševanja razlik med posameznimi območji. V obdobju med letoma 1971 in 1990 je bilo sprejetih več zakonov za pospeševanje skladnejšega regionalnega razvoja. Zakoni so s pomočjo kriterijev razvitosti proizvodjalnih sil, gospodarske infrastrukture in življenjskega standarda, opredeljevali t. i. »manj razvita območja«. Zakon iz leta 1990 je na podlagi rasti prebivalstva in indeksa staranja prebivalstva opredelil t. i. »demografsko ogrožena območja«. Za **demografsko ogrožena naselja** so se štela naselja, v katerih izbrana kriterija nista dosegala 25 % vrednosti povprečja Slovenije oziroma sta bila za najmanj 25 % manj ugodna od državnega povprečja (Horvat, 1991; Kušar, 2005). Sestavni del demografsko ogroženih območij so bila tudi naselja v desetkilometrskem pasu ob meji, do ukrepov iz tega zakona pa so bila upravičena tudi naselja, ki so jih opredelili kot gorsko višinska območja z omejenimi naravnimi dejavniki za kmetijstvo. Na osnovi seznamov

naselij, objavljenih v Uradnem listu (Uradni list RS št. 19/1999) je bila narejena Slika 5, ki prikazuje demografsko ogrožena naselja na območju SV Slovenije. Podatki kažejo, da je v letu 2025 v naseljih, ki so bila opredeljena kot demografsko ogrožena območja, živel kar 48,4 % prebivalstva SV Slovenije (28 % v demografsko ogroženih naseljih, ki so bila opredeljena po zakonodaji iz leta 1990 ter 20,0 % v obmejnih in 0,4 % v gorsko-višinskih demografsko ogroženih naseljih).

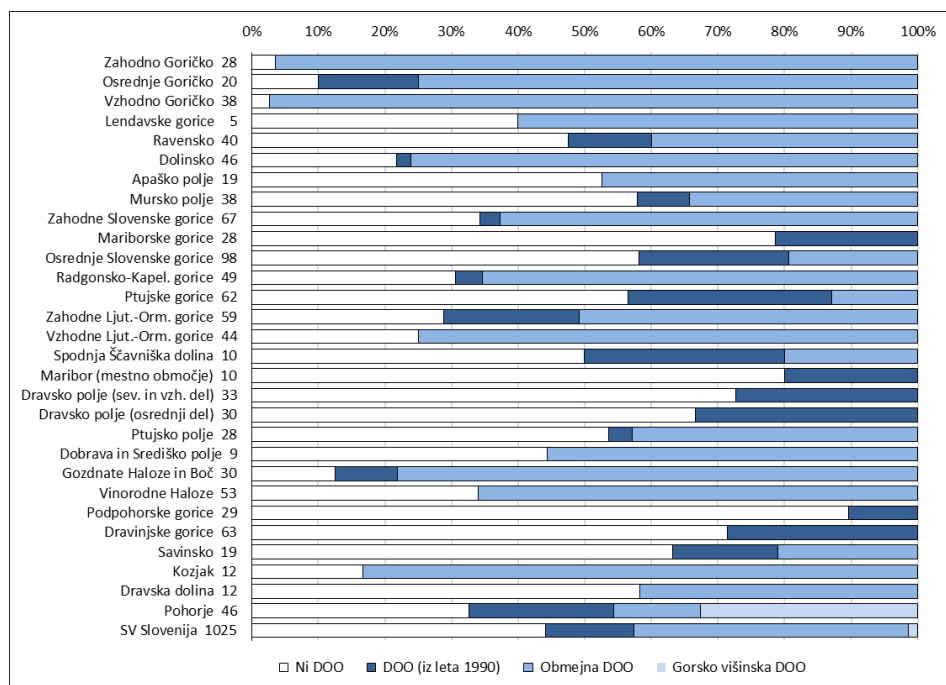

Slika 5: Demografsko ogrožena naselja na območju SV Slovenije v letu 1999.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Uradni list RS, 19/1999).

Ker so bila v demografsko ogrožena območja v veliki meri vključena tudi naselja v obmejnem pasu, se na območju SV Slovenije med demografsko ogrožena naselja uvršča kar 56 % vseh naselij; 13,3 % jih je opredeljenih kot demografsko ogrožena naselja po zakonodaji iz leta 1990, 41,2 % na osnovi lege v desetkilometrskem pasu in 1,5 % na osnovi lege v gorsko-višinskih območjih. Slednja so v SV Sloveniji zastopana le na območju Pohorja, zato smo jih v nadaljevanju opredelili kot hribovita območja. Med regijami z najvišjim deležem demografsko ogroženih naselij (Slika 6) po vseh treh kategorijah izstopajo Zahodno (96,4 % vseh naselij) in Vzhodno Goričko (97,4 %), Gozdnate Haloze in Boč (87,5 %), Kozjak (83,3 %), z

70-80 % vseh naselij še regije Dolinsko, ter Zahodne in Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice. Izven desetikilometerskega obmejnega pasu izstopajo z največ demografsko ogroženih naselij regije Dravsko polje (v osrednjem delu kar 33,3 % vseh naselij, v obrobni delu pa 27,3 %), Ptujске gorice (30,6 %) in Dravinjske gorice (28,6 %). Na primeru Dravskega polja in mestnega območja Maribora lahko vidimo, da so nekatera ravninska območja na eni strani območja z najnižjim deležem naselij, ki niso opredeljena kot demografsko ogrožena naselja, obenem je med njimi tudi dokaj visok delež takih naselij. Demografsko ogroženo naselje je tudi mesto Maribor, saj izkazuje slabe demografske razmere že vse od leta 1981 (Horvat, 2020).

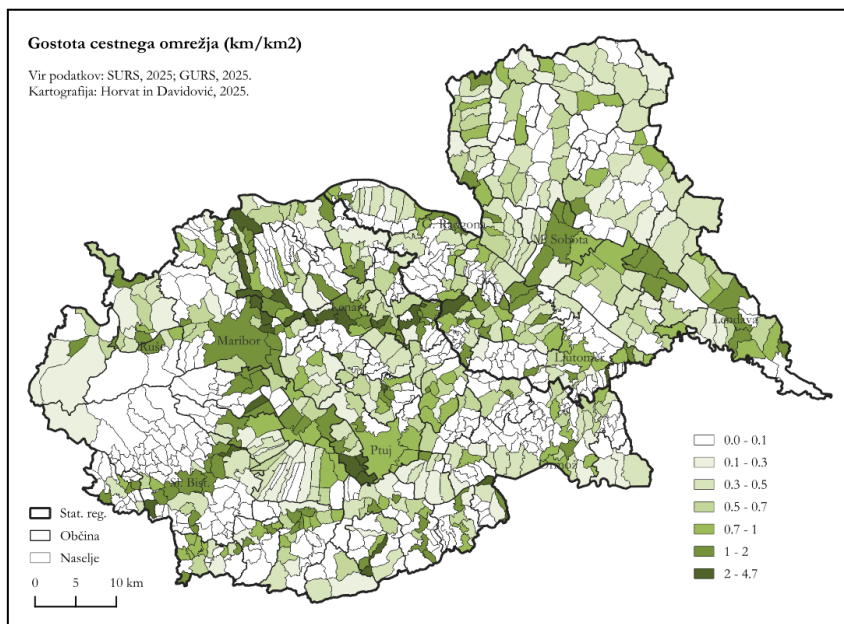

Slika 6: Delež demografsko ogroženih naselij po regijah na območju SV Slovenije v letu 1999.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Uradni list RS, 19/1999).

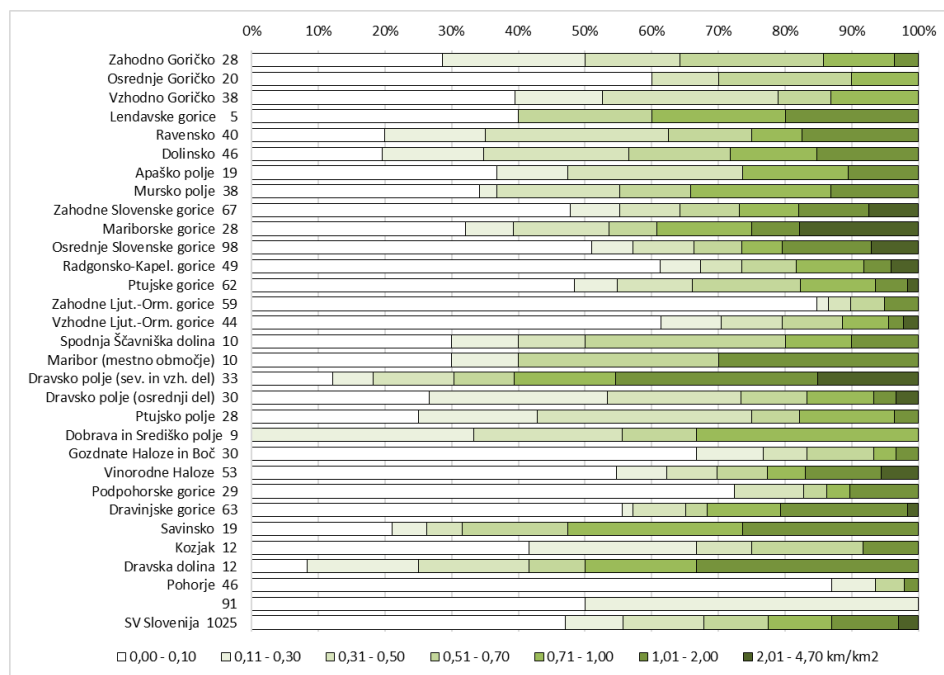
V Sloveniji smo po osamosvojitvi intenzivno razvijali predvsem osebni cestni promet, kar je v mnogih primerih privedlo do spremembe potovalnih navad prebivalstva in posledično do močnega porasta prevoza po cestah. Do nedavnega je sicer veljalo, da je razvito prometno omrežje temeljni predpogoj za gospodarski razvoj, za poselitev določenega območja, in da močno vpliva na kakovost bivanja. V zadnjem času se je z razvojem novih tehnologij, novih načrtovalskih pristopov in z

upoštevanjem trajnostnih načel, odnos do prometa in prometnih ureditev pričel spreminjati. V analizi smo želeli ugotoviti vpliv prometa na demografski razvoj v različnih območjih, predvsem pri koncentraciji prebivalstva ob glavnih prometnicah. Uporabili smo kazalnik **gostote cestnega omrežja**, ki prikazuje obseg cestne infrastrukture v posameznem naselju glede na velikost naselja ($\text{km cest}/\text{km}^2$). Glavni dejavniki, ki vplivajo na gostoto cestnega omrežja so gostota prebivalstva, razpršenost poselitve, razgibanost terena in vrsta rabe tal (predvsem gozdnatost). Podatki kažejo, da na območju SV Slovenije prevladujejo naselja z izrazito nizko gostoto cestnega omrežja (do $0,1 \text{ km cest}/\text{km}^2$), ki jih je kar 47 %, medtem ko je naselij z gostoto $1-2 \text{ km cest}/\text{km}^2$ okoli 10 %, z $2-4,7 \text{ km cest}/\text{km}^2$ je le 3 % naselij (Slika 7). Nahajajo se predvsem ob avtocestnem križu od Maribora proti Šentilju in Murski Soboti ter med Mariborom, Ptujem in Slovensko Bistrico. Najvišjo gostoto cestnega omrežja, glede na navedeno, izkazujejo urbana območja in območja skozi katera potekajo glavne prometnice. Med večjimi regijami izstopajo predvsem S in V del Dravskega polja s 60,6 % vseh naselij z več kot $0,7 \text{ km cest}/\text{km}^2$, Mariborske gorice (39,3 %), Dravinjske gorice (31,7 %) in Mursko polje (34,2 %), z visokimi deleži pa tudi nekatere manjše regije, skozi katere poteka povezovalno cestno omrežje (npr. Savinska in Dravska dolina) (Slika 8).

Slika 7: Gostota cestnega omrežja po naseljih na območju SV Slovenije v letu 2025.
Vir: lasten (na osnovi podatkov GURS, 2025).

Na drugi strani z najnižjo gostoto cestnega omrežja (do 0,1 km cest/km²) izstopajo periferna gričevnata in hribovita območja. Z več kot 80 % tovrstnih naselij izstopata regiji Pohorje (87,0 %) in Zahodne Ljutomersko-Ormoške gorice (84,7 %), z med 60-73 % naselij pa še Osrednje Goričko, Radgonsko-Kapelske gorice, Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice, Gozdnate Haloze in Boč ter Podpohorske gorice.

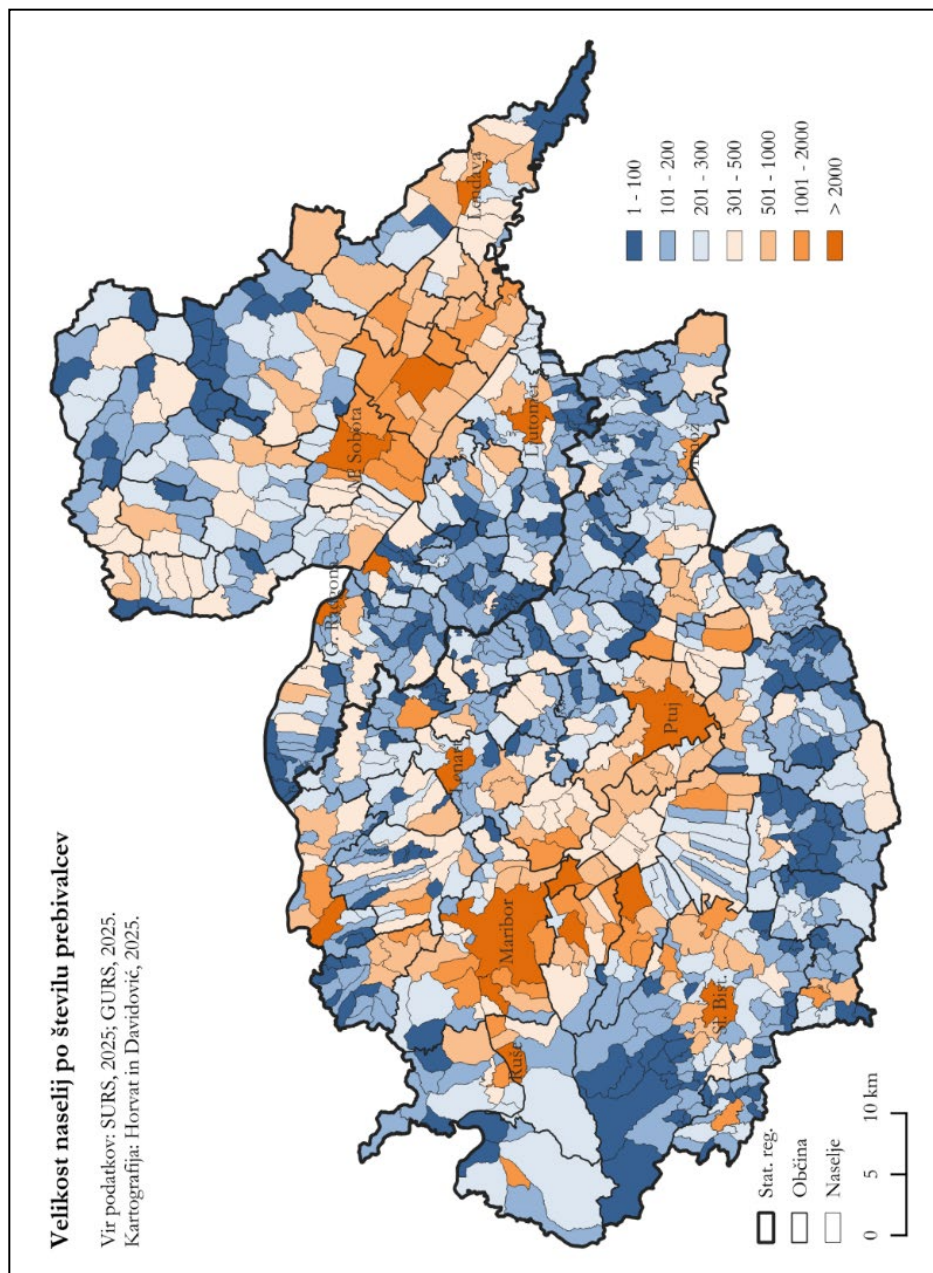

Slika 8: Delež naselij glede na gostoto cestnega omrežja po regijah na območju SV Slovenije v letu 2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov GURS, 2025).

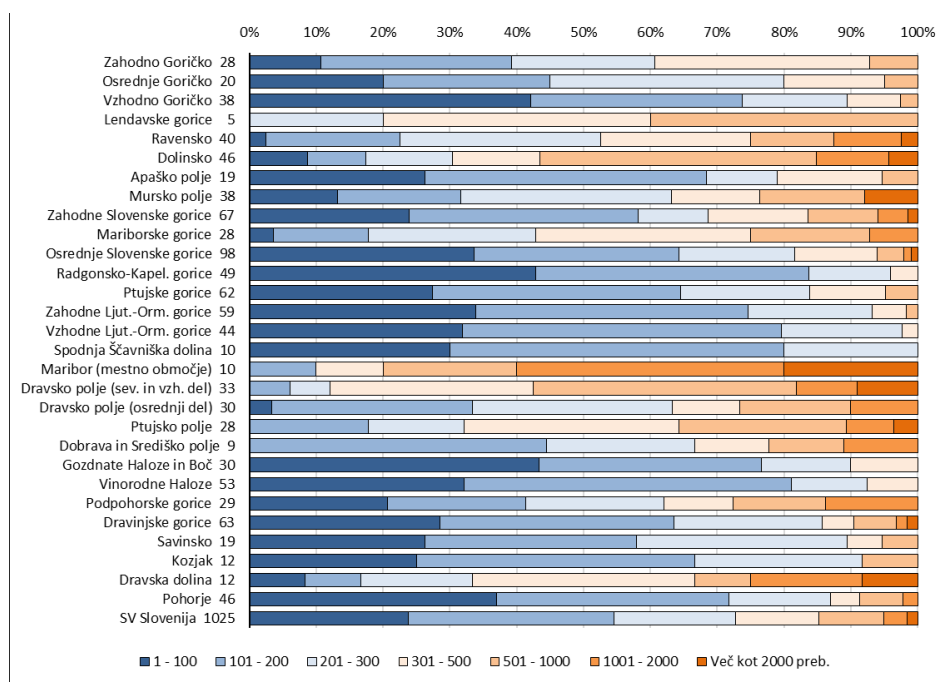
3 Število prebivalcev v naseljih v letu 2025

Eden od pomembnih kazalnikov demografskega razvoja je **velikost naselij** oziroma **število prebivalcev v naselju**. V Sloveniji je bilo na začetku leta 2024 zabeleženih več kot šest tisoč naselij, med katerimi je v četrtini naselij živelo manj kot 50 prebivalcev, v skoraj polovici (47,7 %) pa manj kot 100 (SURS, 2025a). Za SV Slovenijo je značilna večja gostota poseljenosti, kot je povprečje države, zato je majhnih naselij (z do 100 prebivalci) precej manj; v letu 2025 predstavljajo le četrtino vseh naselij (23,8 %). Najbolj pogosto so zastopana naselja z 101 do 200 prebivalci (30,7 %), pomemben del (18,2 %) naselij ima med 201 in 300 prebivalcev (Slika 9).

Slika 9: Velikost naselij glede na število prebivalcev v letu 2025 v SV Sloveniji.
Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Majhna naselja (z do 100 prebivalci) so najbolj (z več kot 37 % naselij) zastopana na Vzhodnem Goričkem, v Radgonsko-Kapelskih goricah, Gozdnatih Halozah in na Pohorju (Slika 10). Gričevnato območje na splošno izstopa z manjšimi naselji (**z do 200 prebivalci**), saj se v to kategorijo uvršča kar 73-84 % vseh naselij v Radgonsko-Kapelskih goricah, Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah, Gozdnatih in Vinorodnih Halozah ter na Vzhodnem Goričkem. Visok delež predstavljajo tudi na Pohorju. Srednje velika naselja **z med 201 in 500 prebivalci** so najbolj (s 50-60 % naselij) zastopana na Zahodnem in Osrednjem Goričkem, v Lendavskih goricah, Mariborskih goricah ter na Ravenskem in v Dravski dolini (Slika 9, Slika 10).

Slika 10: Delež naselij glede na število prebivalcev v letu 2025 po regijah v SV Sloveniji.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

V ravninskih območjih so z višjimi deleži zastopana **večja naselja (z med 501 in 2000 prebivalci)**. Z več kot 40 % vseh tovrstnih naselij v regiji izstopajo Dolinsko, S in V del Dravskega polja, Mariborsko mestno območje in Ptujsko polje. Zanimivo je, da tako velikih naselij sploh ni v Radgonsko-Kapelskih goricah, Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah ter v Gozdnatih in Vinorodnih Halozah.

Velikih naselij (z več kot 2000 prebivalcev) je v SV Sloveniji le 16. Izstopa mesto Maribor z okoli 97 tisoč prebivalci, večja naselja pa so še Ptuj (z okoli 18,3 tisoč prebivalcev), Murska Sobota (11 tisoč), Slovenska Bistrica (8,4 tisoč), Miklavž na Dravskem polju (4,5 tisoč) in Ruše (4,2 tisoč). 3-4 tisoč prebivalcev imajo Lenart, Ljutomer in Gornja Radgona, 2-3 tisoč pa Rače, Lendava, Spodnje Hoče, Beltinci, Šentilj v Slovenskih goricah, Radenci in Limbuš. Vsa večja naselja, z izjemo Lenarta in Šentilja, so v ravninskem območju. Regije z več kot dvema velikima naseljema so le štiri; Mestno območje Maribora, S in V del Dravskega polja, Mursko polje in Dolinsko.

Preglednica 1: Delež naselij glede na število prebivalcev v letu 2025 in po dodatnih kazalnikih.

Število prebivalcev 2025	1-100	101-200	201-300	301-500	501-1000	1001-2000	2000 +
Relief:							
– ravnina	8,5	19,6	19,6	18,5	22,1	8,1	4,8
– gričevje	29,3	34,5	17,9	11,0	5,1	1,9	0,4
– hribovje	34,4	37,7	16,4	3,3	6,6	1,6	0,0
DOO:							
– ni demografsko ogroženo naselje	16,6	25,0	17,9	15,5	15,7	6,2	3,1
– DO naselje iz 1990 in hribovito DO naselje	31,1	36,4	18,5	9,3	2,0	2,0	0,7
– obmejno demografsko ogroženo naselje	28,9	34,8	18,5	10,4	5,9	1,2	0,2
Naselja:							
– drugo podeželsko naselje (odmaknjeno podeželje)	34,7	43,6	13,9	7,5	0,3	0,0	0,0
– drugo podeželsko naselje (jedrno podeželje)	26,4	31,5	26,6	15,5	0,0	0,0	0,0
– naselje s 500+ preb. (ni CN) in n. okoli mest	1,9	8,7	10,6	12,5	55,8	10,6	0,0
– centralno naselje 6. stopnje	0,0	8,3	7,1	19,0	42,9	21,4	1,2
– mestno naselje in naselje mestnega območja	0,0	6,1	6,1	9,1	12,1	21,2	45,5
Cestno omrežje:							
– nizka gostota (do 0,10)	36,3	36,7	13,9	6,6	5,8	0,6	0,0
– srednja gostota (0,11-0,70 km/km ²)	8,5	25,2	24,2	20,9	15,0	5,2	1,0
– visoka gostota (0,71-4,7 km/km ²)	16,5	26,4	19,9	13,4	10,8	7,4	5,6
Skupaj	23,8	30,7	18,2	12,5	9,7	3,5	1,6

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Preglednica 1 kaže, da so manjša naselja (z do 200 prebivalci) nadpovprečno zastopana v gričevnatem in hribovitem delu SV Slovenije, prav tako v območjih, ki so bila opredeljena kot demografsko ogrožena območja. V gričevnatem območju je

takšnih kar 63,8 % vseh naselij, v hribovitem območju pa 72,1 %. Po zakonodaji je med demografsko ogroženimi naselji iz leta 1990 manjših naselij (z do 200 prebivalci) kar 67,5 %, v obmejnih območjih pa 63,7 %. Manjša naselja so nadpovprečno zastopana med naselji z nizko gostoto cestnega omrežja, saj je med njimi kar 73 % vseh tovrstnih naselij.

Na drugi strani so večja naselja (z več kot 500 prebivalci) nadpovprečno zastopana v ravninskih območjih, saj je tam takih kar 35 % vseh naselij. Kot je bilo že navedeno, je med večjimi naselji nekaj takšnih, ki so opredeljena kot demografsko ogrožena naselja, med njimi pa izstopa predvsem mesto Maribor.

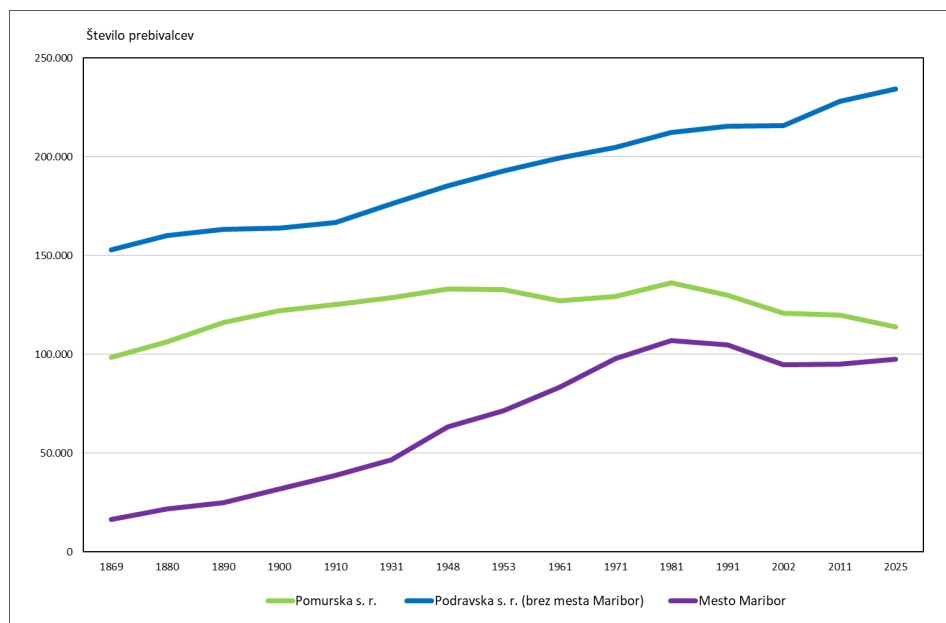
Analiza glede na vrsto naselja kaže podobne ugotovitve. Na odmaknjenem podežlju ima kar 78,4 % vseh naselij le do 200 prebivalcev, medtem ko je takšnih na jedrnem podežlju 57,9 %. Na jedrnem podežlju je višji od povprečja tudi delež naselij z 201-500 prebivalci, saj jih je 42,1 %, medtem ko jih je na odmaknjenem podežlju le 21,4 %. Večina centralnih naselij 6. stopnje ima med 501-1000 prebivalcev, saj predstavljajo med tovrstnimi centralnimi naselji kar 64,3 % naselij, so pa kot centralna naselja opredeljena tudi manjša naselja, saj ima 8,3 % centralnih naselij 6. stopnje le med 101-200 prebivalcev, 7,1 % pa med 201-300 prebivalcev.

4 Popisno leto z najnižjim in najvišjim številom prebivalcev

Podatki SURS kažejo, da je število prebivalcev na ozemlju današnje Slovenije konstantno naraščalo z izjemo med popisnima obdobjema pred in po prvi svetovni vojni. Podatki za SV Slovenijo kažejo postopno rast prebivalstva po prvem popisu, vendar je ta kontinuirano trajala le do leta 1981. Po tem letu se je število prebivalcev z okoli 456 tisoč pričelo zmanjševati in je bilo najnižje leta 2002, ko je v SV Sloveniji živelo okoli 431 tisoč prebivalcev.

K zmanjšanju je v veliki meri prispevalo zmanjšanje števila prebivalstva v mestu Maribor, kjer se je zmanjšalo z okoli 107 tisoč v letu 1981 na okoli 95 tisoč v letu 2002 (Horvat, 2020) in v celotni Pomurski statistični regiji, kjer se je prav tako zmanjšalo z okoli 136 tisoč v letu 1981 na okoli 121 tisoč v letu 2002. Po letu 2002 se je število prebivalcev v mestu Maribor pričelo rahlo povečevati (na okoli 97 tisoč v letu 2025), medtem ko se je depopulacija nadaljevala v Pomurski statistični regiji, kjer se je do leta 2025 število prebivalcev zmanjšalo na okoli 114 tisoč, kar je toliko, kot jih je v tej regiji živelo pred več kot stoletjem; to je okoli leta 1890 (Slika 11).

Na drugi strani beleži Podravska statistična regija (če iz nje odštejemo podatke za mesto Maribor) konstantno demografsko rast v celotnem obdobju. K rasti v zadnjih desetletjih je prispevalo predvsem priseljevanje v suburbano območje Maribora in v druga večja naselja te regije, tako da v letu 2025 beležijo v Podravski statistični regiji (brez mesta Maribor) okoli 234 tisoč prebivalcev (Slika 11).

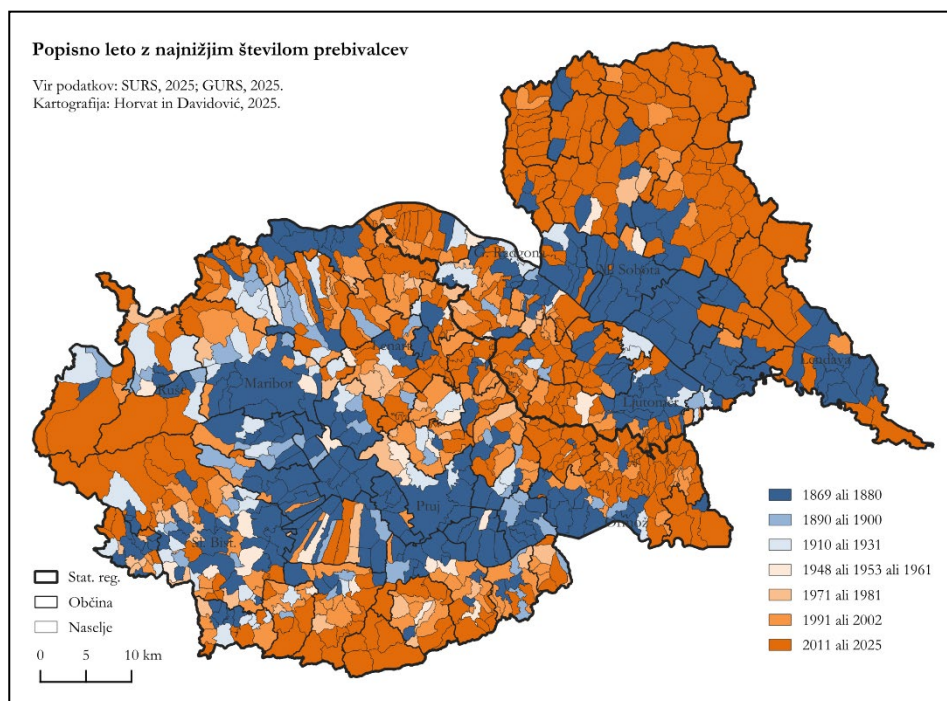

Slika 11: Število prebivalcev v Pomurski in Podravski statistični regiji med letoma 1869 in 2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Podatki po posameznih naseljih in regijah se seveda bistveno bolj diferencirani in pojasnjujejo v katerih območjih je prišlo do koncentracije prebivalstva in katera doživljajo depopulacijo. V tem oziru nas je najprej zanimalo, **v katerem popisnem letu so imela naselja najnižje število prebivalcev**. Glede na trend rasti skupnega števila prebivalstva na celotnem območju SV Slovenije bi bilo pričakovati, da bo v večini naselij prevladovalo prvo popisno leto 1869 oziroma leta do 1900, vendar pa ugotovitve kažejo, da je samo 26,7 % naselij imelo najmanj prebivalstva v času prvih dveh popisov (1869 in 1880). Na drugi strani pa je v vsej popisni preteklosti v kar 36,3 % vseh naselij živelo najmanj prebivalcev v letu 2011 ali 2025 oziroma kar 58,7 % vseh naselij po letu 1971 izkazuje depopulacijo.

Karta po naseljih (Slika 12) kaže izrazito polarizacijo med ravninskimi na eni strani ter gričevnatimi in hribovitimi območji na drugi strani. V splošnem lahko ugotovimo, da večji del **ravninskih regij** izkazuje zelo visoke deleže naselij, v katerih so najmanj prebivalcev zabeležili **med letoma 1869 in 1900**. Na S in V delu Dravskega polja, na Ptujskem polju in tudi v Lendavskih gorica (tu večji del naselij leži na meji med ravnino in gričevjem) več kot 80 % naselij sodi v kategorijo naselij, ki so imela najmanj prebivalstva v obdobju 19. stoletja. V gričevnatem območju so v tej kategoriji nekoliko bolj zastopana le naselja okoli Šentilja v Slovenskih goricah.

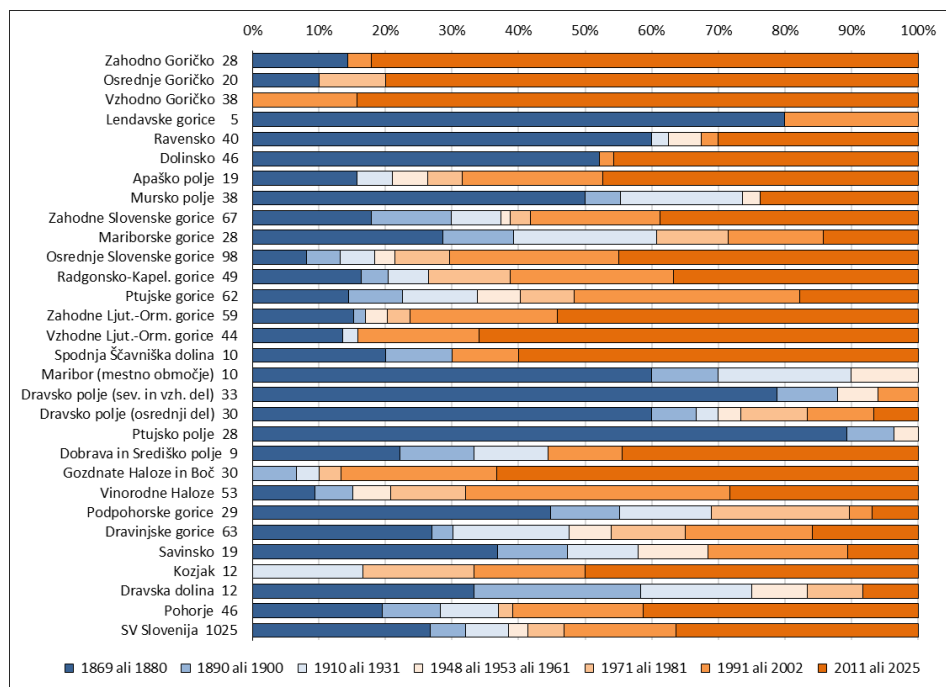

Slika 12: Popisno leto z najnižjim številom prebivalcev v naselju po naseljih v SV Sloveniji v obdobju med letoma 1869 in 2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS).

Podatki kažejo, da velik del **gričevnatega in hribovitega območja** v zadnjih desetletjih izkazuje depopulacijo. Med gričevnatimi naselji jih je imelo kar 62,0 % najmanj prebivalcev v letu 2011 ali 2025, med naselji v hribovitem delu regije pa je takšnih 62,3 % naselij (Preglednica 2). Regije, v katerih izkazuje več kot 80 % naselij najmanjše število prebivalcev v popisih vključno **od leta 1971 naprej** (Slika 13), so Vzhodno Goričko (100 % naselij), Zahodno (85,7 %) in Osrednje (90,0 %) Goričko,

Zahodne (80,1 %) in Vzhodne (84,1 %) Ljutomersko-Ormoške gorice, Gozdnate (90,0 %) in Vinorodne (80,0) Haloze ter Kozjak (83,3 %). Med regije z 70-80 % tovrstnih naselij se uvrščajo še Osrednje Slovenske gorice, Radgonsko-Kapelske gorice in Apaško polje, ki je med vsemi navedenimi edina ravninska regija. Posebej je potrebno izpostaviti, da je v vseh treh regijah na Goričkem kar 80 % naselij, v katerih so zabeležili najmanj prebivalcev v letih 2011 ali 2025.

Slika 13: Delež naselij glede na popisno leto z najnižjim številom prebivalcev v naselju po regijah v SV Sloveniji v obdobju med letoma 1869 in 2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Z ozirom na dodatne kriterije lahko ugotovimo veliko stopnjo povezanosti med velikostjo naselja in demografskimi razmerami (Preglednica 2). Naselja z najmanjšim številom prebivalcev (z do 100 prebivalci) so kar z 77,8 % naselij zastopana med naselji v katerih je živel najmanj prebivalcev v obdobju od leta 1991 dalje, medtem ko je tovrstnih naselij med naselji z 101-200 prebivalci 65,7 %. Pri srednje veliki naseljih (z 201-500 prebivalci) je opaziti dvojno situacijo, saj so z visokimi deleži na eni strani zastopana naselja, ki so zabeležila depopulacijo po letu 1991, prav tako pa tudi naselja, ki so imela največ prebivalcev v prvih popisih (1869 in 1880). Med

velikimi naselji (z več kot 500 prebivalci) so kar z 68,9 % zastopana naselja, ki so imela demografsko rast po letu 1880.

Preglednica 2: Delež naselij glede na popisno leto z najnižjim številom prebivalcev v naselju in dodatnih kazalnikih.

Popisno leto	1869/ 1880	1890/ 1900	1910/ 1931	1948/ 1953/ 1961	1971/ 1981	1991/ 2002	2011/ 2025
Relief:	56,1	5,2	4,8	3,7	1,8	4,8	23,6
– ravnina							
– gričevje	16,2	5,3	6,8	2,7	6,9	21,5	40,5
– hribovje	16,4	6,6	9,8	0,0	4,9	18,0	44,3
Velikost naselja (2025):	7,4	2,5	3,7	1,6	7,0	22,1	55,7
– 1-100 prebivalcev							
– 101-200 prebivalcev	15,9	4,8	4,8	1,6	7,3	21,9	43,8
– 201-500 prebivalcev	32,4	7,0	8,9	5,7	3,5	14,9	27,6
– 501 in več prebivalcev	68,9	7,9	9,3	1,3	3,3	2,0	7,3
DOO:							
– ni demografsko ogroženo naselje	38,9	8,4	9,3	5,8	10,8	10,8	15,9
– DO naselje iz 1990 in hribovito DO naselje	22,5	3,3	5,3	0,0	0,0	26,5	42,4
– obmejno demografsko ogroženo naselje	15,2	2,8	3,8	0,7	1,7	19,9	55,9
Naselja:							
– drugo podeželsko naselje (odmaknjeno podeželje)	7,5	1,9	3,1	1,7	3,6	20,8	61,4
– drugo podeželsko naselje (jedrno podeželje)	25,5	6,8	6,8	3,8	7,9	19,6	29,7
– naselje s 500+ preb. (ni CN) in okoli mest	55,8	9,6	11,5	3,8	5,8	7,7	5,8
– centralno naselje 6. stopnje	63,1	7,1	9,5	1,2	2,4	1,2	15,5
– mestno naselje in naselje mestnega območja	69,7	6,1	15,2	3,0	0,0	6,1	0,0
Cestno omrežje:							
– nizka gostota (do 0,10)	15,4	3,9	6,4	1,0	7,3	24,3	41,7
– srednja gostota (0,11-0,70 km/km ²)	34,0	3,9	5,9	2,9	4,6	10,5	38,2
– visoka gostota (0,71-4,7 km/km ²)	41,6	10,4	7,4	6,5	2,6	9,5	22,1
Skupaj	26,7	5,4	6,4	2,8	5,5	16,9	36,3

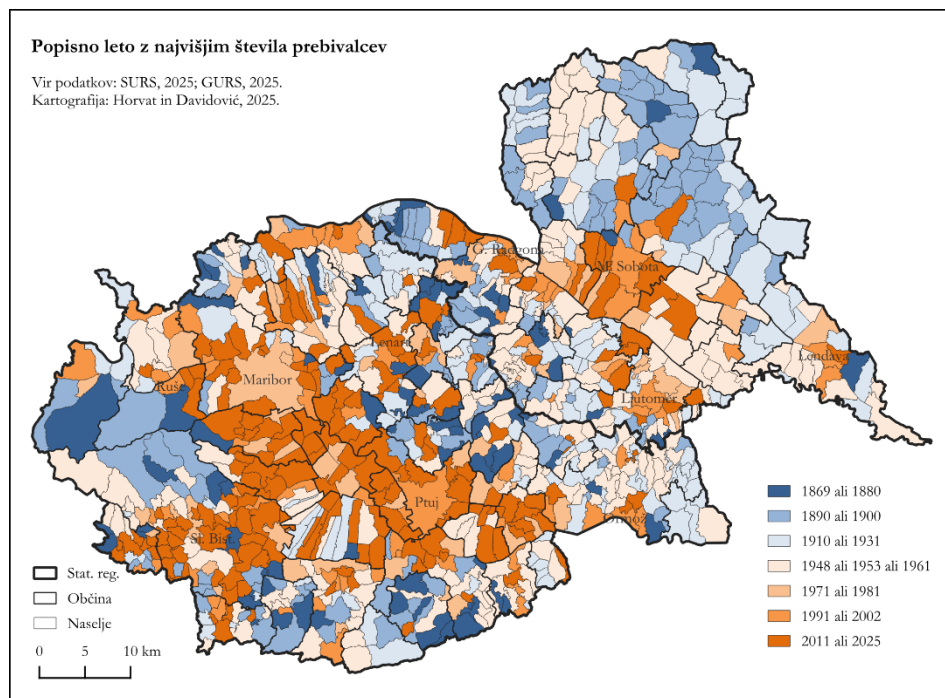
Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Primerjava z gostoto cestnega omrežja kaže, da kar 66,0 % naselij z nizko gostoto cestnega omrežja doživlja največjo depopulacijo od leta 1991 dalje, še posebej pa po letu 2011 (41,7 % tovrstnih naselij). Pri naseljih s srednjo in visoko gostoto cestnega

omrežja ni opaziti pomembne stopnje povezanosti, saj so na eni strani z najvišjimi deleži zastopana naselja, ki so imela najmanj prebivalcev pri prvih popisih, na drugi strani v zadnjem obdobju povečini po letu 2011. Kot je bilo že navedeno, kar 82,2 % naselij na odmaknjenem podeželju izkazuje najmanj prebivalcev po letu 1991, medtem ko je takšnih na jedrnem podeželju le 29,7 %. Centralna naselja 6. stopnje (70,2 % vseh) in mestna naselja (76,8 %) v veliki meri izkazuje najmanj prebivalcev v času prvih popisov do leta 1900 in kasnejšo demografsko rast.

Podatki o **popisnem letu z najvišjim številom prebivalcev v naselju** kažejo nekoliko drugačno stanje. Med vsemi naselji v SV Sloveniji je zastopanih največ naselij (24,9 %), ki so imela največ prebivalcev v popisnih letih po drugi svetovni vojni, (to je v letu 1948, 1953 ali 1961) ter v prvi polovici 20. stoletja (to je v letu 1910 ali 1931); teh je 17,7 %. Kar 22,8 % vseh naselij pa sodi v skupino naselij, v katerih so zabeležili največ prebivalcev v popisnih letih v drugi polovici 19. stoletja (to je v letu 1869, 1880, 1890 ali 1900).

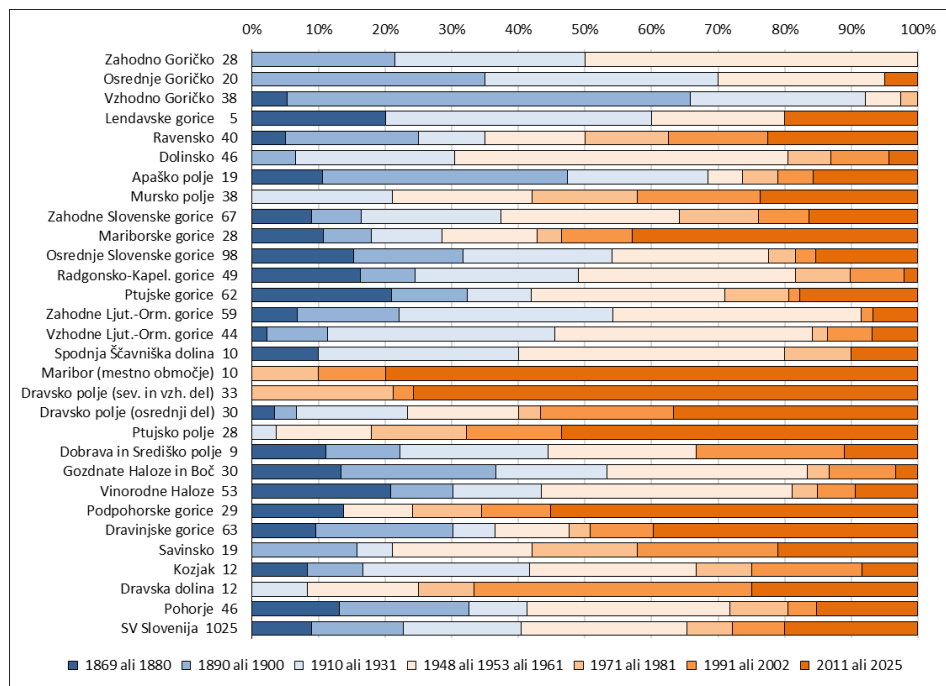
Med regijami z najvišjim deležem naselij, v katerih so zabeležili največ prebivalcev pri popisih **v 19. stoletju** izstopa predvsem regija Vzhodno Goričko, v kateri so kar v 60,5 % vseh naselij zabeležili največ prebivalcev v letu 1890 ali 1900 (Slika 14, Slika 15). Med regijami z višjimi deleži naselij (okoli tretjina vseh naselij) izstopajo še Osrednje Goričko, Osrednje Slovenske gorice, Ptujске gorice, Gozdnate in Vinorodne Haloze, Dravinjske gorice, Pohorje in Apaško polje (le slednja regija ni gričevnata ali hribovita). To kaže na takratno izrazito agrarno prenaseljenost in slab ekonomski položaj teh območij, ki je povzročal veliko izseljevanje prebivalstva; najprej v čezmorske države, v kasnejših obdobjih pa v bližnje evropske države in tudi v druga območja Slovenije (Olas, 1990). Apaško polje je tisto, ki kaže izrazito zmanjšanje števila prebivalstva po drugi svetovni vojni.

Slika 14: Popisno leto z najvišjim številom prebivalcev v naselju po naseljih v SV Sloveniji v obdobju med letoma 1869 in 2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS).

V **velikem delu gričevnatih območij** SV Slovenije so najbolj zastopana naselja, v katerih so največ prebivalstva zabeležili v popisih pred ali po drugi svetovni vojni. Naselja z največ prebivalstva **v prvi polovici 20. stoletja** so zastopana z najvišjim deležem na Osrednjem Goričkem, v Lendavskih gorah, Zahodnih in Vzhodnih Slovenskih gorah, Spodnji Ščavniški dolini in na Kozjaku. Naselja z največ prebivalstva **po drugi svetovni vojni (do vključno leta 1961)** so zastopana z najvišjim deležem na Zahodnem Goričkem (50 % vseh naselij), v Radgonsko-Kapelskih gorah, Zahodnih in Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških gorah, Gozdnatih in Vinorodnih Halozah ter na Pohorju. Med ravninskimi naselji v to skupino sodijo le naselja na Dolinskem (50 % vseh naselij), kjer so demografske razmere manj ugodne kot na Ravenskem.

Slika 15: Delež naselij glede na popisno leto z najvišjim številom prebivalcev v naselju po regijah v Severovzhodni Sloveniji v obdobju med letoma 1869 in 2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Na drugi strani v **ravninskem delu** SV Slovenije v večjem delu ravninskih regij prevladujejo naselja, v katerih so zabeležili največ prebivalcev po letu 1991 (takšnih je kar 44,3 % vseh ravninskih naselij). Še posebej izstopajo naselja z največ prebivalci **po letu 2011**, ki so kar z 80 % zastopana v Mariborskem mestnem območju (z izjemo mesta Maribor, v katerem je živelo največ prebivalcev v letu 1981) in na S in V delu Dravskega polja (75,8 % naselij). Več kot 50 % tovrstnih naselij je zabeleženih še na Ptujskem polju in Podpohorskih goricah, 40-50 % pa v Mariborskih goricah in Dravinjskih goricah ter v Dravski dolini. Trikotnik med Mariborom, Slovensko Bistrico in Ptujem ter zaledje Maribora med Rušami, Šentiljem in Lenartom (Slika 14) izkazujeta izrazit demografski razvoj s pospešenim procesom suburbanizacije in rururbanizacije v zadnjih dveh desetletjih (Drozg, 2023). Pri tem pa je potrebno izpostaviti nekaj naselij v južnem delu Dravskega polja, ki izstopajo, saj se jih suburbanizacija ni dotaknila v tolikšni meri, kot v drugih delih Dravskega polja in so v njih zabeležili največ prebivalcev v prvi polovici 20. stoletja (Horvat, 2023). Na Murski ravnini izstopa okolica Murske Sobote, Gornje Radgone, Ljutomera in

Lendave, vendar je to območje pospešenega demografskega razvoja bistveno manjše in bolj omejeno kot na Dravski ravnini.

Preglednica 3: Delež naselij glede na popisno leto z najvišjim številom prebivalcev v naselju in dodatnih kazalnikih.

Popisno leto	1869/ 1880	1890/ 1900	1910/ 1931	1948/ 1953/ 1961	1971/ 1981	1991/ 2002	2011/ 2025
Relief:							
– ravnina	2,6	7,4	14,4	20,3	11,1	13,7	30,6
– gričevje	11,3	16,0	19,3	26,3	5,2	5,6	16,3
– hribovje	11,5	16,4	13,1	29,5	8,2	6,6	14,8
Velikost naselja (2025):							
– 1-100 prebivalcev	16,8	20,9	23,0	24,2	6,6	5,7	2,9
– 101-200 prebivalcev	11,7	16,8	21,6	28,6	3,8	6,3	11,1
– 201-500 prebivalcev	4,1	11,7	16,2	26,7	9,5	7,9	23,8
– 501 in več prebivalcev	0,7	0,0	4,0	14,6	8,6	13,9	58,3
DOO:							
– ni demografsko ogroženo naselje	7,3	8,8	9,5	15,5	5,1	14,4	39,4
– DO naselje iz 1990 in hribovito DO naselje	11,3	17,9	19,2	28,5	13,2	2,6	7,3
– obmejno demografsko ogroženo naselje	10,0	17,5	25,8	33,6	6,6	2,6	3,8
Naselja:							
– drugo podeželsko naselje (odmaknjeno podeželje)	11,7	23,3	23,6	31,1	2,5	3,9	3,9
– drugo podeželsko naselje (jedrno podeželje)	10,4	11,7	18,5	25,2	9,5	6,8	18,0
– naselje s 500+ preb. (ni CN) in okoli mest	2,9	2,9	1,0	16,3	13,5	13,5	50,0
– centralno naselje 6. stopnje	1,2	2,4	13,1	15,5	6,0	13,1	48,8
– mestno naselje in naselje mestnega območja	0,0	0,0	6,1	3,0	3,0	33,3	54,5
Cestno omrežje:							
– nizka gostota (do 0,10)	12,2	16,2	21,2	26,6	6,2	4,4	13,3
– srednja gostota (0,11-0,70 km/km ²)	5,9	14,4	18,0	26,1	8,2	6,9	20,6
– visoka gostota (0,71-4,7 km/km ²)	6,1	7,8	10,4	19,5	6,9	16,0	33,3
Skupaj	9,0	13,8	17,7	24,9	6,9	7,8	20,0

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

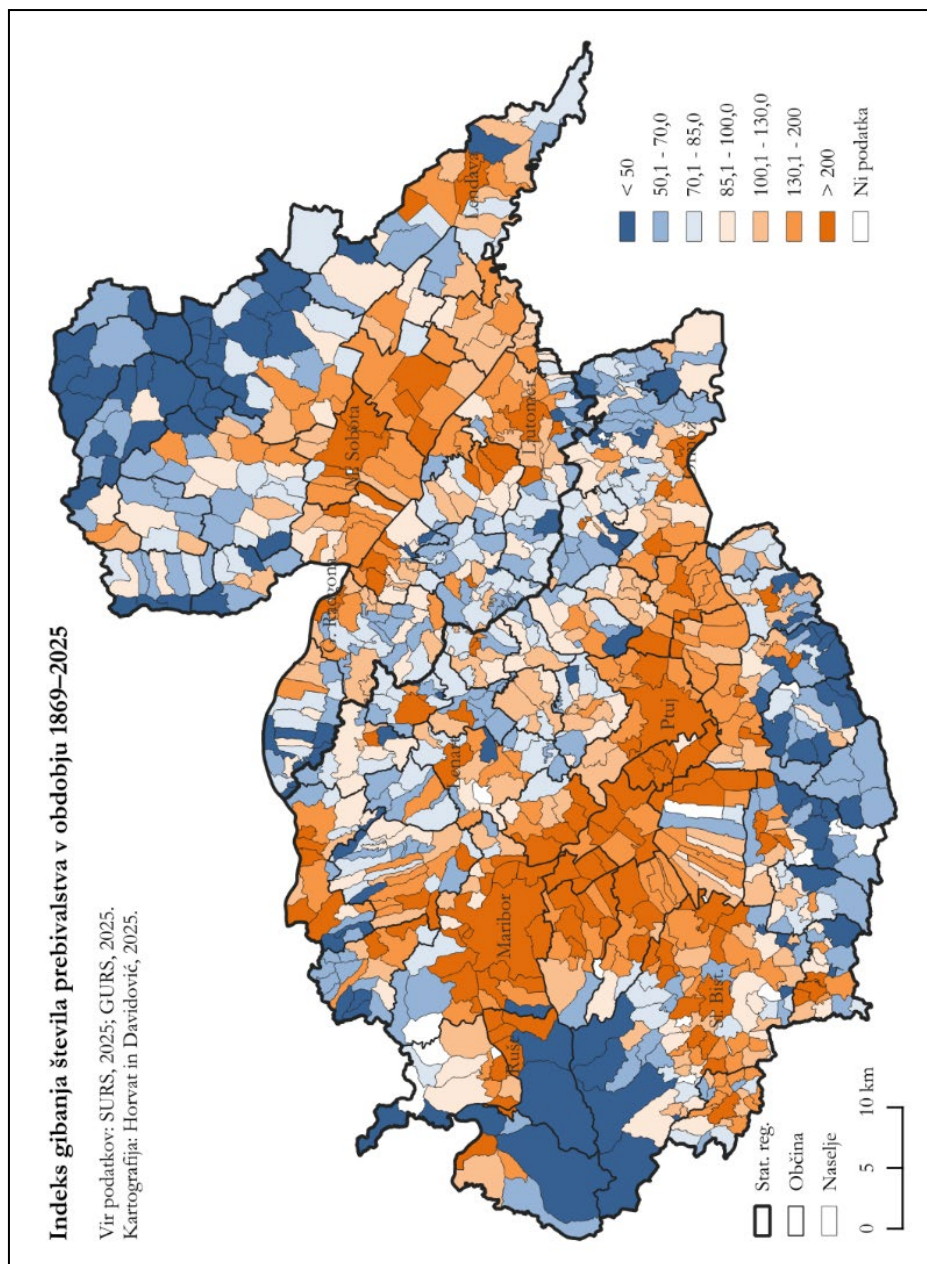
Preglednica 3 kaže, da so imela majhna naselja (z do 100 prebivalci) v povprečju največ prebivalcev v popisih v prvi polovici 20. stoletja in po drugi svetovni vojni do leta 1961. Med srednje velikimi naselji (z 201-500 prebivalci) je na eni strani

zastopanih največ naselij (26,7 %) z največ prebivalci med letoma 1948 in 1961 (ta se nahajajo predvsem v Slovenskih goricah in na Goričkem), na drugi strani pa po letu 2011, kamor sodijo predvsem naselja na Dolinskem, v Slovenskih goricah in v Dravinjskih goricah. Podobne razmere kaže tudi analiza glede na demografsko ogrožena naselja in glede na gostoto cestnega omrežja, v katerih so imela demografsko ogrožena naselja in naselja z nizko gostoto cestnega omrežja največ prebivalstva v popisih med obema svetovnima vojnami in po drugi svetovni vojni do leta 1961. Med naselji z visoko gostoto cestnega omrežja pa so nadpovprečno zastopana naselja (s 33,3 %), ki so imela največ prebivalcev po letu 2011, kar kaže na zgoščevanje prebivalstva in demografsko rast v tovrstnih območjih. To velja zlasti za centralna naselja 6. stopnje in za večino mestnih naselij, naselij v mestnem območju ter večjih naselij na ravninskem območju okoli mest.

5 Gibanje (sprememba) števila prebivalstva med popisnimi obdobji

Podatki o gibanju števila prebivalstva v celotnem popisnem obdobju, to je **med letoma 1869 in 2025** kažejo na izrazito polarizacijo med ravninskim in gričevnatim ter hribovitim delom SV Slovenije (Slika 16). Na eni strani ravninska območja v glavnem kažejo koncentracijo in rast prebivalstva, na drugi strani večina gričevnatega in hribovitega sveta izkazuje depopulacijo. Iz tega vzorca izstopa le manjši del naselij, saj v gričevnatih delih z rastjo skozi celotno obdobje izstopajo predvsem posamezna centralna naselja in območja ob pomembnejši prometnicah.

Depopulacijo med letoma 1869 in 2025 izkazuje kar 55,3 % vseh naselij v SV Sloveniji. Močno depopulacijo (zmanjšanje za več kot 30 % prebivalstva) izkazuje 28,5 % vseh naselij, izrazito depopulacijo (zmanjšanje za več kot 50 % prebivalstva) pa 11 % naselij (Preglednica 4). Na Vzhodnem Goričkem se je število prebivalcev **za več kot polovico zmanjšalo** kar v 68,4 % vseh naselij, medtem ko se je na Zahodnem Goričkem, v Gozdnatih in Vinorodnih Halozah, na Kozjaku in Pohorju zmanjšalo v 20-30 % naselij (Slika 17). V Slovenskih goricah je naselij s tako močnim zmanjšanjem bistveno manj (med 3 in 11 % naselij), še največ v Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah, medtem ko jih v ravninskih regijah Dravske ravnine sploh ni, na Murski ravnini pa se pojavljajo le na Apaškem polju (15,8 % naselij) in Dolinskem (4,3 %). Na drugi strani se je število prebivalcev med letoma 1869 in 2025 povečalo v 42,7 % naselij. Za več kot 30 % se je povečalo v 28 %, za več kot 100 % (z indeksom večjim od 200) v 12,8 % vseh naselij v SV Sloveniji.

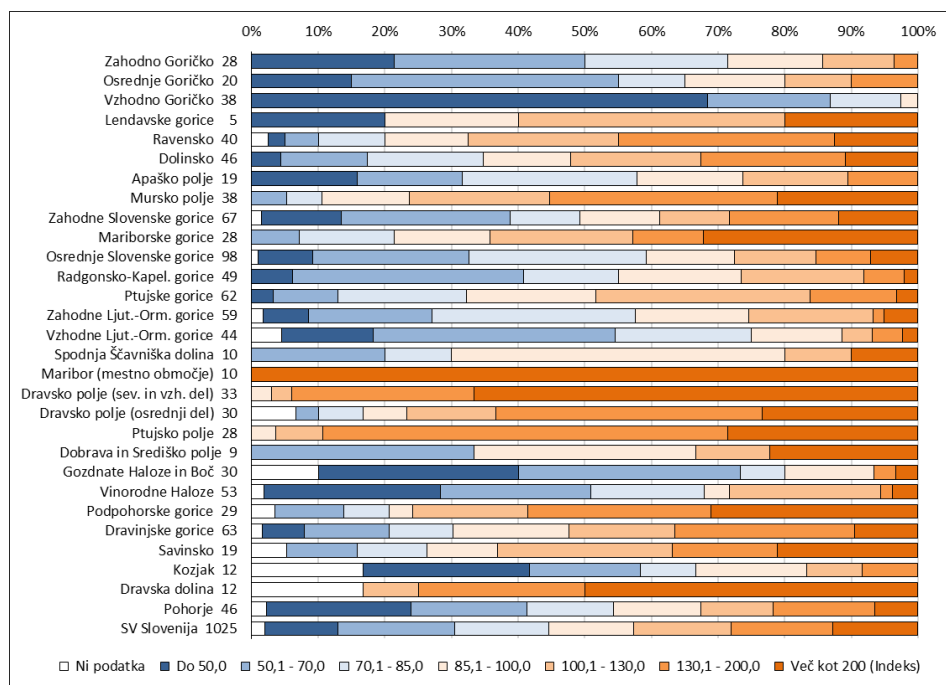
Slika 16: Indeks gibanja števila prebivalstva po naseljih v SV Sloveniji v obdobju med letoma 1869 in 2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Opomba: za nekatera naselja ni bilo dostopnega podatka v celotnem časovnem nizu.

Večina naselij **z več kot podvojenim številu prebivalstva** se nahaja v ravninskem delu, medtem ko je v gričevnatem delu tovrstnih naselij le nekaj (58 naselij), od teh kar 24 v Mariborskih, Podpohorskih in Dravinjskih goricah, niti enega pa ni na Goričkem, Apaškem polju in na Kozjaku, v drugih regijah pa sta tovrstni le eno ali dve centralni naselji v regiji.

Število prebivalcev se je več kot podvojilo v vseh naseljih Mariborskega mestnega območja ter v 66,7 % naselij na S in V delu Dravskega polja in v 50 % naselij v Dravski dolini. **Povečanje prebivalstva za več kot 30 %** beleži več kot 90 % vseh naselij na S in V delu Dravskega polja in na Ptujskem polju ter med 60 in 75 % vseh naselij v osrednjem delu Dravskega polja, Dravske doline in Podpohorskih goric. Na Murski ravni beleži povečanje za več kot 30 % manjši delež naselij (na Murskem polju 55 %, na Ravenskem 45 %, na Dolinskem pa le 32,6 %), kar kaže na slabše demografske razmere v tem delu Prekmurja.

Slika 17: Delež naselij glede na indeks gibanja števila prebivalstva v naselju v obdobju med letoma 1869 in 2025 po regijah v SV Sloveniji.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Opomba: za nekatera naselja ni bilo dostopnega podatka v celotnem časovnem nizu.

Preglednica 4: Delež naselij glede na indeks gibanja števila prebivalstva v obdobju med letoma 1869 in 2025 in dodatnih kazalnikih

Indeks 1869-2025	Do 50	50,1-70,0	70,1-85,0	85,1-100,0	100,1-130,0	130,1-200,0	Nad 200
Relief							
– ravnina	2,2	7,0	8,1	11,4	14,4	29,2	25,8
– gričevje	13,4	21,5	16,7	13,1	15,3	10,0	8,2
– hribovje	23,0	18,0	11,5	13,1	9,8	13,1	6,6
Velikost naselja (2025):							
– 1-100 prebivalcev	29,5	25,8	16,0	11,1	8,6	3,7	1,6
– 101-200 prebivalcev	9,8	24,1	19,4	14,9	16,8	8,9	3,8
– 201-500 prebivalcev	2,9	12,7	12,7	15,2	21,0	23,5	11,1
– 501 in več prebivalcev	0,7	0,0	3,3	5,3	7,3	29,8	53,0
DOO:							
– ni demografsko ogroženo naselje	4,4	7,3	11,1	11,7	16,4	23,7	25,4
– DO naselje iz 1990 in hribovito DO naselje	8,6	25,2	22,5	11,9	14,6	13,9	3,3
– obmejno demografsko ogroženo naselje	23,7	25,6	14,5	14,0	13,0	6,6	2,6
Naselja:							
– drugo podeželsko naselje (odmaknjeno podeželje)	25,6	28,1	17,2	13,3	8,9	1,9	1,7
– drugo podeželsko naselje (jedrno podeželje)	4,3	16,2	16,7	15,8	20,3	18,9	6,3
– naselje s 500+ preb. (ni CN) in n. okoli mest	1,9	1,9	3,8	4,8	15,4	38,5	32,7
– centralno naselje 6. stopnje	0,0	4,8	4,8	7,1	13,1	28,6	41,7
– mestno naselje in naselje mestnega območja	0,0	0,0	3,0	3,0	6,1	3,0	84,8
Cestno omrežje:							
– nizka gostota (do 0,10)	15,2	21,8	17,0	12,5	14,4	10,5	5,5
– srednja gostota (0,11-0,70 km/km ²)	9,1	17,3	11,1	16,0	14,3	16,6	15,0
– visoka gostota (0,71-4,7 km/km ²)	4,8	8,7	12,1	8,7	16,0	23,4	25,1
Skupaj	11,0	17,5	14,1	12,7	14,7	15,2	12,8

Opomba: za nekatera naselja ni bilo dostopnega podatka v celotnem časovnem nizu, zato seštevek ne znaša 100.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

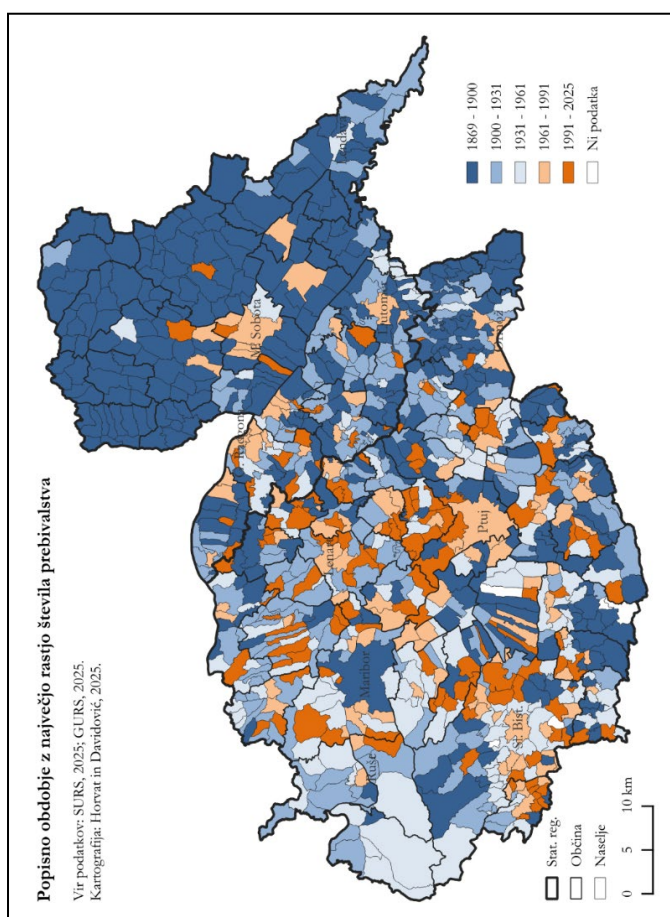
Preglednica 4 kaže, da v večini naselij na ravninskih območjih (v 69,4 % naselij) v obdobju med letoma 1869 in 2025 beležijo demografsko rast, medtem ko je tovrstnih naselij na gričevju le 33,5 %, v hribovju pa 29,5 %. Ugotovljena je tudi stopnja povezanosti z velikostjo naselja, saj se je število prebivalcev v majhnih naseljih (z do 100 prebivalci) zmanjšalo kar v 86,1 % vseh naselij, za več kot polovico v 29,5 %. Naselja s 101-200 prebivalci večinoma beležijo zmanjšanje števila prebivalstva, medtem ko 82,8 % naselij z več kot 500 prebivalci beleži povečanje.

Depopulacija je značilna za večino demografsko ogroženih, obmejnih območij ter naselij na odmaknjenem podeželju, na katerem beleži rast le 12,5 % naselij. Na drugi strani velika naselja beležijo visoko rast. Med mestnimi naselji in naselji mestnega območja beleži rast kar 93,9 % tovrstnih naselij, kar v 84,8 % tovrstnih naselij pa se je število prebivalcev podvojilo. Ugotovljena je tudi povezava z gostoto cestnega omrežja, saj se je na območju z nizko gostoto večinoma število prebivalcev zmanjšalo (v 66,5 % naselij), z visoko gostoto pa povečalo (v 64,5 % naselij).

Zanimalo nas je tudi **popisno obdobje z največjo rastjo števila prebivalstva**, pri čemer so bili izračunani indeksi demografske rasti med tipičnimi tridesetletnimi popisnimi obdobji; in sicer za konec 19. stoletja (med letoma 1869-1900), v začetku 20. stoletja (med 1900-1931), sredini 20. stoletja (med 1931-1961), drugi polovici 20. stoletja (med 1961-1991) in za obdobje po letu 1991 (med 1991-2025) (Slika 18). Pomanjkljivost tega kazalnika je sicer, da lahko manjša naselja hitreje beležijo visoke indekse demografske rasti, kljub temu pa so rezultati zanimivi, saj kažejo, da je kar 37,2 % vseh naselij v SV Sloveniji imelo najvišjo demografsko rast konec 19. stoletja, 21,8 % v začetku 20. stoletja in samo 13,8 % po letu 1991.

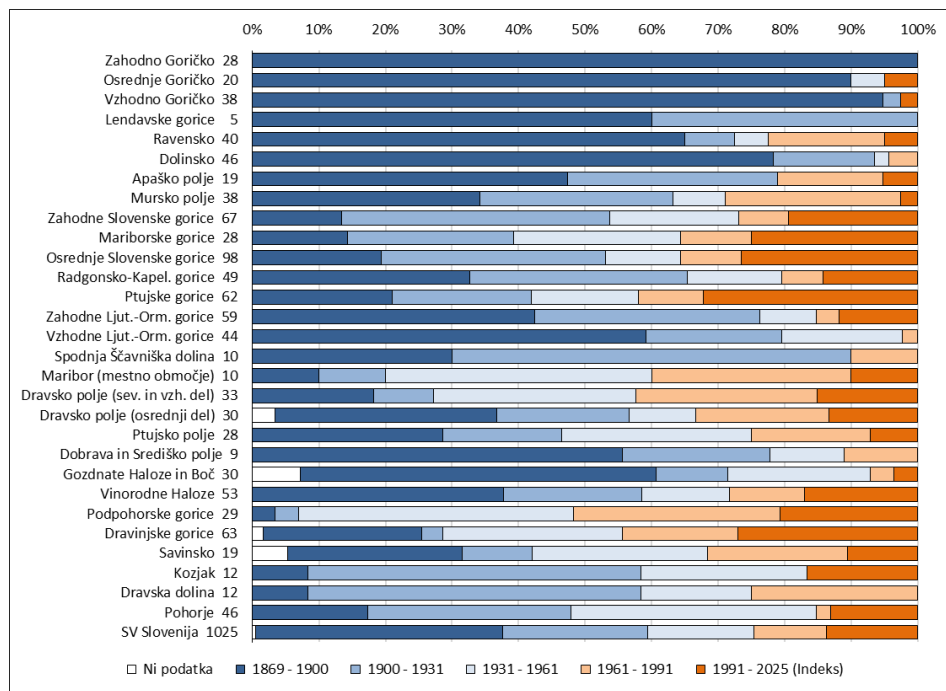
Med vsemi regijami najbolj izstopa Goričko, kjer so kar v 90 % vseh naselij zabeležili najvišjo demografsko rast **konec 19. stoletja** (Slika 19). Visok delež naselij z rastjo v 19. stoletju imajo še regije Ravensko in Dolinsko (65-78 % vseh naselij), Vzhodno Ljutomersko-Ormoške gorice (59,1 %), Dobrava s Središkim poljem (55,6 %) ter Gozdnate Haloze in Boč (53,6 %). Z najvišjimi deleži naselij z najvišjo demografsko rastjo **konec 19. in v prvi polovici 20. stoletja** izstopajo regije Radgonsko-Kapelske gorice (65,4 %), Zahodno Ljutomersko-Ormoške gorice (76,3 %), Spodnja Ščavniška dolina (90 %), Vinorodne Haloze (58,5 %), Dravska dolina in Kozjak (50 %) ter Pohorje (47,8 %). **V sredini 20. stoletja in do leta 1991** je bila demografska rast najbolj intenzivna na Mariborskem mestnem območju (70 % vseh naselij), na območju Podpohorskih goric (72,4 %), ter S in V dela Dravskega polja (57,6 %). Z 40-50 % vseh naselij izstopajo še Ptujsko polje, Dravinjske gorice, Savinsko in Dravska dolina. **Po letu 1991** je imelo najvišjo demografsko rast največ naselij v Ptujskih goricah (32,3 %), Osrednjih Slovenskih goricah (26,5 %), Mariborskih goricah (25,0 %), Podpohorskih goricah (20,7 %) Zahodnih Slovenskih goricah (19,4 %) in Dravinjskih goricah (27 %).

Podatki potrjujejo dejstvo, da je največ naselij na ravninskih območjih okoli Maribora najbolj intenzivno raslo v obdobju pred letom 1991, v gričevnatih območjih okoli Maribora, Lenarta, Ptuja in Slovenske Bistrice pa po letu 1991, ko se je suburbanizacija širila v širša obmestna območja. Na drugi strani podeželska naselja v okolici Murske Sobote, Ljutomera, Ormoža in Ruš tega ne izkazujejo, saj kažejo najbolj intenzivno rast v obdobju v 19. stoletju ali pa v prvi polovici 20. stoletja. Podatki za največja naselja tudi kažejo, da je večina imela najvišje indekse rasti v obdobju med letoma 1961 in 1991 (Preglednica 5), izstopata pa Maribor (1869-1900); kar je razumljivo, saj se je takrat ob nagli rasti mesta število prebivalcev podvojilo in Ruše (med 1900 in 1931).

Slika 18: Popisno obdobje z največjo rasjo števila prebivalstva po naseljih v SV Sloveniji med letoma 1869 in 2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Slika 19: Delež naselij glede na popisno obdobje z največjo rastjo števila prebivalstva med letoma 1869 in 2025 po regijah v SV Sloveniji.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Opomba: za nekatera naselja ni bilo dostopnega podatka v celotnem časovnem nizu.

Preglednica 5 kaže, da je imelo največ nižinskih in gričevnatih naselij (med 37 in 44 % naselij) največjo demografsko rast v obdobju 19. stoletja, vendar pa pomemben delež ravninskih naselij izkazuje demografsko rast tudi v obdobju med letoma 1961 in 1991, ko se je povečevalo priseljevanje v ravninska in v mestna območja. Mestna naselja prav tako izkazuje največjo demografsko rast med letoma 1961 in 1991, kasneje pa ne, medtem ko manjša centralna naselja (6. stopnje) ter naselja z več kot 500 prebivalci, ki se večinoma nahajajo v zaledju mest, izkazujejo rast tudi po letu 1991. Z gostoto cestnega omrežja ni ugotovljene pomembnejše stopnje povezanosti, prav tako tudi ne z velikostjo naselja, razen pri večjih naseljih. Zanimivo pa je, da je med demografsko ogroženimi naselji, ki so bila opredeljena po zakonu iz leta 1990, kar 19,2 % takšnih, ki so imela največjo demografsko rast šele po letu 1991. To so predvsem gričevnata naselja na območju jedrnega podeželja. Na drugi strani gričevnata naselja na območju odmaknjenega in obmejnega podeželja izkazujejo največjo rast v obdobju 19. stoletja, pri tem izstopa zlasti območje Prekmurja.

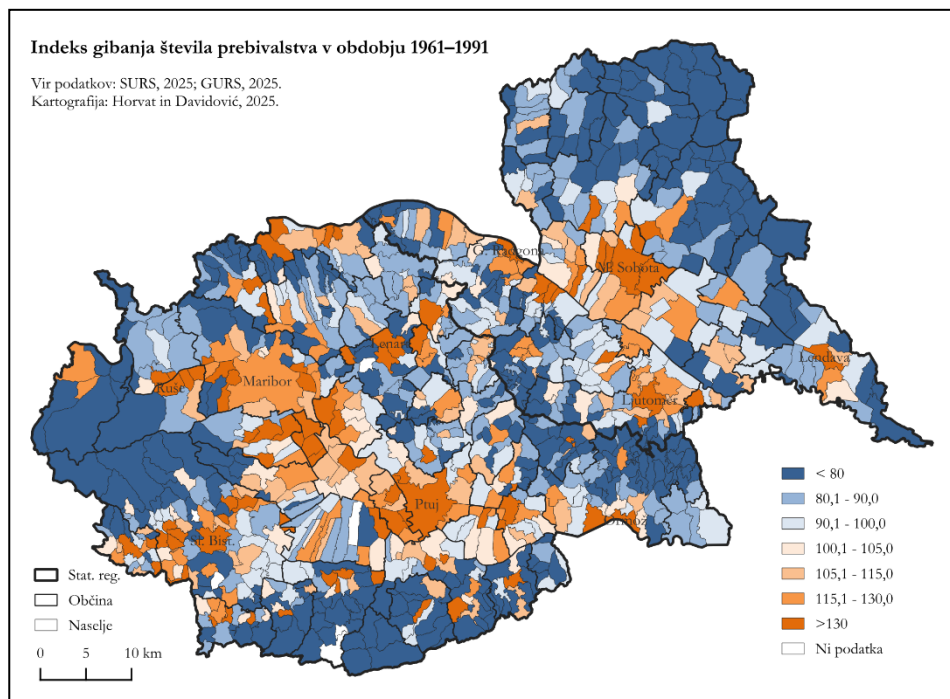
Preglednica 5: Delež naselij glede na popisno obdobje z največjo rastjo števila prebivalstva med letoma 1869 in 2025 in dodatnih kazalnikov.

Popisno obdobje	1869-1900	1900-1931	1931-1961	1961-1991	1991-2025
Relief:					
– ravnina	43,9	20,7	11,4	18,5	5,5
– gričevje	37,1	21,2	16,2	8,7	16,9
– hribovje	16,4	32,8	34,4	1,6	14,8
Velikost naselja (2025):					
– 1-100 prebivalcev	37,3	26,2	16,4	7,0	13,1
– 101-200 prebivalcev	38,7	25,4	16,5	7,0	12,4
– 201-500 prebivalcev	41,0	20,3	14,0	9,8	14,9
– 501 in več prebivalcev	29,1	9,9	18,5	27,2	15,2
DOO:					
– ni demografsko ogroženo naselje	26,5	17,5	16,6	21,9	17,5
– DO naselje iz 1990 in hribovito DO naselje	29,8	23,8	23,2	4,0	19,2
– obmejno demografsko ogroženo naselje	52,4	25,6	12,8	1,4	7,8
Naselja:					
– drugo podež. nas.(odmaknjeno p.)	51,7	23,3	14,4	3,6	6,9
– drugo podeželsko naselje (jedrno podeželje)	31,3	24,5	15,8	10,1	18,2
– naselje s 500+ preb. (ni CN) in n. okoli mest	27,9	17,3	21,2	16,3	17,3
– centralno naselje 6. stopnje	36,9	10,7	11,9	23,8	16,7
– mestno naselje in naselje mestnega območja	3,0	9,1	30,3	48,5	9,1
Cestno omrežje:					
– nizka gostota (do 0,10)	36,5	22,6	18,9	5,4	16,6
– srednja gostota (0,11-0,70 km/km ²)	43,1	22,9	10,5	12,7	10,8
– visoka gostota (0,71-4,7 km/km ²)	32,9	17,7	17,7	19,9	11,7
Skupaj	37,2	21,8	16,0	10,8	13,8

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Podatki o gibanju števila prebivalstva [med letoma 1961 in 1991](#) kažejo na intenziven proces urbanizacije, ki se mu v zadnjih letih pridružila tudi že suburbanizacija. Prebivalstvo se je v tem obdobju koncentriralo v mestnih območjih in v njihovi okolici. Vsa mestna naselja izkazujejo rast prebivalstva. Ta je bila najvišja v manjših mestnih naseljih, kot so Miklavž na Dravskem polju (indeks 379), Lenart (290), Slovenska Bistrica (252), Murska Sobota (210) in Gornja Radgona (214), medtem ko je indeks rasti v Mariboru znašal le 126 (Horvat, 2020) in na Ptuj 180. Veliko rast (predvsem po letu 1981) izkazujejo tudi mariborska primestna naselja, kot so Limbuš (204), Pekre (190) in Zrkovci (160). Slika 20 prikazuje demografsko rast tudi na ravninskem območju okoli Murske Sobote, drugih obmestnih naselij, predvsem pa

v naseljih na območju med Mariborom in Ptujem in v nekoliko manjši meri v smeri od Maribora proti Slovenski Bistrici. Z višjimi indeksi rasti (nad 150) izstopajo tudi nekatera manjša centralna naselja, kot so Zgornji Duplek, Zgornja Polskava, Sladki vrh, Videm pri Ptujju, Majšperk, Križevci pri Ljutomeru, Spodnje Poljčane, med katerimi je večina v tem obdobju doživela tudi intenziven gospodarski razvoj.

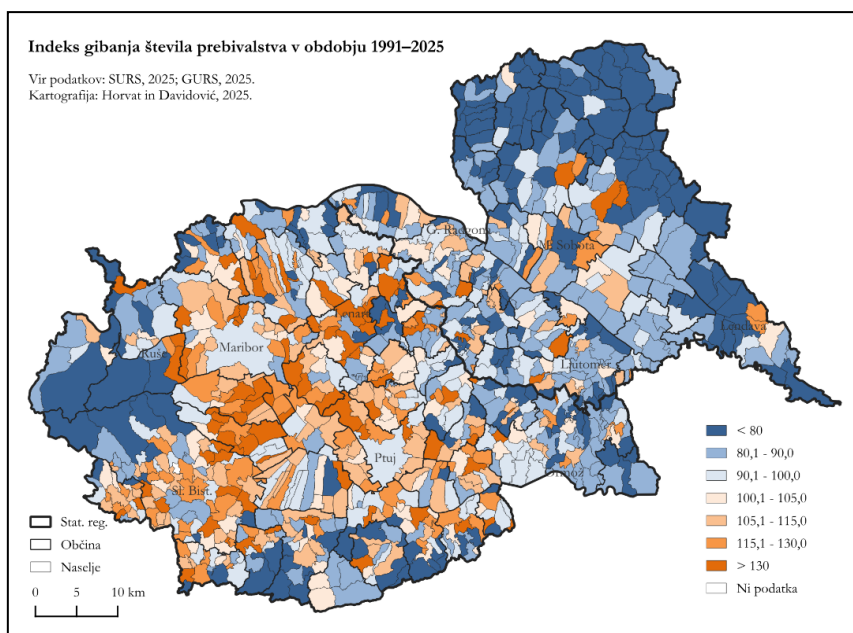

Slika 20: Indeks gibanja števila prebivalstva po naseljih v SV Sloveniji v obdobju med letoma 1961 in 1991.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Med regijami z več kot 50 % naselij z demografsko rastjo med letoma 1961-1991 izstopa torej mestno območje Maribora (vsa naselja), S in V del Dravskega polja (87,9 % naselij), Ptujsko polje (71,4 %), Dravska dolina (66,7 %), Mursko polje (60,5 %) in Podpohorske gorice (58,6 %). Na drugi strani z depopulacijo izstopajo periferna gričevnata območja Goriškega, zlasti Vzhodno Goričko (zmanjševanje v vseh naseljih), Zahodno in Osrednje Goričko (96 % naselij), Vzhodne (90,1 %) in Zahodne Ljutomersko-Ormoške gorice (83,1 %), Gozdnate Haloze in Boč (86,7 %), Vinorodne Haloze (81,1 %) ter vsa naselja na Kozjaku in nekoliko manj na Pohorju (82,6 %).

Nekoliko manj izrazite razlike med gričevnatimi in ravninskimi območji so v obdobju **med letoma 1991 in 2025**. To je obdobje, v katerem je prevladal obraten proces preseljevanja prebivalstva in sicer iz mestnih središč v njihovo okolico ter v bližnja podeželska naselja. Posledično se je število prebivalcev v večini slovenskih mest, prav tako pa tudi v večjih mestnih naseljih v SV Sloveniji, zmanjšalo v primerjavi z letom 1991. Maribor in Ptuj kot največji mesti, sta v obdobju med letoma 1991 in 2025 doživeli zmanjšanje števila prebivalstva za okoli 7 % v Mariboru (indeks 93) in 1 % na Ptuj (99). Zmanjšanje je bilo še večje v nekaterih manjših mestnih naseljih, kjer je prav tako prišlo do močnejše gospodarske slabitve; npr. v Murski Soboti (indeks 79), Lendavi (75), Ormožu (84), Gornji Radgoni (83), Ljutomeru (88) in Rušah (89). V šestih mestnih naseljih se je število prebivalcev povečalo in sicer v Beltincih (indeks 109) kot edinem prekmurskem mestnem naselju z rastjo, na območju okoli Maribora tudi v Račah (138), Spodnjih Hočah (131), Miklavžu na Dravskem polju (129), Lenartu (138) in Slovenski Bistrici (123). Suburbanizacija okoli Murske Sobote ni bila toliko intenzivna oz. se ne odraža v demografski rasti, medtem ko je območje med Mariborom, Ptujem in Slovensko Bistrico ter okoli Lenarta v tem obdobju doživele intenzivne spremembe (Slika 21).

Slika 21: Indeks gibanja števila prebivalstva po naseljih v Severovzhodni Sloveniji v obdobju med letoma 1991 in 2025.

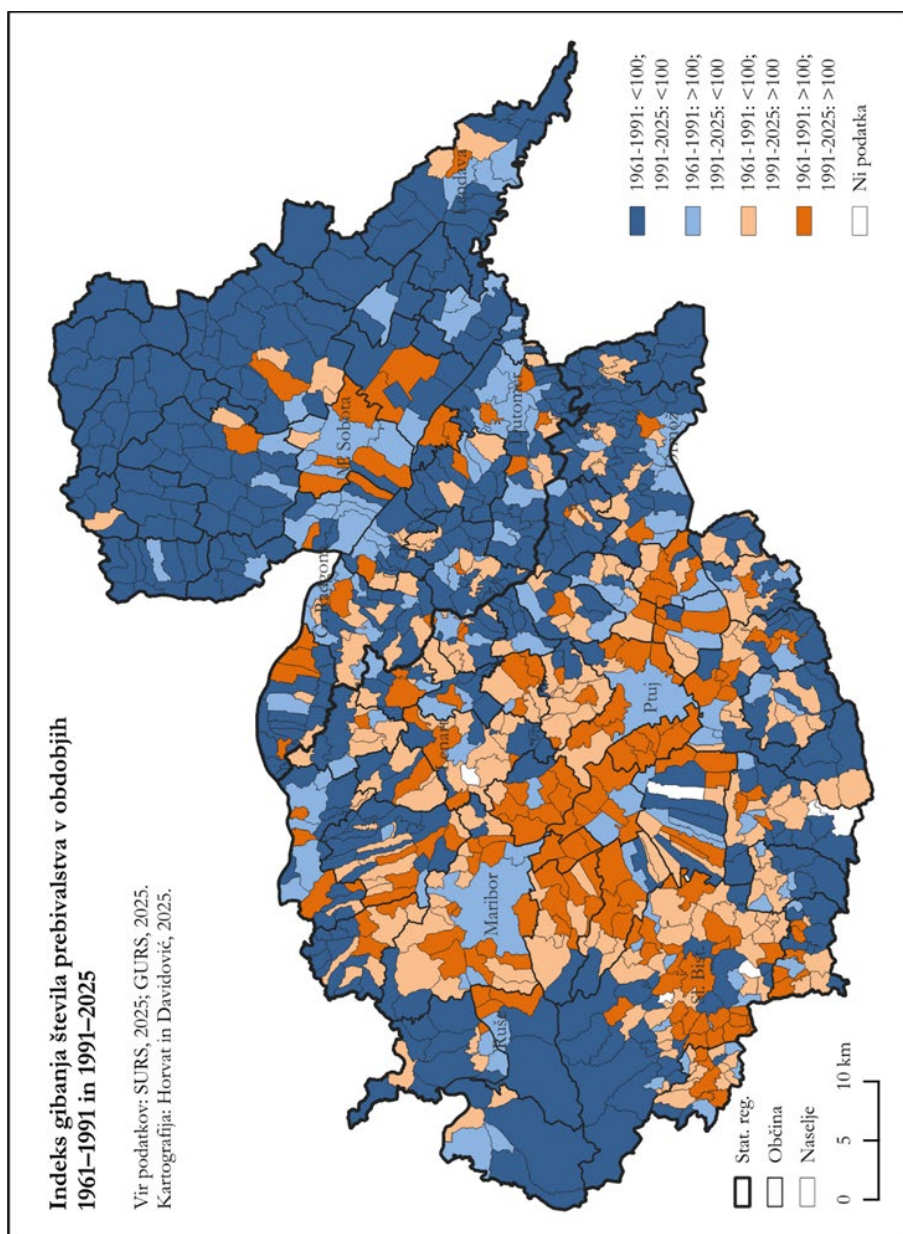
Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Na območju S in V dela Dravskega polja v tem obdobju izkazuje povečanje števila prebivalstva kar 87,9 % naselij, na Ptujskem polju pa 60,7 %. V ravninskih regijah se je v tem obdobju povečuje število prebivalcev tudi v urbanim središčem bližnjih gričevnatih regijah, zlasti okoli Maribora, med Mariborom in Slovensko Bistrico ter okoli Ptuja in Lenarta. V Mariborskih goricaх se je tako število prebivalcev povečalo kar v 78,6 % vseh naselij, v Podpohorskih goricaх v 86,2 %, v Dravinjskih goricaх v 65,1 % in v Ptujskih goricaх v 61,3 %. Podeželje okoli mestnih naselij doživlja intenzivno funkcionalno preobrazbo, saj pridobiva vse več urbanih elementov in število prebivalcev se v njih povečuje, medtem ko se je na odmaknjenem (periferem) podeželju nadaljeval proces depopulacije in močne transformacije kulturne pokrajine. Tu predvsem izstopa območje Goriškega, saj se je v tem obdobju število prebivalcev zmanjšalo v več kot 90 % vseh naselij, medtem ko so razmere nekoliko boljše v Halozah, predvsem v Vinorodnih Halozah, kjer je depopulacijo po letu 1991 doživelo le še 54,7 % naselij. Med ravninskimi območji z depopulacijo izstopa predvsem območje Dolinskega (zmanjšanje kar v 95,7 % vseh naselij) in Dobrava s Središkim poljem (88,9 %), nekoliko manj pa Apaško in Mursko polje (zmanjšanje v okoli 73 % vseh naselij).

Za obdobje med letoma 1961 in 2025 smo izdelali karto, ki prikazuje demografsko razvoj glede na **kombinacijo rasti ali zmanjšanje števila prebivalstva** v zadnjih dveh glavnih obdobjih, to je **med letoma 1961 in 1991** ter **med 1991 in 2025** (Slika 22). Naselja so bila razvrščena v 4 skupine naselij in sicer v naselja, v katerih v obeh obdobjih beležijo zmanjšanje ali rast prebivalstva ter v naselja, v katerih beležijo v prvem obdobju rast, v drugem pa zmanjšanje ter obratno.

V 44,5 % vseh naselij v SV Sloveniji se je **število prebivalcev v obeh obdobjih zmanjšalo**. Izstopa predvsem Goričko, ki doživlja konstantno depopulacijo že vse od sredine 20. stoletja dalje. Depopulacijo v obeh obdobjih je zabeležilo kar 92,9 % vseh naselij na Zahodnem, 97,4 % na Vzhodnem in 90,0 % na Osrednjem Goričkem. Z 90 % izstopata še Spodnja Ščavniška dolina in Dolinsko (78,3 %). Med gričevnatimi regijami izstopajo Vzhodne (68,2 %) in Zahodne Ljutomersko-Ormoške gorice (61,0 %) ter Gozdnate Haloze in Boč (63,3 %). Na Kozjaku se je v to skupino uvrstilo 75,0 % vseh naselij, medtem ko na Pohorju le 47,8 % (predvsem v višjih nadmorskih višinah). V skupino z **rastjo prebivalstva do leta 1991 in zmanjševanjem po letu 1991** se je uvrstilo samo 13,7 % naselij v SV Sloveniji, vendar med njimi prevladujejo z nadpovprečnimi deleži predvsem ravninska območja in večja mestna naselja (Maribor, Ptuj). Nadpovprečno je ta skupina

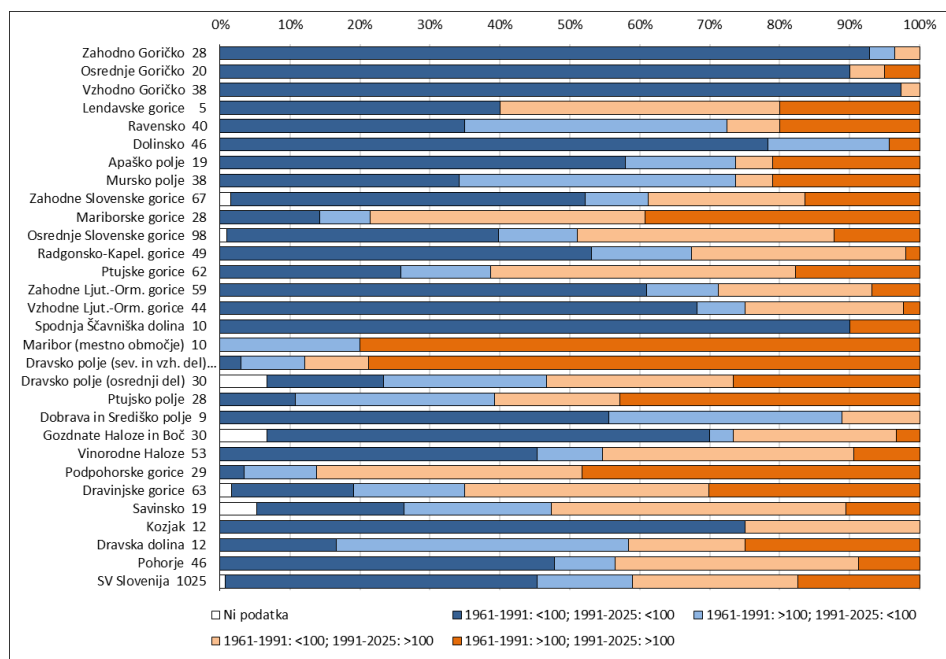
zastopana na Ravenskem (37,5 % vseh naselij), Murskem polju (39,5 %), Ptujem polju (28,6 %), Dobravi s Središkim poljem (33,3 %) in v Dravski dolini (41,7 %).

Slika 22: Indeks gibanja števila prebivalstva po naseljih v SV Sloveniji v obdobju med letoma 1961 in 1991 ter 1991 in 2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

S 23,7 % je zastopana skupina naselij z **zmanjševanjem števila prebivalstva do leta 1991 in rastjo po letu 1991**. Nadpovprečno je zastopana v gričevnatih regijah okoli Maribora, Lenarta, Ptuja in Slovenske Bistrice, kamor se je širila kasnejša suburbanizacija ter še v nekaterih drugih regijah, v katerih se po letu 1991 število prebivalstva povečuje. V Mariborskih goricaх se je vanjo uvrstilo 39,3 % naselij, v Osrednjih Slovenskih goricaх 36,7 %, Ptujskih goricaх 43,5 %, Podpohorskih goricaх 37,9 %, Dravinjskih goricaх 34,9 %, izstopata pa še regiji Pohorje (v 34,8 % vseh naselij) in Vinorodne Haloze (35,8 %), kjer se prebivalstvo povečuje predvsem v naseljih ob glavnih prometnicah (Horvat, 2019).

Slika 23: Delež naselij glede indeksa gibanja števila prebivalstva v obdobju med letoma 1961-1991 in 1991-2025 po regijah v SV Sloveniji.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Opomba: za nekatera naselja ni bilo podatka v celotnem nizu.

17,4 % naselij pa predstavljajo naselja, v katerih se je **število prebivalcev v obeh obdobjih povečevalo**. Izstopata mestno območje Maribora (80 % vseh naselij) ter S in V del Dravskega polja (78,8 %); to je območje prvotne suburbanizacije, ki se je pričela že pred letom 1991, sledijo pa sosednja območja Mariborskih goric (39,3 %) in Podpohorskih goric (48,2 %) ter Dravinjske gorice (30,2 %) in Ptujsko polje (42,9 %), kamor se širi kasnejša suburbanizacija.

Preglednica 6 potrjuje, da so v ravninskih območjih zastopana tako območja, v katerih se je v obeh obdobjih število prebivalcev zmanjševalo (predvsem Dolinsko in Apaško polje) in tudi območja, v katerih se je v obeh obdobjih povečevalo (predvsem Dravsko in Ptujsko polje). V gričevju so nadpovprečno zastopana naselja z zmanjševanjem v obeh obdobjih (47,6 %), kar velja predvsem za obmejna demografsko ogrožena območja (70,1 %), ter t. i. odmaknjeno podeželje (70,6 %). Na drugi strani gričevnato območje okoli Maribora, Slovenske Bistrice, Lenarta in Ptuja v zadnjem obdobju doživlja demografsko rast. Ugotovljena je tudi povezava z manjšimi centralnimi naselji, ki v večini primerov predstavljajo območja razvoja na podeželju, medtem ko velika mesta v zadnjem obdobju doživljajo depopulacijo. V povezavi z gostoto cestnega omrežja sicer ugotavljamo, da polovica vseh naselij (50,1 %) z nizko gostoto sicer doživlja depopulacijo v obeh obdobjih, podobno (47,9 % naselij) s srednjo gostoto, ni pa gostota cestnega omrežja odločilen dejavnik v vseh regijah. Povezava med dostopnostjo območja in demografsko rastjo se kaže predvsem v odmaknjenih gričevnatih regijah.

Preglednica 6: Delež naselij glede na indeks gibanja števila prebivalstva med letoma 1961-1991 in 1991-2025 in dodatnih kazalnikov

	Indeks 1961-1991 Indeks 1991-2025	<100 <100	>100 <100	<100 >100	>100 >100
Relief:					
– ravnina		37,3	25,5	9,2	28,0
– gričevje		47,6	9,7	28,7	14,0
– hribovje		54,1	6,6	31,1	8,2
Velikost naselja (2025):					
– 1-100 prebivalcev		59,8	11,5	26,2	2,5
– 101-200 prebivalcev		54,3	10,2	25,1	10,5
– 201-500 prebivalcev		39,0	15,6	26,0	19,4
– 501 in več prebivalcev		15,9	20,5	11,9	51,7
DOO:					
– ni demografsko ogroženo naselje		20,1	21,5	23,5	35,0
– DO naselje iz 1990 in hribovito DO naselje		51,0	7,9	36,4	4,6
– obmejno demografsko ogroženo naselje		70,1	7,3	19,4	3,1
Naselja:					
– drugo podež. nas.(odmaknjeno p.)		70,6	5,8	19,4	4,2
– drugo podeželsko naselje (jedrno podeželje)		39,9	15,8	30,6	13,7
– naselje s 500+ preb. (ni CN) in n. okoli mest		15,4	18,3	22,1	44,2
– centralno naselje 6. stopnje		20,2	22,6	10,7	46,4
– mestno naselje in naselje mestnega območja		0,0	33,3	15,2	51,5
Cestno omrežje:					
– nizka gostota (do 0,10)		50,1	8,4	31,4	10,1
– srednja gostota (0,11-0,70 km/km ²)		47,9	17,3	16,3	18,6

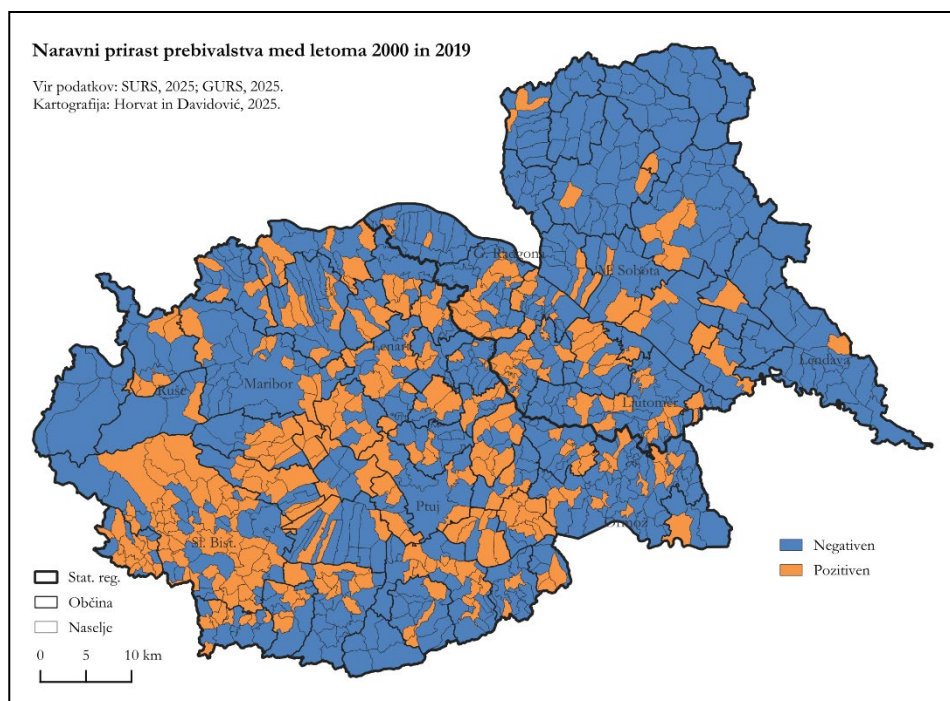
	Indeks 1961-1991	<100	>100	<100	>100
	Indeks 1991-2025	<100	<100	>100	>100
– visoka gostota (0,71-4,7 km/km ²)		31,6	19,9	17,3	31,2
Skupaj		44,5	13,7	23,7	17,4

Opomba: za nekatera naselja ni bilo dostopnega podatka v celotnem časovnem nizu.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

6 Naravni in selitveni prirast prebivalstva po letu 2000

Sprememba števila prebivalstva je rezultat naravnega in selitvenega gibanja prebivalstva. Naravni prirast predstavlja razliko med številom živorojenih in umrlih, medtem ko selitveni prirast predstavlja razliko med številom priseljenih in odseljenih. Oba vplivata na končno skupno povečanje ali zmanjšanje števila prebivalstva. V analizo smo vključili dostopne podatke števila prebivalcev glede na naravni in selitveni prirast po naseljih za obdobje med letoma 2000 in 2019 (SURS, 2025), saj SURS po letu 2019 podatkov po naseljih ne objavlja več.

Slika 24: Naravni prirast prebivalstva po naseljih v SV Sloveniji v obdobju med letoma 2000 in 2019.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

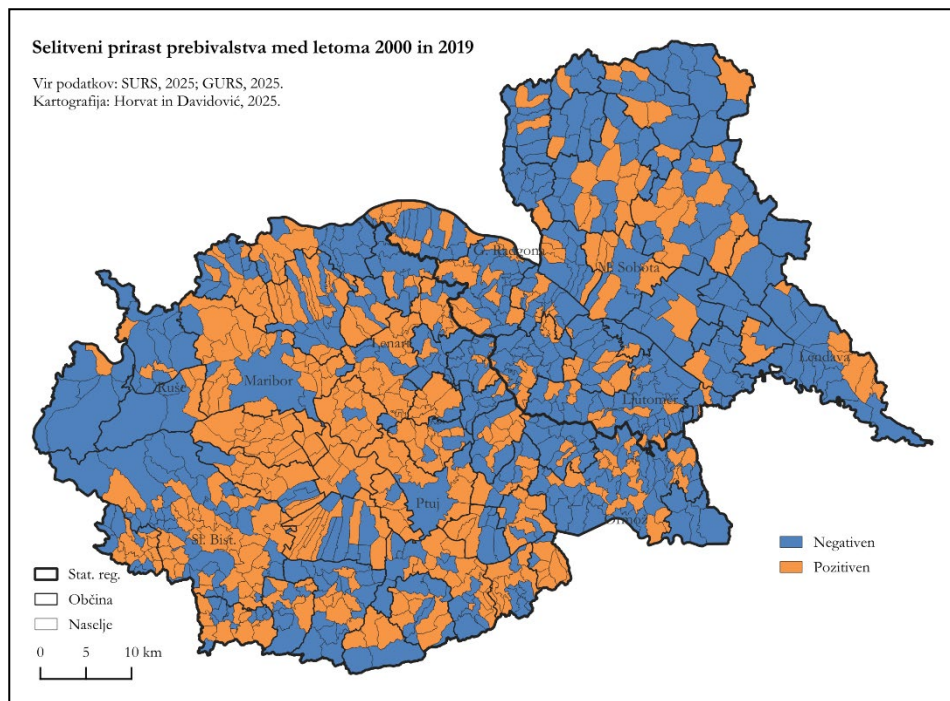
Naravni prirast prebivalstva v skupnem seštevku za obdobje med letoma 2000 in 2019 za celotno območje SV Slovenije izkazuje negativno vednost -16.332, kar pomeni, da je v dvajsetih letih 16.332 oseb več umrlo, kot se jih je v istem obdobju rodilo. Na nivoju naselij jih kar 65 % beleži negativni naravni prirast in le 35 % pozitivnega (Slika 24). Med regijami z najvišjimi deleži naselij z **negativnim naravnim prirastom** izstopajo Zahodno (92,9 % vseh naselij) in Vzhodno Goričko (97,4 %), z 83-90 % vseh naselij pa še Dolinsko, Apaško polje ter Gozdnate Haloze in Boč. Večina naselij v Prekmurju, ne glede na lego v gričevju ali ravnini, izkazujejo negativni naravni prirast in v celotnem obdobju le v 21 naseljih beležijo pozitivnega.

Nekoliko boljše so bile demografske razmere v štajerskem delu Pomurske statistične regije in v Podravske statistični regiji. Z najvišjim deležem naselij s **pozitivnim naravnim prirastom** izstopata regiji S in V del Dravskega polja (60,6 % vseh naselij) in Ptujsko polje (60,7 %), še boljše razmere so opazne v gričevnatih regijah Podpohorske (79,3 %) in Dravinjske gorice (61,9 %). Poleg večjega deleža naselij s pozitivnim selitvenim prirastom na območju med Slovensko Bistrico, Mariborom in Ptujem, je več tovrstnih naselij (med 40 in 45 %) tudi na območju Osrednjih Slovenskih goric in Ptujskih goric ter celo južnega dela Pohorja. Med večjimi mestnimi naselji samo Slovenska Bistrica izkazuje pozitivni naravni prirast (+329 oseb v letih med 2000 in 2019), sledijo pa Benedikt (+135), Rače (+115), Spodnji Duplek (+102) in Šentilj (+72), medtem ko največji negativni naravni prirast izkazuje Maribor (-5.803), ki prispeva kar tretjino vsega negativnega naravnega prirasta v SV Sloveniji, sledijo pa mu Ptuj (-633), Lendava (-498) in Ormož (-417).

Selitveni prirast prebivalstva izkazuje nekoliko boljše razmere. Med vsemi naselji v SV Sloveniji jih sicer še vedno 53,4 % izkazuje negativni selitveni prirast in le 46,6 % pozitivnega, vendar je na Sliki 25 opazna koncentracija naselij s **pozitivnim selitvenim prirastom** v osrednjem delu Podravske statistične regije, ki ni vezana samo na ravninska območja, temveč v veliki meri tudi na gričevnata. Z najvišjim deležem naselij s pozitivnim selitvenim prirastom izstopa S in V del Dravskega polja (87,9 % vseh naselij), sledita pa Mariborsko mestno območje (80 %) in Mariborske gorice (85,7 %). Med 52 in 63 % vseh naselij ima pozitivni selitveni prirast tudi na osrednjem delu Dravskega polja, v Podpohorskih goricah, Dravinjskih goricah in Ptujskih goricah ter v Vinorodnih Halozah, kjer več kot 60 % naselij v tem obdobju izkazuje pozitivni selitveni prirast. Na drugi strani so regije z najvišjim deležem naselij z negativnim selitvenim prirastom, med katerimi izstopajo Zahodno Goričko

(85,7 % vseh naselij), Dolinsko (84,8 %), Mursko polje (76,3 %), Vzhodne (70,0 %) in Zahodne Ljutomersko-Ormoške gorice (67,8 %) in Vzhodno Goričko (68,4 %).

Med največjimi mestnimi naselji vsa izkazujejo negativni selitveni prirast, izstopa pa Maribor (-2.683 oseb med letoma 2000 in 2019); sledijo Murska Sobota (-1.588), Ptuj (-809), Ruše (-345) in Lendava (-197). Največji pozitivni selitveni prirast kot glavna območja priseljevanja izkazujejo predvsem centralna naselja 4. in 5. stopnje v okolici Maribora; to so Lenart (+904), Slovenska Bistrica (+805), Spodnje Hoče (+608), Miklavž na Dravskem polju (+599), Šentilj (+582), Rače (+581) in Rogoza (+501).

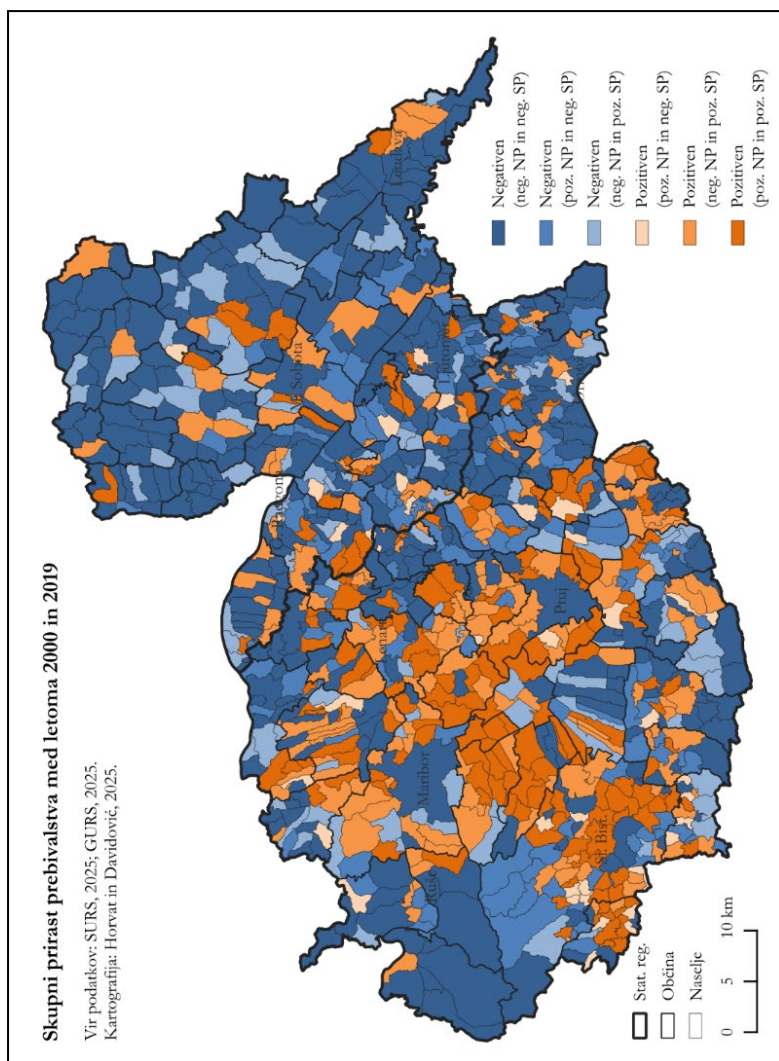

Slika 25: Selitveni prirast prebivalstva po naseljih v SV Sloveniji v obdobju med letoma 2000 in 2019.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Skupni prirast prebivalstva je rezultat naravnega in selitvenega prirasta. Glede na kombinacijo obeh smo identificirali 6 tipov naselij, med katerimi so najbolj zastopani trije tipi (Slika 26). Kar 36,6 % naselij v SV Sloveniji je med letoma 2000 in 2019 izkazovalo **negativni naravni in negativni selitveni prirast**. Z najvišjim deležem tovrstni naselij izstopajo tri regije v Prekmurju in sicer Zahodno Goričko (82,1 %

vseh naselij), Vzhodno Goričko (68,4 %) in Dolinsko (73,9). Le-tem sledijo Apaško polje (57,9 %), Vzhodne (52,3) in Zahodne Ljutomersko-Ormoške gorice (50,8 %). Drugi tip predstavljajo naselja, ki imajo sicer pozitivni naravni prirast, vendar se je število prebivalstva zmanjšalo zaradi večjega izseljevanja. Tovrstnih naselij je 12,9 %, izstopajo pa regije Savinsko (36,8 % vseh naselij), Dravska dolina (33,3 %), Spodnja Ščavniška dolina (30 %), Mursko polje (21,1 %) in Ptujsko polje (21,4 %).

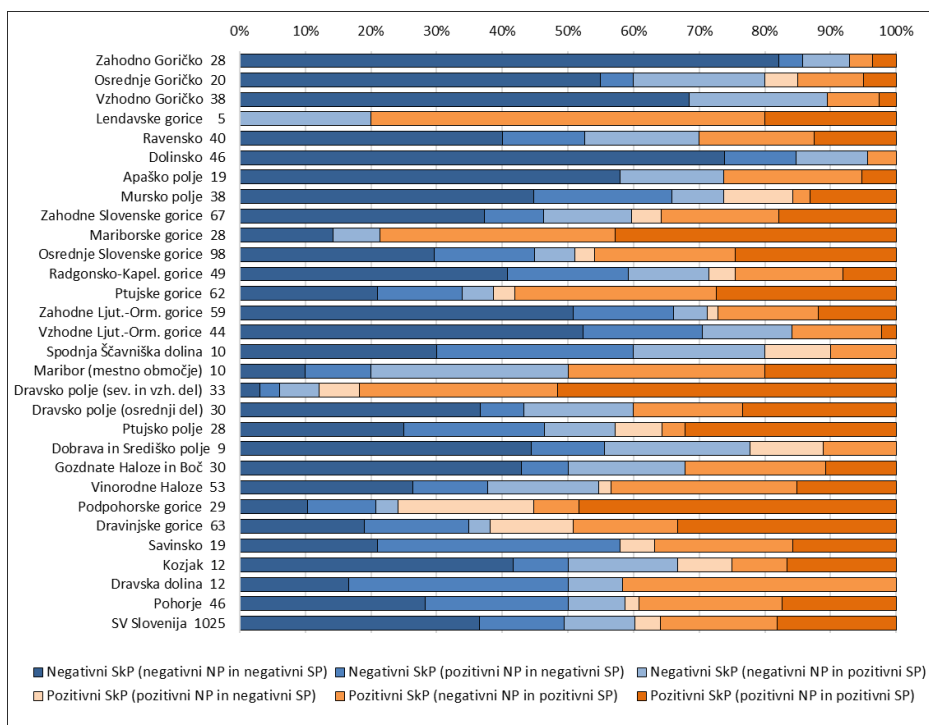

Slika 26: Skupni prirast prebivalstva po naseljih v Severovzhodni Sloveniji v obdobju med letoma 2000 in 2019.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Med naselji s **pozitivnim skupnim prirastom** sta najbolj zastopana dva tipa. V prvem v naseljih beležijo negativni naravni prirast, vendar je selitveni prirast precej večji, zaradi česar se je v njih število prebivalcev med letoma 2000 in 2019 povečalo. V SV Sloveniji je tovrstnih 17,8 % naselij, med regijami pa z najvišjimi deleži izstopajo Lendavske gorice (60 %), Mariborske gorice (35,7 %), Ptujске gorice, mestno območje Maribora (razen mesta Maribor), S in V del Dravskega polja ter Vinorodne Haloze (vse regije med 28-31 % naselij).

V 18,1 % naselij so med letoma 2000 in 2019 zabeležili **pozitivni naravni in pozitivni selitveni prirast**. Izstopajo naselja v območju koncentracije prebivalstva in demografske rasti med Slovensko Bistrico, Mariborom in Ptujem ter severno od Maribora, kamor se širi predvsem novejša suburbanizacija. Z najvišjimi deleži naselij izstopajo S in V del Dravskega polja (51,5 % vseh naselij), Podpohorske gorice (48,3 %), Mariborske gorice (42,9 %) ter Dravinjske gorice (33,3 %) in Ptujsko polje (32,1 %).

Slika 27: Delež naselij glede na skupni prirast prebivalstva v obdobju med letoma 2000 in 2019 po regijah v SV Sloveniji.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Preglednica 7 kaže, da se je na ravninskih območjih uvrstilo v tip naselij z negativnim naravnim in negativnim selitvenim prirastom celo višji delež naselij (39,5 %), kot v gričevju (35,9 %) in hribovju (31,1 %), obenem pa imajo ravninska naselja nižji delež naselij s pozitivnim skupnim prirastom (na ravninah 34,3 %, v gričevju 42,0 % in v hribovju 39,3 % naselij). To dodatno pojasnjuje rezultate o demografski rasti v naseljih v gričevju in hribovju na območju med Mariborom, Slovensko Bistrico in Ptujem ter v njihovem zaledju, obenem pa depopulacijo na območju ravnin v Pomurski statistični regiji.

Preglednica 7: Delež naselij glede na skupni prirast prebivalstva med letoma 2000 in 2019 in dodatnih kazalnikov.

Skupni prirast prebivalstva	-SkP	-SkP	-SkP	+Skp	+SkP	+SkP
Naravni prirast prebivalstva	-NP	+NP	-NP	+NP	-NP	+NP
Selitveni prirast prebivalstva	-SP	-SP	+SP	-SP	+SP	+SP
Relief:	39,5	13,3	12,9	3,7	14,0	16,6
– ravnina	39,5	13,3	12,9	3,7	14,0	16,6
– gričevje	35,9	12,3	9,8	4,0	19,2	18,8
– hribovje	31,1	18,0	11,5	3,3	18,0	18,0
Velikost naselja (2025):	38,5	14,3	13,1	6,1	19,7	8,2
– 1-100 prebivalcev	38,5	14,3	13,1	6,1	19,7	8,2
– 101-200 prebivalcev	43,2	11,1	10,2	3,5	17,5	14,6
– 201-500 prebivalcev	34,6	14,3	10,2	3,2	16,2	21,6
– 501 in več prebivalcev	23,8	11,3	9,3	2,6	18,5	34,4
DOO:	24,8	17,0	6,9	5,8	17,5	28,1
– ni demografsko ogroženo naselje	24,8	17,0	6,9	5,8	17,5	28,1
– DO naselje iz 1990 in gorsko DO naselje	31,8	14,6	9,3	3,3	25,8	15,2
– obmejno demografsko ogroženo naselje	50,9	7,8	15,4	2,1	15,2	8,5
Naselja:	50,3	10,8	14,7	2,2	13,9	8,1
– drugo pod. n.(odmaknjeno pod.)	50,3	10,8	14,7	2,2	13,9	8,1
– drugo podeželsko naselje (jedrno podež.)	31,3	15,3	8,1	6,1	18,7	20,5
– naselje s 500+ preb. (ni CN) in okoli mest	26,0	5,8	9,6	3,8	26,9	27,9
– centralno naselje 6. stopnje	25,0	20,2	7,1	1,2	14,3	32,1
– mestno naselje in naselje mestnega obm.	21,2	6,1	15,2	0,0	27,3	30,3
Cestno omrežje:	24,8	17,0	6,9	5,8	17,5	28,1
– nizka gostota	24,8	17,0	6,9	5,8	17,5	28,1
– srednja gostota	31,8	14,6	9,3	3,3	25,8	15,2
– visoka gostota	50,9	7,8	15,4	2,1	15,2	8,5
Skupaj	36,6	12,9	10,7	3,9	17,8	18,1

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

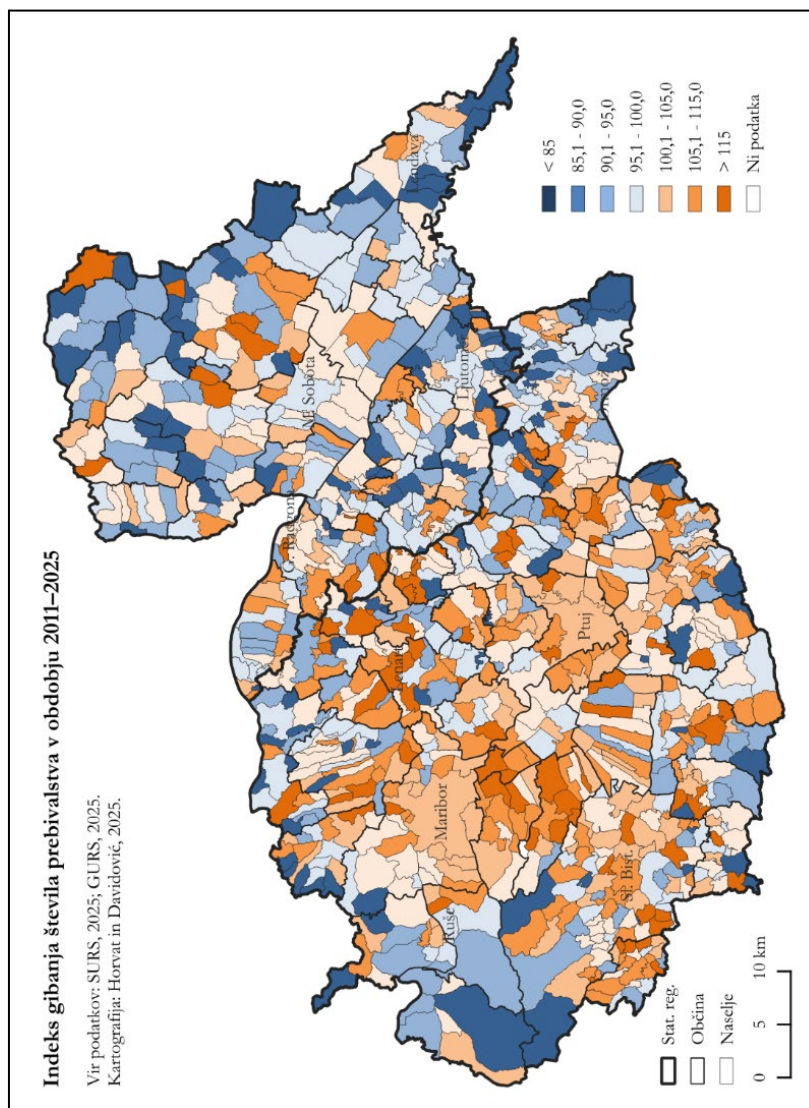
Ugotovljena je povezava z velikostjo naselij, saj so pri manjših naseljih (z do 200 prebivalci) pogosteje zastopana naselja v tipu z negativnim naravnim in negativnim selitvenim prirastom. Pogosteje so zastopana tudi med naselji, ki so predeljena kot demografsko ogrožena naselja. Izstopajo zlasti obmejna demografsko ogrožena naselja (s 50,9 % tovrstnih naselij), saj ima 60,8 % tovrstnih naselij negativni selitveni prirast, medtem ko ima pozitivni naravni in pozitivni selitveni prirast samo 8,5 % tovrstnih naselij. Pozitivni skupni prirast v kombinaciji z negativnim ali pozitivnim naravnim prirastom je najbolj pogost v večjih naseljih (z več kot 500 prebivalci), ki niso opredeljena kot centralna naselja, in v naseljih v mestnem območju, ki se nahajajo okoli Maribora. Ob tem je nujno opozoriti, da ima na drugi strani kar 52,3 % manjših centralnih naselij (6. stopnje) negativni skupni prirast, predvsem na račun negativnega selitvenega prirasta, tako da tudi določena stopnja centralnosti ne zagotavlja rasti prebivalstva.

Med večjimi mestnimi naselji največjo skupno rast prebivalstva med letoma 2000 in 2019 izkazuje Slovenska Bistrica (+1.134), Rače (+696), Lenart (+695), Šentilj (+654), Spodnje Hoče (+611) in Miklavž na Dravskem polju (+602), medtem ko izkazuje Maribor močno zmanjšanje (zaradi negativnega naravnega in selitvenega prirasta) (-8.486), sledijo pa mu Murska Sobota (-1.815), Ptuj (-1.442), Lendava (-695) in Ormož (-445). Prebivalstvo iz Maribora in Ptuja poseljuje predvsem okoliška območja, medtem ko pri Murski Soboti podatki tega ne izkazujejo v tolikšni meri. Opozoriti je potrebno tudi, da se vsi podatki naravnega in selitvenega gibanja prebivalstva nanašajo na obdobje do leta 2019, saj za kasnejša leta podatki po naseljih niso objavljeni. Dobro je opozoriti tudi na dejstvo, da je v letu 2008 prišlo do spremembe definicije prebivalstva v Slovenji, po katerem se je uveljavil koncept običajnega prebivališča (za prebivalce domov za starejše, študentskih domov, idr. se uveljavi prijavna obveznost na običajnem prebivališču), obenem pa so prebivalci Slovenije postali tudi tujci, zaradi njih se po tem letu bistveno poveča število registriranih selitev. Ne glede na to pa rezultati analize podajajo dokaj realen vpogled o dejanskih območjih koncentracije in praznjenja prebivalstva.

7 Gibanje števila prebivalstva med letoma 2011 in 2025 (s poudarkom na centralnih in večjih naseljih)

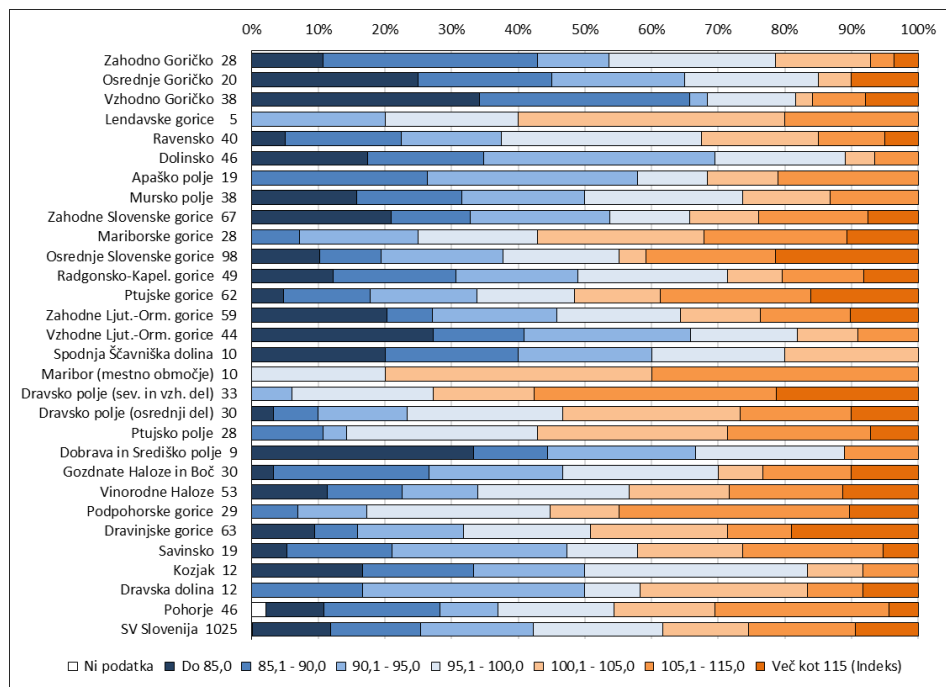
Podatki za gibanje števila prebivalstva v zadnjem obdobju, med letoma 2011 in 2025, kažejo nekoliko boljše demografske razmere. V tem obdobju sicer še vedno kar 61,6 % vseh naselij kaže zmanjšanje števila prebivalstva (25,3 % naselij kaže celo

zmanjšanje za več kot 15 %), vendar pa razmere po regijah niso več tako enoznačne, kot so se kazale v daljših časovnih obdobjih, ki so bila obravnavana do sedaj. Regiji, v katerih najvišji delež naselij izkazujejo depopulacijo sta Dolinsko (89,1 % vseh naselij) in Dobrava s Središkim poljem (88,9 %), z med 80-85 % pa sledijo Osrednje in Vzhodno Goričko, Vzhodne Ljutomersko-Ormoške gorice in Kozjak.

Slika 28: Indeks gibanja števila prebivalstva po naseljih v SV Sloveniji v obdobju med letoma 2011 in 2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Slika 29: Delež naselij glede na indeks gibanja števila prebivalstva po naseljih v obdobju med letoma 2011 in 2025 po regijah v SV Sloveniji.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Med navedenimi regijami še posebej izstopa Vzhodno Goričko, kjer se je po letu 2011 število prebivalcev zmanjšalo kar v 31 od 38 naselij, v 25 pa celo za več kot za 10 % (to predstavlja 65 % vseh naselij v regiji) (Slika 28, Slika 29). Depopulacijo, razen v naselju Hodoš, beležijo tudi vsa centralna naselja; to so Gornji Petrovci, Šalovci, Prosenjakovci in Kobilje. Med naselji s povečanjem števila prebivalcev velja poleg Hodoša omeniti samo še Suhi vrh (pri Moravskih Toplicah). Na Osrednjem Goričkem ni centralnih naselij, med naselji, v katerih se je število prebivalcev povečalo, velja omeniti le Vanečo in Dolino. Razmere so nekoliko boljše na Zahodnem Goričkem, kjer se je število prebivalcev povečalo v 6 od 28 naselij (21,4 % naselij v regiji). Med centralnimi naselji se je povečalo v Kuzmi in Rogašovcih, medtem ko se je na Gradu zmanjšalo. Med naselji z največjo rastjo pa velja poleg Kuzme omeniti le še naselje Korovci.

Med ravninskimi regijami posebej izstopa Dolinsko, na katerem se je število prebivalcev povečalo le v petih naseljih (od 40) in med njimi lahko izpostavimo le centralna naselja Beltinci in Bogojina, medtem ko se je v vseh drugih centralnih

naselijh v regiji število prebivalcev zmanjšalo; to je v Lendavi, Dobrovniku, Turnišču, Odrancih, Črenšovcih, Dokležovju, Veliki Polani in Gaberju. Nekoliko boljše razmere so le na Ravenskem, kjer se je število prebivalcev sicer povečalo v 32,5 % naselijh (v 13 od 40 naselij), Z največjim povečanjem izstopajo Moravske Toplice (povečanje za 23,5 %) ter Gederovci, Murski Črnci in Markišavci (v vseh za 7-10 %). V tej regiji se je z izjemo Moravskih Toplic v vseh drugih centralnih naselijh število prebivalcev zmanjšalo; to je v Tišini, Bakovcih, Krogu, Rakičanu, Puconcih, Cankovi, Martjancih in predvsem v Murski Soboti (zmanjšanje za 5,9 %).

Med ravninskimi naselji z višjim deležem naselij z zmanjšanjem števila prebivalstva izstopa tudi Mursko polje, na katerem se je število prebivalcev zmanjšalo v 28 od 38 naselijh. Z večjo rastjo (med 5 in 10 %) izstopajo le Križevci, Veržej, Banovci in Babinci, pri čemer sta prvi dve naselji tudi centralni naselji. V drugih centralnih naselijh v regiji; to so Gornja Radgona, Radenci, Ljutomer in Šafarsko se je število prebivalcev zmanjšalo. Manjša ravninska regija je tudi Dobrava s Središkim poljem, kjer se je število prebivalcev zmanjšalo kar v 88,9 % naselijh (v 8 od 9 naselijh). Obe centralni naselji beležita zmanjšanje; Ormož za 10,8 % in Središče ob Dravi za kar 15,6 %. Edino naselje z rastjo prebivalstva v tej regiji je Hardek pri Ormožu.

Depopulacija se med letoma 2011 in 2025 nadaljuje tudi v več gričevnatih regijah v Slovenskih goricah in Halozah. Z najvišjimi deleži naselij z depopulacijo izstopata Vzhodno Ljutomersko-Ormoške gorice in Gozdnate Haloze z Bočem. V Vzhodnih Ljutomersko-Ormoških goricah beleži depopulacijo kar 81,8 % naselij (36 od 44 naselij), med njimi je kar 12 naselij z zmanjšanjem za več kot 15 %. V regiji ni centralnih naselij, med večjimi naselji po številu prebivalcev pa je z rastjo vredno omeniti le naselje Kog. Na drugi strani med večjimi naselji beležita občutno depopulacijo Spodnji Kamenščak in Hum pri Ormožu. Nekoliko boljše so demografske razmere v Zahodnih Ljutomersko-Ormoških goricah, v katerih beležijo depopulacijo v 64,4 % naselij (v 38 od 59 naselijh). Med centralnimi naselji beleži Mala Nedelja stagnacijo, Sveti Tomaž in Podgorci pa rast števila prebivalstva. Med večjimi naselji je potrebno omeniti še naselje Stara Cesta, ki beleži rast, ter Moravce v Slovenskih goricah, kjer beležijo zmanjšanje števila prebivalstva.

Razlika med regijama se kaže tudi med Gozdnatimi in Vinorodnimi Halozami. V Gozdnatih Halozah z Bočem kar 70 % naselij (21 od 30 naselij) beleži depopulacijo, medtem ko je v Vinorodnih Halozah tovrstnih le 56,6 % naselij (30 od 53 naselij). V Gozdnatih Halozah beležijo depopulacijo vsa centralna naselja (Makole za 8,4 %,

Žetale za 6,1 %) in med večjimi naselji beležita rast samo Breg in Čeremožiše, v Vinorodnih Halozah pa med centralnimi naselji beleži depopulacijo le Podlehnik (zmanjšanje za 1,3 %), medtem ko se v Cirkulanah število prebivalcev povečuje (za 6,7 %). Med večjimi naselji v regiji beležijo rast tudi v naseljih Brezovec, Gradišča in Hrastovec, kar kaže na dokaj ugodne demografske razmere v vzhodnem delu Haloz.

Na Sliki 28 je območje z največjim deležem naselij z rastjo prebivalstva prikazano na območju Mariborske mestne regije (80 % vseh naselij v regiji), S in V dela Dravskega polja (72,7 %) ter na Ptujskem polju (57,1 %). V Mariborski mestni regiji beležijo rast števila prebivalstva vsa naselja razen Brestrnice (zmanjšanje za 4,4 %) in Limbuša (za 1,8 %). Rast je najmanjša v mestu Maribor (2,5 %), med centralnimi naselji pa največja v Kamnici (6,2 %) in Razvanju (3,4 %). Centralna naselja na S in V delu Dravskega polja beležijo še večjo rast. Tu, razen v Staršah in Vidmu pri Ptuj, beležijo rast vsa centralna naselja; največjo v Slivnici pri Mariboru (26,1 %), Miklavžu na Dravskem polju (18,3 %) in Račah (17,3 %). Med drugimi večjimi naselji, ki niso centralna naselja, je z rastjo potrebno izpostaviti tudi naselja Ješenca (25,5 %), Rogoza (24,6 %), Skoke (17,2 %), Hajdoše in Dravski Dvor; medtem ko se je število prebivalcev med večjimi naselji zmanjšalo le v Zlatoličju in Lancovi vas. Na Ptujskem polju beležijo rast vsa centralna naselja; največjo rast beleži Gorišnica (19,5 %), sledijo pa Markovci in Dornava, medtem ko se je število prebivalcev v mestu Ptuj povečalo le za 0,7 %. Med večjimi naselji na Ptujskem polju je potrebno z višjo rastjo števila prebivalstva izpostaviti še naselji Moškanjci in Podvinci, z zmanjšanjem pa Stojnce in Mihovce pri Veliki Nedelji.

Rast beleži tudi več kot polovica naselij v gričevnatih regijah v zaledju Maribora, Ptuja, Slovenske Bistrice in Lenarta. Število prebivalcev se je tako povečalo v več kot polovici naselij v Mariborskih goricah (57,1 % naselij), Podpohorskih goricah (55,2 %), Ptujskih goricah (51,6 %) in Dravinjskih goricah (49,8 %). V Mariborskih goricah beležijo rast vsa centralna naselja razen Malečnika (zmanjšanje za 11,2 %); to so Pernica (povečanje za 28,4 %), Spodnji Duplek (18,8 %), Dvorjane in Zgornji Duplek. Veliko rast izkazuje tudi Počehova (32,1 %), medtem ko med večjimi naselji, ki niso centralna naselja, beležijo depopulacijo le v Zimici in Trčovi, ki sta nekoliko oddaljeni od glavnih prometnic. Rast izkazujejo tudi velik del naselij v sosednjih Osrednjih Slovenskih goricah, saj se je število prebivalcev povečalo kar v 44 naseljih (od 98), še posebej pa izstopajo naselja s povečanjem za več kot 15 %, ki jih je kar 21. Rast izkazujejo prav vsa centralna naselja v regiji, z najvišjo rastjo pa je potrebno izpostaviti Cerkvjenjak (povečanje za 38,5 %), Sv. Trojico (27,0 %), Jurovski dol (22,6

%), Benedikt (18,7 %), Lenart (16,4 %), Spodnjo Voličino in Sv. Ano v Slovenskih goricah. Večinoma so to občinska središča novih majhnih občin, ki so nastala na območju nekdanje občine Lenart. V Ptujskih goricah med centralnimi naselji beležijo rast Juršinci (49,7 %) in Destrnik, medtem ko rahlo zmanjšanje Vitomarci in Trnovska vas. Med večjimi naselji, ki niso centralna naselja, je z veliko rastjo potrebno izpostaviti še naselja Grajena, Vintarovci in Kicar, medtem ko se je število prebivalcev zmanjšalo v Grajenščaku in Krčevini pri Vurberku.

V Podpohorskih goricah beležijo rast vsa centralna naselja; Fram (za 10,9 %) in Oplotnica (7,2 %), med večjimi naselji, ki niso centralna naselja, pa Morje (povečanje kar za 51,6 %), Radizel, Visole in Zgornja Bistrica. V Dravinjskih goricah Slovenska Bistrica beleži rast za 12,2 %, sledita pa ji še centralni naselji Spodnje Poljčane in Črešnjavec, medtem ko Poljčane in Zgornje Poljčane beležijo depopulacijo. Med večjimi naselji, ki niso centralna naselja, velja z rastjo izpostaviti tudi naselja Leskovec, Vrhole in Laporje.

Preglednica 8: Delež naselij glede na indeks gibanja števila prebivalstva med letoma 2011 in 2025 in dodatnih kazalnikov.

Indeks 2011-2025	Do 85	85,1-90,0	90,1-95,0	95,1-100,0	100,1-105,0	105,1-115,0	Nad 115
Relief:							
– ravnina	8,1	13,3	18,5	22,1	17,0	15,5	5,5
– gričevje	13,3	13,4	16,7	18,2	11,3	15,6	11,5
– hribovje	11,5	16,4	11,5	21,3	13,1	23,0	3,3
Velikost naselja (2025):							
– 1-100 prebivalcev	23,8	13,1	17,2	12,7	7,4	14,8	11,1
– 101-200 prebivalcev	13,7	17,5	16,2	17,8	12,7	13,7	8,6
– 201-500 prebivalcev	5,1	13,0	17,8	25,4	14,3	17,5	7,0
– 501 in več prebivalcev	2,6	7,3	15,9	21,2	19,2	19,9	13,9
DOO:							
– ni demografsko ogroženo naselje	6,4	8,4	16,2	21,0	16,2	19,9	11,9
– DO naselje iz 1990 in gorsko DO naselje	9,3	14,6	17,2	17,9	11,9	17,2	11,9
– obmejno demografsko ogroženo naselje	18,5	18,7	17,5	18,2	9,7	11,4	5,9
Naselja:							
– drugo pod. n.(odmaknjeno pod.)	18,9	18,1	15,6	18,9	10,6	12,5	5,6
– drugo podeželsko naselje (jedrno podež.)	10,4	13,1	18,5	18,5	12,8	16,2	10,6
– naselje s 500+ preb. (ni CN) in okoli mest	1,0	8,7	15,4	23,1	20,2	21,2	10,6

Indeks 2011-2025	Do 85	85,1-90,0	90,1-95,0	95,1-100,0	100,1-105,0	105,1-115,0	Nad 115
– centralno naselje 6. stopnje	7,1	6,0	16,7	20,2	11,9	20,2	17,9
– mestno naselje in naselje mestnega obm.	0,0	6,1	15,2	24,2	18,2	24,2	12,1
Cestno omrežje:							
– nizka gostota	15,1	14,1	14,9	18,0	11,4	16,4	10,0
– srednja gostota	10,1	14,7	17,6	21,9	13,7	14,4	7,5
– visoka gostota	6,9	10,8	19,9	19,5	15,2	16,9	10,8
Skupaj	11,7	13,6	16,9	19,4	12,9	16,0	9,5

Preglednica 8 potrjuje ugotovitve o navedenih demografskih razmerah po letu 2011. Ne moremo potegniti enoznačnih ugotovitev glede na reliefne značilnosti, kot smo jih lahko prej v daljših časovnih obdobjih. Ravninska naselja predvsem v Pomurski statistični regiji izkazujejo v veliki meri depopulacijo (tudi večina centralnih naselij), medtem ko v Podravski izkazujejo rast. Gričevnata območja, predvsem na oddaljenem podeželju in v demografsko ogroženih območjih izkazujejo predvsem depopulacijo, medtem ko naselja v gričevnatem zaledju Maribora, Slovenske Bistrice, Ptuja in Lenarta v veliki meri izkazujejo rast števila prebivalstva. Prav centralna naselja v Osrednjih Slovenskih gorica in Mariborskih gorica kažejo na širjenje procesa suburbanizacije tudi v ta območja, saj prihaja v teh regijah do koncentracije prebivalstva v centralnih naseljih in ob glavnih prometnicah. Ugotavljamo pa tudi, da centralnost naselja ni zagotovilo za demografsko rast, saj le polovica centralnih in mestnih naselij beleži demografsko rast.

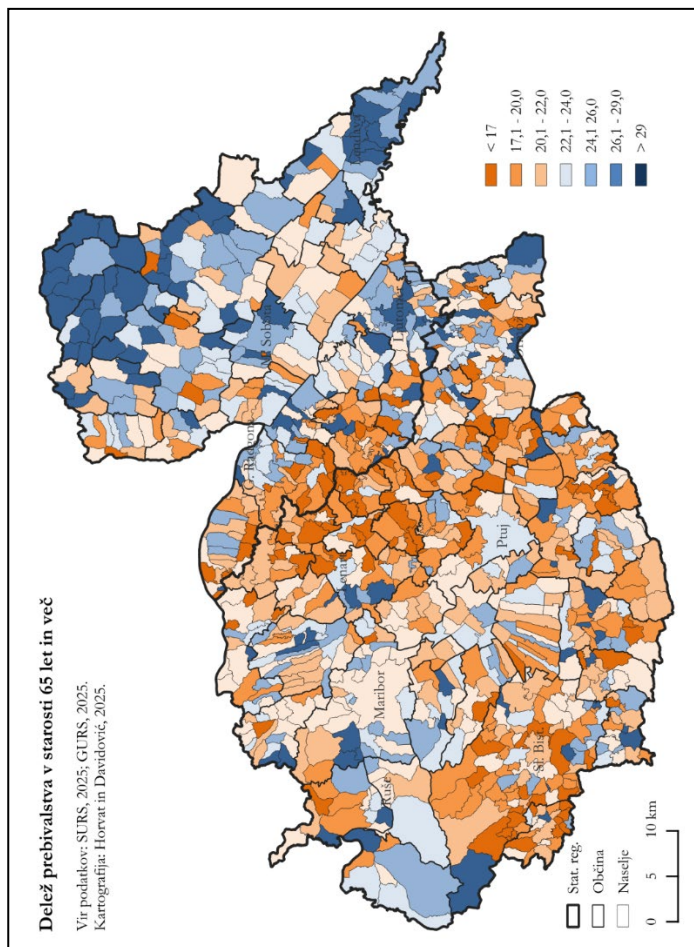
8 Delež starejšega prebivalstva v letu 2025

Na koncu smo želeli ugotoviti še stopnjo povezanosti demografskih razmer v zadnjem desetletju z deležem starejšega prebivalstva v letu 2025. Slika 30 prikazuje delež prebivalstva v starosti 65 let in več po naseljih. Le 30 % naselij v SV Sloveniji izkazuje podpovprečen delež starejšega prebivalstva (do 20 %), 34 % povprečen delež (20,1-24 %) in 36 % nadpovprečen delež (nad 24 %).

Večina regij na območju Pomurske statistične regije izkazuje visoke deleže starejšega prebivalstva, med regijami z **najvišjimi deleži starejšega prebivalstva (nad 24 %)** pa ponovno izstopa Vzhodno Goričko s kar 86,8 % tovrstnih naselij, z 80 % pa sledijo Lendavske gorice. Na Osrednjem Goričkem, Ravenskem, Dolinskem in na Murskem polju je tovrstnih naselij med 57-63 %, kar kaže na ostarelo starostno sestavo, ki se kaže tudi v zmanjševanju števila prebivalstva v teh regijah v obdobju

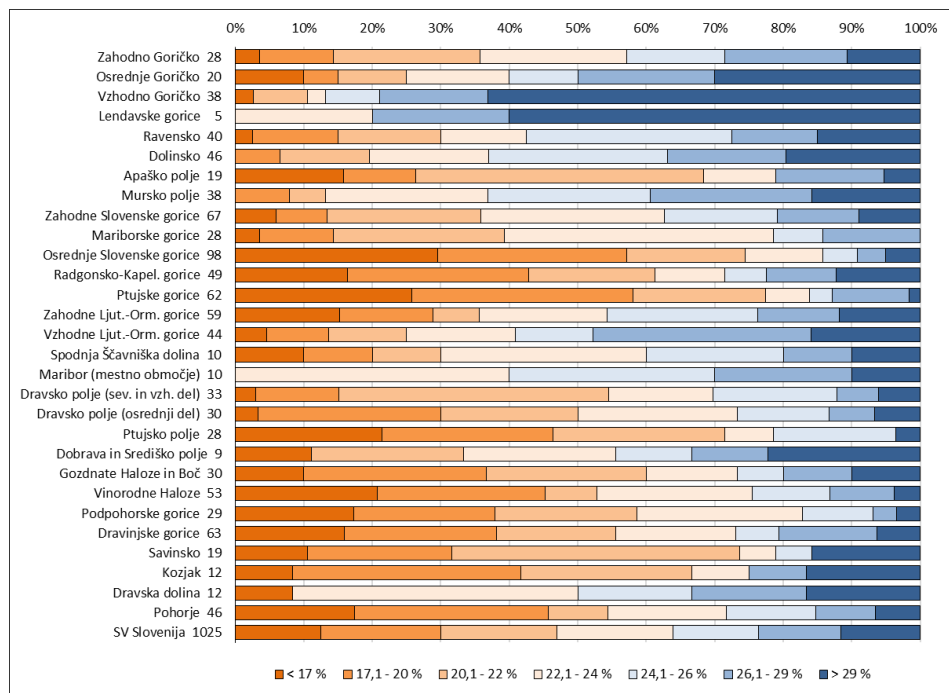
po letu 2011 (Slika 28). Izven navedenih regij imajo več kot 50 % naselij v tej starostni skupini le še Vzhodno Ljutomersko-Ormoške gorice, Mestno območje Maribora ter Dravska dolina.

Na drugi strani med regijami z **najnižjimi deleži starejšega prebivalstva (do 20 %)** izstopajo Osrednje Slovenske gorice (57,1 % naselij) in Ptujске gorice (58,1 %), z med 41 in 46 % naselij pa izstopajo še Radgonsko-Kapelske gorice, Ptujsko polje, Vinorodne Haloze, Dravinjske gorice, Kozjak in Pohorje, kar kaže na dokaj ugodne demografske razmere v teh regijah v povezavi s staranjem prebivalstva.

Slika 30: Delež prebivalstva v starosti 65 let in več po naseljih na območju SV Slovenije v letu 2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Slika 31: Delež naselij s prebivalstvom v starosti 65 let in več po regijah v SV Sloveniji v letu 2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

Podatki kažejo (Preglednica 9), da z višjimi deleži starejšega prebivalstva (nad 24 %) ne izstopajo nobena območja glede na relief oziroma, da so z nekoliko višjimi deleži starejšega prebivalstva zastopana celo naselja v ravninskih območjih, predvsem na račun ravninskih naselij v Pomurski statistični regiji. Z višjimi deleži starejšega prebivalstva izstopajo tudi naselja v obmejnih demografsko ogroženih območjih (45,5 % vseh tovrstnih naselij) ter na odmaknjenem podeželju (40,3 %). Delež tovrstnih naselij je celo višji med mestnimi naselji in naselji mestnega območja (54,6 %) ter lokalnimi centralnimi naselji (39,3 %), kjer se kaže izrazito staranje prebivalstva. Območja z najnižjim deležem starejšega prebivalstva (do 20 %) medtem obsegajo celo višji delež naselij v gričevnatem in hribovitem zaledju, v demografsko ogroženih območjih, ki so bila opredeljena z zakonom v letu 1990 in v naseljih z do 100 prebivalci, kar potrjuje ugotovitev, da se na območju t. i. jedrnega podeželja, predvsem v gričevnatih območjih Podravske statistične regije, po letu 2011 kažejo dokaj ugodne demografske razmere. Kazalniki, ki kažejo na trende rasti prebivalstva izkazujejo pomembno stopnjo povezanosti s starostno sestavo

prebivalstva. Območja z negativnim skupnim prirastom in depopulacijo izkazujejo višje deleže starejšega prebivalstva, medtem ko so ti deleži nižji v območjih s pozitivnim skupnim prirastom. Območja s srednjo in visoko gostoto cestnega omrežja izkazujejo prav tako nekoliko višje deleže mlajšega prebivalstva, medtem ko območja z nizko gostoto ne izkazujejo neke zakonitosti.

Preglednica 9: Delež naselij glede na delež prebivalstva v starosti 65 let in več v letu 2025 in dodatnih kazalnikih.

Delež preb. v starosti 65+ let	Do 17 %	17,1-20 %	20,1-22 %	22,1-24 %	24,1-26 %	26,1-29 %	Nad 29 %
Relief:							
– ravnina	5,5	12,2	18,8	18,8	20,3	12,5	11,8
– gričevje	15,0	18,6	16,6	16,5	9,7	12,0	11,7
– hribovje	14,8	27,9	13,1	14,8	9,8	9,8	9,8
Velikost naselja (2025):							
– 1-100 prebivalcev	20,1	22,1	12,3	10,2	7,0	9,0	19,3
– 101-200 prebivalcev	15,2	17,8	15,9	15,2	13,0	12,4	10,5
– 201-500 prebivalcev	8,3	15,9	20,3	19,4	14,6	14,9	6,7
– 501 in več prebivalcev	3,3	12,6	19,9	26,5	15,9	9,9	11,9
DOO:							
– ni demografsko ogroženo naselje	12,4	19,5	19,0	19,0	11,9	10,2	8,0
– DO naselje iz 1990 in gorsko DO naselje	19,9	25,8	14,6	11,9	9,9	9,9	7,9
– obmejno demografsko ogroženo naselje	10,0	12,3	15,6	16,6	14,0	14,7	16,8
Naselja:							
– drugo pod. n.(odmaknjeno pod.)	13,3	15,0	15,8	15,6	12,2	12,8	15,3
– drugo podeželsko naselje (jedrno podež.)	15,5	21,8	17,8	14,6	11,0	11,3	7,9
– naselje s 500+ preb. (ni CN) in okoli mest	5,8	15,4	19,2	21,2	19,2	8,7	10,6
– centralno naselje 6. stopnje	6,0	13,1	16,7	25,0	11,9	13,1	14,3
– mestno naselje in naselje mestnega obm.	0,0	3,0	12,1	30,3	15,2	21,2	18,2
Cestno omrežje:							
– nizka gostota	15,2	18,3	15,8	16,6	11,5	12,1	10,5
– srednja gostota	10,4	16,9	18,2	17,3	13,4	11,4	12,4
– visoka gostota	9,5	16,5	17,7	17,3	13,4	12,6	13,0
Skupni prirast preb.:							
– negativen	9,9	13,9	15,6	15,6	14,6	14,9	15,6
– pozitiven	16,4	22,8	19,1	19,1	9,3	7,6	5,6
Gibanje št. pr. 2011-2025:							
– do 93 (indeks)	7,4	13,3	13,6	15,3	13,6	17,6	19,3
– 93,1 - 100	9,0	16,9	17,6	19,1	15,1	11,9	10,4

Delež preb. v starosti 65+ let	Do 17 %	17,1-20 %	20,1 - 22 %	22,1 - 24 %	24,1 - 26 %	26,1 - 29 %	Nad 29 %
– 100,1 - 107	14,5	17,2	19,4	21,0	9,7	11,3	7,0
– nad 107	7,4	13,3	13,6	15,3	13,6	17,6	19,3
Skupaj	12,5	17,5	17,0	17,0	12,5	12,0	11,6

Vir: lasten (na osnovi podatkov SURS, 2025).

9 Sklep

Prispevek obravnava dolgoročni demografski razvoj na območju SV Slovenije na ravni naselij v obdobju od leta 1869 do 2025, pri čemer povezuje zgodovinske in sodobne popisne podatke s fizično-geografsko in funkcionalno prostorsko členitvijo. Glavni doprinos raziskave je dolgoročna analiza, ki razkriva demografske vzorce in prostorske razlike na ravni naselij, ki na ravni občin ali statističnih regij pogosto ostajajo zakriti. Rezultati kažejo, da je demografski razvoj na območju SV Slovenije izrazito prostorsko diferenciran in zaznamovan z visoko stopnjo dolgoročne vztrajnosti. Najizrazitejši vzorec je polarizacija med ravninskimi območji na eni ter gričevnatimi in hribovitimi območji na drugi strani. Številna naselja na ravninskih območjih so najnižjo vrednost števila prebivalcev imela v drugi polovici 19. stoletja, nato pa v večjem delu 20. stoletja beležila rast, zlasti v drugi polovici stoletja in ponovno po letu 1991. Nasprotno je večina naselij v gričevnatih in perifernih območjih dosegla demografski višek pred ali kmalu po drugi svetovni vojni, nato pa so vstopila v dolgotrajen proces depopulacije. V več regijah, zlasti pa na Goričkem, v Halozah, Ljutomersko-Ormoških gorinah, na Kozjaku in Pohorju, je večina naselij najnižje število prebivalcev zabeležila v zadnjih popisih, kar potrjuje, da je depopulacija še vedno aktiven proces, zlasti na območjih t. i. odmaknjenega podeželja.

Velikost in vrsta naselja dodatno pojasnjujeta te prostorske razlike. Majhna naselja, zlasti tista z manj kot 200 prebivalci, so nadpovprečno zastopana v območjih z neugodnimi demografskimi trendi in so izrazito povezana z najnižjimi vrednostmi števila prebivalcev v zadnjih desetletjih. Centralna naselja, suburbanizirana naselja ter večja podeželska naselja v nasprotju s tem v zaledju mest večinoma izkazujejo dolgoročno demografsko rast, pri čemer se najvišje vrednosti števila prebivalcev pogosto pojavljajo po letu 1991, ne pa v vseh. Izraziti so procesi suburbanizacije in rurbanizacije v širšem zaledju Maribora, Ptuja, Lenarta in Slovenske Bistrice, kjer se demografska rast jasno razlikuje od stagnacije ali upadanja v bolj odmaknjenih podeželskih območjih. Prisotnost demografsko ogroženih naselij v sicer razvojno

ugodnih ravninskih območjih, vključno z mestom Maribor, ki že daljše obdobje izkazuje demografsko stagnacijo oziroma upad, kaže, da demografska ranljivost ni omejena zgolj na periferno podeželje.

Dodatni kazalniki večinoma potrjujejo navedene ugotovitve. Razvrstitev naselij med demografsko ogrožena območja se prostorsko močno prekriva z območji dolgoročne depopulacije, zlasti v obmejnih in vzpetih delih raziskovalnega območja, pri čemer gre predvsem za odsev že obstoječih demografskih trendov. Podobno velja za gostoto cestnega omrežja, saj so naselja z nizko gostoto cestne infrastrukture pogosteje povezana z neugodnimi demografskimi trendi, medtem ko je višja gostota značilna za urbana in suburbana območja. Analiza kaže, da prometna infrastruktura sama po sebi ne zagotavlja demografske rasti, temveč deluje kot dodaten dejavnik v povezavi s hierarhijo naselij, funkcionalno povezanostjo ter širšimi družbeno-ekonomskimi razmerami v konkretnih regijah. Demografske spremembe v najnovjšem obdobju so prostorsko manj enotne kot v prejšnjih fazah demografskega razvoja. V zadnjem desetletju reliefne razmere kot dolgoročni okvir ne pojasnjuje več vseh zaznanih razlik, saj na razvoj vse izraziteje vplivajo selitveni procesi in funkcionalne povezave med naselji. Ob tem pa podrobne ugotovitve kažejo, da tudi centralnost naselja ni zagotovilo za demografsko rast, saj le polovica centralnih naselij in mestnih naselij beleži demografsko rast. To se jasno kaže pri primerjavi Pomurske in Podravske statistične regije, kjer ob podobnih fizično-geografskih izhodiščih potekajo različni demografski procesi.

Medtem ko se v Pomurski statistični regiji tudi v zadnjem obdobju nadaljujejo izrazito neugodni demografski trendi, Podravska statistična regija izkazuje večjo notranjo diferenciacijo, zlasti zaradi rasti v suburbaniziranem zaledju večjih središč. Takšni vzorci potrjujejo, da kratkoročne demografske spremembe vse pogosteje odražajo dostopnost, mobilnost prebivalstva in vpetost v urbani sistem, medtem ko relief ohranja predvsem dolgoročni pomen. To še posebej izstopa na primeru gričevnatega zaledja Maribora, Slovenske Bistrice, Ptuja in Lenarta, ki po letu 2011 s suburbanizacijo v veliki meri izkazujejo rast števila prebivalstva. Prav centralna naselja v Osrednjih Slovenskih goricah in Mariborskih goricah kažejo na širjenje procesa suburbanizacije v ta območja, saj prihaja v omenjenih regijah do koncentracije prebivalstva v lokalnih centralnih naseljih in ob glavnih prometnicah.

Ugotovljeni vzorci so skladni tudi z dosedanjimi raziskavami in razpoložljivimi demografskimi projekcijami, ki za obdobje 2018–2038 kažejo na nadaljevanje dolgoročnih razvojnih trendov. Raziskave potrjujejo, da se bo demografska rast koncentrirala predvsem v območjih z dobro dostopnostjo do regionalnih središč, kar sovпада z zaznanimi procesi suburbanizacije. Opozarjajo hkrati tudi na nadaljevanje izrazito neugodnih demografskih procesov v perifernih delih SV Slovenije, zlasti v Pomurski statistični regiji, kjer je do leta 2038 predviden približno 15 % nadaljnji upad prebivalstva, kar predstavlja največje zmanjšanje med vsemi slovenskimi statističnimi regijami (Nared, 2019). Dejavniki so predvsem nizka rodnost, negativni selitveni saldo in hitro staranje prebivalstva, pri čemer se pričakuje izrazito zmanjšanje števila žensk v rodni dobi ter krčenje aktivnega prebivalstva. Indeks starosti naj bi se v tem obdobju povečal z okoli 160 na več kot 330, delež prebivalcev, starejših od 65 let, naj bi presegel tretjino celotnega prebivalstva. Zaskrbljujoče je dejstvo, da izkazujejo neugodne demografske razmere tudi ravninska območja in ne le gričevnata, pri čemer pa še vedno izstopa območje Goriškega z najbolj neugodnimi demografskimi razmerami na celotnem proučevanem območju. Podravska statistična regija naj bi se po projekcijah razvijala nekoliko ugodneje, vendar tudi brez demografskega obrata. Do leta 2038 je predviden približno 7 % upad prebivalstva (Nared, 2019), pri čemer se bodo ugodnejši trendi ohranjali predvsem v suburbaniziranem zaledju večjih središč, medtem ko bodo ruralna in manj dostopna območja na odmaknjem podeželju še naprej izgubljala prebivalstvo. V Podravske statistične regije projekcije opozarjajo na izrazito staranje prebivalstva in postopno zmanjševanje aktivnega kontingenta.

Sklepno lahko ugotovimo, da je demografski razvoj SV Slovenije zaznamovan z vztrajnimi prostorskimi razlikami, ki jih oblikujejo različni dejavniki, med katerimi smo podrobneje obravnavali reliefne značilnosti, gospodarski razvoj in funkcionalno vlogo naselij. Dolgotrajna depopulacija obsežnih gričevnatih in perifernih podeželskih območij ter sočasna koncentracija prebivalstva v urbanih in suburbanih območjih predstavljata pomemben izziv za prostorsko načrtovanje, regionalni razvoj in zagotavljanje storitev. Učinkovito soočanje s temi izzivi zahteva prostorsko prilagojene razvojne politike, ki upoštevajo globoko zakoreninjeno in pokrajinsko pogojeno naravo demografskih sprememb.

Viri in literatura

- Bartol, B. in sodelavci (2023). Strategija prostorskega razvoja Slovenije 2050. Ministrstvo RS za naravne vire in prostor.
https://www.gov.si/assets/ministrstva/MNVP/Dokumenti/Prostorski-razvoj/SPRS/Strategija_prostorskega_razvoja_2050.pdf
- Drozg, V. (2023). Dravsko polje – rurbana pokrajina. Dravsko polje. Maribor.
<https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/832>
- Horvat, U. (1991). Nekatere značilnosti demografsko ogroženih naselij v severovzhodni Sloveniji. *Geographica Slovenica* 23, 261-278. https://giam.zrc-sazu.si/sites/default/files/gi_clanki/GS_2301_261-278.pdf
- Horvat, U. (2019). Demografski razvoj in značilnosti prebivalstva v Halozah. Kulturna pokrajina Haloz. Maribor. <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/435>
- Horvat, U. (2020). Prebivalstvo Maribora, razvoj in demografske značilnosti. Maribor.
<https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/407>
- Horvat, U. (2023). Demografski razvoj in značilnosti prebivalstva na Dravskem polju. Dravsko polje. Maribor. <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/832>
- Klemenčič, M. (2006). Teoretski pogled na razvojne strukture slovenskega podeželja. *Dela*, 25, 159-171. <https://doi.org/10.4312/dela.25.159-171>
- Klemenčič, V. (1991). Tendence spreminjanja slovenskega podeželja, *Geografski vestnik* LXIII, Ljubljana. https://zgs.zrc-sazu.si/Portals/8/Geografski_vestnik/2_Pred1999/GV_6301_025_040.pdf
- Kušar, S. (2005). Manj razvita območja kot element politike skladnejšega regionalnega razvoja v Sloveniji: pretekle izkušnje in prihodnji izzivi. *Dela*, 24, 113-124. <https://journals.uni-lj.si/Dela/article/view/dela.24.9.113-124>
- Nared, J. in sodelavci (2017). Centralna naselja v Sloveniji leta 2016. *Acta geographica Slovenica*, 57-2. Ljubljana. <https://ojs.zrc-sazu.si/ags/article/view/4606/4720>
- Nared, J. in sodelavci (2019). Celovita demografska analiza s projekcijami za podeželska in urbana območja. Ljubljana. https://www.gov.si/assets/ministrstva/MNVP/Dokumenti/Prostorski-razvoj/SPRS/Celovita_demografska_analiza_podezelska_urbana_obmocja.pdf
- Natek, K., Žiberna, I. (2004). Naravnogeografske regionalizacije Slovenije. Teorija in praksa regionalizacije Slovenije. Maribor.
- Olas, L. (1990). Izselsjevanje iz Prekmurja. *Zgodovinski časopis* 44, št. 4.
- Perko, D. (1998). Število prebivalcev in njihovo spreminjanje. *Geografski atlas Slovenije*. Ljubljana.
- Ravbar, M. (1997). Slovene cities and suburbs in transformation. *Geografski zbornik* 37. Ljubljana.
https://giam.zrc-sazu.si/sites/default/files/zbornik/Ravbar_37.pdf
- Senegačnik, J. (2012). Slovenija in njene pokrajine. Ljubljana.
- SiStat (2025). Prebivalstvo po starosti in spolu, statistične regije, Slovenija, polletno.
<https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/05C2001S.px>
- SiStat (2025a). Prebivalstvo po naseljih, podrobni podatki, 1. januar 2024.
<https://www.stat.si/StatWeb/news/Index/12885>
- SURS, 2013. Pregled po mestnih območjih. *Statistični letopis* 2013.
https://www.stat.si/doc/letopis/2013/32_13/32-01-13.html
- Uradni list RS, št. 19/1999. Uredba o območjih, ki se štejejo za demografsko ogrožena območja v Republiki Sloveniji. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1999-01-0939>

Povzetek

Prispevek analizira dolgoročni demografski razvoj SV Slovenije na ravni naselij v obdobju od leta 1869 do 2025 z uporabo zgodovinskih in sodobnih popisnih podatkov. Analiza je pokazala, da so se ključni prostorski vzorci gibanja prebivalstva oblikovali že v zgodnjih fazah demografskega razvoja in da so se kljub pomembnim družbenim in gospodarskim spremembam v veliki meri ohranili do danes. Popisni podatki so razkrili, da časovni potek demografskih sprememb med naselji ni bil enoten, vendar so bile

razlike med ravninskimi in vzpetimi območji skozi celotno obdobje jasno prepoznavne. Ravninska območja so v fazo demografske rasti večinoma vstopila prej, bodisi že ob koncu 19. stoletja bodisi v obdobju industrializacije in urbanizacije po drugi svetovni vojni. V zadnjih desetletjih so ta območja večinoma ohranjala ali povečevala število prebivalcev, predvsem zaradi suburbanizacije in dobre funkcionalne povezanosti z urbanimi središči. Nasprotno so številna naselja v gričevnatih in hribovitih predelih po doseženem demografskem maksimumu v prvi polovici 20. stoletja prešla v dolgotrajno fazo depopulacije, ki se je v sodobnosti še poglobila. Analiza je potrdila, da je sodobni demografski razvoj manj neposredno vezan na fizičnogeografske značilnosti in vse bolj odvisen od selitvenih tokov, prometne dostopnosti in vloge naselij v urbanem sistemu. To je prispevalo h krepitvi demografske rasti v širšem zaledju Maribora in pomembnejših prometnicah, medtem ko Pomurska statistična regija ne izkazuje primerljivih procesov prostorske koncentracije prebivalstva. Raziskava je pokazala, da se SV Slovenija razvija kot demografsko raznolik prostor, v katerem se območja rasti, stagnacije in dolgotrajnega upada prebivalstva prostorsko jasno razmejujejo. Takšna razporeditev odraža kumulativne učinke zgodovinskih, prostorskih in funkcionalnih dejavnikov, tako da so pri obravnavi demografskih izzivov regije potrebni prostorsko prilagojeni in ciljno usmerjeni razvojni ukrepi.

PROCESI SPREMEMBE RABE TAL NA SLOVENSKEM PODEŽELJU V OBDOBJU 2000-2025

IGOR ŽIBERNA

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
igor.ziberna@um.si

V poglavju obravnavamo procese spreminjanja rabe tal v podeželskih območjih v Sloveniji v obdobju 2000-2025. V uvodnem delu tipiziramo podeželska območja z različnimi kriteriji glede na rabo tal in sicer na nivoju mezoregij in na nivoju naselij. V nadaljevanju analiziramo procese spreminjanja rabe tal v podeželskih območjih. Posebno pozornost namenjamo obdelovalnim površinam. Analizirane so tudi smeri sprememb rabe tal in koeficienti ekstenzifikacije v mezoregijah in naseljih v Sloveniji. Rezultati nakazujejo na procese viličenja: obdelovalne površine, ki so v preteklosti predstavljale eno od pomembnih identitet slovenskega podeželja prehajajo v travnike ali zemljišča v zaraščanju ter v pozidane površine. Razkol med deklarativnim zavzemanjem za ohranjanje obdelovalnih površin in njihovim dejanskim opuščanjem se pogloblja.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.4](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.4)

ISBN
978-961-299-136-4

Ključne besede:
podeželje,
raba tal,
opuščanje obdelovalnih
površin,
prehranska neodvisnost,
Slovenija

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.4](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.4)

ISBN
978-961-299-136-4

Keywords:
rural areas,
land use,
abandonment of arable
land,
food independence,
Slovenia

LAND USE CHANGE PROCESSES IN THE SLOVENIAN COUNTRYSIDE IN THE PERIOD 2000-2025

IGOR ŽIBERNA

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
igor.ziberna@um.si

The chapter discusses the processes of land use change in rural areas in Slovenia in the period 2000-2025. In the introductory part, we typify rural areas with different criteria according to land use, namely at the level of mesoregions and at the level of settlements. In the following, we analyze the processes of land use change in rural areas. We pay special attention to arable areas. The directions of land use change and extensification coefficients in mesoregions and settlements in Slovenia are also analyzed. The results indicate processes of forking: cultivated areas, which in the past represented one of the important identities of the Slovenian countryside, are turning into meadows or overgrown land and into built-up areas. The gap between the declarative commitment to preserving cultivated areas and their actual abandonment is deepening.

University of Maribor Press

1 Uvod

Večina obravnav pojma »podeželje« priznava, da gre za zelo neulovljiv in težko opredeljiv pojem in da je pri poskusih identifikacije podeželja vedno prisotna določena mera posploševanja (Clouth 1972; Pacione 1983; Kladnik 1999; Kladnik in Ravbar 2003; Woods 2011; Woods 2013; Shucksmith in Brown 2016; Potočnik Slavič, 2018).

Kladnik in Ravbar v znanstveni monografiji »Členitev slovenskega podeželja« opredeljujeta podeželje kot »v bistvu dokaj nejasen pojem, ki označuje območja zunaj mest, katerih značilne poteze so manjša gostota prebivalstva, prevlada kmetijske in gozdarske dejavnosti v pokrajinski podobi, navezanost precejšnjega dela nekmetijske dejavnosti na kmetijsko pridelavo in kmečko prebivalstvo, počasnejša rast prebivalstva in/ali zaradi poudarjenega izseljevanja celo upadanje števila prebivalcev, preprostejša socialna slojevitost, tesnejše zveze med ljudmi, večja tradicionalnost in praviloma manjša naselja z nižjimi stopnjami centralnosti«. Avtorja navajata, da sta najpomembnejši dejavnosti na podeželju kmetijstvo in gozdarjenje, ki sta tudi najpomembnejša dejavnika oblikovanja kulturne pokrajine. Obenem je podeželje čedalje bolj dragocen prostor za bivanje, delo in rekreacijo, ki je okoljsko in socialno bolj zdrav kot tisti v mestu. Med njima za razmejitev ni na voljo nobenega preprostega kriterija, pač pa se običajno uporablja skupek kazalcev. V obdobju fevdalizma sta bili mesto in podeželje pravno ostro ločena, zato je bila njuna razmejitev preprosta. S širjenjem industrializacije in urbanizacije so zunanje meje mest pričele izginjati in sčasoma se je marsikje izoblikoval tako imenovani ruralno urbani kontinuum. Izraz podeželje je nastal iz besede *dežela*, ta pa iz starejšega izraza *dežela*, kar je ohranjeno pri starejših prekmurskih piscih in je besedotvorna različica od država, izpeljanke iz glagola držati. Sopomenka sta ruralni prostor in zunaj mestni prostor (Kladnik in Ravbar 2003, 11).

Kladnik na drugem mestu podeželje opredeljuje kot »izjemno raznolik in prostorsko obsežen zemeljski predel, ki v svojem bistvu vključuje zunaj mestna območja. Kljub obsežnim neposeljenim predelom je poudarek na ekumeni. Na območjih prepletanj podeželja z mesti prihaja do svojevrstnih prostorskih, gospodarskih, socialnih in fiziognomskih potez, ki jih vsaj v grobem velja prikazati tudi v sklopu podeželske tematike.... Nekaterne skupne lastnosti podeželja so manjša gostota poseljenosti, manjša ali celo negativna rast prebivalstva zaradi odseljevanja mladih, preprostejša socialna razslojenost, pri čemer so medsebojni stiki med ljudmi pogostejši in

pristnejši (to kaže na nujno povezanost za uspešno obvladovanje narave s samosvojimi zakonitostmi), prevladujoča kmetijska in gozdarska dejavnost, kar pa še ne pomeni, da kmečko prebivalstvo tudi številčno prevladuje ter manjša in bolj razpršena naselja« (Kladnik 1999).

OECD pri opredeljevanju podeželja uporablja le kriterij gostote prebivalstva: občine, ki imajo manj kot 150 preb./km² so obravnavane kot ruralne (Klasinc 2005). Barbič (2015) meni, da kulturno identiteto podeželja, podeželskega življenja in podeželske kulture še vedno določa naravno okolje, saj gospodarske dejavnosti podeželskih skupnosti (kmetijstvo, gozdarstvo, podeželski turizem) temeljijo na lokalnih naravnih virih. Po njenem so bili do konca druge svetovne vojne glavni nosilci kulturne identitete slovenskega podeželja kmetje, za kar navaja dva razloga. Prvi izhaja iz dejstva, da so kmetje predstavljali večino prebivalstva podeželskih lokalnih skupnosti, drugi pa iz izrazitejših razlik med mestno in nemestno kulturno pokrajino. Zaradi usmeritve SFRJ v razvoj industrije so številni kmetje dobili zaposlitev v industrijskih obratih v mestih in s tem postali dnevni migranti. Ob tem niso bili izpostavljeni le novim informacijam, na podeželje so prinašali mestni slog življenja (Barbič 2015). Vera in Vladimir Kokole opozarjata, da se je preobrazba podeželskih naselij na območju današnje Slovenije začela že pred valom industrializacije in urbanizacije, vendar sta kmečki dom in kmečka hiša do druge polovice 20. stoletja pomembno oblikovala videz in identiteto podeželskih naselij (Kokole V. in Kokole, V. 1998, 316).

Klemenčič (2002) navaja, da je delež kmečkega prebivalstva na območju današnje Slovenije leta 1869 znašal 81,4 %, leta 1931 59,2 %, leta 1961 30,9 %, leta 1971 18,2 % in se je do leta 1991 znižal na 7,6 %. Pri tem opozarja na hitrost (sub)urbanizacije slovenskega podeželja: za proces, ki je v zahodnoevropskih državah potekal 80-120 let je bilo v Sloveniji potrebnih le okoli štiri desetletja. Klemenčič (2005) navaja tri faze spreminjanja slovenskega podeželja. Za prvo fazo, ki je trajala do konca druge svetovne vojne, je bila značilna maksimalna izkoriščenost kmetijskih zemljišč, in to ne glede na naravne danosti. Meja med mestom in podeželjem je bila večinoma še dokaj jasno začrtana. Na podeželju je močno prevladovalo kmečko prebivalstvo, ki je bilo usmerjeno predvsem v samooskrbno kmetijstvo, pri katerem raba strojev ni bila mogoča ali gospodarna. Tržna proizvodnja je bila omejena le na večje kmetije. V drugi fazi, ki je trajala od konca druge svetovne vojne do leta 1991, se je s posodobitvijo tehnik pridelave in uvajanjem kmetijske mehanizacije začelo uveljavljati optimalno izkoriščanje zemlje, kar je povzročilo opuščanje obdelave na

manj primernih kmetijskih površinah. Člani malih in srednje velikih kmetij, ki niso zagotavljale zadostnih virov za preživetje, so se ob stopnjevanju industrializaciji začeli v vse večjem številu zaposlovati v neagrarnih poklicih. Delež čistega kmečkega prebivalstva je hitro padal in kmečka gospodinjstva so se začela počasi preobražati v polkmečka ali v nekmečka. Pri tem se je začela spreminjati tudi zunanja podoba podeželske kulturne pokrajine, predvsem na ravninskih območjih in v zaledju centralnih naselij. Tretja faza, ki traja od leta 1991 naprej zaznamuje večje spremembe v zunanji podobi podeželja, ki jih je pospešil prehod iz socialističnega in na družbeno lastnino vezanega gospodarskega sistema v zasebno in tržno usmerjeno kmetijstvo ter prehod na pravni sistem Evropske unije po priključitvi Slovenije k EU. Posledice omenjenih procesov se manifestirajo v spremembi videza podeželske kulturne pokrajine, med katerimi Klemenčič izpostavlja preplet elementov klasičnega, bolj ali manj samooskrbnega kmetijstva z oblikami modernega tržno naravnane kmetijstva. Ta prepletenost se najbolj izraža v zemljiški in posestni strukturi ter v gospodarski in socialni strukturi prebivalstva. Te spremembe se odražajo tudi v zmanjševanju obdelovalnih površin in večanju pozidanih površin (Klemenčič 2005, 172-173).

Woods (2013, 7) navaja različne pristope pri opredeljevanju podeželja, a ne glede na zorni kot podeželja ne moremo obravnavati kot homogeni prostor, treba je namreč izpostaviti različne oblike / stopnje prisotnosti atributov podeželja. Da lahko govorimo o različnih kriterijih za opredeljevanje podeželskih območij in v tej luči različnih stopnjah podeželske pokrajine za slovensko podeželje navajajo tudi domači avtorji (Gosar 2003; Kladnik in Ravbar 2003; Potočnik Slavič 2018). Kladnik in Ravbar (2003) sta pri opredeljevanju podeželja uporabila osem generaliziranih skupin kazalnikov podeželja, ki so bili razdeljeni na 35 podrobnejših kazalnikov, ki pokrivajo tako naravnogeografske kot družbenogeografske značilnosti Slovenije.

V naši analizi natančna omejitev podeželskih območij ni v ospredju, čeprav se dotikamo tudi tega problema, ampak analiza sprememb rabe tal kot enega od pomembnih elementov podeželskih območij. Podatki o rabi tal so predstavljali tudi osnovni kriterij za opredeljevanje enega od vidikov podeželskih območij, za določanje različnih značilnosti podeželskih območij glede na deleže obdelovalnih, kmetijskih in združenih kmetijskih in gozdarskih območij. V analizi smo se omejili na obdobje 2000-2025. Poudariti želimo, da je tak pristop enostranski in da moramo podeželje kot geografsko kategorijo obravnavati tudi v luči demogeografskih, ekonomskih, socioloških in še kakšnih kriterijev.

2 Metodologija

Osnovni vir podatkov o rabi tal predstavljajo georeferencirani vektorski sloj o rabi tal na območju Slovenije, ki jih objavlja Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP) v *shp* formatu (Medmrežje 1). Vektorske podatke smo za vsako zemljiško kategorijo spremenili v rastrske, z velikostjo celice 5 m x 5 m. Metodologija zajemanja rabe tal se je vmes spremenila, tako da so vse oblike rabe tal za leto 2000 uvrščene v 21 kategorij, za leto 2025 pa v 26 kategorij. Z združevanjem razredov smo ustvarili enajst kategorij rabe tal: njive in vrtovi, vinogradi, sadovnjaki, ostali trajni nasadi, travniki, zemljišča v zaraščanju, mešana raba zemljišč, pozidana in sorodna zemljišča, gozdne površine, ostalo in vodne površine.

Definicije podeželja le-tega pogosto opredeljujejo kot območja izven mest (Woods, 2013; Kladnik in Ravbar 2003; Pelc 2002). V našem primeru smo uvodoma želeli predstaviti več nians podeželja, če tega obravnavamo z vidika rabe tal. V ta namen smo za leti 2000 in 2025 prikazali območja obdelovalnih površin, med katere smo po Vrišerjevi metodologiji (Vrišer 1995, 45; Vrišer 1998, 366) uvrstili njive in vrtove, vinograde, ekstenzivne in intenzivne sadovnjake ter ostale trajne nasade. Prikazali smo še spreminjanje območij kmetijskih površin (obdelovalne površine in travniki), kmetijskih površin v širšem smislu (obdelovalne površine, travniki, mešana raba zemljišč in zemljišča v zaraščanju) ter kmetijskih površin v širšem smislu in gozdnih površin skupaj. Prikaz ostro omejenega območja podeželja (tak pristop bi bil preveč arbitraren in preozek) ni bil naš namen, temveč prikaz različnih nians podeželskih pokrajin v Sloveniji in sprememb rabe tal na le-teh po letu 2000. Zaradi omejenega prostora smo se v analizi spremembe rabe tal in smeri sprememb kategorij rabe tal osredotočili na kmetijske površine v širšem smislu (obdelovalne površine, travniki, mešana raba zemljišč in zemljišča v zaraščanju), ki jih-zgolj pogojno (!)-imenujemo podeželska območja (v nadaljevanju PO).

Podatke o rabi tal za leti 2000 in 2025 smo medsebojno primerjali in ugotavljali smeri spreminjanja rabe tal ter intenzivnost teh sprememb. Pri tem smo smeri **sprememb generalizirali v naslednje kategorije:**

- spremembe rabe tal vendar znotraj obdelovalnih površin (npr. njiva v vinograd ali vinograd v sadovnjak),

- spremembe rabe tal vendar znotraj neobdelovalnih površin (npr. travnik v pozidane površine ali zemljišče v zaraščanju v gozd),
- spremembe rabe tal iz neobdelovalnih v obdelovalne površine ali intenzifikacija (npr. travnik v vinograd ali zemljišče v zaraščanju v njivo),
- spremembe rabe tal iz obdelovalnih v neobdelovalne površine ali ekstenzifikacija (npr. njiva v zemljišče v zaraščanju ali vinograd v travnik).

Na osnovi razmerja med površinami s procesi ekstenzifikacije in površinami s procesi intenzifikacije smo izračunali koeficient ekstenzifikacije. Ker smo se v tem delu poglavja osredotočali na procese spreminjanja rabe tal med leti 2000 in 2025, smo kot izhodiščno stanje privzeli območje kmetijskih površin v širšem smislu (obdelovalne površine, travniki, mešana raba zemljišč in zemljišča v zaraščanju), v letu 2000.

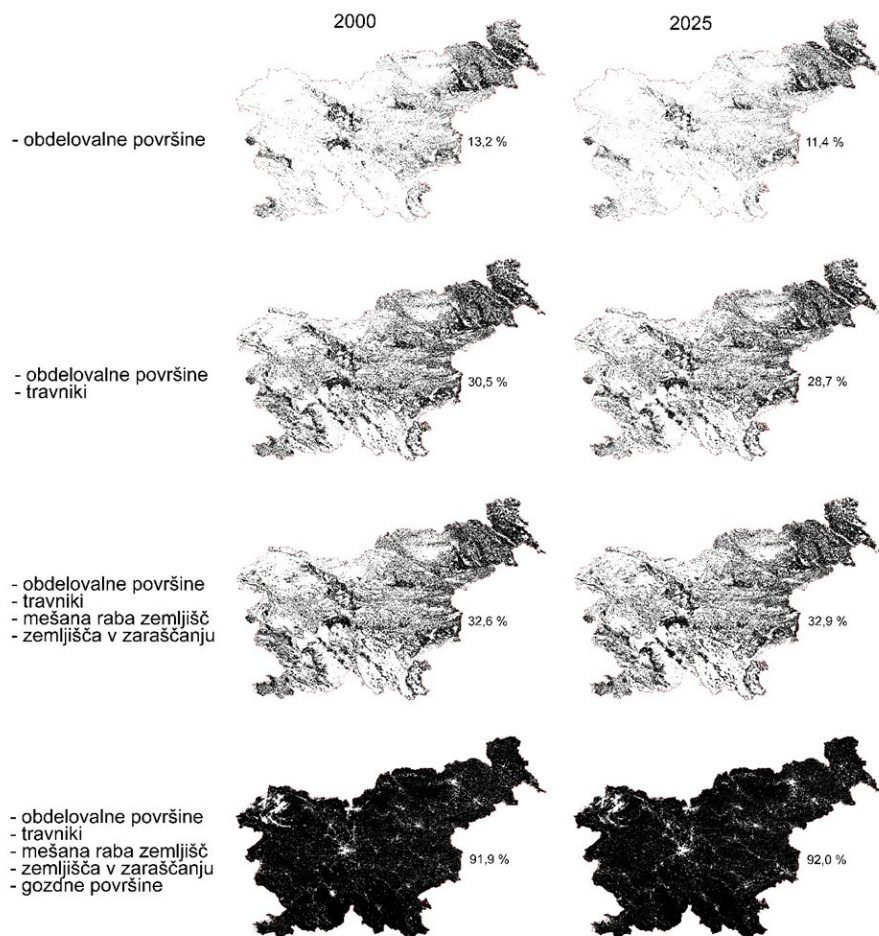
Pri analizi rabe tal na slovenskem podeželju smo želeli prikazati še pestrost rabe tal, za kar smo uporabili Simpsonov indeks diverzitete, pri čemer višje vrednosti pomenijo večjo pestrost različnih kategorij rabe tal in obratno.

3 Tipizacija slovenskega podeželja z vidika rabe tal

Kot smo že izpostavili v poglavju o metodologiji dela, smo slovensko podeželje v luči rabe tal obravnavali večplastno. Ločili smo štiri tipe podeželja: območja z obdelovalnimi površinami (njive in vrtovi, vinogradi, sadovnjaki, ostali trajni nasadi), območja s kmetijskimi površinami (obdelovalne površine in travniki), območja s kmetijskimi površinami v širšem smislu (kmetijske površine, mešana raba tal in zemljišča v zaraščanju) ter območja s kmetijskimi površinami v širšem smislu z gozdnimi površinami. Razporeditev posameznih kategorij podeželja z vidika rabe tal v letih 2000 in 2025 je prikazana na Sliki 1.

Obdelovalne površine so leta 2000 pokrivale 268512,1 ha (13,2 %) površja in so se do leta 2025 zmanjšale na 230833,6 ha (11,4 %) ali za 37678,5 ha (za 1,8 odstotnih točk, v nadaljevanju OT). Kmetijske površine so se v obravnavanem obdobju zmanjšale s 620253,7 ha na 582954,0 ha ali za 37299,7 ha (za 1,7 OT). V preostalih dveh kategorijah podeželja ni prišlo do tako velikih sprememb, res pa je da se v statističnih povprečjih skrivajo nekateri zanimivi procesi, ki jih bomo obravnavali kasneje. Obdelovalne površine podeželskih pokrajin danes pokrivajo dobro desetino

površja Slovenije. Če jim dodamo še travnike, se kategorija podeželskih pokrajin poveča na dobro četrtino površja, če pa tem dodamo še mešano rabo zemljišč in zemljišča v zaraščanju, se površje poveča na slabo tretjino površja Slovenije. Skupaj z gozdovi podeželske pokrajine z vidika rabe tal danes pokrivajo več kot devet desetlin površja Slovenije.

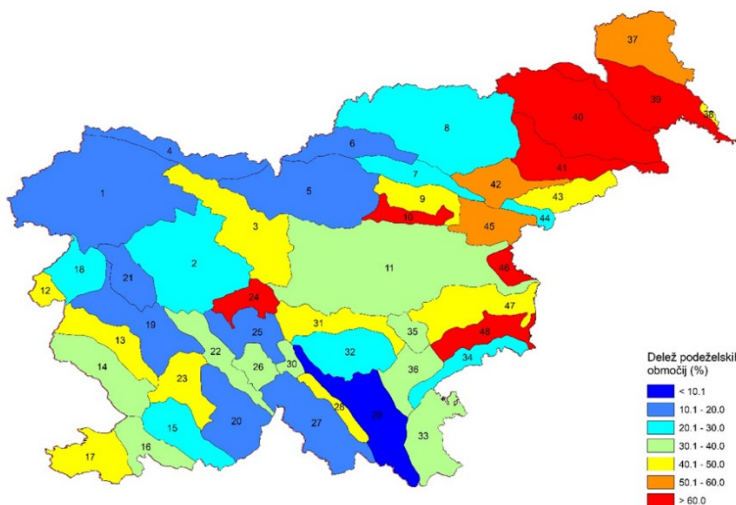
Slika 1: Prostorska razporeditev štirih kategorij podeželskih območij v Sloveniji z vidika rabe tal leta 2000 in leta 2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

V naši analizi se bomo zaradi omejenega prostora osredotočili na podeželska območja s kmetijskimi površinami v širšem smislu (v nadaljevanju PO) in na njihovo prostorsko razporeditev po mezoregijah in naseljih leta 2025 v Sloveniji. V naši

obravnavi smo namreč želeli izpostaviti tudi spremembe rabe tal na podeželju. Podeželje, v katerega bi zajeli tudi gozdne površine v obdobju 2000-2025 beležijo v absolutnem in relativnem smislu najmanjše spremembe. Podeželje s kmetijskimi površinami v širšem smislu z gozdnimi površinami so se zmanjšale za 4800,5 ha (ali za 0,1 OT). Naj za primerjavo omenimo, da so se podeželske pokrajine, v katere smo zajeli le obdelovalne površine, zmanjšale za 37.678,5 ha (ali za 1,8 OT), medtem ko so se podeželske pokrajine s kmetijskimi površinami v širšem smislu povečale za 3.154,1 ha (ali za 0,3 OT), pretežno na račun zemljišč v zaraščanju.

Po našem kriteriju sodijo med najbolj podeželske pokrajine Ljubljansko barje (PO pokrivajo 70,3 % površja), Murska ravan (68,7 %), Dravska ravan (63,1 %), Savinjska ravan (63,0 %) Slovenske gorice (62,4 %), Krška ravan (61,2 %), Srednjesotelsko gričevje (60,4 %). Gre torej za pretežno obpanonske mezoregije. Nad polovico površja mezoregije pokrivajo PO v Voglajnsko in Zgornjesotelskem gričevju (55,0 %), Goričkem (51,7 %) in Dravinjskih goricah (50,7 %). Visoke deleže PO beležijo še nekatere obpanonske gričevnate pokrajine (npr. Lendavske gorice, Haloze, Krško, Senovsko in Bizeljsko gričevje), ravnine (Savska ravan) in nekatere obsredozemske mezoregije (npr. Vipavska dolina, Goriška brda, Koprška brda) (Slika 2).

Slika 2: Delež podeželskih območij (kmetijske površine, mešana raba zemljišč in zemljišča v zaraščanju) po mezoregijah v Sloveniji leta 2025.

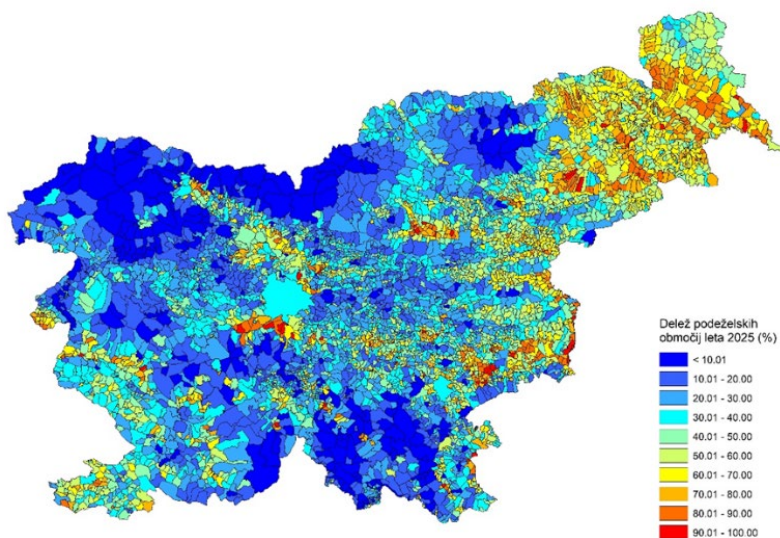
Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

Opomba: Šifre na Sliki 2 označujejo naslednje mezoregije: 1 Julijske Alpe, 2 Cerkljansko, Škofjeloško, Polhograjsko in Rovtarsko hribovje, 3 Savska ravan, 4 Zahodne Karavanke, 5 Kamniško-Savinjske Alpe, 6 Vzhodne Karavanke, 7 Velenjsko in Konjiško hribovje, 8 Strojna, Kozjak in Pohorje, 9 Ložniško in Hudinjsko gričevje, 10 Savinjska ravan, 11 Posavsko hribovje, 12 Goriška brda, 13 Vipavska dolina, 14 Kras, 15 Brkini in dolina Reke, 16 Podgorski kras, Čičarija in Podgrajsko podolje, 17 Koprška brda, 18 Kambreško in Banjšice, 19 Trnovski gozd, Nanos in Hrušica, 20 Javorniki in Snežnik, 21 Idrijsko hribovje, 22 Notranjsko podolje, 23 Pivško podolje in Vremščica, 24 Ljubljansko barje, 25 Krmsko hribovje in Menišija, 26 Bloke, 27 Velika gora, Stojna in Goteniška gora, 28 Ribniško-Kočevo podolje, 29 Mala gora, Kočevski rog in Poljanska gora, 30 Velikolaščanska pokrajina, 31 Dolenjsko podolje, 32 Suha krajina in Dobropolje, 33 Bela krajina, 34 Gorjanci, 35 Raduljsko hribovje, 36 Novomeška pokrajina, 37 Goričko, 38 Lendavske gorice, 39 Murska ravan, 40 Slovenske gorice, 41 Dravska ravan, 42 Dravinjske gorice, 43 Haloze, 44 Boč in Macelj, 45 Voglajnsko in Zgornje-sotelsko gričevje, 46 Srednjesotelsko gričevje, 47 Krško, Senovsko in Bizeljsko gričevje, 48 Krška ravan.

Mezoregije so po površini sorazmerno velike enote, zato smo deleže PO prikazali tudi na nivoju naselij. Zaradi nazornejšega prikaza smo deleže prikazali za vsa naselja v Sloveniji. Obravnava po naseljih pokaže še večje nianse v razlikah površin podeželskih območij. V kar 57 naseljih je delež PO višji od 90 %. Po deležu PO izstopajo posamezna naselja na Ljubljanskem barju (v naselju Lipe pokrivajo PO kar 96,7 % površja), na območju Celjske ravni, na Krški ravni, v spodnjem Posotelju, v JZ delu Dravskega polja med Starošinci in Pragerskim, v Pesniški dolini, na Spodnjem Murskem polju, med Muro in Ledavo na Murski ravni in v posameznih naseljih v Vipavski dolini in Goriških brdih (Slika 3).

Če PO zredciramo le na obdelovalne površine, se zgoraj omenjene značilnosti prostorske razporeditve le teh še bolj izpostavijo: najvišji deleži obdelovalnih površin se pojavljajo v obpanonskih pokrajinah SV Slovenije, na Savinjski ravni, na Krški ravni, na Ljubljanskem barju, na Savski ravni (predvsem na Bistriški ravni ter na Kranjskem in Sorškem polju), v Goriških brdih, Vipavski dolini in Koprskih brdih, če naštejemo le mezoregije z višjimi deleži obdelovalnih površin (Slika 4).

Prikaz deleža obdelovalnih površin po naseljih še natančneje prikaže prostorsko razporeditev le-teh. Najvišje deleže obdelovalnih površin lahko povežemo z naselji z izrazito koncentracijo njivskih površin na južnih delih Dravskega polja, v Pesniški dolini in na Ptujskem polju, na Apaškem polju, na Spodnjem Murskem polju, na Murski ravni (Ravensko), v zahodnem delu Savinjske ravni, na Ljubljanskem barju ter v posameznih naseljih na Savski ravni, Beli krajini, Vipavski dolini in Koprskih brdih. V Mihovcih na Dravskem polju je delež obdelovalnih površin 91 % površja, v 81 naseljih pa višja od 70,0 % (Slika 5).

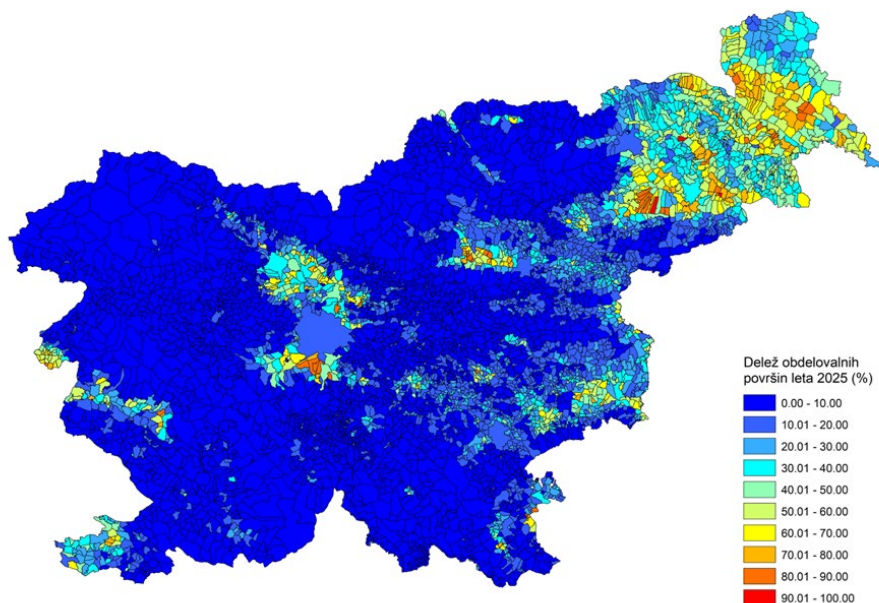

Slika 3: Delež podeželskih območij (kmetijske površine, mešana raba zemljišč in zemljišča v zaraščanju) po naseljih leta 2025.

Slika 4: Delež obdelovalnih površin po mezoregijah leta 2025 v Sloveniji.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

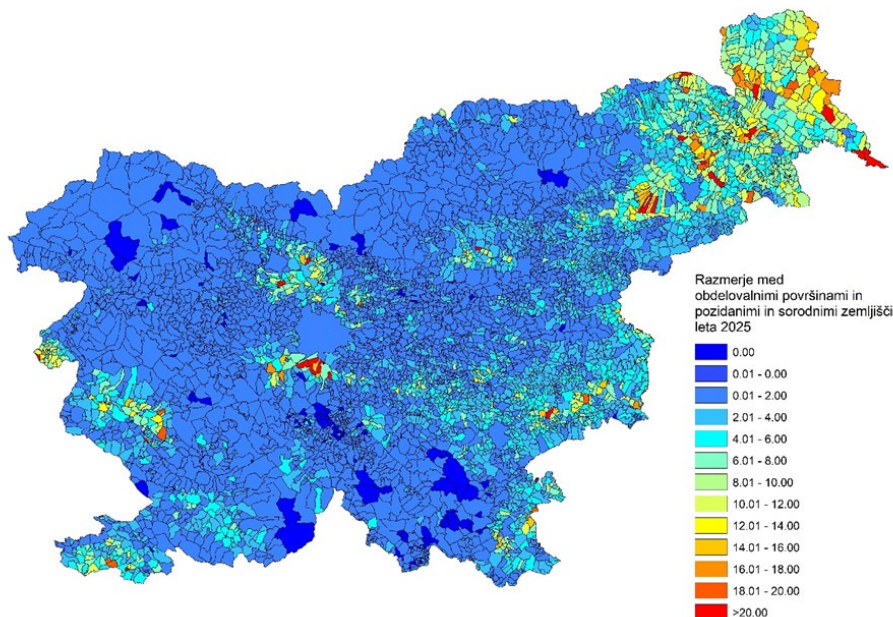
Slika 5: Delež obdelovalnih površin po naseljih leta 2025 v Sloveniji.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

Omenili smo že, da nekateri podeželska območja označujejo kot območja zunaj mesta. Pelc je leta 2002 opozoril na problematičnost tavnološkega opredeljevanja podeželja kot na z mestnimi območji dopolnjujočo se kategorijo (»Podeželje je vse kar ni mesto in mesto je to kar ni podeželje«). V enem od zadnjih poskusov prikaza smo vseeno prikazali prostorske razširjenosti podeželja v Sloveniji in prikazali razmerje med obdelovalnimi in pozidanimi in sorodnimi površinami leta 2025 po naseljih. Skozi tako optiko lahko prav tako dobimo podobno stanje razširjenosti podeželja v Sloveniji (Slika 6). Razmerje med obdelovalnim in pozidanimi površinami je višje v obpanonskih pokrajinah SV Slovenije (Murska ravan, Slovenske gorice, Dravska ravan), Goriška brda, Ljubljansko barje, Vipavska dolina in posamezna območja Savske ravni, Krške ravni, Koprskih brd in Bele krajine (Slika 6).

Taka interpretacija podeželja pa ima tudi svoje pasti. Po eni strani podeželje zajema tudi prebivalstvo (poseljen svet ali ekumeno) (Woods 2013), ki nujno vključuje tudi pozidane površine, po drugi strani pa med pozidane in sorodne površine ne sodijo

samo hiše (kmečki domovi), vendar tudi druge oblike pozidave (ceste, parkirišča, industrijski objekti), ki niso lastne tradicionalno pojmovanemu podeželju.

Slika 6: Razmerje med obdelovalnimi površinami in pozidanimi in sorodnim in površinami po naseljih v Sloveniji leta 2025.

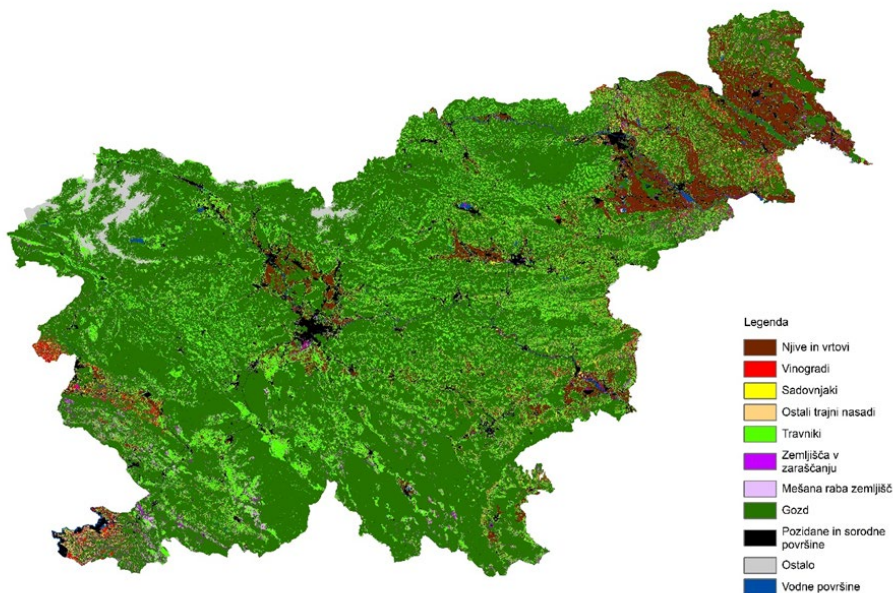
Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

4 Splošne spremembe rabe tal v Sloveniji v obdobju 2000-2025

Leta 2000 so na območju Slovenije njive in vrtovi pokrivali 216980,1 ha površja (10,7 %), vinogradi 25423,3 ha (1,2 %), sadovnjaki 24926,3 ha (1,2 %), ostali trajni nasadi pa 1182,3 ha (0,1 %) površja. Travniki so se nahajali na 351741,7 ha (17,3 %), zemljišča v zaraščanju na 25568,4 ha (1,3 %), gozdovi na 1205682,7 ha (59,2%), pozidana in sorodna zemljišča pa na 108370,0 ha (5,3 %). Ostale površine so pokrivalo 41008,6 ha (2,0 %), vodne površine pa 16591,3 ha (0,8 %).

Leta 2025 so se njive in vrtovi nahajali na 179520,4 ha (8,9 %), vinogradi na 15720,8 ha (0,8%), sadovnjaki na 32559,6 ha (1,6 %), ostali trajni nasadi pa na 3032,8 ha (0,1 %) površja. Površina travnikov je znašala 352120,4 ha (17,4 %), površina zemljišč v zaraščanju 73730,1 ha (3,6 %), površina mešane rabe zemljišč 11390,6 ha (0,6 %).

Gozdne površine so pokrivalo 1197728,1 ha (59,1 %), pozidane in sorodne površine 115794,1 ha (5,7 %). Ostale površine so se nahajale na 31987,6 ha (1,6 %), vodne površine na 14616,1 ha (0,7 %) (Slika 7).

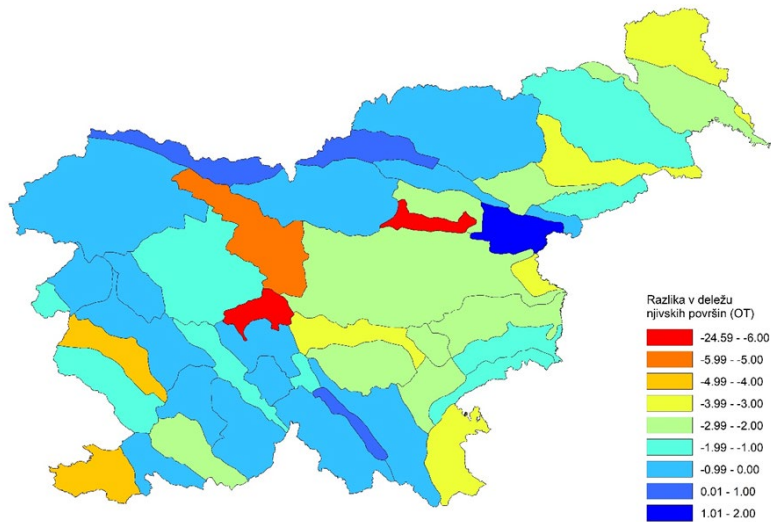

Slika 7: Raba tal v Sloveniji leta 2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

V absolutnem smislu so se v obdobju 2000-2025 med obdelovalnimi površinami najbolj zmanjšale površine njiv in vrtov (za 37459,7 ha ali za 1,8 odstotnih točk (OT)) in vinogradov (za 9702,5 ha ali za 0,5 OT), medtem ko so se sadjarske površine povečale za 7633,3 ha (za 0,4 OT), ostali trajni nasadi za 1850,5 ha (za 0,1 OT). Površine travnikov so se povečale za 378,8 ha (za 0,1 OT). Absolutno in relativno največje spremembe v obravnavanem obdobju beležijo zemljišča v zaraščanju, ki so se povečala za 48161,7 ha (za 2,4 OT). Gozdne površine so se zmanjšale za 7954,6 ha (za 0,1 OT), pozidana in sorodna zemljišča so se povečala za 7424,1 ha (za 0,4 OT). Gledano v časovni dinamiki skrbi dejstvo, da so se površine njiv in vrtov zmanjševale s trendom 1498,4 ha/leto (28,8 ha/mesec), medtem ko so se zemljišča v zaraščanju povečevala za 1926,5 ha/leto (37,0 ha/mesec). Proces zaraščanja je torej celo intenzivnejši od procesa opuščanja njiv in vrtov.

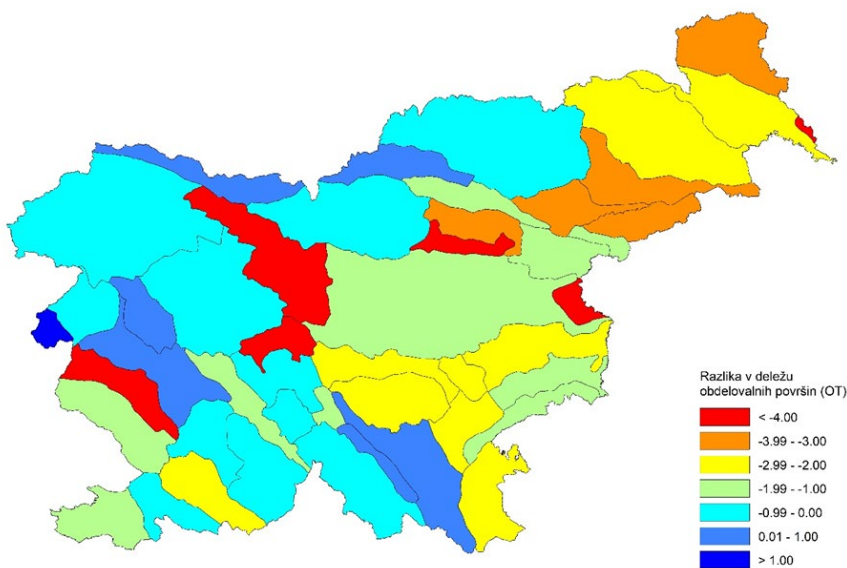
V nadaljevanju bomo obravnavali spremembe rabe tal po mezoregijah v Sloveniji, pri čemer se bomo osredotočili na spremembe njivskih površin, obdelovalnih površin in podeželskih območij, kot so opredeljena v poglavju o metodologiji. Prikaz spremembe različnih kategorij rabe tal je nujen, če želimo zajeti vso pestrost procesov znotraj podeželskih območij. Ti namreč zajemajo tako procese umika obdelovalnih površin (predvsem njiv) kot procese širjenja zemljišč v zaraščanju. Ker se mezoregije po površinah precej razlikujejo, bi bil prikaz sprememb površja v absolutnem smislu (v ha) lahko zaradi neprimerljivosti mezoregij zavajajoč, zato smo spremembe analizirali v relativnem smislu, ki smo ga izrazili v odstotnih točkah (OT). Njivske površine so se daleč najbolj zmanjšale na območju Ljubljanskega barja (za 24,6 OT ali za 4431,5 ha). Zmanjšanje njiv je predvsem posledica sprememb njivskih površin v travnike (4281,9 ha), v zemljišča v zaraščanju in v pozidane in sorodne površine. Spremembe na Ljubljanskem barju je v opazni meri pospešila razglasitev območij Natura 2000 (Uredba o posebnih varstvenih območjih...2004) in razglasitev Krajinskega parka Ljubljansko barje (Uredba o Krajinskem parku Ljubljansko barje, 2008). K zmanjšanju obdelovalnih površin na Savinjski ravnini je prispeval proces urbanizacije in suburbanizacije, deloma tudi izgradnja avtoceste s pripadajočimi izvozi in infrastrukturo. Podobno lahko zatrdimo za Savsko ravan, Vipavsko dolino in Koprsko brda (Slika 8).

Slika 8: Razlika v deležu njivskih površin v obdobju 2000-2025 po mezoregijah v Sloveniji.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Med mreže 1).

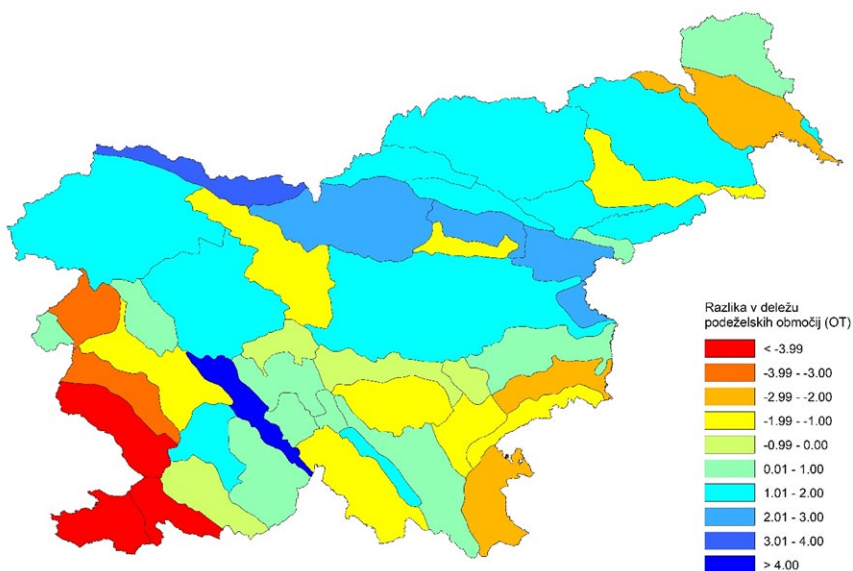
Njivske površine so po površinah sicer najpomembnejša kategorija rabe tal, a niso edina. Obdelovalne površine so leta 2025 zajemale 11,4 % celotnega površja Slovenije, od tega njive in vrtovi 8,9 %, vinogradi 0,8 %, sadovnjaki 1,6 % in ostali trajni nasadi 0,1 %. Razlike v obdelovalnih površinah med leti 2000 in 2025 po mezoregijah zato kažejo nekoliko drugačna razmerja. Obdelovalne površine so se v tem obdobju zmanjšale za 37299,7 ha ali za 1,7 OT, najbolj na račun zmanjšanja njiv in vrtov (za 37459,7 ha ali za 1,8 OT) ter vinogradov (za 9702,5 ha ali za 0,5 OT). Površine s sadovnjaki so se povečale za 7633,3 ha (za 0,4 OT), ostali trajni nasadi za 1850,5 ha (za 0,1 OT). Po mezoregijah so se obdelovalne površine najbolj zmanjšale na Ljubljanskem barju (za 24,4 OT) in v Lendavskih gorica, kjer je prisoten močan proces opuščanja vinogradov (za 16,4 OT), izstopajo še Savinjska ravan (zmanjšanje za 6,4 OT), Savska ravan (za 6,1 OT), Srednjesotelsko gričevje (za 4,9 OT) in Vipavska dolina (za 4,5 OT). Do večjega zmanjšanja obdelovalnih površin je prišlo še v Ložniškem in Hudinjskem gričevju, Halozah, Dravinjskih gorica, na Goričkem in na Dravski ravni. Obdelovalne površine so se povečale v štirih od 48 mezoregijah, še najbolj v Goriških brdih, kjer je vzrok za to predvsem povečanje sadovnjakov (za 1,9 OT) in ostalih trajnih nasadov (za 1,2 OT) (Slika 9).

Slika 9: Razlika v deležu obdelovalnih površin v obdobju 2000-2025 po mezoregijah v Sloveniji.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

Po našem kriteriju podeželska naselja zajemajo poleg obdelovalnih površin še travnike, mešano rabo zemljišč in zemljišča v zaraščanju. Ta območja so se v obravnavanem obdobju povečala za 3154,1 ha ali za 0,3 OT. V daleč največji meri gre to pripisati procesom zaraščanja, saj so se zemljišča v zaraščanju povečala za 48161,7 ha ali za 2,4 OT. To je tako v absolutnem kot relativnem smislu največja sprememba kategorij rabe tal med leti 2000 in 2025. Travniki so se povečali za 378,8 ha (za 0,1 OT), mešana raba zemljišč se je zmanjšala za 7707,9 ha ali za 0,4 OT. Podeželje, ki je tako pojmovano, se je najbolj zmanjšalo v obsredozemskih mezoregijah: v Koprskih brdih (za 5,0 OT), na Krasu (za 4,2 OT), Podgorskem krasu, Čičariji in Podgrajskem podolju (za 4,0 OT), na Kambreškem in Banjšicah (3,4 OT), v Vipavski dolini (za 3,2 OT). Izstopajo še Murska ravan (zmanjšanje za 2,5 OT), Krška ravan (za 2,3 OT), Bela krajina (za 2,3 OT) idr. (Slika 10).

Slika 10: Razlika v deležu podeželskih območij v obdobju 2000-2025 po mezoregijah v Sloveniji.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

V vseh omenjenih obsredozemskih mezoregijah so se podeželska območja zmanjšala predvsem na račun zmanjšanja travniških površin, v manjši meri tudi njiv in vrtov, le v Vipavski dolini je največji delež zmanjšanja posledica umika njiv in vrtov, vinogradov in travnikov. Tako obravnavane podeželske pokrajine so se

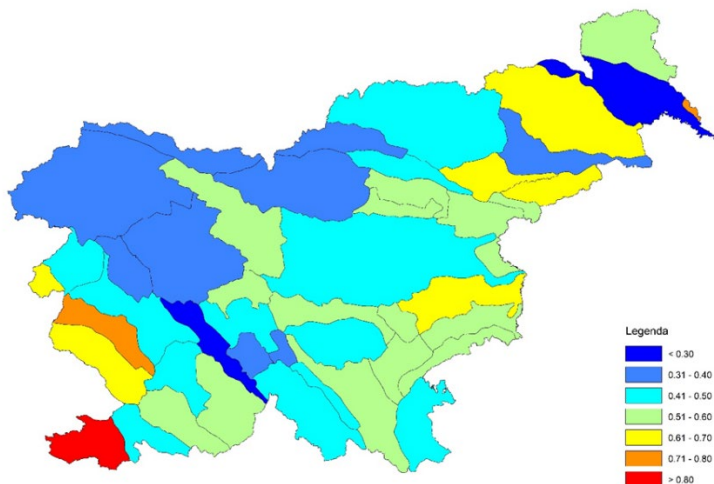
zmanjšale v 20 od 48 mezoregijah. Mogoče je sklepati, da se podeželske pokrajine nekoliko povečujejo, njihova struktura rabe tal pa vidno spreminja. Obdelovalne površine so se v podeželskih območjih v obravnavnem obdobju zmanjševale s trendom 1507,1 ha/leto (29,0 ha/mesec), če tem dodamo še travnike pa s trendom 1492,0 ha/leto (28,7 ha/mesec).

Glavne poudarke v spremembah strukture rabe tal podeželskih območij po letu 2000 bi torej lahko strnili v naslednjih alinejah:

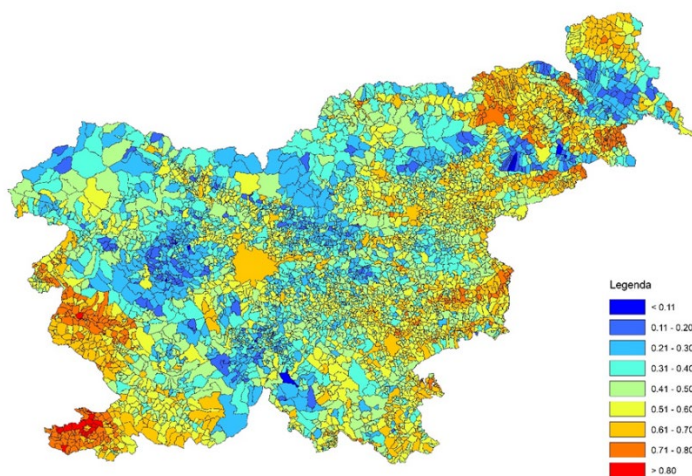
- zmanjševanje površin njiv in vrtov (indeks 82,7),
- zmanjševanje površin vinogradov (indeks 61,8),
- povečanje sadjarskih površin (indeks 130,6),
- povečanje površin ostalih trajnih nasadov (indeks 256,5),
- izrazito povečevanje zemljišč v zaraščanju (indeks 288,4),
- rahel upad gozdnih površin (indeks 99,3).

Značilnosti podeželskih pokrajin z vidika rabe tal smo želeli prikazati še v luči pestrosti rabe tal. V dosednji analizi smo nekajkrat izpostavili izkoriščenost podeželskih pokrajin za potrebe pridobivanja hrane v kontekstu premajhne samooskrbnosti in prehranske neodvisnosti v Sloveniji. V nadaljevanju bomo rabo tal v podeželskih pokrajinah analizirali z vidika geodiverzitete oziroma pestrosti kategorij rabe tal po mezoregijah in naseljih in pri tem uporabili Simpsonov indeks diverzitete. Gray (2004) navaja pet vidikov vrednotenja geodiverzitete pokrajine: kulturni, estetski, ekonomski, funkcijski in raziskovalno-izobraževalni. Gre torej za način vrednotenja podeželske pokrajine, kjer v ospredju niso izkoriščenost površin za potrebe pridobivanja hrane ali degradacijski procesi zaradi intenzivnega kmetijstva, ampak pokrajinska pestrost, v okviru katere imajo tudi zemljišča v zaraščanju svojo funkcijo. V tej luči je najvišjo stopnjo geodiverzitete z vidika rabe tal mogoče zaznati v Koprskih brdih, nekaj manj pa v Lendavskih gorica. Relativno visok Simpsonov indeks diverzitete z vidika rabe tal imajo še Vipavska dolina, Slovenske gorice, Goriška brda, Haloze, Krško, Senovsko in Bizeljsko gričevje, Kras in Dravinjske gorice (povsod višji od 0,61). To so pretežno gričevnate mezoregije, kjer se poleg njiv in vrtov ter travnikov pojavljajo še vinogradi, sadovnjaki in ostali trajni nasadi, kar viša diverzitetu. Zanimivo je, da imajo nekatere obpanonske in v tradicionalnem smislu tipične podeželske mezoregije nizek indeks diverzitete (Mursko polje 0,29, Dravska ravan 0,31), k čemur najbrž botruje višji delež

obdelovalnih, predvsem njivskih površin, ki prispevajo izrazito monokulturnemu izgledu pokrajine, še zlasti tam, kjer so bile opravljene obsežne arondacije (Belec 1985). Ne presenečajo niti nizke vrednosti indeksa diverzitete v hribovitem delu Slovenije, kjer prevladujejo gozdne površine (Slika 11).

Slika 11: Simpsonov indeks diverzitete rabe tal leta 2025 po mezoregijah v Sloveniji.

Slika 12: Simpsonov indeks diverzitete rabe tal leta 2025 po naseljih v Sloveniji.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

Analiza Simpsonovega indeksa diverzitete po naseljih (Slika 12) še bolj natančno prikaže stanje geodiverzitete z vidika rabe tal v Sloveniji, ob tem pa nakaže tudi na razlike v geodiverziteti znotraj mezoregij. Z vidika rabe tal po večji geodiverziteti izstopajo priobalna naselja Koprskih brd, Z del Vipavske doline, Ljutomersko-Ormoške gorice, Radgonsko-Kapelske gorice, V Haloze in SV del Goriških brd. Najnižje vrednosti Simpsonovega indeksa diverzitete poleg izrazito gozdnatih naselij beležijo naselja na Dravskem polju med Brunšvikom in Šikolami (Slika 13), območje prehoda spodnje Pesniške doline na Ptujsko polje, Ravensko na Murski ravni, kjer se povsod pojavljajo obsežni njivski kompleksi.

Slika 13: Območje med Brunšvikom (zgoraj desno) in Šikolami (spodaj levo).

Vir: Medmrežje 2.

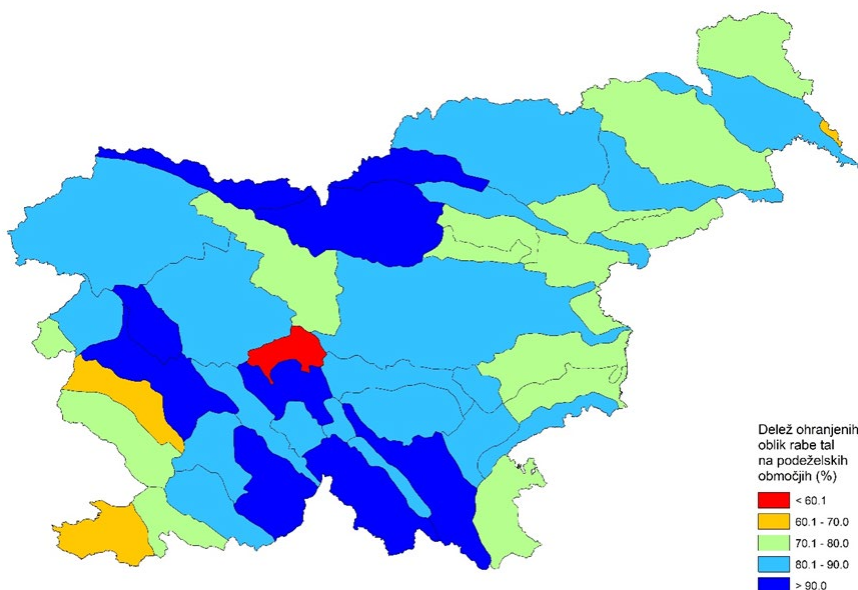
Območje med Brunšvikom in Školami (Slika 13) zaznamuje izrazita prevlada njivskih površin. V tradicionalnem smislu gre za tipično podeželsko pokrajino, v kateri opazimo na njivah pestrost poljedelskih kultur, vendar gre z vidika geodiverzitete za precej enolično pokrajino, brez mejic, gozdnih otočkov ali vodnih površin, ki bi višali število habitatov.

5 Smeri spremembe rabe tal v podeželskih pokrajinah v obdobju 2000-2025

V dosedanjem prikazu smo se osredotočili na spremembe posameznih kategorij rabe tal na podeželskih območjih. V nadaljevanju bomo analizirali smeri sprememb rabe tal v podeželskih območjih v obdobju 2000-2025. Za izhodišče smo privzeli podeželska območja leta 2000 (torej območja njiv in vrtov, vinogradov, sadovnjakov, ostalih trajnih nasadov travnikov, mešane rabe zemljišč in zemljišč v zaraščanju), nato pa za vsako od kategorij rabe tal analizirali smeri spremembe rabe tal oziroma kombinacije sprememb kategorij rabe tal.

V Sloveniji je do sprememb kategorije rabe tal v podeželskih območjih prišlo na 16,2 % površja. Do največjih sprememb v kategorijah rabe tal na podeželskih območjih je prišlo v obalno-kraški statistični regiji (27,5 % površja), v spodnjeposavski (22,0 %), podravski (21,7 %) in v pomurski statistični regiji (19,5 %). Najmanj so se kategorije rabe tal spreminjale v koroški (10,5 %) in gorenjski statistični regiji (10,8 %), kar je pričakovano, saj je v obeh regijah delež gozdnih površin sorazmerno visok, zato so spremembe ostalih kategorij relativno nižje. Nazornejši je tudi prikaz intenzivnosti sprememb kategorij rabe tal po mezoregijah. Kategorije rabe tal so se najbolj ohranile v pretežno gozdnatih mezoregijah dinarske Slovenije in v alpskem svetu, najmanj pa na Ljubljanskem barju (le na 58,7 % površja; o verjetnih razlogih za to smo že spregovorili), v Koprskih brdih (60,6 %), Lendavskih goricah (68,3 %, predvsem zaradi opuščanja vinogradniških površin) in Vipavski dolini (69,4 %). Relativno velike spremembe kategorij rabe tal v podeželskih območjih je mogoče zaznati tudi v ravninsko-gričevnatih mezoregijah, kjer je zaradi večje gostote prebivalstva in večje prisotnosti človekove dejavnosti dinamika prostorskih sprememb večja (Slika 14).

V nadaljevanju obravnavamo še najpogostejše smeri sprememb rabe tal v podeželskih območjih v Sloveniji med leti 2000 in 2025. Tem spremembam je skupno, da prevladujejo prehodi obdelovalnih površin v neobdelovalne.

Slika 14: Delež ohranjenih kategorij rabe tal v podeželskih območjih po mezoregijah v Sloveniji v obdobju 2000-2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

Koeficient ekstenzifikacije za podeželska območja (Slika 15) znaša 2,4, kar pomeni da smo v obravnavanem obdobju na vsak hektar novo nastalih obdelovalnih površin dobili 2,4 ha novo nastalih neobdelovalnih površin. Daleč najvišji koeficienti ekstenzifikacije beleži Ljubljansko barje (9,12), sledijo pa Lendavske gorice (6,41), Savska ravan (2,91), Podgorski kras, Čičarija in Podgrajsko podolje (2,77), Savinjska ravan (2,60) in Brkini z dolino Reke (2,54). Koeficient ekstenzifikacije je nižji od 1 (kar nakazuje na prevladujoč proces sprememb neobdelovalnih površin v obdelovalne) le v 7 mezoregijah od 48, pri čemer so od teh le Goriška brda mezoregija s sicer višjim deležem obdelovalnih površin. Konkretni smeri spremembe rabe tal na podeželskih območjih v Sloveniji so prikazane v Preglednici 1, pri čemer smo izpostavili po tri najpogostejše smeri sprememb po posameznih kategorijah rabe tal. Glede na površine sprememb kategorij rabe tal v podeželskih območjih bi izpostavili spremembe njiv in vrtov v travnike (na 51172,1 ha) in spremembe travnikov v zemljišča v zaraščanju (na 32293,6 ha), kar nakazuje na hipotezo o počasnem, večstopenjskem spreminjanju njiv in vrtov v zemljišča v zaraščanju, ta pa najpogosteje prehajajo v gozdne površine.

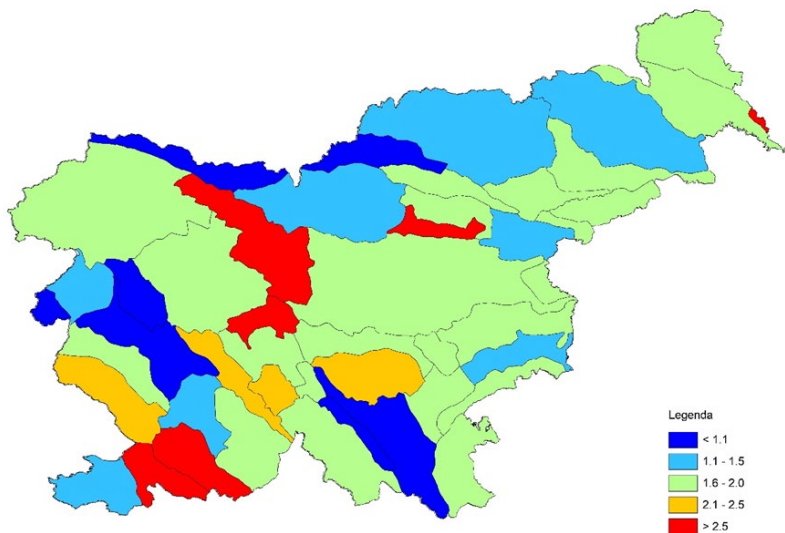
Preglednica 1: Najpogostejše smeri spremembe rabe tal na podeželskih območjih v Sloveniji v obdobju 2000-2025.

Izhodiščna kategorija	Smer spremembe rabe tal	Površina (ha)
Njive in vrtovi v	– travnik	51172.1
	– pozidana in sorodna zemljišča	6388.1
	– zemljišča v zaraščanju	4973.8
Vinogradi v	– travnik	6658.2
	– zemljišča v zaraščanju	2279.2
	– sadovnjake	1897.0
Sadovnjaki v	– travnik	7356.8
	– pozidane in sorodne površine	2090.2
	– zemljišča v zaraščanju	1954.9
Ostali trajni nasadi v	– zemljišča v zaraščanju	113.1
	– sadovnjake	103.9
	– travnik	84.2
Travniki v	– zemljišča v zaraščanju	32293.6
	– njive in vrtove	24151.5
	– gozd	19678.1
Zemljišča v zaraščanju v	– gozd	12067.8
	– travnik	3342.2
	– mešano rabo zemljišč	2223.4
Mešana raba zemljišč v	– zemljišča v zaraščanju	7452.6
	– travnik	3920.3
	– gozd	3751.1

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1, 2025).

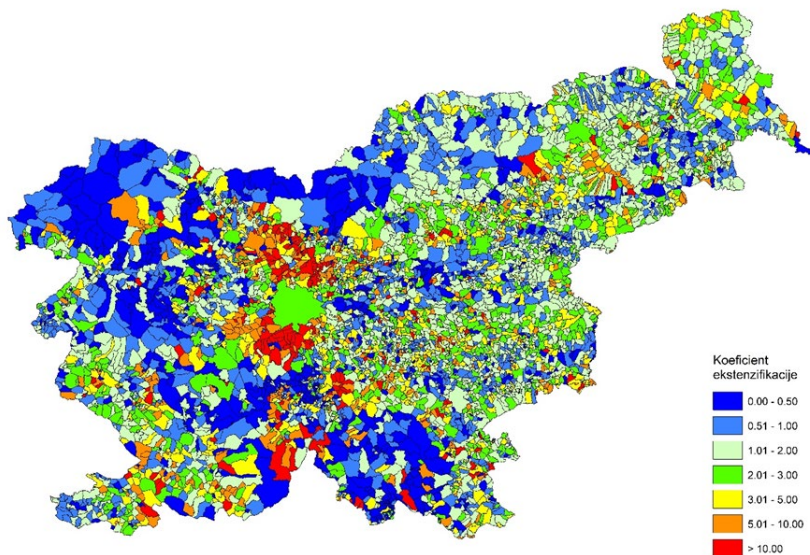
Koeficient ekstenzifikacije po naseljih še natančneje prikaže dvojnost procesov spreminjanja rabe tal v podeželskih območjih. Najnižji koeficienti ekstenzifikacije so na pretežno gozdnatih območjih v alpskem in dinarskem svetu. Sklenjena območja s koeficientom ekstenzifikacije nad 10 se pojavljajo na obrobju Ljubljane, na potezah Domžale-Kamnik-Cerklje-Visoko, Medvode-Voglje in na Ljubljanskem barju (Slika 16).

V Sloveniji je koeficient ekstenzifikacije višji od 1,0 v 69,2 % naselij, višji od 2,0 v 39,4 % naselij, višji od 5,0 v 12,4 % naselij in višji od 10,0 v 4,4 % naselij. Omenimo kot zanimivost, da se najvišji koeficient ekstenzifikacije pojavlja v naselju Podgora pri Dolskem (375,5) in je posledica sprememb njiv v travnike, zemljišča v zaraščanju in pozidana in sorodna zemljišča.

Slika 15: Koeficient ekstenzifikacije v podeželskih območjih po mezoregijah v obdobju 2000-2025.

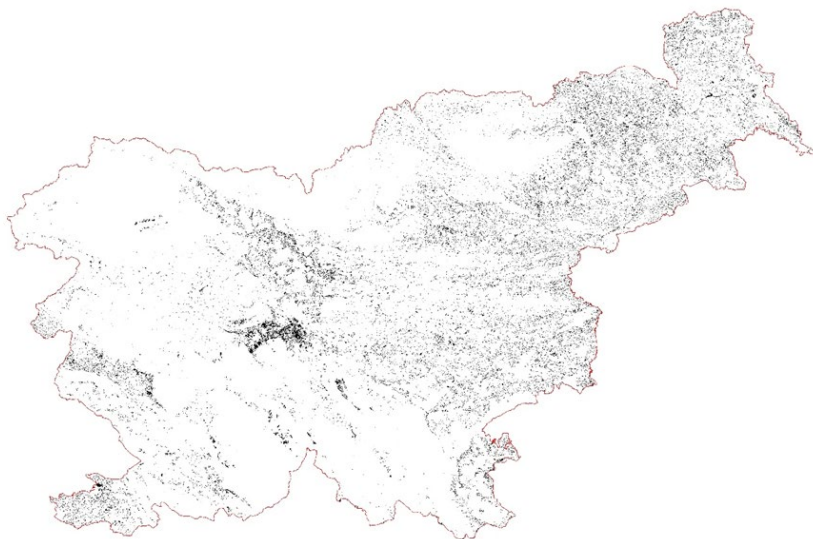
Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

Slika 16: Koeficient ekstenzifikacije v podeželskih območjih po naseljih v obdobju 2000-2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

Podeželska območja, v katerih je prišlo do najintenzivnejšega procesa ekstenzifikacije, so pretežno ravninsko-gričevnata, torej tista, kjer je do sedaj kmetijstvo, predvsem poljedelstvo in gojenje posebnih kultur igralo vidno vlogo v kmetijskih dejavnostih, ob tem pa dajalo pomemben pečat videzu kulturne pokrajine in sooblikovalo identiteto teh podeželskih pokrajin. Za primer naj navedemo, da so se na Ljubljanskem barju obdelovalne površine umaknile na 27,4 % površja mezoregije, v Lendavskih gorica na 19,4 %, na Savinjski ravni na 10,5 %, v Srednjesotelskem gričevju na 10,2 %, v Slovenskih gorica na 10,1 %, v Dravinjskih gorica na 9,4 %, na Savski ravni in v Vipavski dolin na 9,3 % površja mezoregije.

Slika 17: Območja umika obdelovalnih površin v podeželskih območjih v Sloveniji v obdobju 2000-2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

Pri analizi prostorske razporeditve novonastalih zemljišč v zaraščanju v podeželskih območjih bi lahko prišli do nekoliko drugačnih zaključkov. Najvišji deleži novonastalih zemljišč v zaraščanju od celotne površine mezoregije so v Podgorskem krasu, Čičariji in Podgrajskem podolju (14,8 %), Koprskih brdih (14,1 %), na Krasu (12,65 %), v Halozah (12,3 %), v Vipavski dolini (9,3 %), na Ljubljanskem barju (7,9 %) in v Beli krajini (7,9 %). V splošnem so območja z novonastalimi zemljišči v zaraščanju nekoliko enakomerneje razporejena po podeželskih območjih (Slika 19).

Slika 18: Primer spremembe obdelovalnih površin, predvsem vinogradov v travnike in zemljišča v zaraščanju med letoma 2006 (zgoraj) in 2022 (spodaj) na območju Lendavskih goric v naselju Čentiba.

Vir: Medmrežje 3.

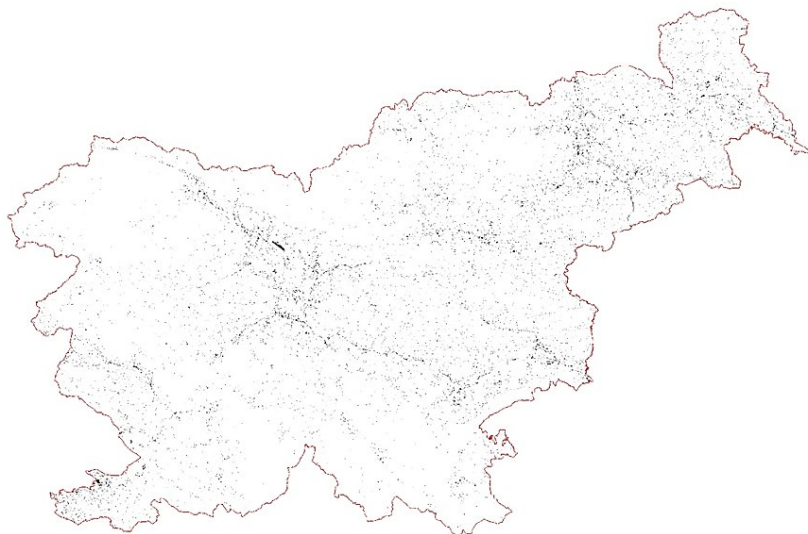

Slika 19: Območja novonastalih zemljišč v zaraščanju v podeželskih območjih v Sloveniji v obdobju 2000-2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

Eden od pomembnih procesov, ki v smislu spremembe rabe tal zaznamuje podeželska območja, je večanje pozidanih in sorodnih površin. Ta proces je bolj skoncentriran na ravninskih območjih in območjih v bližini pomembnejših prometnih, predvsem cestnih komunikacij (Slika 20).

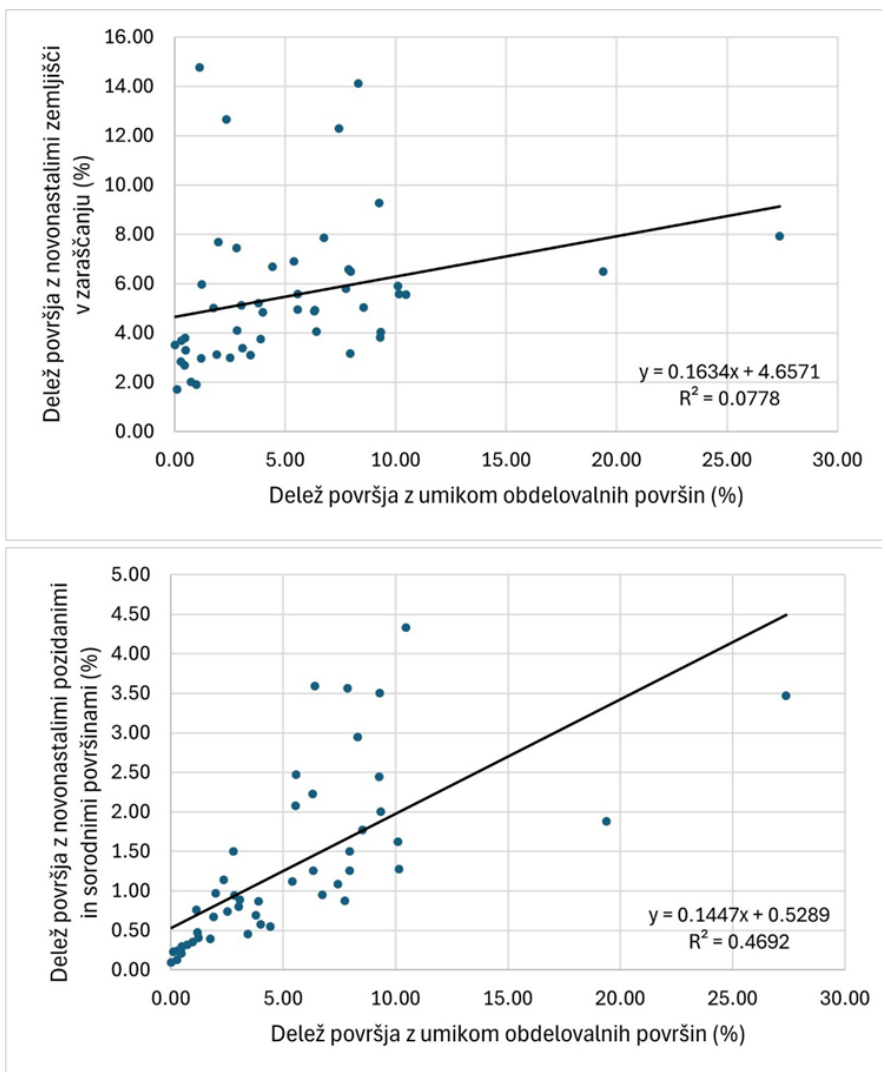
Mezoregije z najvišjim deležem novonastalih pozidanih in sorodnih zemljišč v podeželskih pokrajinah so Savinjska ravan, na kateri je v obdobju 2000-2025 delež novonastalih pozidanih in sorodnih zemljišč znašal 4,3 % površja mezoregije, sledile pa so Dravska ravan in Krška ravan (obe po 3,6 %), Savska ravan in Ljubljansko barje (obe po 3,5 %), Koprška brda (2,9 %), Murska ravan (2,5 %) in Vipavska dolina (2,4 %). K visokim deležem novonastalih pozidanih in sorodnih površin v naštetih mezoregijah je poleg suburbanizacije prispeval tudi proces izgradnje avtocest in pripadajoče infrastrukture, ki so bile pogosto speljane in zgrajene prav na obdelovalnih površinah. Umik obdelovalnih površin v podeželskih območjih je v večji meri povezan z novonastalimi pozidanimi in sorodnimi površinami kot z novimi zemljišči v zaraščanju.

Slika 20: Območja novonastalih pozidanih in sorodnih zemljišč v podeželskih območjih v Sloveniji v obdobju 2000-2025.

Vir: lasten (na osnovi podat. Medmrežje 1).

To tezo dokazuje relativno visok Pearsonov korelacijski koeficient med deleži površja z umikom obdelovalnih površin in deleži novonastalih pozidanih sorodnih površin po mezoregijah, ki znaša 0,6850. Povedano drugače: 46,9 % razlik v novonastalih pozidanih in sorodnih površin lahko razložimo z razlikami v deležu površja, na katerem je prišlo do umika obdelovalnih površin. Pearsonov korelacijski koeficient med deležem površja z umikom obdelovalnih površin in deležem novonastalih zemljišč v zaraščanju znaša le 0,2789 (Slika 21). Te ugotovitve se namreč nanašajo na podeželske pokrajine v celoti. Za popolno predstavo o procesih sprememb rabe tal v trikotniku obdelovalne površine-zemljišča v zaraščanju - pozidana in sorodna zemljišča, bi bila potrebna podrobnejša analiza, ki pa presega omejen obseg tega prispevka, res pa je, da so nekatere tovrstne študije primerov že bile izdelane (Žiberna 2019; Žiberna 2020; Žiberna in Konečnik Kotnik 2020; Žiberna 2021; Žiberna in Konečnik Kotnik 2021; Žiberna in Ivajnsič 2022; Žiberna et. al. 2023a; Žiberna et. al. 2023b; Žiberna 2024). Spremembam obdelovalnih površin v Sloveniji je lastno nekakšno viličenje, saj te – odvisno od stopnje centralnosti ali marginalnosti območij – prehajajo bodisi v pozidane površine ali se zaraščajo.

Slika 21: Povezava med deležem površja z umikom obdelovalnih površin in deležem površja z novonastalimi zemljišči v zaraščanju (zgoraj) ter povezava med deležem površja z umikom obdelovalnih površin in deležem površja z novonastalimi pozidanimi in sorodnimi površinami (spodaj) po mezoregijah.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

Za konec poglavja o smereh spremembe rabe tal bomo na procese pogledali v obratni optiki: zanima nas, katere so izvirne vrste rabe tal novonastalih kategorij rabe tal v podeželskih pokrajinah v obravnavanem obdobju. Za začetek naj izpostavimo, da se kot pomembna izvorna kategorija rabe tal pojavljajo travniške

površine. 78,3 % novonastalih njiv in vrtov se je pojavilo na nekdanjih travnikih. Najpogostejša izvorna kategorija novonastalih vinogradov so travniki (39 % ali njive in vrtovi (26,7 %). Novonastali sadovnjaki so nastali na nekdanjih travnikih (44 %) ali njivah in vrtovih (10,1 %). Novonastali ostali trajni nasadi so se pojavili na nekdanjih travnikih (29 %) ali vinogradih (27,3 %). Najpogostejša izvorna kategorija travnikov so bodisi njive in vrtovi (47,3 %). Z vidika prehranske neodvisnosti je neugodno spoznanje, da je 47,6 % novonastalih zemljišč v zaraščanju nastalo na nekdanjih njivah in vrtovih. Izvor novonastalih gozdnih površin so travniki (45,1 %) ali zemljišča v zaraščanju (27,7 %). Novonastala pozidana in sorodna zemljišča so najpogosteje nastala na travnikih (36,7 %), gozdnih površinah (24,9 %) ali na njivah in vrtovih (20,1 %).

6 Sklep

Določanje obsega podeželskih pokrajin v Sloveniji zgolj z vidika rabe tal je enodimenzionalni, analitični pogled in podeželja nikakor ne obravnava v vsej svoji kompleksnosti. Omogoča nam vpogled v del sodobnih procesov preobrazbe podeželja, ki odraža spremembo demografskih in socio-ekonomskih struktur ter življenjskega sloga na podeželju, in se manifestira tudi v spremembi videza kulturne pokrajine. Da se nekdanje relativno ostre, vsekakor pa lažje ugotovljive ločnice med t.i. »urbanimi« in t.i. »podeželskimi pokrajinami« v obdobju po 2. svetovni vojni brišejo, je že zelo stara ugotovitev.

Kljub zgoraj omenjenim dejstvom (ali prav zaradi njih) ostaja raba tal eden od kriterijev za določanje podeželskih območij. Proces suburbanizacije, spremenjeni življenjski slog in spremenjene vrednote (predvsem odnos do obdelovalnih površin) povzročajo vidne spremembe v rabi tal v podeželskih območjih, kar med drugim spreminja njihov nekdanji videz. Glavne procese spremembe rabe tal v podeželskih območjih bi lahko v strnjeni obliki opisali tako: obdelovalne površine, z izjemo sadovnjakov so se v obdobju med letoma 2000 in 2025 zmanjšale, izrazito pa so se povečala zemljišča v zaraščanju, medtem ko se gozdne površine nekoliko zmanjšale.

Njivske površine in vrtovi so v omenjenem obdobju najpogosteje prehajale v travnike, pozidana in sorodna zemljišča, vinogradi v travnike, zemljišča v zaraščanju in sadovnjake, sadovnjaki v travnike, pozidana in sorodna zemljišča in zemljišča v zaraščanju, travniki v zemljišča v zaraščanju, njive in vrtove in gozdne površine, zemljišča v zaraščanju pa najpogosteje v gozd, travnik in mešano rabo zemljišč.

Koeficient ekstenzifikacije za vsa podeželska območja v Sloveniji znaša 2,04, kar nakazuje, da je proces prehajanja obdelovalnih površin v neobdelovalna dva krat intenzivnejši kot obraten proces: na hektar novonastalih obdelovalnih površin sta nastala dva hektarja neobdelovalnih površin. Precej izpoveden je tudi podatek, da so novonastale pozidane in sorodne površine po letu 2000 nastajale predvsem na travnikih in njivskih površinah. V tem obdobju smo s pozidavo njiv na podeželskih območjih letno izgubili 246 ha njiv, z zaraščanjem njiv pa letno nadaljnjih 191 ha njiv. Obdelovalne površine v podeželskih območjih so se zmanjšale za 48603,0 ha ali za 7,2 OT oziroma s tempom 1869 ha na leto.

Ob dejstvu, da smo po velikosti obdelovalnih površin na prebivalca na evropskem repu, da ne dosegamo niti minimalnega, za prehransko neodvisnost potrebnega razmerja med obdelovalnimi površinami in številom prebivalcev, da smo pri skoraj vseh kmetijskih produktih nesamooskrbni in ob ugotovitvah, da zdrava, doma pridelana hrana, ki ima nižji ekološki odtis v politično vedno bolj nestabilnih razmerah postaja pomembna dobrina, so zgoraj omenjeni procesi povsem neracionalni. Kljub pravnim podlagam, ki so sprejete z namenom varovanja obdelovalnih površin, tega v naši državi »de facto« ne izvajamo. Problem sprememb rabe tal v Sloveniji je dejansko zelo širok in ne zajema le opuščanje obdelovalnih površin, temveč tudi širjenje neprimernih oblik rabe tal na poplavna in strma pobočja, s čimer ustvarjamo nova konfliktna območja. Pri sprejemanju prostorskih načrtov bi morali odgovorni te vidike bolj ponotranjiti. Razkol med deklarativnim zavzemanjem za ohranjanje/širjenje obdelovalnih površin v Sloveniji in dejanskimi procesi v podeželskih pokrajinah zaenkrat ne navdaja z optimizmom.

Viri in literatura

- Barbič, A. (2005): Izzivi in priložnosti podeželja. FDV. Ljubljana.
- Belec, B. (1985): Spreminjanje fiziognomije agrarnega prostora v Sloveniji kot učinek zemljiških zložb. V: Pak, Mirko (ur.). III. jugoslovanski agrarnogeografski simpozij, Maribor, 15.-17. maj 1985. Novi Sad: Savez geografskih društava Jugoslavije, 1985. Str. 205-210. Geographica Jugoslavica, 6.
- Clouth., H.D. (1972): Rural Geography. An Introductory Survey. Pergamon Press. Oxford.
- Klasinc, S. (2005): Definicije in merila za razmejevanje prostora na ruralna/urbana območja. Sektor za statistiko naravnih virov in okolja. Oddelek za regionalne statistike. SURS. Ljubljana
- Gosar., L. (2003): Predgovor. V: Kladnik, D., Ravbar, M. (2003): Členitev slovenskega podeželja. Prispevek k usmerjanju skladnega regionalnega razvoja. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAU. Ljubljana.
- Gray, M. (2004): Geodiversity. Valuing and conserving abiotic nature. John Wiley & Sons. West Sussex.
- Kladnik, D. (1999): Leksikon geografije podeželja. Inštitut za geografijo. Ljubljana.

- Kladnik, D. Ravbar, M. (2003): Členitev slovenskega podeželja. Prispevek k usmerjanju skladnega regionalnega razvoja. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAU. Ljubljana.
- Klemenčič, V. (2002): Procesi deagrarnizacije in urbanizacije slovenskega podeželja. Dela. 17. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Ljubljana.
- Klemenčič, V. (2005): Poskus opredelitve sodobnih problemov razvoja kulturne pokrajine slovenskega podeželja. Dela. 24. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Ljubljana.
- Kokole, V., Kokole V. (1998): Naselja in poselitve. V: Geografija Slovenije. Slovenska matica. Ljubljana.
- Pacione, M. (ur.), (1983): Progress in Rural Geography. Routledge. New York.
- Pelc, S. (2002): Geografija in celostni razvoj podeželja. Dela. 18. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Ljubljana.
- Potočnik Slavič, I. (2018): Endogeni razvojni potenciali slovenskega podeželja. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Ljubljana.
- Shucksmith, M., Brown, D.L. (ur.), (2016): Routledge International Handbook of Rural Studies. Routledge. New York.
- Slavič, I.P. (2019): Endogeni razvojni potenciali slovenskega podeželja. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Uredba o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000). Uradni list Republike Slovenije. Št. 49. 2004.
- Uredba o Krajinskem parku Ljubljansko barje. Uradni list Republike Slovenije. Št. 112. 2008.
- Vrišer, I. (1995): Agrarna geografija. Oddelek za geografijo. Filozofska fakulteta. Ljubljana.
- Vrišer, I. (1998): Gospodarska geografija. V: Geografija Slovenije. Slovenska Matica. Ljubljana.
- Woods, M. (2011): Rural. Routledge. London.
- Woods, M. (2013): Rural Geography. Processes, Responses and Experiences in Rural Restructuring. Sage. Los Angeles.
- Žiberna, I. (2019): Spreminjanje rabe tal v Halozah v obdobju 2000-2015. V: Drozg, V. (ur.), idr. Kulturna pokrajina Haloz. 1. izd. Maribor: Univerzitetna založba Univerze, 2019. Str. 105-128.
- Žiberna, I. (2020): Spremembe rabe tal na območju pomurske statistične regije. Revija za geografijo. 2020, 15, [št.] 1, str. 125-139.
- Žiberna, I., Konečnik Kotnik, E. (2020): Spremembe rabe tal v Sloveniji med letoma 2000 in 2020 = Changes in land use in Slovenia between 2000 and 2020. Geografija v šoli. 2020, letn. 28, št. 3, str. 6-17.
- Žiberna, I. (2021): Land use changes in the Osrednjeslovenska statistical region between 2000 and 2020. Geographical review. 2021, no. 45, str. 35-44.
- Žiberna, I., Konečnik Kotnik, E. (2021): Spremembe rabe tal na območju koroške statistične regije. V: Geršič, Matjaž (ur.), Bat, Marjan. Koroška: od preteklosti do perspektiv. Ljubljana: Zveza geografov Slovenije, 2021. Str. 192-208.
- Žiberna, I., Ivajnsič, D. (2022): Spremembe rabe tal po mezoregijah v Sloveniji v obdobju 2000-2022. Revija za geografijo. 2022, 17, [št.] 2, str. 37-54.
- Žiberna, I., Ivajnsič, D., Konečnik Kotnik, E. (2023a): Spremembe pozidanih in sorodnih površin v Sloveniji. Revija za geografijo. 2023, 18, [št.] 2, str. 81-104.
- Žiberna, I., Ivajnsič, D., Konečnik Kotnik, E. (2023b): Spremembe rabe tal na Dravskem polju v obdobju 2000-2023. V: Horvat, Uroš (ur.), Konečnik Kotnik, Eva (ur.), Žiberna, Igor (ur.). Dravsko polje. 1. izd. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, 2023. Str. 163-191, ilustr. Knjižna zbirka Prostori, 6.
- Žiberna, I. (2024): Raba tal v Slovenskih goricah v obdobju 2000–2024. Časopis za zgodovino in narodopisje. 2024, letn. 95 = n. v. 60, zv. 1, str. 55-83.
- Medmrežje 1: <https://rkg.gov.si/vstop/> (31.1.2025)
- Medmrežje 2: <https://ipi.eprostor.gov.si/jv/?map=jgp> (20.5.2025)
- Medmrežje 3: https://gis.arso.gov.si/atlasokolja/profile.aspx?id=Atlas_Okolja_AXL@Arso&AspxAutoDetectCookieSupport=1 (28.5.2025)

Povzetek

Določanje obsega podeželskih pokrajin v Sloveniji zgolj z vidika rabe tal podeželja ne obravnava v vsej svoji kompleksnosti, kljub temu pa omogoča vpogled v del sodobnih procesov preobrazbe podeželja, ki odraža spremembo demografskih in socioekonomskih struktur ter življenjskega sloga na podeželju in se manifestira tudi v spremembi videza kulturne pokrajine. Da se nekdanje relativno ostre, vsekakor pa lažje ugotovljive ločnice med t.i. »urbanimi« in t. i. »podeželskimi pokrajinami« v obdobju po 2. svetovni vojni brišejo, je že zelo stara ugotovitev. Kljub zgoraj omenjenim dejstvom (ali prav zaradi njih) ostaja raba tal eden od kriterijev za določanje podeželskih območij. V poglavju smo želeli predstaviti več nians podeželja z vidika rabe tal. V ta namen smo za leti 2000 in 2025 prikazali območja obdelovalnih površin, med katere smo po Vršerjevi metodologiji uvrstili njive in vrtove, vinograde, ekstenzivne in intenzivne sadovnjake ter ostale trajne nasade. Prikazali smo še spreminjanje območij kmetijskih površin (obdelovalne površine in travniki), kmetijskih površin v širšem smislu (obdelovalne površine, travniki, mešana raba zemljišč in zemljišča v zaraščanju) ter kmetijskih površin v širšem smislu in gozdnih površin skupaj. Zaradi omejenega prostora smo se v analizi spremembe rabe tal in smeri sprememb kategorij rabe tal osredotočili na kmetijske površine v širšem smislu (obdelovalne površine, travniki, mešana raba zemljišč in zemljišča v zaraščanju), ki jih-zgolj pogojno (!)-imenujemo podeželska območja (v nadaljevanju PO). Podatke o rabi tal za leti 2000 in 2025 smo medsebojno primerjali in ugotavljali smeri spreminjanja rabe tal ter intenzivnost teh sprememb. Na osnovi razmerja med površinami s procesi ekstenzifikacije (opuščanja obdelovalnih površin) in površinami s procesi intenzifikacije (območja z novonastalimi obdelovalnimi površinami) smo izračunali koeficient ekstenzifikacije. Proces suburbanizacije, spremenjeni življenjski slog in spremenjene vrednote (predvsem odnos do obdelovalnih površin) povzročajo vidne spremembe v rabi tal v podeželskih območjih, kar med drugim spreminja njihov nekdanji videz. Glavne procese spremembe rabe tal v podeželskih območjih bi lahko v strnjeni obliki opisali tako: obdelovalne površine, z izjemo sadovnjakov, so se v obdobju 2000-2025 zmanjšale, izrazito pa so se povečala zemljišča v zaraščanju, medtem ko se gozdne površine nekoliko zmanjšale. Njivske površine in vrtovi so v omenjenem obdobju najpogosteje prehajale v travnike, pozidana in sorodna zemljišča, vinogradi v travnike, zemljišča v zaraščanju in sadovnjake, sadovnjaki v travnike, pozidana in sorodna zemljišča in zemljišča v zaraščanju, travniki v zemljišča v zaraščanju, njive in vrtove in gozdne površine, zemljišča v zaraščanju najpogosteje v gozd, travnik in mešano rabo zemljišč. Koeficient ekstenzifikacije za vsa podeželska območja v Sloveniji znaša 2,04, kar nakazuje, da je proces prehajanja obdelovalnih površin v neobdelovalna dva krat intenzivnejši kot obraten proces: na hektar novonastalih obdelovalnih površin sta nastala dva hektarja neobdelovalnih površin. Precej izpoveden je tudi podatek, da so novonastale pozidane in sorodne površine po letu 2000 nastajale predvsem na travnikih in njivskih površinah. V tem obdobju smo s pozidavo njiv na podeželskih območjih letno izgubili 246 ha njiv, z zaraščanjem njiv letno nadaljnjih 191 ha njiv. Obdelovalne površine v podeželskih območjih so se zmanjšale za 48603,0 ha ali za 7,2 OT, s tempom 1869 ha na leto. Ob dejstvu, da smo po velikosti obdelovalnih površin na prebivalca na evropskem repu, da ne dosegamo niti minimalnega, za prehransko neodvisnost potrebnega razmerja med obdelovalnimi površinami in številom prebivalcev, da smo pri skoraj vseh kmetijskih produktih nesamooskrbni in ob ugotovitvah, da zdrava, doma pridelana hrana, ki ima nižji ekološki odtis v politično vedno bolj nestabilnih razmerah postaja pomembna dobrina, so zgoraj omenjeni procesi povsem neracionalni. Kljub pravnim podlagam, ki so sprejete z namenom varovanja obdelovalnih površin, tega v naši državi »de facto« ne izvajamo. Problem sprememb rabe tal v Sloveniji je dejansko zelo širok in ne zajema le opuščanje obdelovalnih površin, vendar tudi širjenje neprimernih oblik rabe tal na poplavna in strma pobočja, s čimer ustvarjamo nova konfliktna območja.

VAROVANJE OBDELOVALNIH ZEMLJIŠČ V SLOVENIJI: MED UTVARAMI IN REALNOSTJO

IGOR ŽIBERNA

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
igor.ziberna@um.si

Kmetijstvo in pridelava hrane predstavljata eno od osnovnih identitet podeželja. V poglavju analiziramo spremembe obdelovalnih zemljišč na območjih, ki so izjemnega pomena za kmetijstvo in pridelavo hrane. Slovenija po samooskrbnosti z doma pridelano hrano zaostaja za večino evropskih držav. V času, ko zaradi nestabilnih geopolitičnih razmer v bližnji okolici hrana postaja pomembna strateška dobrina, so procesi sprememb obdelovalnih površin tudi na najbolj kakovostnih zemljiščih neugodni. Skrbi predvsem širjenje zemljišč v zaraščanju in pozidanih zemljišč na najkakovostnejše obdelovalne površine. V poglavju so predstavljene značilnosti sprememb rabe tal na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane po letu 2016, ko je vlada RS sprejela ukrepe, s katerimi je skušala neugodne trende omiliti ali jih obrniti v smer višanja samooskrbe in prehranske neodvisnosti.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.5](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.5)

ISBN
978-961-299-136-4

Ključne besede:

podeželje,
raba tal,
samooskrbnost,
območja, ki so izjemnega
pomena za kmetijstvo in
pridelavo hrane,
Slovenija

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.5](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.5)

ISBN
978-961-299-136-4

Keywords:
rural areas,
land use,
food self-sufficiency,
areas of exceptional
importance for agriculture
and food production,
Slovenia

PROTECTION OF ARABLE LAND IN SLOVENIA: BETWEEN ILLUSIONS AND REALITY

IGOR ŽIBERNA

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
igor.ziberna@um.si

The chapter analyses changes in arable land in areas of strategic importance for agriculture and food production. Slovenia lags behind most European countries in terms of self-sufficiency in domestically produced food. At a time when food is becoming an important strategic commodity due to unstable geopolitical conditions in the immediate vicinity, the processes of changes in arable land even on the highest quality land are unfavourable. Of particular concern is the spread of overgrown land and built-up land onto the highest quality arable land. The chapter presents the characteristics of land use changes in areas of exceptional importance for agriculture and food production after 2016, when the Government of the Republic of Slovenia adopted measures aimed at mitigating or reversing adverse trends in the direction of increasing self-sufficiency and food independence.

1 Uvod

Kmetijstvo je najstarejša in osnovna gospodarska dejavnost, ki je povezana predvsem z obdelavo tal, rejo domačih živali in drugimi z njimi povezanimi dejavnostmi, ki predstavljajo eno od osnovnih identitet podeželja. Njihov glavni namen je pridobivanje dobrin organskega izvora, ki zadovoljujejo osnovno človekovo potrebo po hrani (Kladnik 1999, 87). Kmetijska dejavnost ohranja tudi kulturno pokrajino, poselitveni vzorec in identiteto pokrajine (Woods 2013, 230-231). V nestabilnih geopolitičnih razmerah je zagotavljanje kakovostne hrane v primernih količinah vedno pomembnejša prioriteta držav (European Commission 2023).

Leta 1996 na svetovnem vrhu posveta o hrani je bila varnost preskrbe s hrano obravnavana kot razmera, v kateri imajo vsi ljudje ob vsakem trenutku fizični in ekonomski dostop do zadostne količine hrane, do varne hrane in do dovolj hranljive hrane, ki ustreza njihovim prehranskim potrebam in željam za vzdrževanje zdravega in aktivnega življenja. V ospredje postavlja štiri dimenzije prehranske varnosti: razpoložljivost hrane, dostop do hrane, ustreznost prehrane in stabilnost preskrbe s hrano. Po napovedih trendov v kmetijstvu s strani OECD in FAO za obdobje 2022-2031 bi se naj svetovna poraba hrane povečala za 1,4 % na leto, predvsem zaradi rasti prebivalstva. Študija o prihodnosti živinoreje v EU6 izpostavlja, da se bo potrošnja proizvodov živalskega izvora v EU zmanjšala, svetovno povpraševanje po glavnih proizvodih živalskega izvora se bo namreč do leta 2050 močno povečalo. Opozarjajo tudi, da so zelo pomembna prizadevanja za zmanjšanje izgub hrane in odpadne hrane v celotni verigi preskrbe s hrano, vključno s potrošniki (MKGP 2023).

Podatki EUROSTAT-a za leto 2020 kažejo, da ima Slovenija po razmerju med njivskimi površinami in številom prebivalcev eno najnižjih razmerij v Evropi (0,08 ha na prebivalca) in za njo zaostajajo le tri države (MKGP 2023). Ob tem naj spomnimo, da bi za zagotavljanje prehranske neodvisnosti v zmernih geografskih širinah, morali zagotavljati najmanj 0,3 ha obdelovalnih površin na prebivalca (Perpar in Kovačič 2006, 64). Udovč (2024) izpostavlja, da Slovenija nima primernih naravnih pogojev za popolno samooskrbo. Le tretjina površja Slovenije je brez proizvodnih omejitev za kmetijsko pridelavo, kjer lahko tehnološko načrtujemo najbolj optimalno pridelavo. Po drugi strani je v Sloveniji visoka gostota prebivalstva v primerjavi z nekaterimi drugimi evropskimi državami, posledica tega pa je visok

interes za površine, kjer se odvijajo tudi druge dejavnosti, kar povzroča konflikte pri posegih v prostor.

Slovenija je neto uvoznica hrane. Z lastno proizvodnjo ne pokrivamo svojih potreb posebej pri zelenjavi, sadju, krompirju in prašičjem mesu. Podatki kažejo, da je stopnja samooskrbe višja pri nekaterih živalskih proizvodih (mleko, jajca, goveje in perutninsko meso), pri prašičjem mesu in medu se stopnja samooskrbe vidno nižja. Presežki se pojavljajo pri mleku, govejem in perutninskem mesu, v zadnjih nekaj letih tudi pri koruzi za zrnje. Nivo samooskrbe je pri večini rastlinskih proizvodov nižja, pri čemer se medletna nihanja pojavljajo predvsem zaradi vremenskih razmer. Dolgoročno se zvišuje le stopnja samooskrbe z nekaterimi žiti (ječmen, rž in koruza za zrnje), medtem ko stopnja samooskrbe s pšenico rahlo pada (Bele in Telič 2024).

Nekatere novejšje raziskave nakazujejo na nekakšno viličenje smeri sprememb obdelovalnih zemljišč v Sloveniji: te pogosto prehajajo v zemljišča v zaraščanju ali v pozidana in sorodna zemljišča (Žiberna 2019; Žiberna 2020; Žiberna in Konečnik Kotnik 2020, Žiberna 2021; Žiberna in Ivajnsič 2022; Žiberna et. al. 2023; Žiberna 2024). Če spremembe obdelovalnih zemljišč v zemljišča v zaraščanju z vidika biodiverzitete še lahko osmislimo (Geister 2025), so zaskrbljujoče spremembe obdelovalnih zemljišč v pozidana zemljišča, do katerih pogosto prihaja zaradi suburbanizacije (Žiberna 2021, Žiberna 2024).

V zvezi z varovanjem kmetijskih zemljišč v Sloveniji velja omeniti vsaj dve pravni podlagi. Zakon o kmetijskih zemljiščih (UL RS 71 2011) pri umeščanju objektov v prostor predvideva, da se ti čim bolj izogibajo najboljšim kmetijskim zemljiščem, kljub vsemu se ne moremo izogniti umeščanju objektov v prostor (na primer infrastrukturni objekti, prostorske ureditve v javnem interesu ipd.). Druga pravna podlaga je leta 2016 sprejeta Uredba o območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane, ki so strateškega pomena za državo (UL RS 71 2016). Uredba določa območja za kmetijstvo in pridelavo hrane, ki so strateškega pomena za Slovenijo zaradi pridelovalnega potenciala kmetijskih zemljišč, njihovega obsega, zaokroženosti, zagotavljanja pridelave hrane ali celovitega razvoja podeželja in pokrajine. Analize sprememb obdelovalnih površin v Sloveniji žal kažejo, da se neugodni procesi še vedno nadaljujejo (Žiberna in Konečnik Kotnik 2020). Naša analiza se ukvarja prav z najnovejšimi procesi sprememb na najkakovostnejših obdelovalnih površinah v Sloveniji po sprejetju obeh pravnih podlag.

2 Metodologija

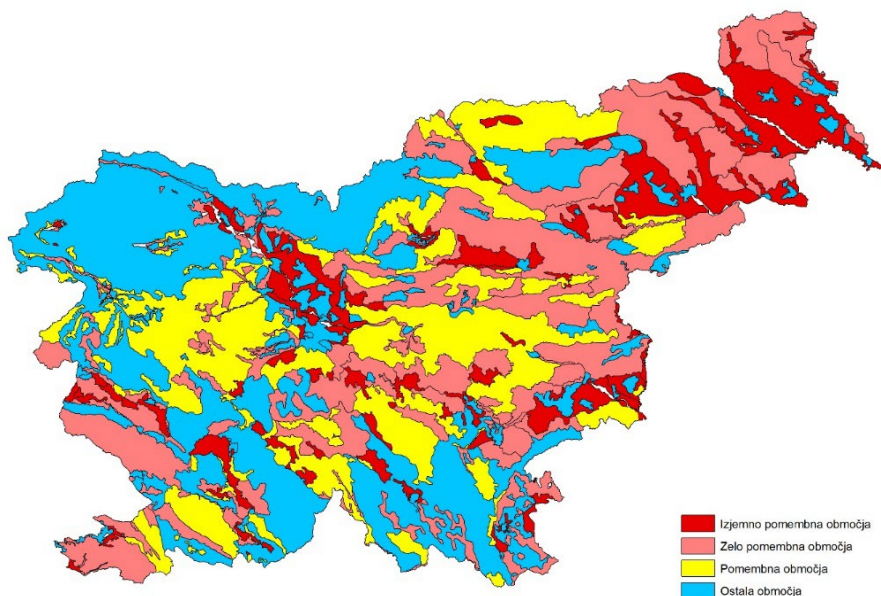
Uredba o območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane, ki so strateškega pomena za Republiko Slovenijo (UL 71 2016), določa območja za kmetijstvo in pridelavo hrane, ki so strateškega pomena za Republiko Slovenijo zaradi pridelovalnega potenciala kmetijskih zemljišč, njihovega obsega, zaokroženosti, zagotavljanja pridelave hrane ali celovitega razvoja podeželja in pokrajine. Strateška območja za kmetijstvo in pridelavo hrane se po uredbi delijo na 4 tipe, in sicer od bolj do manj pomembnih:

- izjemno pomembna območja za kmetijstvo in pridelavo hrane,
- zelo pomembna območja za kmetijstvo in pridelavo hrane,
- pomembna območja za kmetijstvo in pridelavo hrane in
- ostala območja za kmetijstvo in pridelavo hrane.

Osredotočili smo se predvsem na izjemno pomembna območja za kmetijstvo in pridelavo hrane (v nadaljevanju IPO). Ta so značilna predvsem za ravninska območja sklenjenih kmetijskih površin, rahlo valovita ravninska območja na prehodu iz ravnine v gričevnato oziroma hribovito zaledje ter zaokrožena območja kmetijskih površin na rečnih terasah, obrobjih kotlin, podoljih, kraških poljih, uvalah. Zaradi velikih sklenjenih kmetijskih površin v ravnini so območja izjemno primerna za pridelavo poljščin ter omogočajo najširši izbor kmetijskih tehnologij in ekonomsko učinkovito kmetijstvo. Izjemno pomembna območja se delijo na naslednje podtipe: veliki ravninski kompleksi A, veliki ravninski kompleksi B, veliki ravninski kompleksi C in širše izravnave.

Območja velikih ravninskih kompleksov A so tista, za katera so značilna izrazito ravninska območja sklenjenih kmetijskih površin velikega obsega, ki so hkrati tudi območja največje zgoščitve poselitve, največjih razvojnih pritiskov in omejitev zaradi varovanja vodnih virov. Tradicionalna kulturna pokrajina je na teh območjih v veliki meri razvrednotena zaradi urbanizacije, linijske infrastrukture in agrarnih operacij. Ta območja v Sloveniji so zlasti Sorško polje, Kranjsko-Šenčursko polje, Bistriška ravnina, Ljubljansko polje, Vipavska dolina, Šentjernejsko polje, vzdolž spodnjega toka Kolpe, Krško-Brežiško polje, vzdolž Obsoteljske ravnice, osrednji del Savinjske doline – Celjska kotlina, Dravsko polje, Ptujsko polje, Apaško polje, Mursko polje, Ravensko, Dolinsko.

Območja velikih ravninskih kompleksov B so tista, za katera so značilna rahlo valovita ravninska območja na prehodu iz ravnine (velikih ravninskih kompleksov A) v gričevnato oziroma hribovito zaledje z nekoliko bolj razpršenim poselitvenim vzorcem, drobnejšo parcelno strukturo in večjim deležem gozdnih zaplat ter živčne vegetacije. Ta območja v Sloveniji so zlasti S del Vipavske doline, območje na prehodu Krško-Brežiškega polja v Bizeljsko gričevje.

Slika 1: Tipizacija območij za kmetijstvo in pridelavo hrane, ki so strateškega pomena za Republiko Slovenijo.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

Območja velikih ravninskih kompleksov C so tista, za katera so značilna ravninska območja Primorja, ki so sicer po obsegu manjša kot ostali ravninski kompleksi, vendar lokalno pomembna, saj so to edina večja ravninska območja v Slovenski Istri. Ta območja v Sloveniji so Bonifika, spodnja dolina Rižane, Vanganelško polje in spodnja dolina Dragonje. Območja širših izravnjav so tista, za katera so značilna večja zaokrožena območja kmetijskih površin na rečnih terasah, obrobjih kotlin, podoljih, kraških poljih in uvalah. Osrednji ali robni prostor izravnave praviloma označuje pomembnejše poselitveno središče oziroma urbano prometni koridor. Sklenjenost kmetijskih površin na teh območjih je velika. Za območja je značilen preplet ohranjene kulturne pokrajine in razvrednotenih območij zaradi (razpršene)

urbanizacije in linijske infrastrukture. Ta območja v Sloveniji so zlasti Brezjansko polje, rečne terase Save, Postojnska kotlina, Košanska dolina, Loška dolina, Grosupeljska kotlina, Ribniška dolina, Mirnska dolina, Slovenjgraška kotlina, dolina Drete, Konjiško polje, terase zgornjega toka Drave, dolina Ledave (UL 71 2016). Georeferencirani podatki o strateških območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane so v vektorskem (shp) formatu na voljo na spletni strani MKGP (Medmrežje 1).

Drugi vir prostorskih podatkov so podatki o rabi tal, ki jih Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP) letno objavlja v georeferenciranem (shp) vektorskem formatu (Medmrežje 1). Po metodologiji MKGP so kategorije rabe tal razvrščene v 26 kategorij. Zaradi večje preglednosti smo z združevanjem podatkov (Žiberna, 2013) ustvarili enajst kategorij rabe tal: njive in vrtovi, vinogradi, sadovnjaki, ostali trajni nasadi, travniki, zemljišča v zaraščanju, mešana raba zemljišč, pozidana in sorodna zemljišča, gozd, ostalo in vodne površine. Pri tem je potrebno biti kritičen do vira podatkov. Po metodi Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano se v kategoriji »pozidana in sorodna zemljišča« namreč ne nahajajo zgolj resnično pozidane površine (npr. stavbe, cestne površine, parkirišča ipd.), a tudi njim pripadajoča funkcionalna zemljišča, ki ne predstavljajo nujno klasične pozidane površine. V tem smislu je za potrebe naše analize ta vir podatkov lahko problematičen oz. ni verodostojen v želeni meri, kljub temu pa nakazuje splošno stanje in procese. Med obdelovalna zemljišča smo po Vrišerjevi metodologiji (Vrišer, 1995, 45; Vrišer, 1998, 366) uvrstili njive in vrtove, vinograde, sadovnjake in ostale trajne nasade.

Vektorske podatke smo zaradi lažjih prostorskih analiz v GIS okolju pretvorili v rastrske z velikostjo slikovne točke 5 m x 5 m. V nadaljevanju smo filtrirali podatke o rabi tal na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane (IPO) ter analizirali trenutno stanje ter dinamiko sprememb rabe tal na IPO po letu 2000 s petletnimi časovnimi preseki. Posebej smo se osredotočili na procese spremembe rabe tal na IPO po letu 2016, ko bi Zakon o kmetijskih zemljiščih in Uredba o območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane, ki so strateškega pomena za Republiko Slovenijo, že morala kazati nekatere (pozitivne) rezultate.

Na koncu smo analizirali še smeri spremembe rabe tal na IPO, intenzivnost teh sprememb ter izračunali koeficient ekstenzifikacije, to je razmerja med zemljišči, na katerih je prišlo do spremembe iz obdelovalnih v neobdelovalna zemljišča in zemljišči z obratnim procesom.

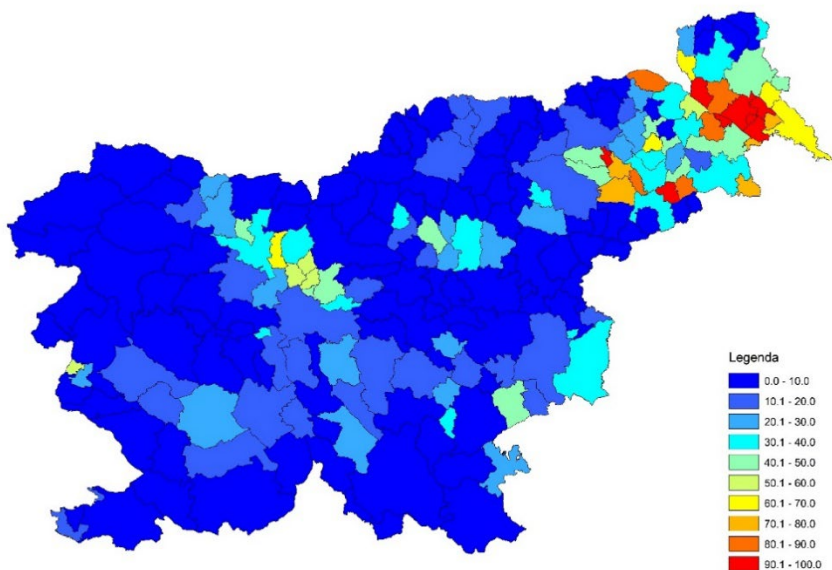
3 Spremembe rabe tal na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane v obdobju 2016-2025

3.1 Značilnosti izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane

Po uredbi o območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane, ki so strateškega pomena za Republiko Slovenijo, sodi 13,0 % površja Slovenije med izjemno pomembna območja, 31,1 % med zelo pomembna območja, 23,6 % med pomembna območja in 32,3 % med ostala območja za kmetijstvo in pridelavo hrane. Izjemno pomembna območja se nahajajo na območjih 152 slovenskih občin (71,7 % vseh občin v Sloveniji), pri čemer se površine in deleži izjemno pomembnih območij za kmetijstvo in pridelavo hrane po občinah spreminjajo. V absolutnem smislu se največ površin izjemno pomembnih območij za kmetijstvo in pridelavo hrane nahaja v občinah Brežice (9440,6 ha), Lendava (8281,4 ha), Postojna (6132,1 ha), Moravske Toplice (6090,1 ha), Kranj (5479,0 ha), Ormož (5344,2 ha) in Beltinci (5343,7 ha). Gre za občine, ki vsaj z določenim deležem površja ležijo na ravninah ob rekah na katerih se nahajajo za poljedelstvo kakovostne prsti in s primernimi podnebnimi potezami. V relativnem smislu so najvišji deleži izjemno pomembnih območij v občinah Odranci, Tišina, Veržej in Črenšovci (povsod 100,0 %), sledijo pa občine Markovci (99,6 %), Miklavž (96,6 %), Turnišče (96,6 %) in Beltinci (93,8 %). Občin, v katerih izjemno pomembna območja pokrivajo nad 80 % njihovega površja, je trinajst, nad 70 % 18 in nad 60 % 23. Po visokih deležih izjemno pomembnih območij izrazito izstopajo občine v SV Sloveniji, predvsem tiste na Murski in Dravski ravni (Slika 2).

3.2 Spremembe rabe tal na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane po občinah

Po sprejetju Zakona o kmetijskih zemljiščih leta 2011 in Uredbe o območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane, ki so strateškega pomena za državo leta 2016 (obe bi naj varovali kmetijska zemljišča), se trendi zmanjševanja obdelovalnih površin niso zaustavili. V obdobju 2016-2025 so se na izjemno pomembnih območjih njivske površine zmanjšale za 921,8 ha (ali za 0,3 odstotne točke (v nadaljevanju OT)), na zelo pomembnih območjih za 2620,2 ha (za 0,4 OT). Vse obdelovalne površine so se v tem obdobju na izjemno pomembnih območjih zmanjšale za 1006,4 ha (za 0,3 OT), na zelo pomembnih območjih pa za 4257,7 ha (za 0,7 OT).

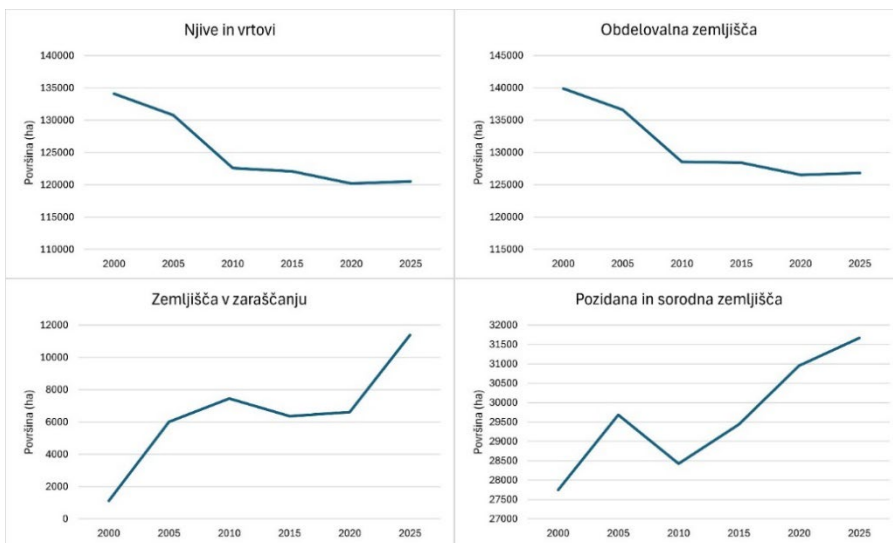

Slika 2: Deleži izjemno pomembnih območij za kmetijstvo in pridelavo hrane po občinah v Sloveniji.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

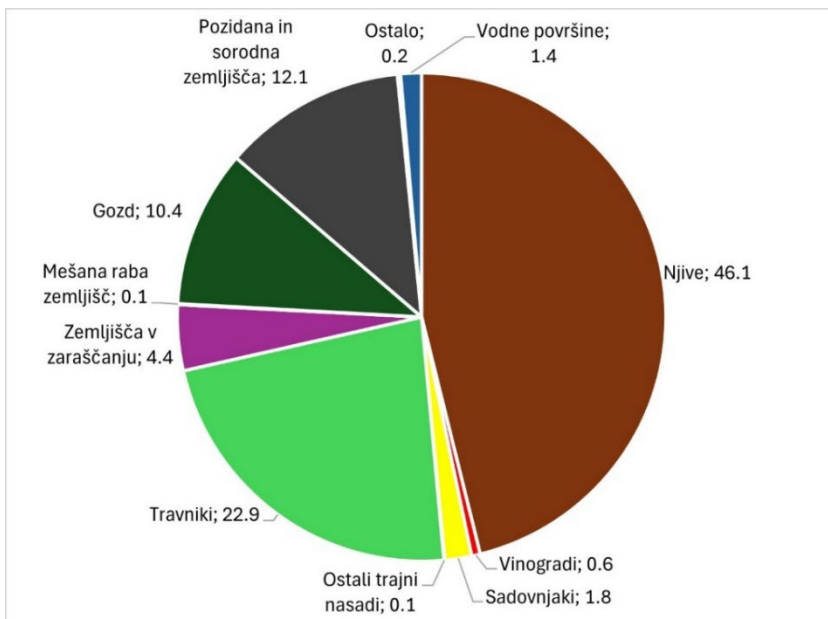
Kljub sprejetju dveh pravnih podlag smo po letu 2016 na najbolj kakovostnih zemljiščih torej izgubili skupaj 5264,1 ha, kar pomeni dinamiko 584,9 ha izgubljenih obdelovalnih zemljišč na leto. Časovna dinamika sprememb izbranih kategorij rabe tal na izjemno pomembnih območjih v nekoliko širšem časovnem oknu s petletnimi časovnimi prerezi je prikazana na Sliki 3. Pri tem lahko opazimo splošni trend upadanja obdelovalnih zemljišč, na drugi strani pa povečanje zemljišč v zaraščanju ter pozidanih in sorodnih zemljišč. Zaradi finančne krize in zmanjšanja investicij opažamo začasen upad naraščanja pozidanih in sorodnih zemljišč, a po koncu krize se širjenje pozidanih zemljišč na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo nadaljuje.

Leta 2025 so na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane še vedno prevladovali njive in vrtovi, ki so pokrivali 120557,1 ha (46,1 %) vseh površin. Manj je bilo vinogradov (1491,3 ha ali 0,6 %) in sadovnjakov (4623,9 ha ali 1,8 %). V deležu površja so njivam in vrtovom sledili travniki (59889,6 ha ali 17,0 %), pozidana in sorodna zemljišča (31666,0 ha ali 12,1 %), gozd (27227,7 ha ali 10,4 %) in zemljišča v zaraščanju (11382,2 ha ali 4,4 %) (Slika 4).

Slika 3: Spremembe izbranih kategorij rabe tal na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane v obdobju 2000-2025.

Vir: lasten (Medmrežje 1).

Slika 4: Struktura rabe tal na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane leta 2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

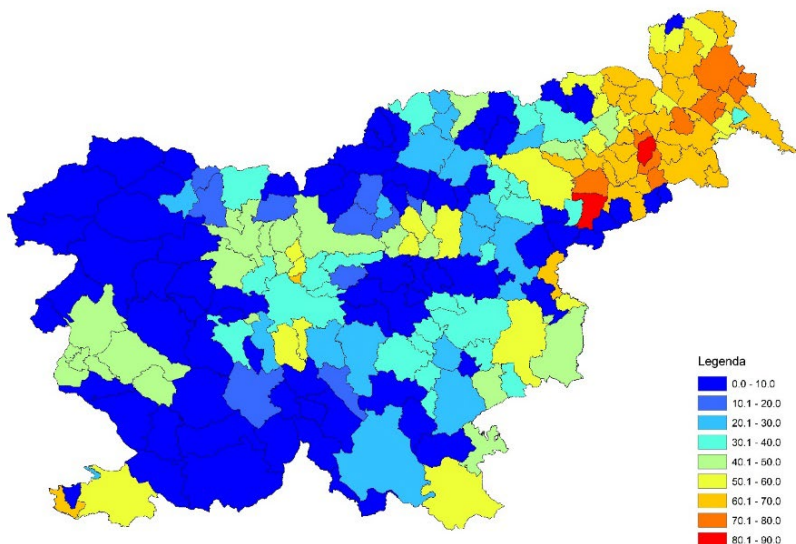
Delež obdelovalnih zemljišč na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane je daleč najvišji v SV Sloveniji, predvsem v občinah Majšperk (83,2 %), Juršinci (81,1 %), Kidričevo (78,6 %), Dobrovnik (75,9 %), Sveti Andraž v Slovenskih goricah (75,2 %) in Beltinci (72,7 %). Kot zanimivost naj omenimo, da so v enajstih občinah, v katerih se nahajajo izjemno pomembna območja, deleži obdelovalnih površin nižji od 10 % (Slika 5).

Pri prostorski razporeditvi občin z visokim deležem zemljišč v zaraščanju na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane bi težko našli kak prostorski vzorec. Občine z najvišjim deležem zemljišč v zaraščanju na IPO v letu 2025 so Podlehnik (40,0 %), Gorje (25,0 %), Velika Polana (15,1 %), Šempeter-Vrtojba (14,0 %), Gornji Petrovci (11,0 %), Ankaran (10,3 %) in Ilirska Bistrica (10,1 %) (Slika 6).

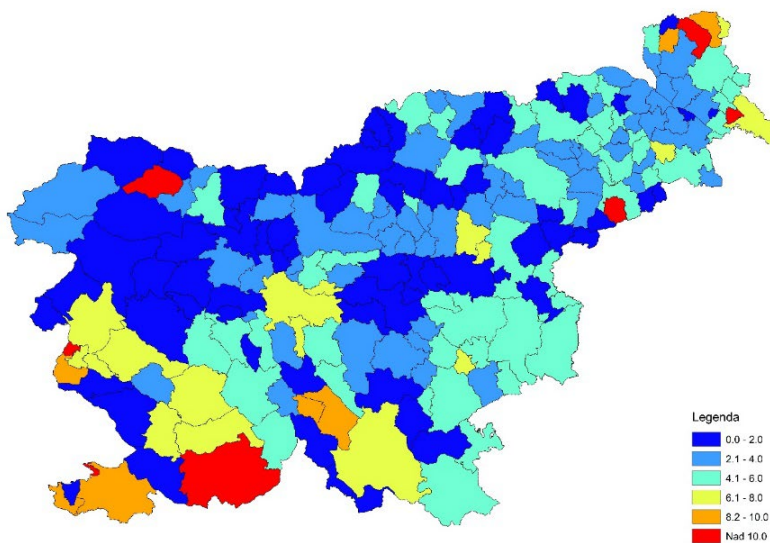
Največ pozidanih in sorodnih površin na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane je bilo leta 2025 v občini Brežice (1289,0 ha ali 13,7 % vseh izjemno pomembnih območjih v občini). Velika vrednost pozidanih površin na IPO je posledica širitve Term Čatež proti J (Slika 7) in podaljšanja letališke piste v Cerkljah ob Krki. Izstopala je tudi Mestna občina Ljubljana, v kateri je bilo leta 2025 okoli 1110,3 ha pozidanih in sorodnih površin na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane, kar pa je skupaj predstavljalo le 1,1 % vseh površin na izjemno pomembnih območjih.

Po deležu pozidanih in sorodnih zemljišč z 79,5 % sicer močno izstopa občina Šmarje pri Jelšah, a je pri interpretaciji tega podatka potrebno biti previden. V absolutnem smislu gre namreč le za 9,1 ha površin, ki pokriva le 0,1 % občine. Pri občini Logatec je nekoliko drugače, kjer pozidane in sorodne površine na skupaj 1020,9 ha pokrivajo 38,2 % izjemno pomembnih območij za kmetijstvo in pridelavo hrane. Slika 8 nakazuje na to, da so deleži pozidanih in sorodnih površin na izjemno pomembnih območjih višji v suburbanih območjih Ljubljane, Maribora in Celja, v bolj sklenjenem obsegu izstopajo še občine v dolini Voglajne in na Kozjanskem.

V nadaljevanju bomo predstavili spremembe izbranih kategorij rabe tal na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane po letu 2016, torej v obdobju, ko sta že stopili v veljavo obe pravni podlagi o varovanju kmetijskih zemljišč: Zakon o kmetijskih zemljiščih (2011) in Uredba o območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane, ki so strateškega pomena za državo (2016).

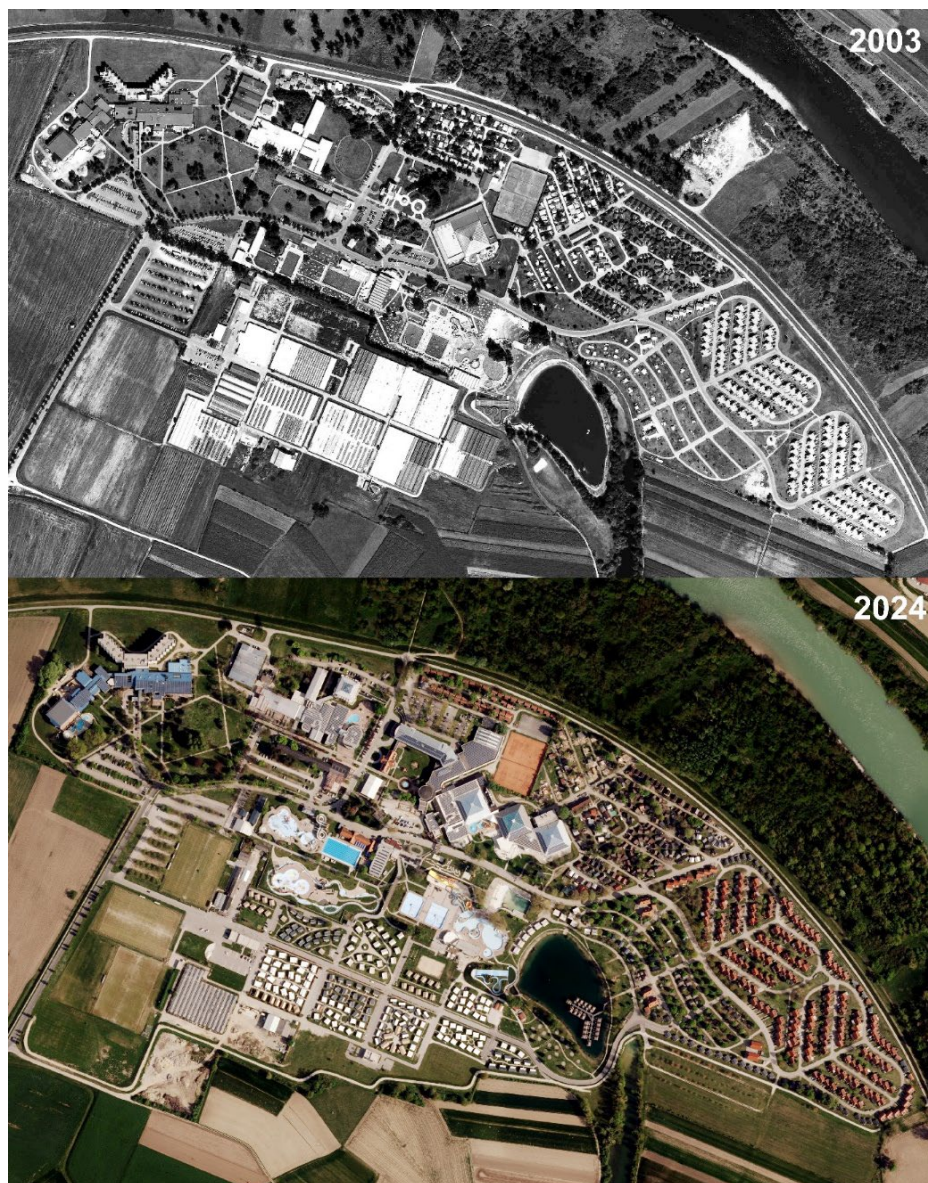

Slika 5: Delež obdelovalnih zemljišč na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane po občinah leta 2025.

Slika 6: Deleži zemljišč v zaraščanju na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane leta 2025.

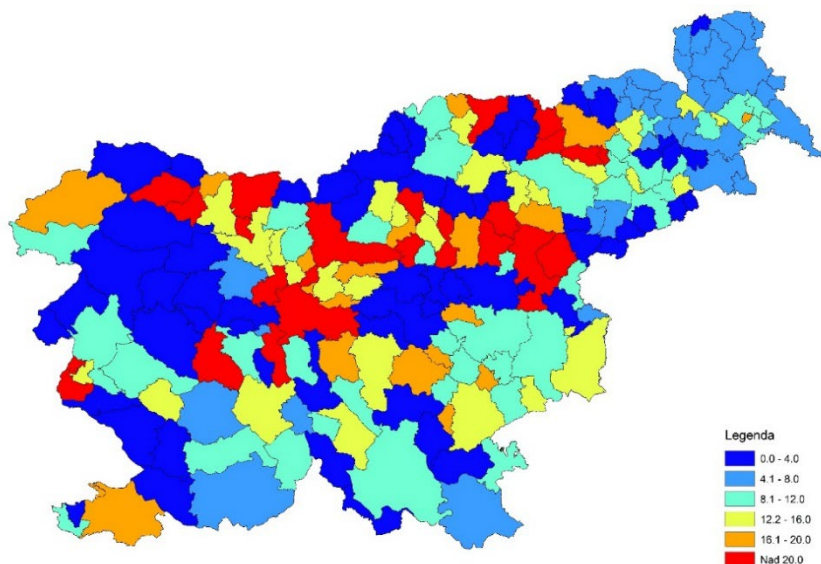
Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

Slika 7: Primer širjenja pozidanih in sorodnih zemljišč na izjemno pomembna območja za kmetijstvo in pridelavo hrane v Termah Čatež.

Vir: Medmrežje 2, 2025.

Leta 2003 (zgoraj) so se J od turistične infrastrukture Term Čatež nahajale deloma z mrežo zaščitene površine, deloma pa rastlinjaki. Do leta 2024 (spodaj) se je na te površine razširilo naselje turističnih hišic.

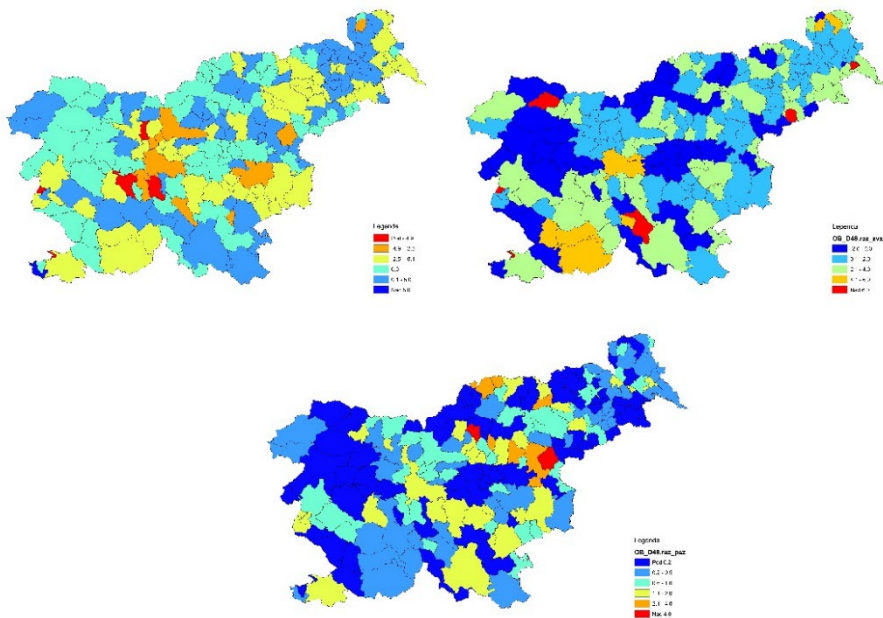
Slika 8: Deleži pozidanih in sorodnih zemljišč na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane leta 2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

Obema pravnima podlagama navkljub je v obdobju 2016-2025 prihajalo do sprememb rabe tal na izjemno pomembnih območjih, ki so za ohranjanje kmetijskih zemljišč in večanje samooskrbe neugodne. Naj spomnimo, da so se v obdobju 2016-2025 obdelovalna zemljišča na izjemno pomembnih območjih zmanjšala za 1006,4 ha (za 0,3 OT). Če zajamemo še zelo pomembna območja, so se le-ta zmanjšala za 5264,1 ha (za 1 OT). Obdelovalna zemljišča so se med leti 2016 in 2025 najbolj zmanjšala na območju občine Ig (za 149,2 ha ali za 11,6 OT) in Ljubljana (za 144,7 ha ali za 3,1 OT). V obeh občinah gre zmanjšanje v določeni meri pripisati umiku obdelovalnih zemljišč na območju Nature 2000 na Ljubljanskem barju. V Lendavi so se obdelovalna zemljišča na IPO zmanjšala za 144,2 ha ali za 0,55 OT), kar je posledica zatavljanja in ogozdovanja med Muro in Ledavo v vzhodnem delu občine. V občini Šenčur so se obdelovalna zemljišča na IPO zmanjšala za 130,1 ha (za 5,0 OT), in sicer v veliki meri na račun pozidanih zemljišč med avtocesto in staro vpadnico v Kranj, ki so danes namenjena storitveni dejavnostim. Podoben proces zaznamo v občini Ankaran, kjer so se obdelovalna zemljišča na IPO umaknila pozidanim zemljiščem v povezavi z Luko Koper in s tem zmanjšala kar za 18,5 OT. Obdelovalna zemljišča so se ponekod na IPO povečala. Pri tem najbolj izstopa

občina Postojna (povečanje za 107,2 ha), Slovenj Gradec (za 45,1 ha), Bled (za 39,3 ha), Puconci (za 37,1 ha), Gornja Radgona (za 35,5 ha), Metlika (za 34,3 ha) in Križevci (za 33 ha).

Zemljišča v zaraščanju so se na IPO v Sloveniji v obravnavanem obdobju skupaj povečala za 5404,8 ha ali za 2,1 OT. V absolutnem smislu so se zemljišča v zaraščanju najizraziteje povečala v občinah Postojna (za 239,2 ha), Lendava (za 231,8 ha), Ribnica (za 219,5 ha) in Ljubljana (za 189,6 ha). Zanimivo je, da do zmanjšanja zemljišč v zaraščanju na IPO ni prišlo v nobeni občini. V relativnem smislu so največje povečanje beležile občine Podlehnik (za 40 OT), Šempeter-Vrtojba (za 11,2 OT), Gorje (za 10,3 OT) in Ankaran (za 7,7 OT).

Slika 9: Spremembe izbranih kategorij rabe tal na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane v obdobju 2016-2025 po občinah v odstotnih točkah.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

Pozidana in sorodna zemljišča so se na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane v obdobju 2016-2025 povečala za 1575,9 ha (za 0,6 OT). Če k izjemno pomembnim območjem dodamo še zelo pomembna območja, gre za povečanje za skupaj 3538,6 ha ali za 0,9 OT. V absolutnem smislu so se pozidana in

sorodna zemljišča najizraziteje povečala na območju občine Kidričevo (za 60,9 ha; deloma na račun nove vpadnice v industrijsko cono in nove obvoznice), Žalec (za 57,2 ha; v največji meri na račun novega logističnega centra in drugih storitvenih dejavnosti ob izvoznici z avtoceste), Krško (za 51,6 ha; nova betonarna in center za ravnaje z odpadki ter novi objekti ob izvozu z avtoceste v Veliki Vasi pri Krškem), Ljubljana (za 49,8 ha), Celje (za 46,4 ha) in Brežice (38,2 ha). V relativnem smislu je največje povečanje pozidanih in sorodnih zemljišč zaznati v občinah Mozirje (za 8,7 OT), Šmarje pri Jelšah (za 4,2 OT), Šentjur (za 3,5 OT), Dravograd (za 2,3 OT), Ruše (za 2,3 OT) in Muta (za 2,3 OT).

3.3 Smeri sprememb rabe tal na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane po občinah

V dosedanji razpravi smo se ukvarjali zgolj s spremembami posameznih kategorij rabe tal na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane in njihovimi prostorskimi značilnostmi. V nadaljevanju bomo predstavili tipične smeri sprememb rabe tal, pri čemer se bomo osredotočili predvsem na smeri sprememb obdelovalnih zemljišč.

Obdelovalna zemljišča so leta 2025 na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane pokrivala skupaj 126816,7 ha površin, kar je predstavljalo 48,5 % vseh izjemno pomembnih območij, pri čemer je velika večina pripadala njivam (120557,1 ha ali 46,1 % vseh površin izjemno pomembnih območij). Smeri spremembe njiv torej predstavljajo glavnino sprememb obdelovalnih površin na izjemno pomembnih območjih. Zelo povedno je, da so njive na izjemno pomembnih območjih v obdobju 2016-2025 prehajala v travnike (na 6114 ha), v zemljišča v zaraščanju (na 613 ha) in v pozidana in sorodna zemljišča (na 525,5 ha). Del njiv je prehajal tudi v sadovnjake (na 366,7 ha). Med ostalimi smermi sprememb obdelovalnih površin bi izpostavili spremembe sadovnjakov v travnike (na 489,5 ha), sadovnjakov v njive (na 269,2 ha), sadovnjakov v pozidana in sorodna zemljišča (na 265,8 ha), sadovnjakov v zemljišča v zaraščanju (na 178,2 ha) in vinogradov v travnike (na 161,4 ha). Pogoste spremembe rabe tal na izjemno pomembnih območjih so še prehodi travnikov v njive (na 5596,3 ha), gozdov v zemljišča v zaraščanju (4204,8 ha), travnikov zemljišča v zaraščanju (2127,1 ha) in travnikov v pozidana in sorodna zemljišča (1265,3 ha).

Slika 10: Spremembe rabe tal na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane v občini Hoče-Slivnica.

Vir: Medmrežje 2, 2025.

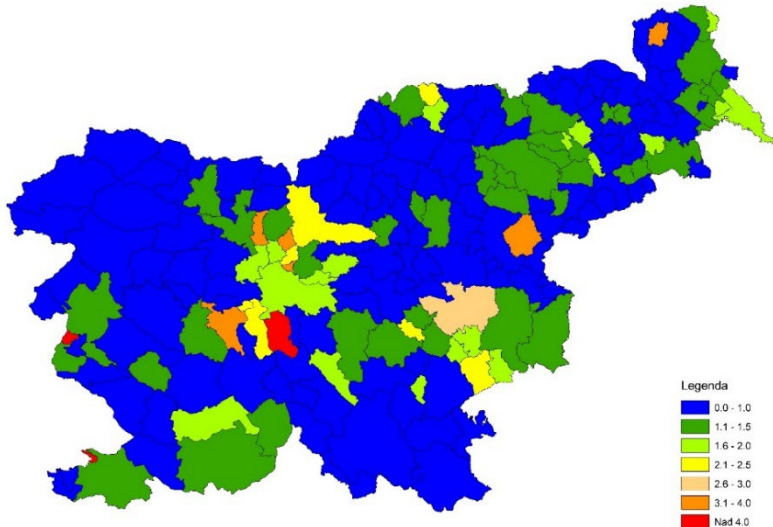
Slika kaže tri primere človekovih posegov na najbolj kakovostna obdelovalna zemljišča: širitev avtocestnega razcepa Slivnica in izgradnja kraka avtoceste proti Gruškovju, širitev gramoznice (v zgornjem delu slike) in izgradnja lakirnice podjetja Magna, slednja naj bi po prvotnih načrtih ustvarila 400 novih delovnih mest, povzročila je sicer izgubo 8 ha površin na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane. Zaradi krize v avtomobilski industriji proizvodnja nikoli ni stekla v načrtovani meri, danes pa je popolnoma zaustavljena.

V nadaljevanju bomo obrnili perspektivo in predstavili glavne izvore novonastalih kategorij rabe tal na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane. Novonastale njive na IPO v obdobju 2016-2025 so nastale predvsem na nekdanjih travnikih (5596,3 ha), zemljiščih v zaraščanju (425,9 ha) in mešani rabi tal (336 ha). 107,3 ha novonastalih vinogradov je izhajalo iz travnikov, 74,1 ha jih je nastalo iz njiv. Novonastali sadovnjaki so se pojavili na nekdanjih travnikih (647,5 ha), njivah (366,7 ha) in zemljiščih v zaraščanju (69 ha). Novonastali travniki so se pojavili na nekdanjih njivah (6114 ha), zemljiščih v zaraščanju (911,8 ha) in gozdovih (555,6 ha). Novonastala zemljišča v zaraščanju na IPO imajo svoj izvor predvsem v nekdanjih gozdovih (4204,8 ha), travnikih (2127,1 ha in njivah (613,4 ha)). Novonastala pozidana in sorodna zemljišča so se pojavila na nekdanjih travnikih (1265,3 ha), njivah (525,5 ha) in zemljiščih v zaraščanju (413,1 ha).

Da bi spremembe obdelovalnih površin prikazali še bolj nazorno, smo na nivoju občin izračunali koeficient ekstenzifikacije (glej poglavje o metodologiji) (Slika 11). Koeficienti ekstenzifikacije višji od 1 nam povedo, da prevladujejo spremembe obdelovalnih zemljišč v neobdelovalna, koeficienti nižji od 1 sicer nakazujejo na prevlado obratnega procesa. Med 152 vseh občin v Sloveniji, na katerih se pojavljajo izjemno pomembna območja za kmetijstvo in pridelavo hrane, jih ima 79 ali 52 % koeficient ekstenzifikacije višji od 1. Občine s koeficientom ekstenzifikacije nižjim od 1 so pretežno hribovite občine, v katerih prevladujejo gozdne površine in v katerih je zaradi nižje gostote poselitve intenzivnost sprememb rabe tal manjša. Med temi občinami najdemo tudi tiste v gričevju (npr. Slovenske gorice, Goričko, Haloze) in na ravnini (Spodnje Mursko polje, Središko polje, del Murske ravni, Apaško polje), kar nakazuje na ustrezen odnos do obdelovalnih površin, čeprav bi za dokončno potrditev te teze morali upoštevati tudi intenzivnost obdelovanja (uporabo mineralnih gnojil in fitofarmaceutskih sredstev, velikost sklenjenih obdelovalnih površin in s tem povezano zmanjšano biodiverzitetu ipd.).

Najvišje koeficiente ekstenzifikacije na IPO v obdobju 2016-2025 beležita občini Ankaran (7,67) in Šempeter-Vrtojba (6,09). Omenili smo že, da je del vzroka za spremembe v občini Ankaran širjenje Luke Koper. V občini Šempeter-Vrtojba je šlo predvsem za zmanjšanje vinogradniških površin (za 102,9 ha ali za 13 OT) in njiv (za 9,21 ha ali za 1,2 OT). Z visokimi koeficienti ekstenzifikacije izstopajo tudi občine v suburbani coni Ljubljane (Ig 4,75, Vrhnika 3,57) in na Savski ravni (Šenčur 3,45, Komenda 3,23). Pri tem smo že opozorili, da kaže spremembe obdelovalnih površin na Ljubljanskem barju vsaj do določene mere povezati z območjem Nature

2000. Višji koeficienti ekstenzifikacije so tudi v občinah v vzhodnem Prekmurju, na Ptujskem in Dravskem polju, med Krško-Brežiškim poljem in Grosupljem, v Z delu Vipavske doline, Ilirskobistriški kotlini in v občini Koper. Najnižje koeficiente ekstenzifikacije beležijo občine Šentilj (0,20), Juršinci (0,27), in Majšperk (0,32).

Slika 11: Koeficient ekstenzifikacije na izjemno pomembnih območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane po občinah v obdobju 2016-2025.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

Povzamemo lahko, da se kljub sprejetim in zavezujočim pravnim podlagam in splošno sprejetemu deklarativnemu zavzemanju za večanje obdelovalnih površin v imenu višje samooskrbnosti z zdravo hrano in prehranske neodvisnosti, procesi nadaljujejo v nasprotni smeri in to na zemljiščih, ki so prepoznana kot izjemna in ki bi jih morali varovati. Skrbi predvsem širjenje pozidanih zemljišč v okolici večjih mest in na ravninah, kjer so reliefni in praviloma tudi pedogeografski pogoji za pridelavo hrane najugodnejši.

4 Sklep

Slovenija sodi med države v EU z neugodnim razmerjem med obdelovalnimi površinami in številom prebivalstva. Naravni pogoji so zaradi neugodnih reliefnih razmer težji, vseeno premoremo tudi nekaj ravninskih območij z ugodnimi

pedogeografskimi značilnostmi. Slovenija je neto uvoznica hrane. Pri večini kmetijskih produktov smo nesamooskrbni, kar v zaostrenih geopolitičnih razmerah in v času ko pomen zdrave, doma pridelane hrane z manjšim okoljskim odtisom vsaj deklarativno pridobiva na teži, ni ugodno. V Sloveniji smo z nekaterimi pravnimi podlagami (Zakon o kmetijskih zemljiščih, Uredba o območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane, ki so strateškega pomena za državo) skušali ustaviti in obrniti neugodne trende zmanjševanja obdelovalnih površin. Žal smo pri teh poskusih relativno neuspešni. Obdelovalne površine so se v Sloveniji po sprejetju Uredbe o območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane, ki so strateškega pomena za državo zmanjšale za 6878,5 ha, od tega na izjemno pomembnih območjih za 1006,4 ha, na zelo pomembnih območjih kar za 4257,7 ha. Zmanjšanje obdelovalnih površin na izjemno pomembnih območjih je posledica sprememb v travnike, zemljišča v zaraščanju in pozidana in sorodna zemljišča. Dejanski procesi gredo torej v povsem nasprotno smer od želene in nas v splošnem ne navdajajo z optimizmom oziroma puščajo vtis, da so bili dosedanja poskusi ohranjanja obdelovalnih zemljišč pri odločevalcih o posegih v prostor bolj deklarativni in neiskreni. Neustrezne, pravzaprav že konfliktne posege v prostor v smislu pojavljanja neprimernih oblik rabe tal, opazamo tudi na poplavnih in zelo strmih območjih. Če je v preteklosti veljalo, da so ljudje dejavnosti v prostoru skušali usmerjati v smislu dopolnjevanja različnih dejavnosti in produktov, ki so jih ljudje pridobivali, imamo danes občutek, da trenutno ravnanje s prostorom (pre)pogosto povzroča nove konflikte, namesto, da bi le-te reševali. Zaradi naših vrednot so posegi v prostor v Sloveniji često del problema, ne pa reševanje le-teh.

Viri in literatura

- Bele, S., Telič, V. (2024): Kazalci okolja v Sloveniji. Stopnja samooskrbe s hrano. ARSO. Ljubljana.
- European Commission. (2023): Commission staff working document. Drivers of food security. Brussels.
- FAO. (2003): Trade reforms and food security, Conceptualizing the Linkages, Chapter 2. Food security: concepts and measurement. Rim.
- Geister, I. (2025): Soočnje z naravo. Eseji o divjini in kulturi. Umco. Ljubljana.
- Kladnik, D. (1999): Leksikon geografije podeželja. Inštitut za geografijo. Ljubljana.
- MKGP. (2023): Poročilo o uresničevanju samooskrbe in rabi kmetijskih zemljišč. Ljubljana.
- Perpar, A., Kovačič, M., (2006): Prostorski vidiki razvoja kmetij, Dela 25, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta. Univerza v Ljubljani. Ljubljana.
- Uredba o območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane, ki so strateškega pomena za Republiko Slovenijo. Uradni list RS. Št. 71. 15.11.2016. Ljubljana.
- Vrišer, I. (1995). Agrarna geografija. Filozofska fakulteta. Univerza v Ljubljani. Ljubljana.
- Vrišer, I. (1998). Gospodarska geografija. V: Geografija Slovenije. Slovenska Matica. Ljubljana.

- Woods, M. (2013): Rural Geography. Processes, Responses and Experiences in Rural Restructuring. Sage. Los Angeles.
- Zakon o kmetijskih zemljiščih. Uradni list RS. Št. 71. 9.9.2011. Ljubljana.
- Žiberna, I. (2019): Spreminjanje rabe tal v Halozah v obdobju 2000-2015. V: Drozg, V. (ur.), idr. Kulturna pokrajina Haloz. 1. izd. Maribor: Univerzitetna založba Univerze, 2019. Str. 105-128.
- Žiberna, I. (2020): Spremembe rabe tal na območju pomurske statistične regije. Revija za geografijo. [Tiskana izd.]. 2020, 15, [št.] 1, str. 125-139.
- Žiberna, I., Konečnik Kotnik, E. (2020): Spremembe rabe tal v Sloveniji med letoma 2000 in 2020 = Changes in land use in Slovenia between 2000 and 2020. Geografija v šoli. 2020, letn. 28, št. 3, str. 6-17.
- Žiberna, I. (2021): Land use changes in the Osrednjeslovenska statistical region between 2000 and 2020. Geographical review. 2021, no. 45, str. 35-44.
- Žiberna, I., Ivajnsič, D. (2022): Spremembe rabe tal po mezoregijah v Sloveniji v obdobju 2000-2022. Revija za geografijo. [Tiskana izd.]. 2022, 17, [št.] 2, str. 37-54.
- Žiberna, I., Ivajnsič, D., Konečnik Kotnik, E. (2023): Spremembe pozidanih in sorodnih površin v Sloveniji. Revija za geografijo. [Tiskana izd.]. 2023, 18, [št.] 2, str. 81-104.
- Žiberna, I. (2024): Raba tal v Slovenskih goricah v obdobju 2000-2024. Časopis za zgodovino in narodopisje. [Tiskana izd.]. 2024, letn. 95 = n. v. 60, zv. 1, str. 55-83.
- Medmrežje 1: <https://rkg.gov.si/vstop/> (14.8.2025)
- Medmrežje 2: <https://ipi.eprstor.gov.si/jv/?map=jgp> (20.8.2025)

Povzetek

Slovenija sodi med države v EU z neugodnim razmerjem med obdelovalnimi površinami in številom prebivalstva. Res je, da so naravni pogoji zaradi neugodnih reliefnih razmer težji, vseeno premoremo tudi nekaj ravninskih območij z ugodnimi pedogeografskimi značilnostmi. Slovenija je neto uvoznica hrane. Pri večini kmetijskih produktov smo nesamooskrbni, kar v zaostrenih geopolitičnih razmerah in v času ko pomen zdrave, doma pridelane hrane z manjšim okoljskim odtisom vsaj deklarativno pridobiva na teži, ni ugodno. Pri našem delu smo se naslonili predvsem na dva vira prostorskih podatkov. Uredba o območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane, ki so strateškega pomena za Republiko Slovenijo (UL 71 2016), določa območja za kmetijstvo in pridelavo hrane, ki so strateškega pomena za Republiko Slovenijo zaradi pridelovalnega potenciala kmetijskih zemljišč, njihovega obsega, zaokroženosti, zagotavljanja pridelave hrane ali celovitega razvoja podeželja in pokrajine. Strateška območja za kmetijstvo in pridelavo hrane se delijo na štiri tipe: izjemno pomembna območja za kmetijstvo in pridelavo hrane, zelo pomembna območja za kmetijstvo in pridelavo hrane, pomembna območja za kmetijstvo in pridelavo hrane in ostala območja za kmetijstvo in pridelavo hrane. V naši analizi smo se osredotočili predvsem na izjemno pomembna območja za kmetijstvo in pridelavo hrane (v nadaljevanju IPO). Ta so značilna ravninska območja sklenjenih kmetijskih površin, rahlo valovita ravninska območja na prehodu iz ravnine v gričevnato oziroma hribovito zaledje ter zaokrožena območja kmetijskih površin na rečnih terasah, obrobjih kotlin, podoljih, kraških poljih, uvalah. Zaradi velikih sklenjenih kmetijskih površin v ravnini so območja izjemno primerna za pridelavo poljščin ter omogočajo najširši izbor kmetijskih tehnologij in ekonomsko učinkovito kmetijstvo. Drugi vir prostorskih podatkov so ti o rabi tal, ki jih Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano letno objavlja v georeferenciranem vektorskem formatu. Po tej metodologiji so kategorije rabe tal razvrščene v 26 kategorij. Z združevanjem razredov zaradi večje preglednosti smo ustvarili enajst kategorij rabe tal: njive in vrtovi, vinogradi, sadovnjaki, ostali trajni nasadi, travniki, zemljišča v zaraščanju, mešana raba zemljišč, pozidana in sorodna zemljišča, gozd, ostalo in vodne površine. Med obdelovalna zemljišča smo po Vršerjevi uvrstili njive in vrtove, vinograde, sadovnjake in ostale trajne nasade. V Sloveniji smo z nekaterimi pravnimi podlagami skušali ustaviti in obrniti neugodne trende zmanjševanja obdelovalnih površin. Pri teh poskusih smo žal relativno neuspešni. Obdelovalne površine so se v Sloveniji po sprejetju Uredbe o območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane, ki so strateškega pomena za državo, zmanjšale za 6878,5 ha, od tega na izjemno pomembnih območjih za 1006,4 ha, na zelo

pomembnih območjih za kar 4257,7 ha. Zmanjšanje obdelovalnih površin na izjemno pomembnih območjih je posledica sprememb v travnike, zemljišča v zaraščanju in pozidana in sorodna zemljišča. Dejanski procesi gredo torej v povsem nasprotno smer od zelene in nas v splošnem ne navdajajo z optimizmom oziroma puščajo vtis, da so bili vsi dosedanji poskusi ohranjanja obdelovalnih zemljišč pri odločevalcih o posegih v prostor, bolj deklarativni in neiskreni.

IZKORIŠČENOST TOPOKLIMATSKEGA VINOGRADNIŠKEGA POTENCIALA V HALOZAH

IGOR ŽIBERNA

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
igor.ziberna@um.si

V poglavju obravnavamo rabo tal na najkvalitetnejših topoklimatskih vinogradniških legah v luči izkoriščenosti vinogradniških zemljišč. Topoklimatske značilnosti za potrebe vinogradništva so odvisne predvsem od naklona in ekspozicije pobočja, ki vplivajo na globalni Sončev obsev ter relativne višine, od katere je odvisna pogostost pojava nizkih temperatur, pozebe in slane, ki so za vinsko trto neugodni pojavi. Haloze smo z vidika topoklimatskih značilnosti tipizirali v štiri razrede, v nadaljevanju pa analizirali rabo tal na najbolj kakovostnih legah in spremembe rabe tal na teh legah v obdobju 2000-2025, na osnovi česar ugotavljamo izkoriščenost topoklimatskega vinogradniškega potenciala v Halozah.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.6](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.6)

ISBN
978-961-299-136-4

Ključne besede:
podeželje,
raba tal,
topoklimatski
vinogradniški potencial,
vinogradništvo,
Haloze

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.6](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.6)

ISBN
978-961-299-136-4

Keywords:
countryside,
land use,
topoclimatic viticultural
potential,
viticulture,
Haloze

UTILIZATION OF THE TOPOCLIMATIC VITICULTURAL POTENTIAL IN HALOZE

IGOR ŽIBERNA

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
igor.ziberna@um.si

The chapter discusses the relationship between the highest quality topoclimatic viticultural locations and the actual land use in these areas, regarding viticultural areas. The topoclimatic characteristics for the needs of viticulture depend mainly on the slope and exposure of the slope, which affects global solar radiation, and the relative height, which determines the frequency of occurrence of low temperatures and frost, which are unfavorable phenomena for the vine. From the point of view of topoclimatic characteristics, we have classified Haloze into four classes and then analyzed the land use in the highest quality locations and changes in land use in these locations, based on which we also determine the utilization of the topoclimatic viticultural potential in Haloze in the period 2000-2025.

1 Uvod

Gojenje vinske trte in z njim povezano vinogradništvo ima v Sloveniji že skoraj dvatisočletno tradicijo. Samorodna oblika vinske trte (*vitis silvestris*) je bila že pred milijoni let, v starejšem terciarju, razširjena po Evropi in Severni Ameriki ter na Japonskem, o čemer pričajo dobro ohranjeni odtisi listja vinske trte, ter ostanki jagod in lesa vinske trte v obliki fosilov. Novejšo obliko vinske trte (*vitis vinifera*) najdemo v Evropi že v predrimskem obdobju (Mlinarič 1999, 12). O vinogradniški dejavnosti v Sloveniji lahko zanesljivo govorimo na osnovi med seboj neodvisnih zgodovinskih virov in arheoloških najdb, v okolici Ptuja. Te nakazujejo, da sta bila v obdobju starega Rima vinogradništvo in vinska trgovina prisotna tako na območju Haloz kot tudi Slovenskih goric (Bračič 1967, 55).

Današnji pomen vinogradništva je večplasten. Po eni strani gre za kmetijsko dejavnost, ki se pojavlja na območjih, ki za druge oblike kmetijstva zaradi strmih pobočij niso primerne. Kot kmetijska dejavnost lahko v povezavi s turizmom pomeni tudi pomemben vir zaslužka. Po drugi strani ne smemo pozabiti, da vinogradništvo ohranja značilno kulturno pokrajino in nenazadnje ohranja poselitveni vzorec na območjih, na katerih bi sicer lahko prišlo do depopulacije (Kerma, 2018).

Haloze so tipična gričevnata pokrajina obpanonske SV Slovenije. Na severu jo omejujeta Dravinja in Drava, na jugu in vzhodu državna meja s Hrvaško, na zahodu dolina Jelovškega potoka (Slika 1). Območja ob Donački gori in Maclju ne štejemo več k Halozam, saj gre za pokrajino z drugačnimi morfološko-litološkimi značilnostmi in kulturno-zgodovinskim razvojem. Mezoregijo Haloze geografsko delimo v dve mikroregiji. Vzhodne Haloze (ali Vinorodne ali Spodnje Haloze) predstavljajo območje med hrvaško mejo in dolino potoka Peklača. Gre za območje, kjer so morfologija površja, mikroklima in kulturno-zgodovinski dejavniki ugodno prispevali k razvitosti vinogradništva, zato je to ena od najbolj intenzivnih vinogradniških pokrajin v Sloveniji. Zahodne Haloze (ali Gozdnate ali Zgornje Haloze) predstavljajo območje med dolinama Jelovškega potoka na zahodu in Peklače na vzhodu. To območje ima zaradi velike reliefne razgibanosti in velikih relativnih višin ponekod že značaj hribovja. Manj ugodne reliefne (večja strmina pobočij) in podnebne razmere (večja višina padavin) so prispevale, da je tu delež vinogradništva precej manjši kot v Vzhodnih Halozah. Zaradi večjega deleža gozda je to območje dobilo ime po njem (Bračič 1967; Bračič 1982).

Tektonsko osrčje Haloz predstavlja teme haloške antiklinale, ki se nadaljuje proti SV v koško antiklinalo in poteka preko Ljutomersko-Ormoških goric. Južni rob Haloz se naslanja na triadne apnence in dolomite V odrastkov Karavank (Plešivec, Donačka gora, Macelj). Večino Haloz gradijo miocenski črni in temno sivi peščeni laporji in kremenovi peščenjaki, na vzhodu pa svetlo sivi peščeni laporji. Ker slednji hitro razpadejo, dajejo dobro osnovo za kvalitetne prsti. Ponekod v višjih legah Zahodnih Haloz ter v okolici Borla in Zavrča se pojavljajo litotamnijski apneneci, na katerih sta zgrajena tudi gradova Borl in Zavrč.

Podnebje Haloz je tipično obpanonsko, pri čemer se stopnja termične in higrične kontinentalnosti stopnjuje od Z proti V. Srednje letne temperature Haloz znašajo okoli 9.6 °C, kar je ugodno za uspevanje vinske trte. Termične razmere pa so ugodnejše v vzhodnem delu Haloz. Haloze dobijo letno okoli 1000 mm padavin, v vegetacijski dobi okoli 700 mm padavin, ki padejo pretežno v poletnih mesecih. Zahodne Haloze prejmejo nekaj več padavin od Vzhodnih, vendar so v slednjih neurja s točo nekoliko pogostejša (Žibera 2000).

Slika 1: Pregledna karta Haloz.
Vir: Medmrežje 1; Bračić, 1967; Bračić, 1982.

2 Metodologija

Pri omejitvi Haloz in delitvi na mikroregije smo se naslonili na Bračičevo regionalizacijo (Bračič 1967; Bračič 1982). Podatki o rabi tal in razširjenosti vinogradniških površin so v obliki georeferenciranih vektorskih podatkov, povzetih z Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP), ki jih to objavlja na svoji spletni strani (Medmrežje 1). Podatke smo za območje Haloz iz vektorskega formata pretvorili v rastrski format z velikostjo slikovne točke 5m x 5m. Zaradi preglednejše analize smo skupine rabe tal generalizirali v 11 razredov: njive in vrtovi, vinogradi, sadovnjaki, ostali trajni nasadi, travniki, zemljišča v zaraščanju, mešana raba zemljišč, gozd, pozidana in sorodna zemljišča, ostalo in vodne površine. V nadaljevanju smo se omejili na analizo vinogradniških površin, kamor smo poleg vinogradov uvrstili tudi matičnjake (površine, zasajene z matičnimi rastlinami, namenjene za pridelavo ključev podlag vinske trte (Interpretacijski ključ, 2013).

Drugi vir informacij so bili georeferencirani podatki o topoklimatskih vinogradniških bonitetnih razredih. Pri tem smo z uporabo podatkov digitalnega modela višin z velikostjo slikovne točke 5m x 5m (Medmrežje 2) za območje Haloz izdelali potrebne rastrske sloje o morfometrijskih podatkih (nadmorska višina, relativna višina, naklon pobočij in ekspozicija pobočij). Modeliranje morfometrijskih elementov smo opravili z GIS orodji. Za potrebe analize izkoriščenosti vinogradniškega potenciala smo območje Haloz tipizirali tudi glede na topoklimatsko primernost leg za vinogradništvo. Pod izrazom topoklima razumemo lokalno podnebje, ki je močno modificirano zaradi vpliva reliefnih značilnosti, predvsem relativne višine, naklona in ekspozicije pobočij in zajema območja reda velikosti nekaj 10 km (Barry in Blanken 2016, 3; Bendix 2004, 23).

Pri topoklimatskem bonitiranju smo uporabili dva glavna kriterija: relativno višino in globalni Sončev obsev. Relativne višine smo izračunali kot višinsko razliko med dano slikovno točko in sosednjim dnom doline, pri čemer smo v dolinska dna uvrstili tista območja, ki po morfometrijskih kriterijih ustrezajo ravnini ali slabo nagnjenem površju z naklonom pod 2° (Perko 2001, 29). Izhodiščno ravnino za računanje relativnih višin smo najprej ustvarili z modeliranjem ravnine petega reda, ki smo jo na osnovi podatkov o nadmorskih višinah dna dolin, ustvarili z GIS programskimi orodji, nato pa od podatkov nadmorskih višin za vsako slikovno točko odšteli podatek o višini te točke v modelirani ravnini. Napako med na ta način modeliranimi relativnimi višinami in dejanskimi relativnimi višinami, izmerjenimi iz temeljnih

topografskih načrtov v merilu 1 : 25000, smo nato za pobočja in slemena Haloz testirali in ta je v splošnem ustrezala redu velikosti nekaj metrov, vsekakor pa manj od vrednosti slikovne točke rastrskih podatkov v naši analizi, ki znaša 5m x 5m. Napako smo ocenili za sprejemljivo. Pomen relativne višine za vinsko trto je zelo visok: v višjih relativnih višinah je pojav slane in pozebe redkejši, zaradi manj pogoste megle pa je podnevi večja tudi insolacija (trajanje Sončevega obsevanja). Večji globalni Sončev obsev pomeni večjo prejeto količino energije, kar godi vinski trti (Žiberna 1992). Pri modeliranju globalnega Sončevega obseva smo poleg astronomskih dejavnikov (geografska širina, višinski kot Sonca, ki je odvisen od dneva v letu in ure v dnevu) upoštevali še reliefne značilnosti (naklon in ekspozicija pobočij) (Žiberna 2011, 49-50). Relativna višina ima večji pomen v nočnem času, globalno Sončevo obsevanje podnevi (Žiberna 1992, 129-130). Pri topoklimatskem bonitiranju vinogradniških leg smo te razdelili v štiri razrede, pri čemer prvorazredne lege predstavljajo najkakovostnejša topoklimatska vinogradniška območja. Metodologija in tipizacija topoklimatskih vinogradniških bonitetnih razredov je prikazana v Preglednici 1.

Preglednica 1: Metodologija in tipizacija topoklimatskih vinogradniških bonitetnih razredov.

Globalni Sončev obsev Relativna višina (m)	nad 1200 kWh/m ²	1000 – 1200 kWh/m ²	pod 1000 kWh/m ²
nad 50 m	1. razred	1. razred	2. razred
25 – 50 m	2. razred	2. razred	3. razred
pod 25 m	3. razred	3. razred	4. razred

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

Naravni pogoji za vinsko trto niso odvisni le od podnebnih značilnosti, imajo namreč pomemben vpliv tudi pedogeografske, kamninske in hidrogeografske značilnosti, zato naša tipizacija ni kompleksna. Slednje zaradi omejenega obsega prispevka niti ni namen naše analize. V nadaljevanju smo za topoklimatske vinogradniške bonitetne razrede analizirali dejansko rabo tal in na ta način ugotovili izkoriščenost vinogradniškega topoklimatskega potenciala. Na osnovi primerjave rabe tal smo za topoklimatske vinogradniške bonitetne razrede opravili še analizo smeri spremembe rabe tal.

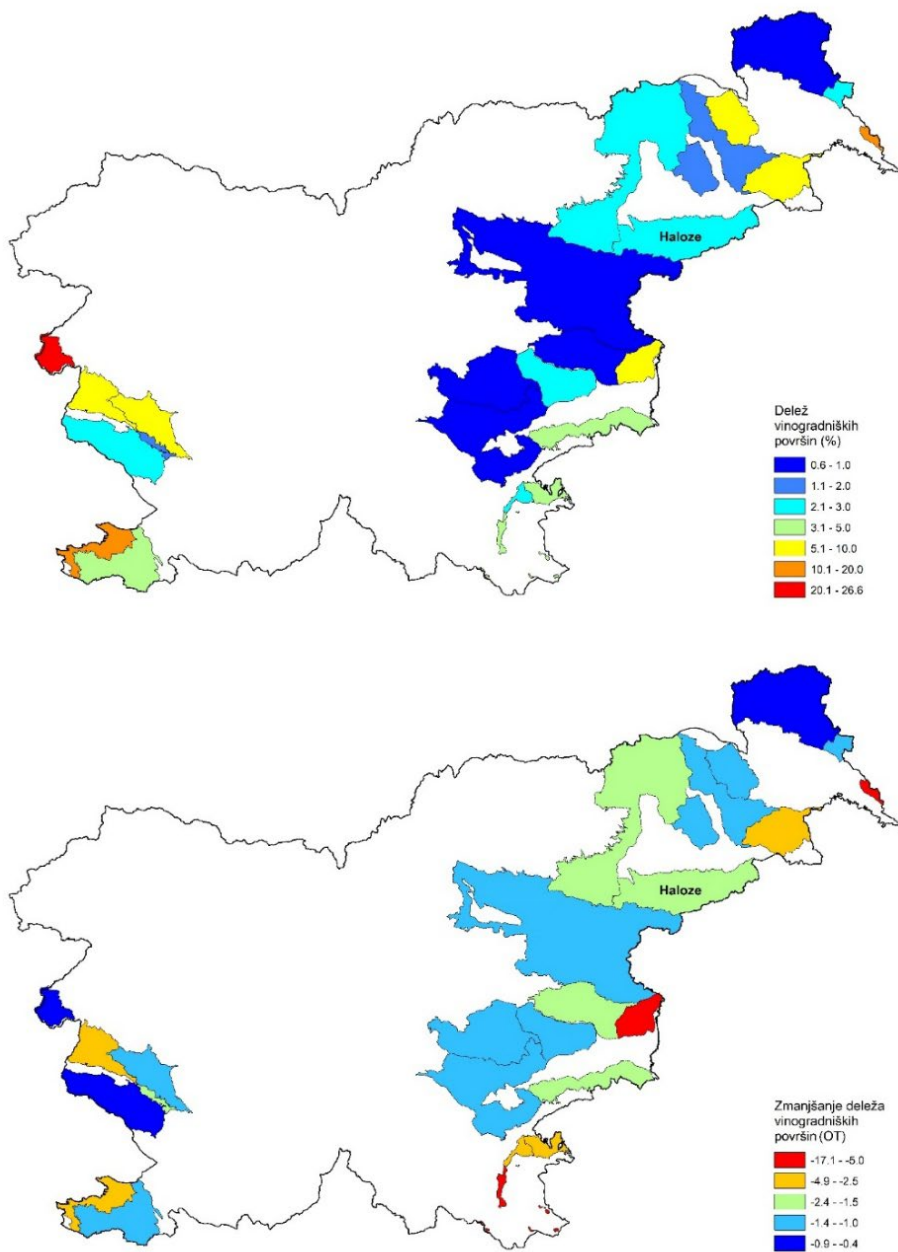
3 Vinogradniške površine v Sloveniji med leti 2000 in 2025

Zaradi prikaza stanja vinogradniških površin in njihovih sprememb v Halozah v primerjavi z drugimi vinorodnimi območji v Sloveniji smo v uvodu izvedli analizo vinogradniških površin po vinorodnih podokoliših v Sloveniji v obdobju 2000-2025. Po Pravilniku o seznamu geografskih označb za vina in trsnem izboru (UL RS 2007, 6732-6738) delimo Slovenijo na vinorodne dežele, vinorodne okoliše, vinorodne podokoliše, vinorodne ožje okoliše, vinorodne kraje in vinorodne lege. Zaradi celovitejše analize smo Goriška brda, ki imajo sicer status vinorodnega okoliša, tudi vključili v analizo na nivoju vinorodnih podokolišev.

Vinorodni podokoliš Haloze je imel leta 2000 1637,8 ha vinogradov, kar je predstavljalo 4,6 % površine celotnega podokoliša. Do leta 2025 so se vinogradniške površine zmanjšale na 781,7 ha (2,2 % površine podokoliša). Vinogradniške površine so se torej več kot prepolovile. Podokoliš Haloze je bil leta 2000 po vinogradniških površinah med vsemi podokoliši še na petem mestu (haloški vinogradi so predstavljali 6,7 % vseh vinogradov v slovenskih podokoliših). Do leta 2025 je podokoliš Haloze po vinogradniških površinah zdrsnil na deveto mesto in haloški vinogradi so predstavljali 5,1 % vinogradniških površin v slovenskih podokoliših.

Ob tem naj omenimo, da je bilo leta 2000 največ vinogradov v podokoliših Maribor (2622,6 ha), Ljutomer-Ormož (2027, ha), leta 2025 pa je bilo največ vinogradov v podokolišu Goriška brda (1631,7 ha). Zanimivo je, da je bil leta 2000 delež vinogradniških površin daleč največji v podokoliših Lendava (29,1 %) in Goriška brda (27,4 %), do leta 2025 pa se je v podokolišu Lendava ta delež znižal na 12 % ali za 17,1 odstotnih točk (OT), kar je daleč največje zmanjšanje deleža vinogradniških površin med vsemi podokoliši. Leta 2025 je bil sicer najvišji delež vinogradniških površin v podokolišu Goriška brda (26 %).

Ker se vinogradniške površine pojavljajo tudi izven območij vinorodnih podokolišev, naj zato omenimo še skupne vinogradniške površine v Sloveniji med leti 2000 in 2025. Leta 2000 so vinogradi v Sloveniji pokrivali skupaj 25423,3 ha ali 1,2 % površja, do leta 2025 pa se je njihova površina zmanjšala na 15720,8 ha oziroma na 0,8 % površja. Vinogradniške površine so se na območju celotne Slovenije torej zmanjšale za 9702,5 ha ali za 0,5 OT. Trend zmanjševanja vinogradniških površin v obravnavanem obdobju je znašal 388,1 ha na leto ali 7,5 ha na mesec.

Slika 2: Deleži vinogradniških površin po vinogradniških podokoliših leta 2025 (zgoraj) in zmanjšanje deleža vinogradniških površin po vinogradniških podokoliših v obdobju 2000-2025 (spodaj).

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

4 Vinogradniške površine v Halozah med leti 2000 in 2025

Meje vinorodnega podkoliša Haloze se ne ujemajo povsem z mejami, s katerimi je Haloze omejil Bračić, zato prihaja do odstopanj podatkov o vinogradniških površinah med vinogradniškim podkolišem Haloze in mezoregijo Haloze. V nadaljevanju se bodo vsi podatki navezovali na mezoregijo Haloze in mikroregiji Vzhodne in Zahodne Haloze. Ker želimo spremembe vinogradniških površin v Halozah prikazati v širšem kontekstu, smo v uvodu analizirali spremembe vseh kategorij rabe tal v Halozah v obdobju 2000-2025.

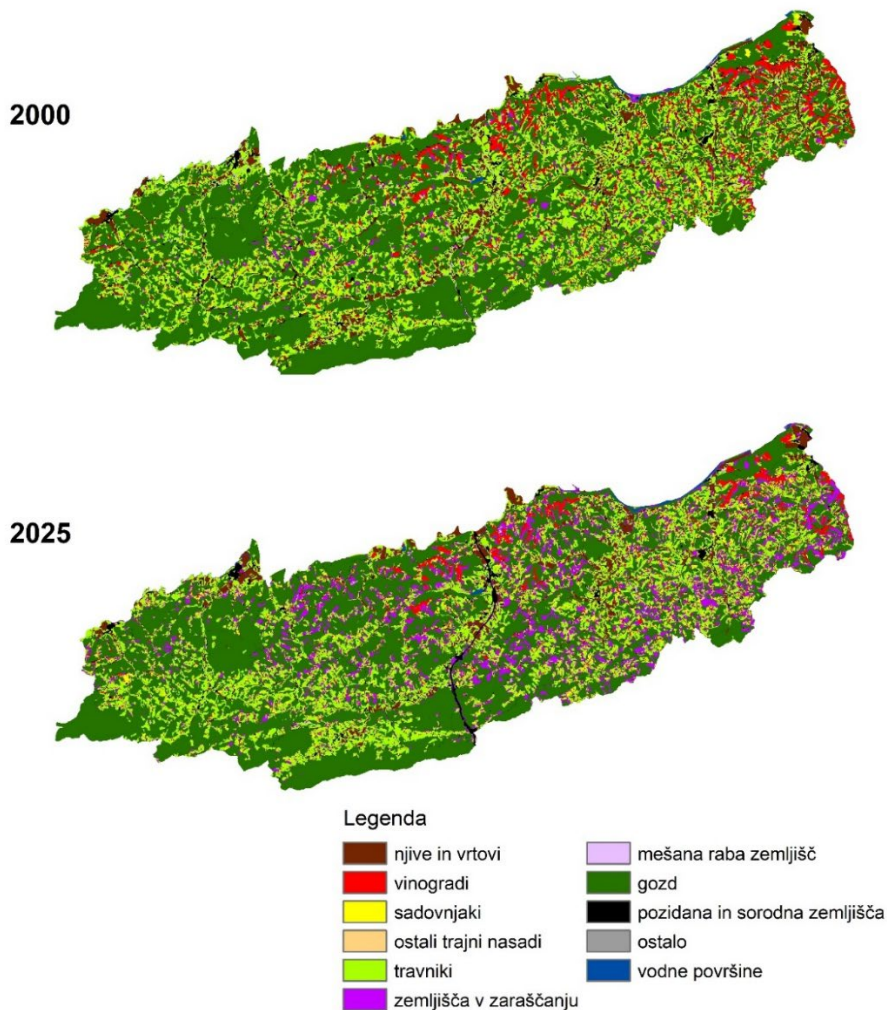
Leta 2000 so v strukturi rabe tal v Halozah prevladovali gozdovi (12851,2 ha ali 51,2 % površja), travniki (6789 ha ali 27 %), njive in vrtovi (1473 ha ali 5,9 %) in vinogradi (1453,9 ha ali 5,8 %). Pozidana in sorodna zemljišča so se nahajala na 1191,8 ha ali 4,7 % površja. Do leta 2025 se je struktura rabe tal precej spremenila: še vedno je bilo največ gozdnih zemljišč (12692,4 ha ali 50,5 %) in travnikov (5835 ha ali 23,2 %), sledila pa so pozidana in sorodna zemljišča (1069,1 ha ali 4,3 %), ki so po površini prehitela njive in vrtove (1032,1 ha ali 4,1 %), sadovnjake (786 ha ali 3,1 %) in vinograde (717 ali 2,9 %). V obravnavanem obdobju so se najbolj zmanjšale površine travnikov (za 954,2 ha ali 3,8 OT) in vinogradniške površine (za 736,9 ha ali za 2,9 OT), najbolj pa so se povečala zemljišča v zaraščanju (za 2322,3 ha ali za 9,2 OT) in sadovnjaki (za 291,3 ha ali za 1,2 OT).

Med obema mikroregijama Haloz tako v strukturi kot v spremembah rabe tal med leti 2000 in 2025 obstajajo nekatere pomembne razlike. Razlike v rabi tal med Vzhodnimi in Zahodnimi Halozami in vzroke za razlike je navedel že Bračić (1967, 1982). Zahodne Haloze so višje, strmeje in prejmejo več padavin, zato so tu v prevladi gozdovi, medtem ko so Vzhodne Haloze nižje in z manj padavinami, kar je ugodneje za uspevanje vinske trte.

Preglednica 2: Povprečne vrednosti nadmorskih višin, relativnih višin in naklonov v Z in V Halozah.

Mikroregija	Nadmorske višine (m)	Relativne višine (m)	Nakloni (°)
Vzhodne Haloze	285,4	56,4	19,7
Zahodne Haloze	371,6	118,8	22,4

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 2).

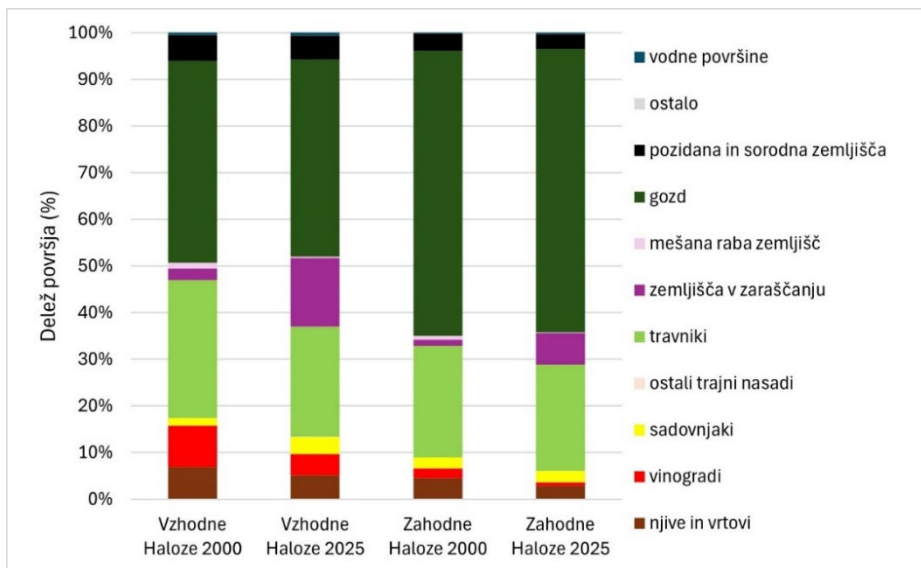
Slika 3: Raba tal v Halozah leta 2000 in 2025.

Vir: Medmrežje 1.

Osnovna razlika med obema haloškima mikroregijama je v višjem deležu gozdnih površin in nižjemu deležu obdelovalnih površin, predvsem njiv in vrtov ter vinogradov v Zahodnih Halozah. Gozdovi so v Vzhodnih Halozah leta 2025 pokrivali 42,3 %, v Zahodnih Halozah pa 60,8 % površja. Podobne razlike najdemo tudi pri njivah (V Haloze 5,1 %, Z Haloze 2,8 %), vinogradih (V Haloze 4,5 %, Z Haloze 0,8 %) in sadovnjakih (Vzhodne Haloze 3,7 %, Zahodne Haloze 2,5).

Obdelovalna zemljišča so leta 2025 v Vzhodnih Halozah pokrivala 8,9 %, v Zahodnih Halozah pa 6,1 % površja. Druga razlika med mikroregijama izvira iz intenzivnosti procesov spremembe rabe tal v obravnavanem obdobju. Najbolj izstopajoča je sprememba zemljišč v zaraščanju: v Vzhodnih Halozah so se te v obravnavanem obdobju povečale za 1714,2 ha (za 12,3 OT), v Zahodnih Halozah pa za 608,2 ha (za 5,4 OT).

Po drugi strani so se vinogradniške površine v Vzhodnih Halozah zmanjšale za 594,9 ha (za 4,3 OT), v Zahodnih Halozah pa za 142,0 ha (za 1,3 OT). Med obdelovalnimi zemljišči so se povečale le površine sadovnjakov: v Vzhodnih Halozah za 276 ha (za 2 OT), v Zahodnih Halozah pa za 15,2 ha (za 0,1 OT). Obdelovalna zemljišča so se v Vzhodnih Halozah zmanjšala za 565,2 ha (za 4,1 OT), v Zahodnih Halozah pa za 318 ha (za 2,8 OT). Travniki so se v Vzhodnih Halozah zmanjšali za 828,3 ha (za 5,9 OT), v Zahodnih Halozah pa le za 126 ha (za 1,1 OT). V splošnem primerjava med mikroregijama kaže, da je opuščanje obdelovalnih zemljišč v Vzhodnih Halozah precej intenzivnejše kot v Zahodnih Halozah.

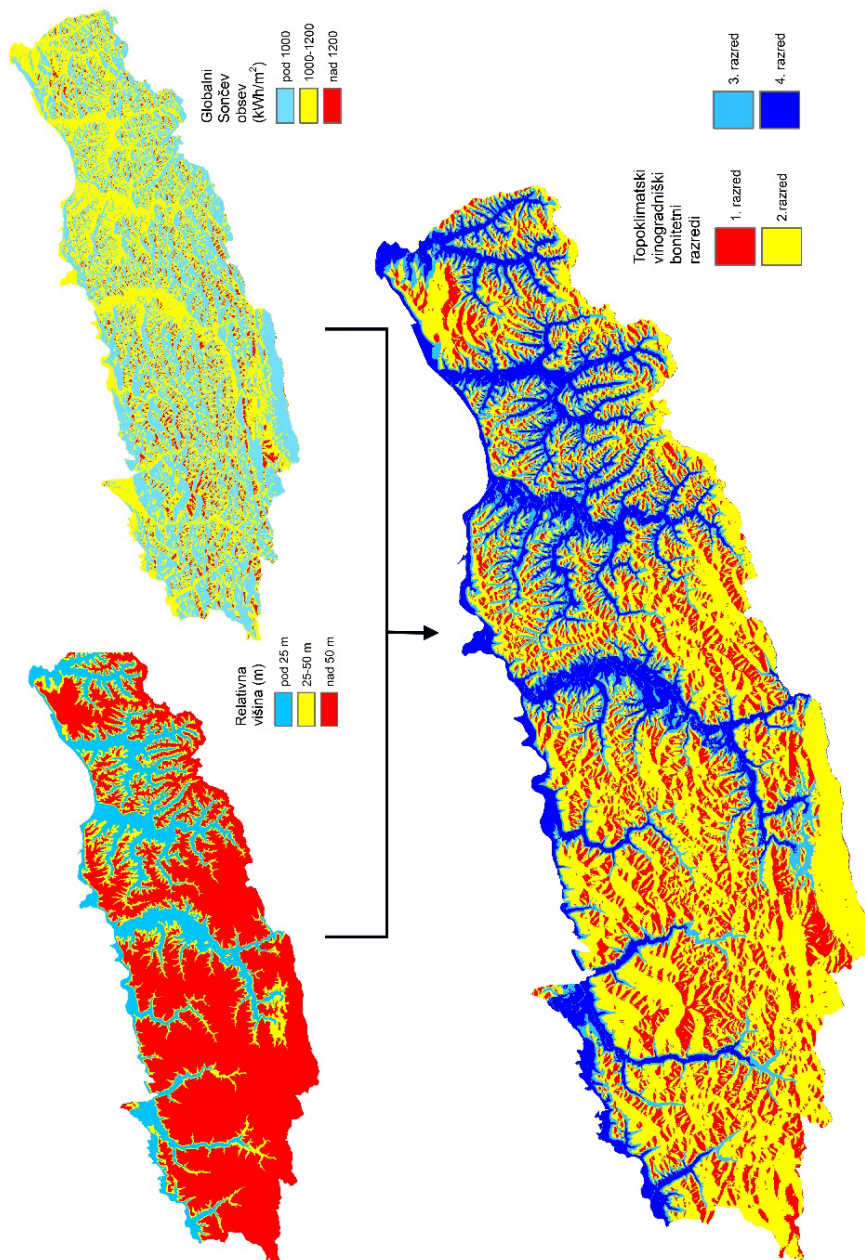

Slika 4: Primerjava strukture rabe tal v Vzhodnih in Zahodnih Halozah v letih 2000 in 2025.
Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

5 Raba tal po topoklimatskih vinogradniških bonitetnih razredih

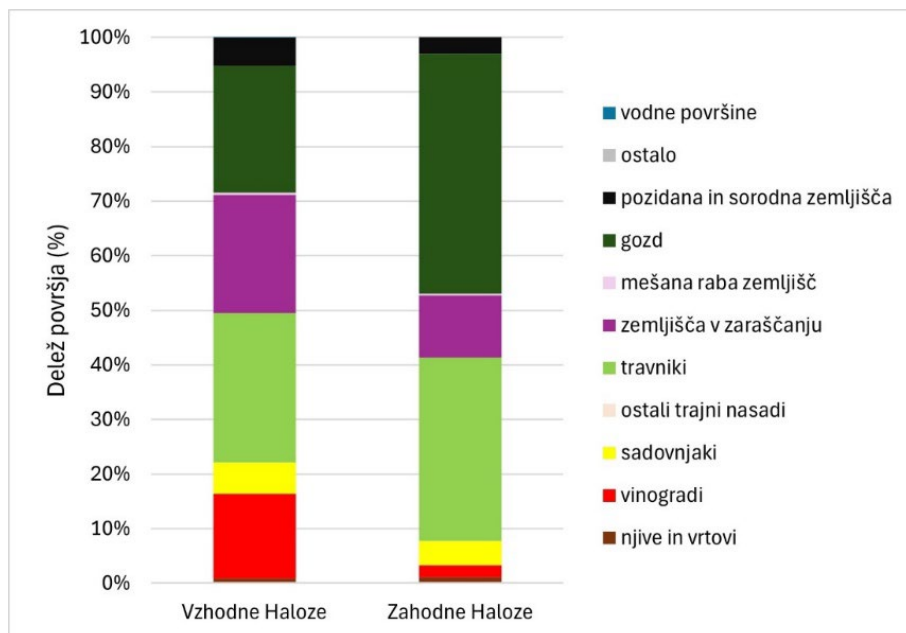
V nadaljevanju obravnavamo strukturo in spremembe rabe tal glede na topoklimatske vinogradniške bonitetne razrede, pri čemer se osredotočamo predvsem na prvorazredne topoklimatske vinogradniške lege. Na območju celotnih Haloz je prvorazrednih topoklimatskih vinogradniških leg 4788,9 ha (19,1 % vsega površja), drugorazrednih 12279,7 ha (48,9 %), tretjerazrednih 3889,0 ha (15,5 %) in četrto razrednih 4154,4 ha (16,5 %). Na prvorazrednih legah so leta 2000 prevladovali gozdne površine (1688 ha ali 35,2 %), travniki (1568,2 ha ali 32,7 %) in vinogradi (800,2 ha ali 16,7 %). Leta 2025 je bila struktura rabe tal na prvorazrednih legah naslednja: prevladovali so gozdovi (1652,4 ha ali 34,5 %), travniki (1473,6 ha ali 30,8 %), zemljišča v zaraščanju (768,3 ha ali 16 %) in šele na četrtem mestu so se nahajali vinogradi (398,5 ha ali 8,3 %). V obdobju 2000-2025 so se na prvorazrednih topoklimatskih vinogradniških legah najbolj zmanjšale površine vinogradov (za 401,7 ha ali za 8,4 OT) in travnikov (za 94,6 ha ali za 2 OT), povečale so se površine zemljišč v zaraščanju (za 613,2 ha ali za 12,8 OT), medtem ko je bilo povečanje sadovnjakov bistveno manjše (za 60,3 ha ali za 1,3 OT).

Struktura rabe tal na prvorazrednih topoklimatskih vinogradniških legah se med Vzhodnimi in Zahodnimi Halozami precej razlikuje. Leta 2000 so v Vzhodnih Halozah na prvorazrednih legah prevladovali travniki (672,1 ha ali 30,7 %), vinogradi (643,9 ha ali 29,4 %) in gozdovi (535,5 ha ali 24,5 %). Do leta 2025 so se v Vzhodnih Halozah na prvorazrednih legah zmanjšale predvsem vinogradniške površine (za 302,5 ha ali za 13,8 OT), zelo so se povečala zemljišča v zaraščanju (za 390,9 ha ali za 17,9 OT). Spremembe ostalih kategorij rabe tal so bile na prvorazrednih legah bistveno manjše. V Zahodnih Halozah so leta 2000 na prvorazrednih legah prevladovali gozdne površine (1152,6 ha ali 44,3 %) in travniki (896 ha ali 34,5 %) ter vinogradi (156,3 ha ali 6 %). Do leta 2025 so se v Zahodnih Halozah na prvorazrednih legah najbolj zmanjšale vinogradniške površine, a ne tako izrazito kot v Vzhodnih Halozah (za 99,2 ha ali za 3,8 OT), povečala so se zemljišča v zaraščanju (za 22,3 ha ali za 8,55 OT). Vinogradi so leta 2025 v Zahodnih Halozah pokrivali 15,6 % prvorazrednih leg, na njih so sicer prevladovali travniki (27,3 %), gozdne površine (23,3 %) in zemljišča v zaraščanju. Nižji delež vinogradniških površin na prvorazrednih legah v Zahodnih Halozah si lahko vsaj deloma razlagamo kot posledico vpliva večje višine padavin in strmejših pobočji, ki otežujejo obdelavo, zanesljivo pa temu botrujejo še drugi razlogi (pedogeografske in socio-ekonomske značilnosti, tradicija itd.).

Slika 5: Topoklimatski vinogradniški bonitetni razredi v Halozah kot kombinacija relativnih višin in globalnega Sončevega obseva.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 2).

Slika 6: Struktura rabe tal na prvorazrednih topoklimatskih vinogradniških legah v Vzhodnih in Zahodnih Halozah leta 2025.

Vir: lasten (na osnovi podat. Medmrežje 1).

V nadaljevanju analiziramo še smeri sprememb rabe tal na prvorazrednih topoklimatskih vinogradniških legah v obdobju 2000-2025. V Vzhodnih Halozah so bile na teh območjih najpogostejše spremembe travnikov v zemljišča v zaraščanju (229,8 ha), vinogradov v zemljišča v zaraščanju (103,4 ha), travnikov v sadovnjake (54,9 ha), gozdnih površin v zemljišča v zaraščanju (45,8 ha, v tem primeru gre za posekan gozd, ki se je kasneje začel ponovno zaraščati) in njiv v travnike. Vinogradi, ki so se na prvorazrednih legah v Vzhodnih Halozah umaknili, so najpogosteje prehajali v travnike (176,2 ha), zemljišča v zaraščanju (103,4 ha), sadovnjake (25,2 ha), pozidana in sorodna zemljišča (12 ha) in njive (6,1 ha).

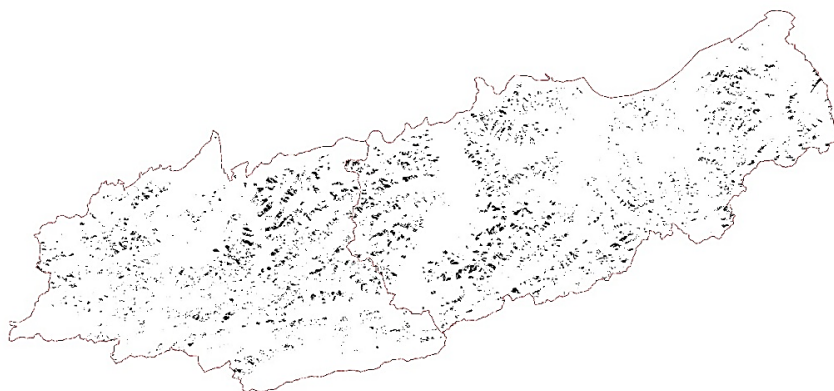
V Zahodnih Halozah so bile najpogostejše smeri sprememb rabe tal na prvorazrednih topoklimatskih legah spremembe travnikov v zemljišča v zaraščanju (163,2 ha), sadovnjakov v travnike (66,9 ha), njiv v travnike (65,5 ha), vinogradov v travnike (65,0 ha) in travnikov v sadovnjake (47,5 ha). Vinogradi so na prvorazrednih legah v Zahodnih Halozah najpogosteje prehajali v travnike (65 ha), zemljišča v zaraščanju (24,4 ha), sadovnjake (10,6 ha), pozidana in sorodna zemljišča (3,1 ha) in gozd (1,6 ha).

Povzamemo lahko, da so bili v obdobju 2000-2025 v Vzhodnih Halozah procesi sprememb rabe tal na prvorazrednih topoklimatskih vinogradniških legah bolj neugodni kot v Zahodnih Halozah, kjer je bilo vinogradov tudi sicer manj. Predvsem so zaskrbljujoče spremembe vinogradov v zemljišča v zaraščanju. Zaraščanje površja je tudi sicer eden od izstopajočih procesov spremembe rabe tal v Halozah, še posebej v Vzhodnem delu. Te procese lahko ocenjujemo dvoplastno, skoraj diametralno. Zaraščanje Haloz spreminja tradicionalne predstave o kulturni pokrajini. Če so bile v preteklosti Vzhodne Haloze znane predvsem po vinogradništvu, danes pomen te dejavnosti pada, čeprav to nikakor ne pomeni, da na tem območju ni uspešnih vrhunskih pridelovalcev vin (Medmrežje 3; Medmrežje 4).

Druga ugotovitev kaže, da je topoklimatski vinogradniški potencial v Halozah slabo izkoriščen. Na vseh prvorazrednih legah v Halozah so vinogradi leta 2025 pokrivali le 8,3 % površja, če vključimo še sicer kvalitetne drugorazredne lege, je ta delež 4 %. V našem primeru smo se omejili zgolj na topoklimatske značilnosti, omenili smo že, da so tudi nekatere druge naravnogeografske značilnosti za vinogradništvo bolj ugodne v Vzhodnih Halozah. Če predpostavimo, da bi pri obstoječem stanju rabe tal na današnjih zemljiščih v zaraščanju najlažje razširili nove vinogradniške površine, se nam odpira zanimiva perspektiva.

Zemljišč v zaraščanju na prvorazrednih topoklimatskih legah je v letu 2025 bilo 768,3 ha, kar je skoraj dvakrat več od obstoječih vinogradniških površin na teh legah. V Vzhodnih Halozah, ki so za vinogradništvo primernejša, je bilo leta 2025 na prvorazrednih legah 341,3 ha vinogradov, ki so pokrivali 15,6 % teh leg. Če bi vinograde razširili še na zemljišča v zaraščanju, bi na prvorazrednih legah pridobili novih 473,8 ha vinogradniških površin, kar bi pomenilo povečanje vinogradniških površin za 2,4 krat, izkoriščenost vinogradniškega potenciala bi tako v Vzhodnih Halozah dvignili s 15,6 % na 37,2 %.

Strme lege so s topoklimatskega vidika najbolj primerne za vinograde in sadovnjake. Produkti s teh območij lahko s primernim marketingom ustvarijo veliko dodano vrednost, medtem ko so za druge obdelovalne površine take lege neprimerne. Na območja v zaraščanju lahko gledamo večplastno: to niso samo v ekonomskem smislu neizkoriščena območja, ampak lahko v naravnih sukcesijskih procesih prepoznamo obnavljanje naravnih habitatov z višjo stopnjo biodiverzitete (Geister, 2025).

Slika 7: Novonastala zemljišča v zaraščanju na prvorazrednih vinogradniških topoklimatskih legah v Halozah v obdobju 2000-2025.

Ta območja danes predstavljajo najbolj primerna potencialna območja za širjenje morebitnih novih vinogradniških površin.

Vir: lasten (na osnovi podatkov Medmrežje 1).

Zaraščanje pokrajine je nekakšna analogija sukcesijskih procesov, ki so v ekosistemih tudi sicer običajen proces (Tome, 2006), pri čemer se zaradi pretežno naravnih sprememb vzpostavlja potencialna vegetacija, značilna za to območje. Od naših vrednot pa je odvisno ali bomo te procese ocenjevali v luči sprememb poselitvenega vzorca, spreminjanja tradicionalne kulturne pokrajine in skozi izkoriščenost naravnega potenciala za dano kmetijsko dejavnost (torej kot nekaj negativnega) ali bomo po drugi strani v teh spremembah prepoznali vzpostavljanje naravnih procesov z (najbrž) višjo stopnjo biodiverzitete (torej kot nekaj pozitivnega).

6 Sklep

Vinogradništvo je v nekaterih slovenskih pokrajinah tradicionalna kmetijska dejavnost in kot taka pomembno oblikuje ekonomsko geografske značilnosti teh pokrajin, zlasti tam, kjer so zaradi velikih strmin možnosti za druge oblike kmetijstva omejene. Vinogradništvo po drugi strani oblikuje tudi izgled kulturne pokrajine in identiteto podeželja. Podatki kažejo, da se pri nas vinogradniške površine zmanjšujejo in kot posledica tega nekoč tipične vinogradniške pokrajine spreminjajo svoje ekonomskogeografske značilnosti, identiteto in videz. Med te sodijo tudi Haloze, ki so pred desetletji bile sinonim za vinogradništvo. Haloze kot mezoregija sodi med tiste slovenske vinogradniške pokrajine, v katerih je prišlo do vidnega

zmanjšanja vinogradniških površin, še zlasti na območjih, kjer so dobre naravne danosti. Bračić (1967) omenja, da sodijo V Haloze po naravnogeografskih značilnostih med najkvalitetnejša vinogradniška območja v svetovnem merilu.

V poglavju smo obravnavali izkoriščenost topoklimatskega vinogradniškega potenciala v Halozah in spremembe le-tega v obdobju 2000-2025. Rezultati kažejo, da je zaradi opuščanja vinogradništva izkoriščenost topoklimatskega vinogradniškega potenciala v Halozah slaba. Na vseh prvorazrednih legah v Halozah so vinogradi leta 2025 pokrivali le 8,3 % površja, če vključimo še sicer kvalitetne drugorazredne lege je ta delež 4 %. V Vzhodnih Halozah, ki so za vinogradništvo primernejša, so vinogradi leta 2025 pokrivali le 15,6 % prvorazrednih topoklimatskih leg. Če bi vinograde razširili na zemljišča v zaraščanju, bi na prvorazrednih legah pridobili novih 473,8 ha vinogradniških površin, kar bi pomenilo povečanje vinogradniških površin za 2,4 krat, izkoriščenost vinogradniškega potenciala bi tako v Vzhodnih Halozah dvignili s 15,6 % na 37,2 %.

Tu govorimo le o potencialu, a pri tem je potrebno upoštevati še lastništvo, starostno strukturo in ekonomsko moč lastnikov oziroma sposobnost investicij, ki so potrebne za obnovo vinogradov, njihovo motivacijo in tudi pripravljenost države, da ob deklarativnih zavezah o obnovi podeželja in ohranjanju obdelovalnih površin, takim območjem pri teh procesih pomaga s subvencijami. Naj ponovno izpostavimo eno bistvenih misli – zaraščanje podeželja in opuščanje obdelovalnih površin lahko ocenjujemo tudi drugače in sicer v smislu vzpostavljanja naravnih ekosistemov in večanja biodiverzitete na teh območjih. Tu bo v prihodnje potrebno modro ubrati pot med antropocentričnimi in ekocentričnimi vrednotami.

Literatura in viri

- Barry, R.G., Blanken P.D. (2016). *Microclimate and Local Climate*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Bendix, J. (2004). *Geländeklimatologie*. Gebrüder Borntraeger Verlagbuchhandlung. Berlin. Stuttgart.
- Bračič, V. (1967). *Vinorodne Haloze*. Socialnogeografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo. Maribor. Založba Obzorja.
- Bračič, V. (1982). *Gozdnate Haloze*. Socialnogeografska študija. Maribor. Založba Obzorja.
- Geister, I. (2025). *Soočenje z naravo*. Eseji o divjini in kulturi. Umco. Ljubljana.
- Interpretacijski ključ. Podroben opis metodologije zajema dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč.
- (2013). Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Direktorat za kmetijstvo. Služba za register kmetijskih gospodarstev. Ljubljana.
- Kerma, S. (2018). *Vinski turizem z geografskim poreklom*. Založba Univerze na Primorskem. Koper.

- Mlinarič, J. (1999). Vinogradništvo in vinska trgovina na ožjem mariborskem območju do konca 19. stoletja. *Časopis za zgodovino in narodopisje*. 70 (35). št. 1-2. Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru. Maribor.
- Perko, D. (2001). Analiza površja Slovenije s stometrskim digitalnim modelom reliefa. *Geografija Slovenije*. Št. 3. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU. Ljubljana.
- Pravilnik o seznamu geografskih označb za vina in trsnem izboru. UL RS, št. 49/07. (2007).
- Tome, D. (2006). *Ekologija. Organizmi v prostoru in času*. Tehniška založba Slovenije. Ljubljana.
- Žiberna, I. (1992). Vpliv klime na lego in razširjenost vinogradov na primeru Srednjih Slovenskih goric. *Geografski zbornik*. 32. SAZU. Ljubljana.
- Žiberna, I. (2000). Geografski oris slovenskega Podravja. V: Macuh, P. (ur.), idr. *Drava nekoč in danes: zemljepisne, zgodovinske in etnološke značilnosti sveta ob Dravi; splavarstvo in energetika*. Založba Obzorja. Maribor.
- Žiberna, I. (2011). Izbrane naravnogeografske značilnosti občine Radlje. *Revija za geografijo*. 11. Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Maribor.
- Medmrežje 1: <http://rkg.gov.si/GERK/> (18.7.2025).
- Medmrežje 2: <https://ipi.eprstor.gov.si/jgp/data> (12.3.2025)
- Medmrežje 3: <https://ptujinfo.com/novica/lokalno/ameriski-medij-za-ljubitelje-vina-je-izbral-halozе-so-najboljsa-vinska-destinacija> (12.10.2025)
- Medmrežje 4: <https://ptujinfo.com/novica/lokalno/bogata-haloska-zgodovina-njihovi-vinarji-znani-po-celem-svetu/58490> (12.10.2025)

Povzetek

V poglavju obravnavamo rabo tal na najkvalitetnejših topoklimatskih vinogradniških legah v luči izkoriščenosti vinogradniških zemljišč. Topoklimatske značilnosti za potrebe vinogradništva so odvisne predvsem od naklona in ekspozicije pobočja, ki vplivajo na globalni Sončev obsev ter relativne višine, od katere je odvisna pogostost pojava nizkih temperatur, pozebe in slane, ki so za vnsko trto neugodni pojavi. V analizo so vhodne analitične sloje predstavljali podatki o naklonih in ekspozicijah pobočij, na osnovi katerih smo upoštevač astronomске dejavnike (spreminjanje višinskega kota in azimuta Sonca tekom dneva in leta), izračunali globalni Sončev obsev. Relativne višine smo izračunali kot višinsko razliko med dano slikovno točko in sosednjim dnom doline, pri čemer smo v dolinska dna uvrstili tista območja, ki po morfometrijskih kriterijih ustrezajo ravnini ali slabo nagnjenem površju z naklonom pod 2°. Izhodiščno ravnino za računanje relativnih višin smo najprej ustvarili z modeliranjem ravnine petega reda, ki smo jo na osnovi podatkov o nadmorskih višinah dna dolin ustvarili z GIS programskimi orodji, nato pa od podatkov nadmorskih višin za vsako slikovno točko odšteli podatek o višini te točke v modelirani ravnini. S kombinacijo slojev Globalnega Sončevega obseva in relativnih višin smo z vidika topoklimatskih značilnosti ustvarili štiri topoklimatske vinogradniške razrede, v nadaljevanju še analizirali rabo tal na najbolj kakovostnih legah in spremembe rabe tal na teh legah v obdobju 2000-2025, na osnovi česar ugotavljamo tudi izkoriščenost topoklimatskega vinogradniškega potenciala v Halozah. Zaradi opuščanja vinogradništva je izkoriščenost topoklimatskega vinogradniškega potenciala v Halozah slaba. Na vseh prvorazrednih legah v Halozah so vinogradi leta 2025 pokrivali le 8,3 % površja, če vključimo še sicer kvalitetne drugorazredne lege je ta delež 4 %. V Vzhodnih Halozah, ki so za vinogradništvo primernejša, so vinogradi leta 2025 pokrivali le 15,6 % prvorazrednih topoklimatskih leg. Če bi vinograde razširili na zemljišča v zaraščanju, bi na prvorazrednih legah pridobili novih 473,8 ha vinogradniških površin, kar bi pomenilo povečanje vinogradniških površin za 2,4 krat, izkoriščenost vinogradniškega potenciala bi tako v Vzhodnih Halozah dvignili s 15,6 % na 37,2 %. Ob tem moramo poudariti, da na omenjene procese lahko zremo tudi v drugi luči: zaraščanje je naraven proces, ki vodi v vzpostavljanje potencialne vegetacije, značilne za to okolje, kar praviloma pomeni tudi večanje biodiverzitete. Od naših vrednot in motivov je odvisno ali bomo te procese ocenjevali kot zamujene priložnosti ali kot vzpostavljanje -pogojno rečeno- naravnih ekosistemov.

MODELIRANJE PROSTORSKEGA VZORCA BIODIVERZITETE SEKUNDARNIH TRAVIŠČ: PRIMER KRAŠKEGA PODEŽELJA

DANIJEL DAVIDOVIČ,¹ NATAŠA PIPENBAHER,²
SONJA ŠKORNIK,² DANIJEL IVAJNSIČ^{1,2}

¹ Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
daniyel.davidovic@um.si, dani.ivajnsic@um.si

² Univerza v Mariboru, Fakulteta za naravoslovje in matematiko, Maribor, Slovenija
natasa.pipenbaher@um.si, sonja.skornik@um.si, dani.ivajnsic@um.si

Raziskava obravnava potek sukcesije in spremembe vrstne pestrosti sekundarnih travišč na Natura 2000 območju Kras med letoma 2014 in 2024 z integracijo vegetacijskih popisov in satelitskih podatkov. Rezultati prikazujejo postopno večanje nadzemne biomase, kar potrjuje proces zaraščanja travišč. Model prostorske ekstrapolacije vrstne pestrosti obravnavanih sekundarnih travišč in njihovih sukcesijskih faz nakazuje postopno večanje Shannonovega diverzitetnega indeksa (H'), vendar z značilnimi prostorskimi razlikami. Primerjava travišč z in brez intervencij Skupne kmetijske politike (SKP) je razkrila, da obstoječi ukrepi ne zagotavljajo dolgoročne ohranitve vrstno bogatih sekundarnih travišč. Raziskava poudarja pomen prostorsko prilagojenega in ciljno usmerjenega upravljanja za ohranjanje naravovarstvene vrednosti in pokrajinske raznolikosti Krasa.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.7](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.7)

ISBN
978-961-299-136-4

Ključne besede:

sukcesija,
Skupna kmetijska politika,
NDVI,
Shannonov indeks,
Kras,
Natura 2000

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.7](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.7)

ISBN
978-961-299-136-4

MODELING THE SPATIAL PATTERN OF BIODIVERSITY IN SECONDARY GRASSLANDS: THE CASE OF THE KARST COUNTRYSIDE

DANIJEL DAVIDOVIĆ,¹ NATAŠA PIPENBAHER,²
SONJA ŠKORNIK,² DANIJEL IVAJNSIČ^{1,2}

¹ University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
danijel.davidovic@um.si, dani.ivajnsic@um.si

² University of Maribor, Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Maribor, Slovenia
natasa.pipenbaher@um.si, sonja.skornik@um.si, dani.ivajnsic@um.si

Keywords:

succession,
Common Agricultural
Policy,
NDVI,
Shannon index,
Kras,
Natura 2000

The study examines the course of succession and changes in species diversity of secondary grasslands in the Natura 2000 site Kras between 2014 and 2024 by integrating vegetation relevés and satellite data. The results indicate a gradual increase in aboveground biomass, confirming the process of grassland overgrowth. A spatial extrapolation model of species diversity and successional phases of the secondary grasslands studied suggests a gradual increase in the Shannon diversity index (H'), though with distinct spatial differences. A comparison of grasslands with and without interventions under the Common Agricultural Policy (CAP) revealed that the existing measures do not ensure the long-term preservation of species-rich secondary grasslands. The study highlights the importance of spatially adapted and targeted management for maintaining the conservation value and landscape diversity of the Kras.

1 Uvod

Travišča so kopenski ekosistemi, v katerih prevladujejo trave in zeli (Gibson, 2009; Stevens, 2018). Naravna oziroma primarna travišča se navadno pojavljajo na območjih z neprimernimi pogoji za rast gozda, za katere je značilna zmerna do nizka letna količina padavin od 500 do 950 mm (Rostás & Hiltbold, 2017; NASA, 2025a). Poleg primarnih obstajajo tudi sekundarna ali polnaravna (ang. *seminatural*) travišča, ki so v srednji Evropi nastajala s krčenjem gozda v času neolitika pred 7500 leti (Hejman idr., 2013). Njihov nastanek in ohranjanje je odvisno od posegov človeka kot so sečnja, košnja in paša. V odsotnosti omenjenih dejavnosti se travišča postopoma zarastejo v gozd (Bredenkamp idr., 2002; Hejman idr., 2013; Gigante idr., 2024).

V Evropi travišča predstavljajo tipičen podeželski habitat in obsegajo 37 % kmetijskih zemljišč (EUROSTAT, 2018; FAOSTAT, 2022). Številni tipi evropskih sekundarnih travišč vejajo za globalne vroče točke vrstne pestrosti (biodiverzitete) zaradi največje gostote rastlinskih vrst na velikost popisne ploskve od 10 cm² do 50 m² (Horvatić, 1973; Horvat, 1974; Poldini, 1989; Kaligarič & Poldini, 1996; Eriksson & Eriksson, 1997; Kaligarič & Škornik, 2002; Kaligarič idr., 2006; Škornik idr., 2010; Pipenbaher idr., 2011; Wilson idr., 2012; Chytrý idr., 2015; Karlík, 2019). Kull & Zobel (1991) sta na popisni ploskvi 1 m² identificirala do 63 rastlinskih vrst. Pri tem izstopajo predvsem suha in polsuha travišča na bazični podlagi, kot so travišča na Krasu, ki so po vrstni pestrosti primerljiva z najbolj pestrimi travišči na svetu (Horvatić, 1973; Poldini, 1989; Kaligarič & Poldini, 1996; Kaligarič & Škornik, 2002; Škornik idr., 2010; Pipenbaher idr., 2011).

Biodiverziteta je močno povezana z ekosistemskimi storitvami, kar v splošnem pomeni, da z večjo biodiverzitetjo narašča število in stabilnost ekosistemskih storitev (Mace idr., 2012). Glede na veliko biodiverzitetjo travišč imajo ta veliko ekološko in kulturno vrednost, saj prispevajo k zagotavljanju ekosistemskih funkcij in ekosistemskih storitev, kot so habitat za številne vrste rastlin, žuželk, ptic, talnih organizmov in sesalcev (Söderström idr., 2001; Perko idr., 2017; Šumrada & Erjavec, 2023), hrano za divje živali, kroženje hranil, nadzorovanje vlažnosti tal, ustvarjanje posebne mikroklimne, nadzor gozdnih požarov (Ribeiro & Hribar, 2019; Zhao idr., 2020; Bai & Cotrufo, 2022), izboljšanje strukture tal in vsebnosti organskih snovi, preprečevanje vodne in vetrne erozije (Hrvatina idr., 2006; Liu idr., 2020; Zhao idr.,

2020). V sedanjosti imajo velik pomen tudi na področju blaženja podnebnih sprememb, saj na globalni ravni zadržijo 20 % ogljika v tleh (ang. *soil organic carbon, SOC*) (*Global Assessment of Soil Carbon in Grasslands*, 2023). Količina shranjenega ogljika v tleh se lahko ob nadzorovani paši dodatno poveča za približno 20 %, kar predstavlja velik ponor toplogrednih plinov (Phukubye idr., 2022).

Ob ekološkem pomenu imajo travišča pomembno vlogo pri gospodarskih in kulturnih dejavnostih. S tradicionalnimi praksami upravljanja, kot sta ekstenzivna paša in košnja, so sekundarna travišča neposreden in posreden vir hrane za človeka, vključno z zelišči, mesom, mlečnimi izdelki, medom, divjimi užitnimi in zdravilnimi rastlinami (Dasselaar idr., 2013; Žuna Pfeiffer idr., 2018; Zhao idr., 2020; Kose idr., 2022) ter omogočajo krmo za živino, ohranjanje oprashačevalcev, naravno zatiranje škodljivcev (Bartual idr., 2019), prostor za izobraževanje, rekreacijo in turizem, pokrajinsko estetiko, kulturno dediščino in psihološko dobro počutje (Reed idr., 2005; Hopkins & Holz, 2006; Milcu idr., 2013; Rogerson idr., 2016; Zhao idr., 2020).

Sekundarna travišča nastanejo in obstanejo zaradi stalnih posegov človeka, zato v njihovi odsotnosti, v zmernih geografskih širinah in ustreznih nadmorskih višinah, izginjajo. Izginjanje oziroma zaraščanje travišč v gozd poteka v sklopu procesa sekundarne sukcesije, ki pomeni postopne spremembe združbe organizmov v prostoru skozi čas (Pickett idr., 2011). Sukcesija ni nujno linearna in glede na smer se lahko v grobem ločijo progresivna faza z večanjem biomase in strukturne kompleksnosti; regresivna faza z manjšanjem biomase in strukturne kompleksnosti; stabilna faza brez večjih sprememb v biomasii in strukturni kompleksnosti (Shugart, 2013).

Progresivna sukcesija ima lahko obsežne vplive na biodiverzitetu in ekosistemске storitve. Širjenje gozda spremeni svetlobne, vlažnostne in temperaturne razmere v ozračju in tleh, s čimer se spremenijo pogoji za rast rastlin, ki so prilagojene lokalnim razmeram (Cramer idr., 2008). Dodatna grožnja biodiverziteti je tudi fragmentacija habitatov, saj se s progresivno sukcesijo lahko zmanjša ekološka povezljivost habitatov, ki je pomembna za gensko pestrost (Kaligarič idr., 2008). Ker je biodiverzitetu ključna za stabilnost in številčnost ekosistemskih storitev, lahko v tradicionalno kmetijskih pokrajinah negativno vpliva na sposobnost preživetja lokalnih skupnosti, ki so odvisne od kmetijskih dejavnosti. Lokalne skupnosti so lahko pod negativnim vplivom tudi zaradi neugodnih razmer v gozdu, ki nastanejo

zaradi škodljivcev, vetra, snega, žledu, zemeljskih plazov in požara, kar vpliva na njihovo varnost in finančne stroške (Kladnik, 2011).

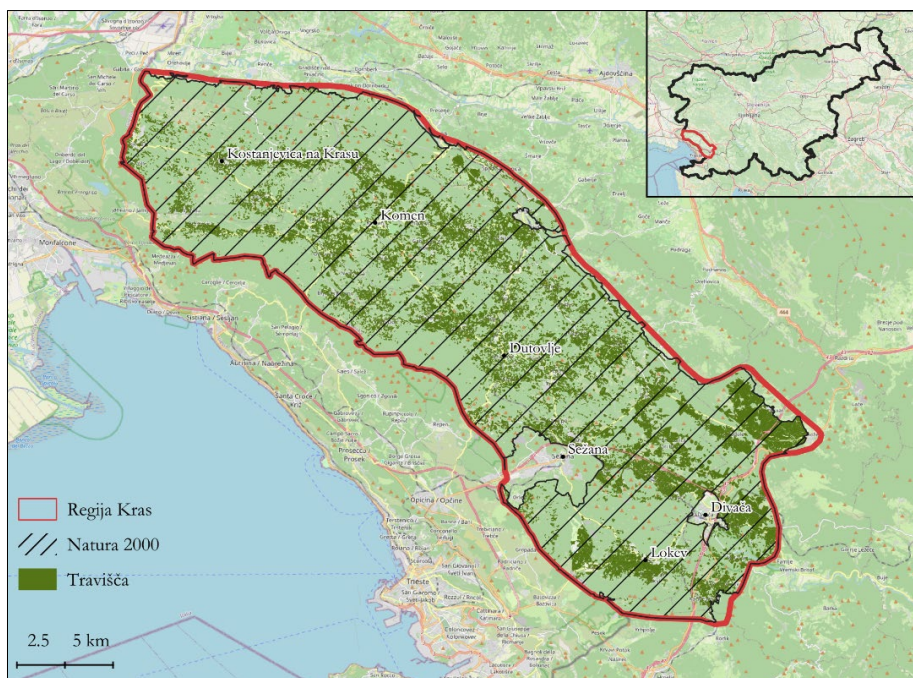
Pri progresivni sukcesiji oziroma zaraščanju je biodiverzitetna travišč dodatno ogrožena zaradi podnebnih sprememb. Do konca stoletja bodo spremembe v podnebnih vzorcih negativno vplivale na 63 % vrst, ki so pomembne za ohranjanje narave v Evropi (Araújo idr., 2011). V Sloveniji so območja Natura 2000 znotraj submediteranske regije med tistimi, ki jih podnebne spremembe lahko najbolj prizadenejo (Ivajšič & Donša, 2018). Ključne spremembe vključujejo spremenjeno količino in razporeditev padavin, naraščajoče povprečne temperature zraka ter povečanje pogostosti in intenzivnosti ekstremnih vremenskih dogodkov (Foden idr., 2013). Posebno za Sredozemlje so predvideni negativni učinki, kot so številčnejši temperaturni ekstremi, povečana sušnost, večja požarna ogroženost in nižja hitrost vetra (IPCC, 2023). Glede na velik pomen biodiverzitete travišč in vlogo njihovega upravljanja za preprečevanje zaraščanja se v raziskavi osredotočamo na: 1) analizo prostorske dinamike sukcesijskih faz med letoma 2014 in 2024, 2) modeliranje prostorskega vzorca biodiverzitete sekundarnih travišč in njihovih sukcesijskih faz na ravni pokrajine, 3) testiranje razlik v biodiverziteti travišč glede na različne načine upravljanja.

2 Raziskovalno območje

Raziskovalno območje obsega Kras, ki je območje Nature 2000 in ima površino 40.121 ha. Območje predstavlja značilno podeželsko regijo z redko poselitvijo in starejšo demografsko strukturo. Gostota prebivalstva tako znaša 50 prebivalcev/km², kar je pod državnim povprečjem, medtem ko povprečna starost prebivalcev znaša 46 let, kar je nad državnim povprečjem (SURS, 2024). Omenjena kazalnika nakazujeta procesa depopulacije in staranja, ki sta značilna za številna obmejna podeželska območja v Sloveniji.

Podeželski značaj je izrazit tudi v rabi tal, saj urbane površine zavzemajo manj kot 4 % površja (MKGP, 2024). Poleg tega je večina regije opredeljena kot strateško zelo pomembno območje za kmetijstvo (Uradni list, št. 71/16, 2016) zaradi primernih pogojev za živinorejo, vinogradništvo, oljkarstvo in sadjarstvo. Kljub potencialom sta od konca druge svetovne vojne izrazita procesa deagrariacije in industrializacije (Habič, 1979; Kladnik, 2011).

Zaradi omenjenih socio-ekonomskih procesov na Krasu poteka intenzivno zaraščanje travišč, ki so nastala z izsekavanjem gozda od časa Rimljanov za namene kmetijstva in drugih dejavnosti (Kaligarič idr., 2006). Zadostna količina padavin omogoča rast listopadnega gozda, ki se ob odsotnosti človekovih dejavnosti ponovno širi na opuščene površine (Čarni idr., 2021). Ker so travišča na Krasu prepoznana kot naravovarstveno pomembni habitati, so zaščiteni kot Natura 2000 območje, tako zaraščanje travišč predstavlja grožnjo biodiverziteti in neupoštevanje obvez po ohranjanju zavarovanih območij v primernem stanju.

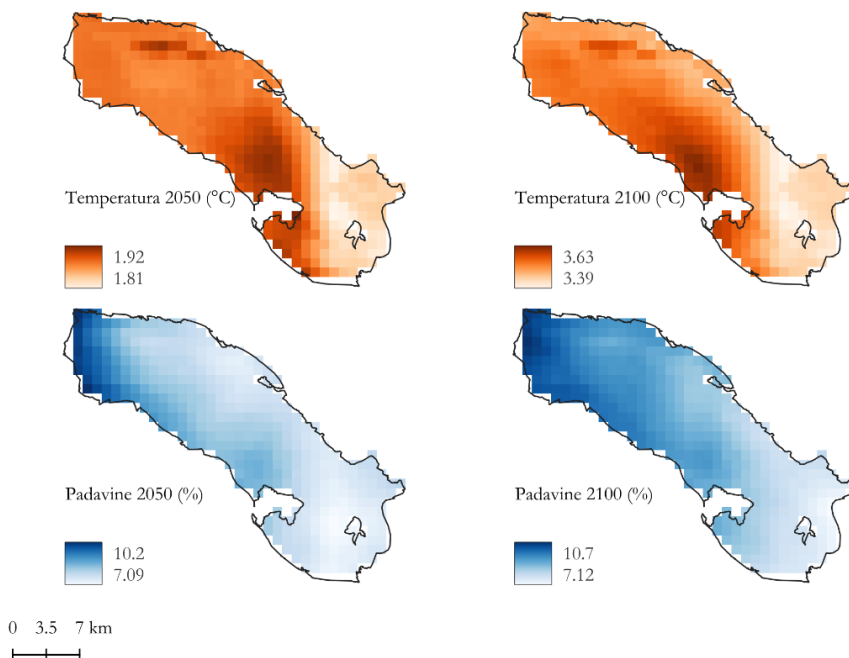
Slika 1: Raziskovalno območje.

Vir podatkov: GIAM, 1998; MKGP, 2024; ARSO, 2025a. Kartografija: Avtorji, 2025

Podlaga: *OpenStreetMap*, 2025.

Poleg zaraščanja so dodatna grožnja biodiverziteti na Krasu podnebne spremembe. V primerjavi z obdobjem 1981–2010 bi se lahko do sredine stoletja, po pesimističnem scenariju, povprečna temperatura zraka na Krasu povišala za 1,9 °C, do konca stoletja pa za 3,5 °C. Prav tako bi se lahko količina padavin povišala za 8 % (ARSO, 2025b). Zaraščanje bo tako skupaj s spremenjenimi podnebnimi značilnostmi pomembno vplivalo na prostorsko porazdelitev, vrstno sestavo in

fenološke cikle travišč, še zlasti na travnikih na apnenčasti podlagi (Dengler idr., 2014; Damgaard, 2022).

Slika 2: Pričakovane razlike podnebnih spremenljivk za scenarij RCP85 glede na 1981-2010. Vir podatkov: ARSO, 2025b. Kartografija: Avtorji, 2025.

3 Metodologija

Raziskavo smo izvedli s pomočjo **podatkov vegetacijskih popisov** (Batalha idr., 2015) in daljinskega zaznavanja. Za analizo prostorske dinamike sukcesijskih faz smo uporabili vegetacijski indeks NDVI (ang. *Normalized Difference Vegetation Index*), ki smo ga za leti 2014 in 2024 izračunali iz podatkov, pridobljenih s satelitom Landsat 8. Satelitske podobe s prostorsko ločljivostjo 30 m so prosto dostopne na spletnem portalu EarthExplorer (USGS, 2024), ki ga upravlja Geološki zavod ZDA (ang. USGS). Uporabili smo satelitske podobe, zajete v poletnih mesecih, ko je vegetacija v zreli fazi razvoja. Pred-obdelava podatkov je obsegala atmosfersko in radiometrično korekcijo z vtičnikom *Semi-Automatic Classification Plugin SCP* v programu QGIS (Congedo, 2021). Za izračune vrednosti NDVI kot razmerja med rdečim in bližje-infrardečim spektralnim pasom smo uporabili raster kalkulator, pri

tem negativne vrednosti do -1 pomenijo vodo in neporaščene površine, pozitivne vrednosti do +1 različne vegetacijske oblike, med katerimi najvišje vrednosti zavzema gozd (NASA, 2025b).

Za modeliranje prostorskega vzorca biodiverzitete smo uporabili Shannonov indeks diverzitete H' . Indeks temelji na številu vrst in njihovi relativni številčnosti, pri tem višja vrednost kaže na večjo vrstno pestrost, vrednost 0 pomeni, da je v vzorcu prisotna ena vrsta (Shannon & Weaver, 1949). Podatki vegetacijskih popisov so bili pridobljeni leta 2014 z naključnim vzorčenjem na skupno 56 popisnih ploskvah v velikosti 10 x 10 m² (20 popisnih ploskev s travišč, 17 z grmičevjem, 19 z gozdom) (Batalha idr., 2015). Podatki so bili zbrani na območju Podgorskega krasa in Koprskih brd, ki so izven Natura 2000 območja Kras, vendar v primerljivem prostoru glede na podnebje in tla.

Za testiranje razlik v biodiverziteti travišč glede na različne načine upravljanja smo uporabili podatke na ravni grafične enote rabe kmetijskega gospodarstva (GERK), ki jih vodijo na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano za uveljavljanje intervencij SKP (MKGP, 2024). Podatki v vektorski obliki so zbrani po posameznem GERK-u, ki smo jih združili glede na unikatno identifikacijsko številko kmetijskega gospodarstva KMG-MID. Podatke smo nato filtrirali, tako da smo v statistično analizo vključili travišča (Začasno travinje 1131, Trajni travnik 1300, Travinje z razpršenimi neupravičenimi značilnostmi 1320), ki smo jih ločili v skupino travišč z in skupino brez intervencij.

Podatke o rabi tal za leti 2014 in 2024 smo pridobili na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP, 2024). Za izvedbo analiz smo podatke filtrirali in uporabili travišča (Trajni travnik 1300), zaraščeno (Kmetijsko zemljišče v zaraščanju 1410, Drevesa in grmičevje 1500, Kmetijsko zemljišče, poraslo z gozdnim drevjem 1800), gozd (2000) in ostalo. Podatke o Natura 2000 na območju Kras v vektorskem formatu smo pridobili na portalu Atlas okolja, ki ga upravlja Agencija RS za okolje (ARSO, 2024).

Za obdelavo podatkov in pripravo kart smo uporabili programe Excel (Microsoft, 2024) in QGIS (QGIS, 2024).

Za **analizo prostorske dinamike sukcesije** sekundarnih travnišč smo najprej izvedli **validacijo ustreznosti NDVI** kot kazalnika sukcesijskih faz, tako da smo vsem popisnim ploskvam v različnih sukcesijskih fazah iz leta 2014 pripisali pripadajoče vrednosti NDVI za leto 2014. Potencialne razlike po faktorju sukcesijska faza (travišče, grmičevje, gozd) v vrednosti H' smo preverili s pomočjo analize variance (ANOVA) in pripadajočega preizkusa parov v programskem paketu MS Excel.

V nadaljevanju smo izračunali razliko med vrednostmi NDVI za leti 2024 in 2014. Izračunane vrednosti NDVI odražajo spremembe v gostoti in produktivnosti vegetacije v obravnavanem desetletnem obdobju. Pozitivne vrednosti pomenijo povečanje gostote vegetacije, negativne pa njeno zmanjšanje. Izračunane vrednosti smo v nadaljevanju analize klasificirali v tri sukcesijske kategorije (Preglednica 1).

Preglednica 1: Mejne vrednosti NDVI za opredelitev sukcesijskih kategorij.

Sukcesijska kategorija	NDVI
Regresivna	< -0,05
Stabilna	-0,05 – 0,05
Progresivna	> 0,05

Rezultat je rastrski sloj, ki prikazuje regresivno sukcesijsko kategorijo (območja z zmanjšano gostoto vegetacije), stabilno sukcesijsko kategorijo (območja brez bistvenih sprememb) in progresivno sukcesijsko kategorijo (območja s povečano gostoto vegetacije oziroma površine potencialnega zaraščanja). Reklasificirani rastrski sloj smo nato prekrili s podatki o rabi tal za leto 2014 z namenom ugotavljanja strukturnih sprememb oziroma dinamike sukcesije znotraj kategorij rabe tal (travišča, grmičevje, gozd).

Za **modeliranje prostorskega vzorca biodiverzitete** sekundarnih travnišč in njihovih sukcesijskih faz smo najprej znotraj posameznih kategorij rabe tal ustvarili naključne točke z minimalno razdaljo 100 m. Za posamezen časovni presek je bilo tako skupno ustvarjenih 36.000 točk. Naključnim točkam smo pripisali vrednosti H' z generatorjem naključnih števil v sklopu dodatka *Data Analysis ToolPak* v programu Excel (Excel, 2025). Generator smo nastavili za ustvarjanje 30 vrednosti na točko, ki sledijo normalni distribuciji, na podlagi povprečij in standardnih odklonov posamezne kategorije iz podatkov terenskih popisov: travnišča $\bar{x} = 3,481$, SD = 0,105; grmičevje $\bar{x} = 3,350$, SD = 0,295; gozd $\bar{x} = 2,575$, SD = 0,416.

Nadaljevali smo s serijo F- in t-preizkusov, da smo preverili razlike v varianci in aritmetični sredini med terenskimi (dejanskimi) in generiranimi (permutiranimi) vrednostmi za vsako kategorijo za oba časovna preseka. Za nadaljnje modeliranje smo tako uporabili točke, pri katerih ni bilo statistično signifikantnih razlik v varianci in aritmetični sredini vrednosti H' med terenskimi in generiranimi vrednostmi. Generirane vrednosti smo v nadaljevanju združili z ustreznimi naključnimi točkami po kategorijah. Sledila je prostorska interpolacija vrednosti H' z uporabo kriging metode (ang. *ordinary kriging*) v okolju QGIS. Rezultat sta rastrska sloja s prostorsko ločljivostjo 30 m, ki kažeta prostorsko variabilnost biodiverzitet sekundarnih travnišč in njihovih sukcesijskih faz za oba časovna preseka. V nadaljevanju smo izračunali razliko med vrednostmi H' za leti 2024 in 2014. Izračunane vrednosti H' odražajo spremembe v biodiverziteti v obravnavanem obdobju. Pozitivne vrednosti pomenijo povečanje biodiverzitet, negativne zmanjšanje biodiverzitet. Izračunane vrednosti smo nato klasificirali v tri kategorije (Preglednica 2).

Preglednica 2: Mejne vrednosti relativnih sprememb H' za opredelitev kategorij sprememb biodiverzitet.

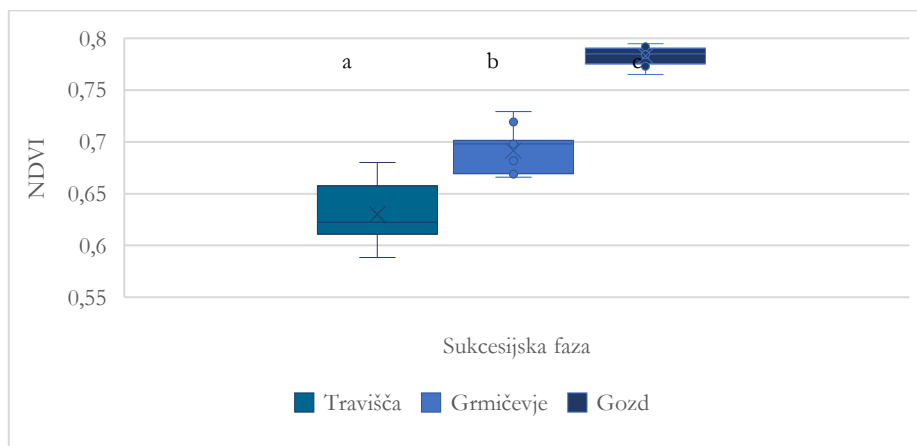
Sprememba biodiverzitet	H' (%)
Zmanjšana	< -5
Ohranjena	-5 – 5
Povečana	> 5

Za **testiranje razlik v biodiverziteti travnišč z in brez intervencij** smo najprej GERK-om iz obeh skupin travnišč pripisali vrednost H' z orodjem *Zonal Statistics* v programskem okolju QGIS. Ker sta se skupini bistveno razlikovali po velikosti vzorca in sta pokazali razlike v varianci vrednosti H' , smo izvedli t-preizkus z upoštevanjem neenakih varianc v sklopu dodatka *Data Analysis ToolPak* v programu Excel. Poleg statistične značilnosti (p-vrednost) smo za opredelitev velikosti razlike izračunali Cohenov d. Ponovili smo za tem še t-preizkus za preverjanje razlik v spremembi biodiverzitet obeh skupin travnišč.

4 Prostorska dinamika sukcesijskih faz

Porazdelitev vrednosti NDVI po kategorijah popisnih ploskev odraža postopno kopičenje biomase vzdolž sukcesijskega gradienta (Slika 3). Za travnišča so značilne najnižje vrednosti z največjim razponom, za grmišča vmesne vrednosti z zmernim razponom in za gozdove najvišje vrednosti z najmanjšim razponom. Primerjava kaže

značilne razlike v vrednosti NDVI med sukcesijskimi fazami in postopno naraščanje od travišč do gozda, kar potrjuje pričakovano povezavo med NDVI in gostoto vegetacije. Ugotovitev potrjuje primernost uporabe vrednosti NDVI kot kazalnika za analizo prostorske dinamike sukcesijskih faz.

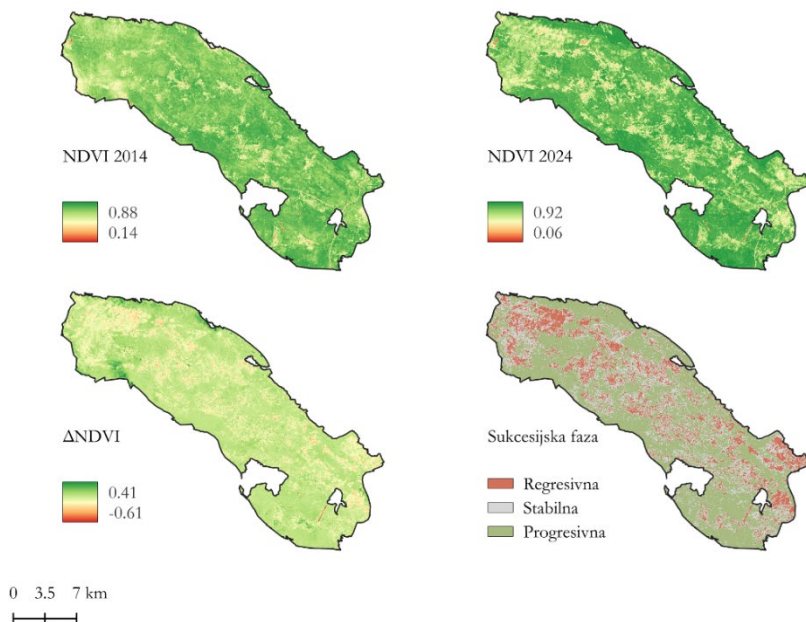

Slika 3: Razlike v vrednostih NDVI glede na sukcesijsko fazo na popisnih ploskvah.
Vir podatkov: Batalha idr., 2015. Grafikon: Avtorji, 2025.

Analiza vrednosti NDVI na raziskovanem območju v obdobju med letoma 2014 in 2024 kaže na njeno povečanje (Slika 4, zgornji del). Povprečna vrednost NDVI na raziskovalnem območju leta 2014 znaša 0,73. Območja najvišjih vrednosti so koncentrirana na J, območja najnižjih vrednosti v notranjosti in S ter na antropogenih površinah. Povprečna vrednost NDVI na raziskovanem območju znaša leta 2024 0,76. Območja najvišjih vrednosti so koncentrirana na J delu ter na S in Z robu, območja najnižjih vrednosti ostajajo v notranjosti in S ter na antropogenih površinah, ki se v primerjavi s prejšnjim obdobjem širijo. V splošnem 4 % povečanje povprečne vrednosti NDVI med letoma 2014 in 2024 nakazuje večanje biomase oziroma proces zaraščanja.

Analiza sprememb vrednosti NDVI oziroma sukcesijskih kategorij kaže na homogenizacijo mozaične pokrajine (Slika 4, spodnji del). Območja višanja vrednosti NDVI oziroma progresivne sukcesijske kategorije prevladujejo po celotnem prostoru (56,5 %) s koncentracijami površin najvišjih vrednosti vzdolž S in SZ roba. Območja nižanja vrednosti NDVI oziroma regresivne sukcesijske kategorije (16,4 %) se pojavljajo razpršeno v notranjosti s posameznimi

koncentracijami površin najnižjih vrednosti na SZ in JV. Območja intenzivnejše regresije so opazna tudi v okolici naselij in bližini prometne infrastrukture. Za večji del raziskovanega območja so značilne nespremenjene vrednosti NDVI oziroma stabilna sukcesijska kategorija (27,1 %), ki kaže podoben prostorski vzorec kot območja regresije. Območja nespremenjenih vrednosti se pojavljajo kot prehodni pasovi med območji progresivne in regresivne sukcesijske kategorije.

Slika 4: Vrednosti NDVI in njene spremembe med letoma 2014 in 2024.

Vir podatkov: *USGS*, 2024; *ARSO*, 2025a. Kartografija: Avtorji, 2025.

Analiza sprememb vrednosti NDVI znotraj kategorij rabe tal za leto 2014 nakazuje dinamičen potek sukcesije znotraj zemljiških kategorij (Preglednica 3). Na površinah gozda prevladujejo območja višanja vrednosti NDVI, kar nakazuje na povečanje biomase, ki je lahko posledica rasti novih dreves in zgoščanja obstoječih krošenj. Opazna so tudi območja nespremenjenih vrednosti, kar nakazuje na stabilnost. Najmanj obsežna so območja nižanja vrednosti, kar je lahko posledica sečnje ali požarov. Na površinah zaraščanja prevladujejo območja nespremenjenih vrednosti NDVI, to nakazuje na stabilnost. Opazna so tudi območja višanja vrednosti, kar kaže povečanje biomase, ki je lahko posledica prehoda zaraščanih površin v gozd. Najmanj obsežna so območja nižanja vrednosti, kar je lahko posledica sečnje,

poškodb ali požarov. Na površinah travišč prevladujejo območja nižanja vrednosti NDVI, kar nakazuje na izgubo nadzemne biomase, ki je lahko posledica paše, košnje, suše ali požarov. Opazna so tudi območja nespremenjenih vrednosti oziroma stabilnosti. Najmanj obsežna so območja višanja vrednosti, kar nakazuje na omejeno zaraščanje travišč. V splošnem prevladujejo območja višanja vrednosti NDVI, kar nakazuje večanje biomase oziroma zaraščanje.

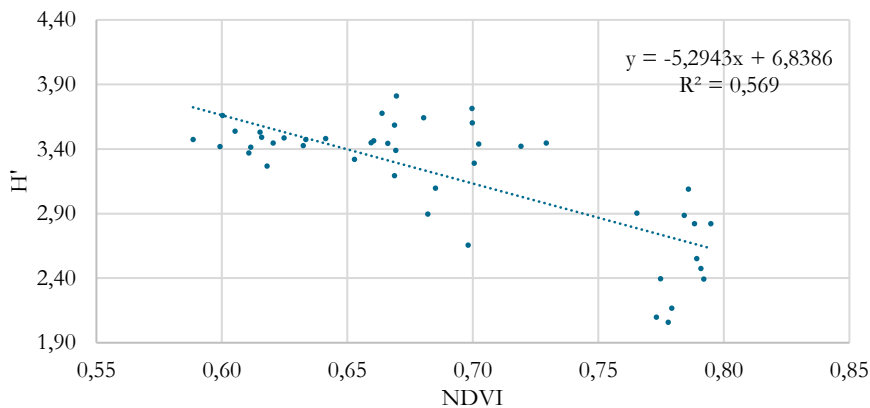
Preglednica 3: Struktura sprememb vrednosti NDVI glede na kategorije rabe tal.

Raba tal	Površina 2014 (ha)	Površina 2014 (%)	Površina negativnih NDVI (%)	Površina nespremenjenih NDVI (%)	Površina pozitivnih NDVI (%)
Gozd	24953,58	62,2	5,36	18,53	76,11
Grmičevje	4811,78	11,99	18,04	47,08	34,88
Travišče	7395,76	18,43	45,39	38,22	16,39

Vir podatkov: USGS, 2024; MKGP, 2024.

5 Prostorski vzorec biodiverzitete sekundarnih travišč in njihovih sukcesijskih faz

Analiza razmerja med vegetacijskim indeksom NDVI in Shannonovim indeksom biodiverzitete H' na podlagi vegetacijskih popisov nakazuje na značilno negativno korelacijo ($R^2 = 0,569$) (Slika 5). Linearni regresijski model nakazuje, da je za gozd, s splošno višjimi vrednostmi NDVI, značilna manjša biodiverziteteta in da je za travišča, s splošno nižjimi vrednostmi NDVI, značilna večja biodiverziteteta. Biodiverziteteta na območju vegetacijskih popisov tako pada po sukcesijskem gradientu.

Slika 5: Odnos med vrednostmi NDVI in H' na podlagi terenskih vegetacijskih popisov.

Vir podatkov: Batalha idr., 2015. Grafikon: Avtorji, 2025.

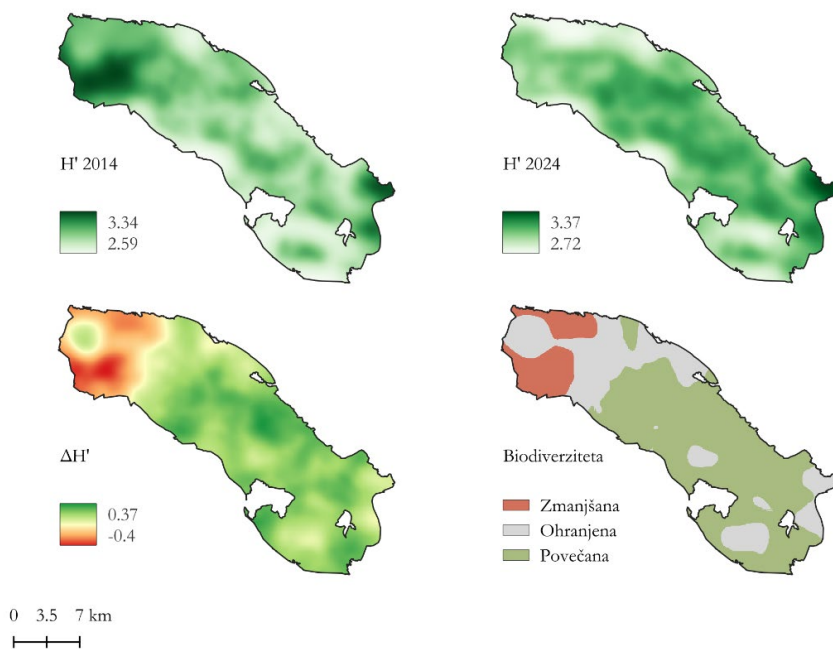
Analiza vrednosti H' na raziskovanem območju v obdobju med letoma 2014 in 2024 kaže na njeno povečanje (Slika 6, zgornji del). Leta 2014 povprečna vrednost H' na raziskovalnem območju znaša 2,91. Območja najvišjih vrednosti so koncentrirana na SZ in JV, območja najnižjih vrednosti pa v notranjosti in na J robu. Leta 2024 povprečna vrednost H' na raziskovalnem območju znaša 3,03. Območja najvišjih vrednosti so koncentrirana na JV, območja najnižjih vrednosti na S robu. V splošnem 4 % povečanje povprečne vrednosti H' med letoma 2014 in 2024 nakazuje zmerno večanje biodiverzitete z vidika sekundarnih travnišč in njihovih sukcesijskih faz, vendar so opazni veliki prostorski premiki in neenakomerna distribucija.

Analiza sprememb vrednosti H' oziroma biodiverzitete sekundarnih travnišč in njihovih sukcesijskih faz kaže na izrazite prostorske razlike (Slika 6, spodnji del). Območja višanja vrednosti H' oziroma povečane biodiverzitete prevladujejo po celotnem prostoru (58,9 %) s koncentracijami površin najvišjih vrednosti v osrednjem delu in na J.

Območja nižanja vrednosti H' oziroma zmanjšane biodiverzitete (11,3 %) se pojavljajo na SZ. Za večji del raziskovalnega območja so značilne nespremenjene vrednosti H' oziroma ohranjena biodiverziteta (29,8 %), ki se pojavlja na S in v manjših zaplatah na J. Območja nespremenjenih vrednosti tvorijo izrazit rob na prehodu iz območij zmanjšane v povečano biodiverziteto, kar kaže prostorsko stabilna območja z ohranjenimi ekološkimi razmerami in s počasnejšimi spremembami.

Analiza sprememb vrednosti H' znotraj kategorij rabe tal za leto 2014 nakazuje podobno situacijo znotraj zemljiških kategorij (Preglednica 4). Na vseh izbranih kategorijah prevladujejo območja višanja vrednosti H' , kar kaže povečano biodiverziteto v zgodnjih ali vmesnih fazah sukcesije s heterogeno vegetacijsko strukturo.

Opazna so tudi območja nespremenjenih vrednosti, kar kaže relativno stabilnost in počasnejši potek sprememb znotraj določenih zaplat. Najmanj obsežna so območja nižanja vrednosti, kar je lahko posledica napredovanja sukcesije v enolične grmiščne ali gozdne sestoje. V splošnem prevladujejo območja višanja vrednosti H' , kar nakazuje prevladujočo mozaično strukturo vegetacije, kjer je sukcesija še v fazi, ki podpira višjo biodiverziteto.

Slika 6: Vrednosti H' in njene spremembe med letoma 2014 in 2024.

Vir podatkov: Batalha idr., 2015; ARSO, 2025a; ARSO, 2024. Kartografija: Avtorji, 2025.

Preglednica 4: Struktura sprememb vrednosti H' glede na kategorije rabe tal.

Raba tal	Površina 2014 (ha)	Površina 2014 (%)	Površina negativnih H' (%)	Površina nespremenjenih H' (%)	Površina pozitivnih ΔH' (%)
Gozd	24953,58	62,2	14,5	27,7	57,8
Grmičevje	4811,78	11,99	7,7	28,6	63,7
Travišče	7395,76	18,43	4,6	35,5	59,9

Vir podatkov: Batalha idr., 2015; MKGP, 2024.

6 Razlike v biodiverziteti travišč z in brez intervencij iz SKP

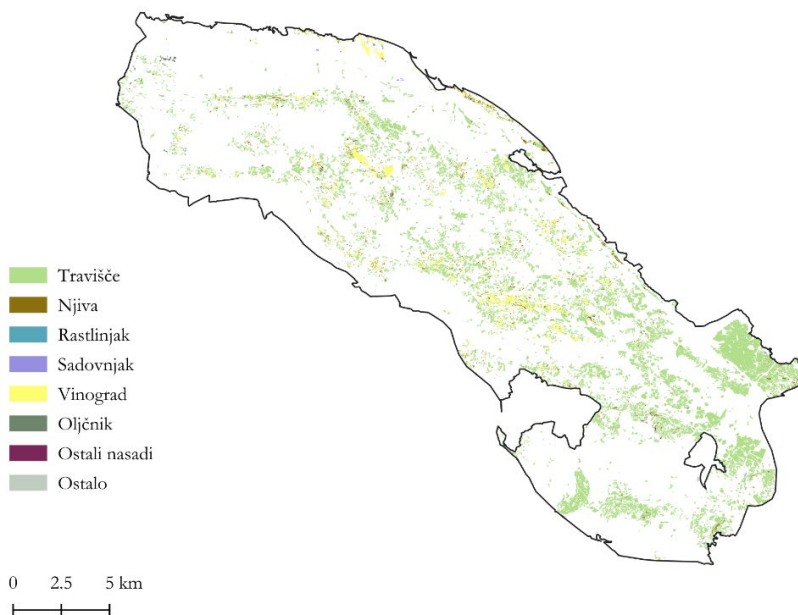
Leta 2024 površina vseh GERK obsega 6338,87 ha (15,8 % raziskovanega območja), znotraj katerih so najbolj obsežna kategorija travišča, ki obsegajo 5424,34 ha (12,2 % raziskovanega območja). Obsežnejši kategoriji so še vinogradi in njive (12,8 % raziskovanega območja), ostale pa obsegajo manj kot 1 % (Preglednica 5). Na raziskovanem območju tako glede na kmetijsko rabo prevladujejo travišča, kar poudarja pomen njihovega trajnostnega upravljanja. Glede na vključenost v SKP prevladujejo travišča z intervencijami, ki obsegajo 4897,17 ha (90,3 % travišč) s

povprečno velikostjo 0,51 ha, medtem ko travišča brez intervencij obsegajo 527,2 ha (9,7 % travišč) s povprečno velikostjo 0,26 ha (Slika 8).

Preglednica 5: Struktura rabe tal na GERK-ih.

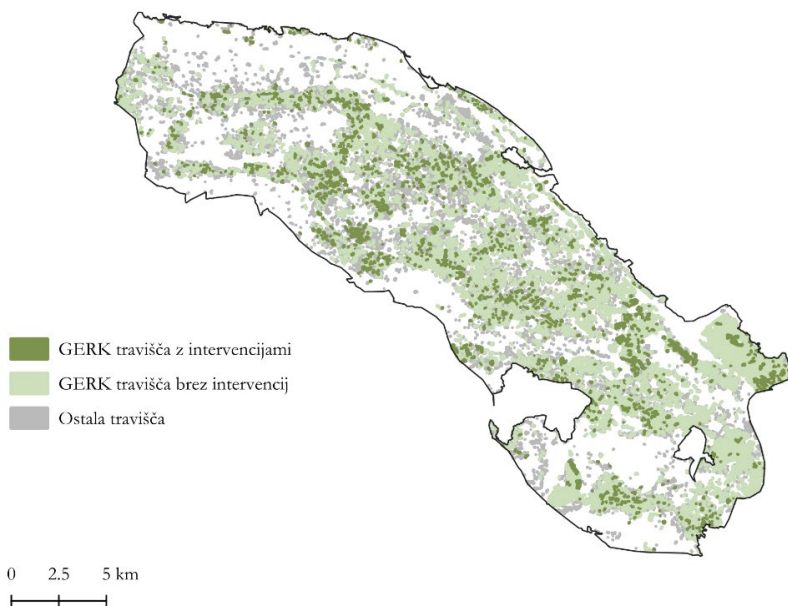
Raba tal	Površina (ha)	Površina (%)
Travišče	5424,34	85,6
Vinograd	574,23	9,1
Njiva	237,33	3,7
Sadovnjak	43,99	0,7
Oljčnik	29,62	0,5
Ostalo	18,74	0,3
Ostali nasadi	10,12	0,2
Rastlinjak	0,5	0,01

Vir podatkov: MKGP, 2024).

Slika 7: Rabe tal na GERK-ih.

Vir podatkov: MKGP, 2024; ARSO, 2025a. Kartografija: Avtorji, 2025.

Slika 8: Prostorska razporeditev travišč z različnim statusom.
Vir podatkov: MKGP, 2024; ARSO, 2025a. Kartografija: Avtorji, 2025.

Rezultati t-preizkusa so pokazali statistično značilno razliko v biodiverziteti (H' 2024) za travišča z in travišča brez intervencij ($t = 3,95$; $df = 2697$; $p < 0,05$) (Preglednica 6). Povprečna vrednost je bila pri traviščih z intervencijami (3,12) višja kot pri traviščih brez intervencij (3,11). Izračunana velikost učinka (Cohenov $d = 0,10$) je zelo majhna, kar kaže, da je razlika med skupinama travišč zanemarljiva. Tako, kljub statistično signifikantni razliki, intervencije niso povzročile večjega vpliva na biodiverzitetu raziskovalnega območja v obravnavanem obdobju.

Rezultati t-testa so pokazali statistično značilno razliko v spremembi biodiverzitete ($\Delta H'$ 2014–2024) za travišča z in travišča brez intervencij ($t = -5,57$; $df = 2823$; $p < 0,05$) (Preglednica 7). Povprečna razlika je bila pri traviščih z intervencijami (-0,03) večja kot pri traviščih brez intervencij (-0,02). Izračunana velikost učinka (Cohenov $d = -0,14$) je zelo majhna, kar kaže, da je razlika med skupinama travišč zanemarljiva. Kljub statistično signifikantni razliki intervencije tako niso povzročile večjega vpliva na spremembo biodiverzitete raziskovalnega območja v obravnavanem obdobju.

Preglednica 6: Rezultati statističnega testa za ugotavljanje razlik v biodiverziteti.

	Travišča z intervencijami	Travišča brez intervencij
Aritmetična sredina	3,1188	3,1098
Varianca	0,008	0,009
Vzorec	9608	1951
df	2697	
t-vrednost	3,9533	
p-vrednost	0,00007906	
Kritična t-vrednost	1,9608	

Vir podatkov: Batalha idr., 2015; MKGP, 2024.

Preglednica 7: Rezultati statističnega testa za ugotavljanje razlike v spremembi biodiverzitet.

	Travišča z intervencijami	Travišča brez intervencij
Aritmetična sredina	-0,0316	-0,0192
Varianca	0,008	0,007
Vzorec	9603	1947
df	2823	
t-vrednost	-5,5739	
p-vrednost	0,00000003	
Kritična t-vrednost	1,9608	

Vir podatkov: Batalha idr., 2015; MKGP, 2024.

Ugotovljeno povišanje povprečne vrednosti NDVI med letoma 2014 in 2024 kaže splošno večanje biomase in zgoščanje vegetacije, ki je značilno za zaraščanje. Ugotovitev je skladna z dolgoročno analizo sprememb rabe tal klasičnega Krasa, ki kaže krčenje travišč z več kot 80 % na manj kot 20 % pokritosti v zadnjih 250 letih (Kaligarič & Ivajnsič, 2014). Obsežne spremembe v obliki intenzivne sukcesije so posledica depopulacije podeželja, opuščanja kmetijskih zemljišč in ukinjanja tradicionalnih kmetijskih praks (Kladnik, 2009; Kaligarič & Čarni, 1991). Proces je dodatno okrepljen zaradi politik, kot je načrtno pogozdovanje od 19. do polovice 20. stoletja (Zorn idr., 2015) ter omejenega uvajanja ukrepov iz SKP v sedanosti (Kaligarič & Ivajnsič, 2014). Podobni procesi so značilni za celotno Evropo, saj so v splošnem biodiverziteti in ekosistemske storitve travišč ogrožene zaradi zaraščanja ali njihove intenzifikacije (Batalha idr., 2015; Schils idr., 2022; Gigante idr., 2024).

Podatki vegetacijskih popisov potrjujejo pričakovano negativno korelacijo med vrednostmi NDVI in vrednostmi H' vzdolž sukcesijskega gradienta, kar kaže nižanje biodiverzitet z naraščanjem gostote vegetacije. Sekundarna travišča tako podpirajo večjo biodiverzitetu kot zaprti habitati (Kaligarič idr., 2006; Dengler idr., 2014). Kljub višanju povprečne vrednosti NDVI so se na ravni pokrajine tudi povprečne

vrednosti H' v desetletju povišale. Drugačen vzorec je posledica razlik med terenskimi podatki, ki opisujejo odnos na podlagi točkovnih popisov v danem trenutku, in prostorskim modeliranjem, ki zajema prostorske spremembe obsežnejših delov raziskovanega območja čez desetletje. Opazne so tako velike prostorske razlike v spremembi biodiverzitete sekundarnih travnišč in njihovih sukcesijskih faz, vendar so v splošnem območja povečanja večja od območij njenega zmanjšanja. Poleg tega obdobje desetih let ni dovolj dolgo, da bi se progresivna sukcesijska faza odražala v izrazitem upadu biodiverzitete, ki je značilen za zrele sklenjene gozdne sestoje, medtem ko zgodnja faza sukcesije še vedno omogoča visoko heterogenost (Čarni idr., 2021).

Kljub statistično majhni razliki, primerjava travnišč z in brez intervencij SKP, kaže na dvojni učinek. Travnica z intervencijami imajo višje vrednosti H' kot travniča brez intervencij. Vzrok je lahko povezan z velikostjo travnišč z intervencijami, ki so v povprečju za 50 % večja in posledično ekonomsko donosnejša, kar preprečuje njihovo zaraščanje in zmanjšanje biodiverzitete. Za travniča z intervencijami je hkrati značilno večje zmanjšanje vrednosti H' kot travniča brez intervencij. Ugotovljeno stanje nakazuje, da sredstva SKP niso namenjena travniščem z visoko naravovarstveno vrednostjo, ampak tudi intenzivno upravljanim površinam, kar zmanjšuje učinek na dolgoročno ohranjanje biodiverzitete. Podobno je ugotovljeno v programskih obdobjih 2007–2013 in 2014–2020, ko skoraj polovica travnišč z intervencijami ni imela visoke naravovarstvene vrednosti, kar je vodilo v napačno dodelitev 41 % sredstev, ki so bila namenjena subvencioniranju intenzivno upravljanih travnišč (Kaligarič idr., 2019). Kljub naložbam v višini 0,5 milijarde EUR so tako opaženi znatni negativni učinki, vključno z upadom travniških rastlin, ptic in metuljev (Jančar, 2014; Jugović idr., 2013; Kmecl idr., 2014).

Omejena učinkovitost subvencij je posledica različnih dejavnikov. Med nekaterimi so odsotnost jasnih meril za opredelitev travnišč z visoko naravovarstveno vrednostjo, pomanjkanje sistematičnega vrednotenja učinkov izvedenih ukrepov, nizka finančna podpora, neustrezno ozaveščanje o upravičenih travniščih (Kaligarič idr., 2019); zapletene birokratske zahteve, razdrobljenost zemljišč (Ivajnsič idr., 2018); dolgotrajne obveze kmetovalcev, zahtevno usklajevanje ekonomske donosnosti z okoljskimi cilji, regionalne razlike brez upoštevanja lokalnih posebnosti (Dengler idr., 2014); zamude pri izplačilih, omejitve dovoljenih kmetijskih dejavnosti, nezadostna promocija ekstenzivnega kmetijstva, pomanjkanje ciljno

usmerjenega ozaveščanja kmetov o njegovih koristih (Žgavec idr., 2013). V novem programskem obdobju je učinkovitost ukrepov vprašljiva, saj le delno naslavljajo ključne izzive, kot so razdrobljenost kmetij, staranje nosilcev, nizka dodana vrednost pridelkov in pomanjkanje ukrepov za travišča z visoko naravovarstveno vrednostjo (Šumrada idr., 2024). Novo programsko obdobje omogoča prilagodljivost državam članicam, kar pogosto vodi v nizke okoljske ambicije (Pe'er idr., 2020).

Kljub ugotovljenem omejenem učinku so subvencije lahko učinkovite. Primer s Krasa kaže, da so subvencije v obdobju od 2002 do 2012 prispevale k zmernemu povečanju ovčereje, kar je pripomoglo k upočasnitvi krčenja sekundarnih travišč (Veldkamp & Lambin, 2001; Ivajnsič idr., 2013; Kaligarič & Ivajnsič, 2014). Podobno potrjujejo analize kmetij s širšega območja Krasa, ki kažejo, da subvencije lahko povečajo dohodek in izboljšajo vzdržnost ekstenzivnih kmetijskih praks (Šumrada idr., 2024).

Poleg zaraščanja je biodiverzitetna travišča na raziskovalnem območju lahko ogrožena zaradi podnebnih sprememb, saj višje povprečne temperature zraka delujejo kot pospeševalec procesa sukcesije (Davidovič idr., 2022). Negativni učinki podnebnih sprememb na vegetacijo se kažejo tudi v povečani evapotranspiraciji in pomanjkanju vode. Posebno na Krasu se zaradi prepustnih kamnin in večje osončenosti v poletnih mesecih pojavljajo suše in požarih (Veble & Brečko Grubar, 2016). Učinek je dodatno okrepljen zaradi zaraščanja, saj na vmesni stopnji sukcesije prevladujejo grmovne vrste, ki so bolj dovzetne za požare (Dolgan-Petrič, 1989). Posledično se je na Krasu leta 2022 zgodil največji požar v zgodovini Slovenije, ki je v 17 dneh uničil 3700 hektarjev in povzročil 26,88 milijona evrov škode (RTV/SLO, 2022; STA, 2023).

Travišča ter njihova biodiverzitetna in ekosistemske storitve so tako odvisne od naravnih procesov in družbenih dejavnosti. Za preprečevanje nadaljnje degradacije je smiselno učinkovito vrednotenje naravovarstvenih površin, podpora malim kmetijam, diverzifikacija v turizem in vlaganja v dodano vrednost proizvodov. Ključno je torej povezovanje ekonomske, socialne in ekološke dimenzije kmetijstva z ekstenzivnimi kmetijskimi praksami.

7 Sklep

Raziskava je pokazala spremembe v gostoti vegetacije in biodiverziteti na Natura 2000 območju Kras med letoma 2014 in 2024. Ugotovljeno je naraščanje povprečne vrednosti NDVI, kar kaže splošno zaraščanje. Kljub prevladujoči progresivni sukcesijski kategoriji sta opazni tudi regresivna in stabilna sukcesijska kategorija, kar je značilno za mozaične pokrajine. Prav tako je ugotovljeno naraščanje povprečne vrednosti H' , kar kaže splošno večanje biodiverzitete. Kljub splošnem povečanju so nastale izrazite prostorske razlike, saj so na SV delu opazna obsežnejša območja zmanjšanja biodiverzitete.

Primerjava travnišč z in brez intervencij SKP je pokazala razlike v biodiverziteti in njeni spremembi v raziskovanem obdobju. Ugotovljena je nekoliko višja biodiverziteteta na travniščih z intervencijami, a hkrati tudi večji upad skozi čas. Razlike nakazujejo omejene učinke sedanjih intervencij SKP za dolgoročno ohranjanje biodiverzitete. Rezultati poudarjajo potrebo po ciljno usmerjenem in prostorsko prilagojenem upravljanju travnišč za ohranjanje biodiverzitete in ekosistemskih storitev, ki jih zagotavljajo.

Viri in literatura

- Araújo, M. B., Alagador, D., Cabeza, M., Nogués-Bravo, D., & Thuiller, W. (2011). Climate change threatens European conservation areas: Climate change threatens conservation areas. *Ecology Letters*, 14(5), 484–492. <https://doi.org/10.1111/j.1461-0248.2011.01610.x>
- ARSO. (2024). Osnovna statistika za leto 2016. <https://www.meteo.si/met/sl/climate/tables/yearbook/2016/>
- ARSO. (2025a). Atlas okolja. https://gis.arso.gov.si/atlasokolja/profile.aspx?id=Atlas_Okolja_AXL@Arso
- ARSO. (2025b). Podnebne spremembe: Rezultati, odkloni osnovnih spremenljivk za 30-letna obdobja in sedanje stanje - Zbirke | OPSI - Odprti podatki Slovenije. https://podatki.gov.si/dataset/arsopodnebn-spremembe-rezultati-odkloni-osnovnih-spremenljivk-za-30-letna-obdobja-in-sedanje-stanje?resource_id=985fbb53-80d8-499b-9841-f2a7f84584cc
- Bai, Y., & Cotrufo, M. F. (2022). Grassland soil carbon sequestration: Current understanding, challenges, and solutions. *Science*, 377(6606), 603–608. <https://doi.org/10.1126/science.abo2380>
- Bartual, A. M., Sutter, L., Bocci, G., Moonen, A.-C., Cresswell, J., Entling, M., Giffard, B., Jacot, K., Jeanneret, P., Holland, J., Pfister, S., Pintér, O., Veromann, E., Winkler, K., & Albrecht, M. (2019). The potential of different semi-natural habitats to sustain pollinators and natural enemies in European agricultural landscapes. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 279, 43–52. <https://doi.org/10.1016/j.agee.2019.04.009>

- Batalha, M. A., Pipenbaker, N., Bakan, B., Kaligarić, M., & Škornik, S. (2015). Assessing community assembly along a successional gradient in the North Adriatic Karst with functional and phylogenetic distances. *Oecologia*, 178(4), 1205–1214. <https://doi.org/10.1007/s00442-015-3295-5>
- Bredenkamp, G. J., Spada, F., & Kazmierczak, E. (2002). On the origin of northern and southern hemisphere grasslands. *Plant Ecology*, 163(2), 209–229. <https://doi.org/10.1023/A:1020957807971>
- Chytrý, M., Dražil, T., Hájek, M., Kalníková, V., Preislerová, Z., Šibík, J., Ujházy, K., Axmanová, I., Bernátová, D., Blanár, D., Dančák, M., Dřevojan, P., Fajmon, K., Galváneš, D., Hájková, P., Herben, T., Hrivnák, R., Janěček, Š., Janišová, M., ... Vymazalová, M. (2015). The most species-rich plant communities in the Czech Republic and Slovakia (with new world records). *Preslia*. <https://www.semanticscholar.org/paper/The-most-species-rich-plant-communities-in-the-new-Chytr%C3%BD-Dra%C5%BEil/21c5d5abc94bec9bfcaa963a875848e76de14e52>
- Congedo, L. (2021). Semi-Automatic Classification Plugin: A Python tool for the download and processing of remote sensing images in QGIS. *Journal of Open Source Software*, 6(64), 3172. <https://doi.org/10.21105/joss.03172>
- Cramer, V. A., Hobbs, R. J., & Standish, R. J. (2008). What's new about old fields? Land abandonment and ecosystem assembly. *Trends in Ecology & Evolution*, 23(2), 104–112. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2007.10.005>
- Čarni, A., Zimmermann, Z., Juvan, N., Paušič, A., Szabó, G., & Bartha, S. (2021). An example of fast old field succession in a traditionally managed rural landscape on the Slovenian Karst. *Hacquetia*, 20(1), Article 1.
- Damgaard, C. (2022). *Spatio-temporal modelling of the effect of selected environmental and land-use factors on species-rich calcareous grasslands: Overgrazing and nitrogen deposition*. <https://doi.org/10.1101/2022.11.29.518308>
- Dasselaar, A. van den P., Golinski, P., Hennessy, D., Huyghe, C., Parente, G., Peyraud, J. L., & Stienezen, M. W. J. (2013). Appreciation of current and future functions of grassland by international stakeholders in Europe. *The Role of Grasslands in a Green Future: Threats and Perspectives in Less Favoured Areas. Proceedings of the 17th Symposium of the European Grassland Federation, Akureyri, Iceland, 23-26 June 2013*, 219–221. <https://research.wur.nl/en/publications/appreciation-of-current-and-future-functions-of-grassland-by-inte>
- Davidović, D., Ivajnski, D., & Čuš, J. (2022). *Interakcija naravnih in družbenih razmer kot pospeševalce zaraščanja Krasa* (str. 101–120). <https://doi.org/10.18690/um.fnm.8.2022.5>
- Dengler, J., Janišová, M., Török, P., & Wellstein, C. (2014). Biodiversity of Palaeartic grasslands: A synthesis. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 182, 1–14. <https://doi.org/10.1016/j.agee.2013.12.015>
- Dolgan-Petrič, M. (1989). Gozdni požari na kraškem gozdnogospodarskem območju Slovenije. *Geografski vestnik*, 61, 71–82.
- Eriksson, Å., & Eriksson, O. (1997). Seedling recruitment in semi-natural pastures: The effects of disturbance, seed size, phenology and seed bank. *Nordic Journal of Botany*, 17(5), 469–482. <https://doi.org/10.1111/j.1756-1051.1997.tb00344.x>
- EUROSTAT. (2018). Permanent Agricultural Grassland in Europe. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Permanent_agricultural_grassland_in_Europe
- Excel. (2025). Use the Analysis ToolPak to perform complex data analysis - Microsoft Support. <https://support.microsoft.com/en-us/office/use-the-analysis-toolpak-to-perform-complex-data-analysis-6c67ccf0-f4a9-487c-8dec-bdb5a2cefab6>
- FAOSTAT. (2022). <https://www.fao.org/faostat/en/#data/LC>
- Foden, W. B., Butchart, S. H. M., Stuart, S. N., Vič, J.-C., Akçakaya, H. R., Angulo, A., DeVantier, L. M., Gutsche, A., Turak, E., Cao, L., Donner, S. D., Katariya, V., Bernard, R., Holland, R. A., Hughes, A. F., O'Hanlon, S. E., Garnett, S. T., Şekercioğlu, Ç. H., & Mace, G. M. (2013). Identifying the World's Most Climate Change Vulnerable Species: A Systematic Trait-Based

- Assessment of all Birds, Amphibians and Corals. *PLoS ONE*, 8(6), e65427.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0065427>
- GIAM. (1998). *The Regionalization of Slovenia*.
- Gibson, D. J. (2009). *Grasses and Grassland Ecology*. Oxford University Press.
- Gigante, D., Angelucci, S., Bonini, F., Caruso, F., Di Cecco, V., Donnini, D., Morbidini, L., Pauselli, M., Valenti, B., Tassi, A., Vizzari, M., & Di Martino, L. (2024). Seminatural Grasslands: An Emblematic Challenge for Nature Conservation in Protected Areas. *Land*, 13(3), 386.
<https://doi.org/10.3390/land13030386>
- Global assessment of soil carbon in grasslands*. (2023, februar 14). FAO. <https://doi.org/10.4060/cc3981en>
- Habič, P. (1979). Problematika geografskega vrednotenja krasa. *Geografski vestnik*, 51, 147–157.
- Hejman, M., Hejmanová, P., Pavlu, V., & Beneš, J. (2013). Origin and history of grasslands in Central Europe – a review. *Grass and Forage Science*, 68(3), 345–363.
<https://doi.org/10.1111/gfs.12066>
- Hopkins, A., & Holz, B. (2006). Grassland for agriculture and nature conservation: Production, quality and multi-functionality. *Agronomy research*, 4(1), 3–20.
- Horvat, I. (1974). *Vegetation Sudosteuropas. Vegetation of southeast Europe*.
- Horvatič, S. (1973). Syntaxonomic analysis of the vegetation of dry grassland and stony meadows in eastern Adriatic coastal karst district based on the latest phytocoenological research. *Fragmenta Herbológica Jugoslavica*, 32, 1–15.
- Hrvatina, M., Perko, D., & Petek, F. (2006). Land use in selected erosion-risk areas of Tertiary low hills in Slovenia. *Acta Geographica Slovenica*, 46(1), Article 1.
<https://doi.org/10.3986/AGS46103>
- IPCC. (2023). *Climate Change 2022 – Impacts, Adaptation and Vulnerability: Working Group II Contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* (1. izd.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009325844>
- Ivajnsič, D., & Donša, D. (2018). Intenzivnost podnebnih sprememb na območjih Natura 2000 v Sloveniji. *Revija za geografijo*, 13(2), 59–71.
- Ivajnsič, D., Pintarič, D., Škornik, S., Kaligarič, M., & Pipenbaher, N. (2018). SOSKOPOP Haloze: Podporni sistem potencialnim uveljaviteljem ukrepov KOPOP na nivoju travišč. *Revija za geografijo*, 14(1), 49–64.
- Ivajnsič, D., Škornik, S., & Kaligarič, M. (2013). Spremembe rabe tal med letoma 1830 in 2008 na območju Movraškega Krasa in na bližnjih flišnih predelih. *Revija za geografijo*, 8(1), 83–95.
- Jančar, T. (2014). Uničujoč vpliv kmetijske politike na travniške ptice. *Svet ptic*, 20(2), 10–11.
- Jugovic, J., Črne, M., & Pečnikar, Ž. F. (2013, junij 30). *The impact of grazing, overgrowth and mowing on spring butterfly (Lepidoptera: Rhopalocera) assemblages on dry karst meadows and pastures*.
<https://www.semanticscholar.org/paper/The-impact-of-grazing%2C-overgrowth-and-mowing-on-on-Jugovic-%C4%8Crne/178cb6723bd4d64429530d48d99ee13a6bf9ef26>
- Kaligarič, M., Culiberg, M., & Kramberger, B. (2006). Recent vegetation history of the North Adriatic grasslands: Expansion and decay of an anthropogenic habitat. *Folia Geobotanica*, 41(3), 241–258. <https://doi.org/10.1007/BF02904940>
- Kaligarič, M., & Čarni, A. (1991). Travniki na Krasu in v Istri se zaraščajo. *Annales (Koper)*, 1(1), 41–46.
- Kaligarič, M., Čuš, J., Škornik, S., & Ivajnsič, D. (2019). The failure of agri-environment measures to promote and conserve grassland biodiversity in Slovenia. *Land Use Policy*, 80, 127–134.
<https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.10.013>
- Kaligarič, M., & Ivajnsič, D. (2014). Vanishing landscape of the “classic” Karst: Changed landscape identity and projections for the future. *Landscape and Urban Planning*, 132, 148–158.
<https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2014.09.004>
- Kaligarič, M., & Poldini, L. (1996). *New contributions on the typology of the vegetation of dry grasslands (Scorzgeretalia villosae H-IC 1975) in the North Adriatic karst*.
- Kaligarič, M., Sedonja, J., & Šajna, N. (2008). Traditional agricultural landscape in Goričko Landscape Park (Slovenia): Distribution and variety of riparian stream corridors and patches. *Landscape and Urban Planning*, 85(1), 71–78. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2007.09.012>

- Kaligarič, M., & Škornik, S. (2002). Contribution to the knowledge of the dry grassland vegetation on the highland areas of the Pohorje mountain (Slovenia). *Annales. Series historia naturalis*, 12(1), 53–60.
- Karlik, P. (2019, november 14). *How is the age of an anthropogenic habitat—Calcareous grasslands—Affecting the occurrence of plant species and vegetation composition—A historical, vegetation and habitat ecological analysis*. <https://www.semanticscholar.org/paper/How-is-the-age-of-an-anthropogenic-habitat-the-of-a-Karl%C3%ADk/c03df4ca548e296ab40a2a173ed95cb19007e3af>
- Kladnik, D. (2009). Dejavniki spreminjanja rabe tal. V *Kras: Trajnostni razvoj kraške pokrajine*. ZRC SAZU, Založba ZRC. <https://doi.org/10.3986/9789612545475>
- Kladnik, D. (2011). *Širjenje gozda na krasu kot dejavnik prostorskega razvoja*. 83(2), 67–80.
- Kmecl, P., Figelj, J., & Jančar, T. (2014). *Monitoring splošno razširjenih vrst ptic za določitev slovenskega indeksa ptic kmetijske krajine—Poročilo za leto 2014*. DOPPS. https://skp.si/wp-content/uploads/2013/06/201411_kmecl_figelj_monitoring_sipkk_2014.pdf
- Kose, M., Melts, I., & Heinsoo, K. (2022). Medicinal Plants in Semi-Natural Grasslands: Impact of Management. *Plants*, 11(3), 353. <https://doi.org/10.3390/plants11030353>
- Liu, Y.-F., Liu, Y., Shi, Z.-H., López-Vicente, M., & Wu, G.-L. (2020). Effectiveness of re-vegetated forest and grassland on soil erosion control in the semi-arid Loess Plateau. *CATENA*, 195, 104787. <https://doi.org/10.1016/j.catena.2020.104787>
- Mace, G. M., Norris, K., & Fitter, A. H. (2012). Biodiversity and ecosystem services: A multilayered relationship. *Trends in Ecology & Evolution*, 27(1), 19–26. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2011.08.006>
- Microsoft. (2024). Microsoft Excel. <https://www.microsoft.com/en-us/microsoft-365/excel>
- Milcu, A., Hanspach, J., Abson, D., & Fischer, J. (2013). Cultural Ecosystem Services: A Literature Review and Prospects for Future Research. *Ecology and Society*, 18(3). <https://doi.org/10.5751/ES-05790-180344>
- MKGP. (2024). Javno dostopni podatki. <https://rkg.gov.si/vstop/>
- NASA. (2025a, maj 16). Grassland: Mission: Biomes; NASA Earth Observatory. <https://earthobservatory.nasa.gov/biome/biograssland.php>
- NASA. (2025b, avgust 19). [Text.Article]. Vegetation Index NDVI; NASA Earth Observations (NEO). https://neo.gsfc.nasa.gov/view.php?datasetId=MOD_NDVI_M
- OpenStreetMap. (2025). OpenStreetMap. <https://www.openstreetmap.org/>
- Pe'er, G., Bonn, A., Bruehlheide, H., Dieker, P., Eisenhauer, N., Feindt, P. H., Hagedorn, G., Hansjürgens, B., Herzog, I., Lomba, A., Marquard, E., Moreira, F., Nitsch, H., Oppermann, R., Perino, A., Röder, N., Schleyer, C., Schindler, S., Wolf, C., ... Lakner, S. (2020). Action needed for the EU Common Agricultural Policy to address sustainability challenges. *People and nature (Hoboken, N.J.)*, 2(2), 305–316. <https://doi.org/10.1002/pan3.10080>
- Perko, D., Hrvatinić, M., & Ciglić, R. (2017). Determination of landscape hotspots of Slovenia. *Acta Geographica Slovenica*, 57(1), Article 1. <https://doi.org/10.3986/AGS.4618>
- Phukubye, K., Mutema, M., Buthelezi, N., Muchaonyerwa, P., Cerri, C., & Chaplot, V. (2022). On the impact of grassland management on soil carbon stocks: A worldwide meta-analysis. *Geoderma Regional*, 28, e00479. <https://doi.org/10.1016/j.geodrs.2021.e00479>
- Pickett, S., Meiners, S., & Cadenasso, M. (2011). Domain and Propositions of Succession Theory. *The Theory of Ecology*, 185–216.
- Pipenbaher, N., Kaligarič, M., & Škornik, S. (2011). Floristic and Functional comparison of karst pastures and karst meadows from the North Adriatic Karst. *Acta Carsologica*, 40(3), Article 3. <https://doi.org/10.3986/ac.v40i3.61>
- Poldini, L. (1989). *La vegetazione del Carso isontino e triestino*. <https://www.ibs.it/vegetazione-del-carso-isontino-triestino-libro-livio-poldini/e/9788885083301>
- QGIS. (2024, april 19). QGIS. <https://qgis.org/en/site/forusers/download.html>
- Reed, H. E., Seastedt, T. R., & Blair, J. M. (2005). Ecological Consequences of C4 Grass Invasion of a C4 Grassland: A Dilemma for Management. *Ecological Applications*, 15(5), 1560–1569. <https://doi.org/10.1890/04-0407>

- Ribeiro, D., & Hribar, M. Š. (2019). Assessment of land-use changes and their impacts on ecosystem services in two Slovenian rural landscapes. *Acta Geographica Slovenica*, 59(2), Article 2. <https://doi.org/10.3986/AGS.6636>
- Rogerson, M., Brown, D. K., Sandercock, G., Wooller, J.-J., & Barton, J. (2016). A comparison of four typical green exercise environments and prediction of psychological health outcomes. *Perspectives in Public Health*, 136(3), 171–180. <https://doi.org/10.1177/1757913915589845>
- Rostás, M., & Hiltbold, I. (2017). Editorial: Grassland-Invertebrate Interactions: Plant Productivity, Resilience and Community Dynamics. *Frontiers in Plant Science*, 8, 1413. <https://doi.org/10.3389/fpls.2017.01413>
- RTV/SLO. (2022, 6). Kras je najzahtevnejše področje za obnovo gozda. Sadi in seje se praktično v kamen. [https://www.rtvlo.si/okolje/kras-je-najzahtevnejse-podrocje-za-obnovo-gozda-sadi-in-seje-se-practicno-v-kamen/635476](https://www.rtvlo.si/okolje/kras-je-najzahtevnejse-podrocje-za-obnovo-gozda-sadi-in-seje-se-prakticno-v-kamen/635476)
- Schils, R. L. M., Bufer, C., Rhymer, C. M., Francksen, R. M., Klaus, V. H., Abdalla, M., Milazzo, F., Lellei-Kovács, E., Berge, H. ten, Bertora, C., Chodkiewicz, A., Džmārtič, C., Feigenwinter, I., Fernández-Rebollo, P., Ghiasi, S., Hejduk, S., Hiron, M., Janicka, M., Pellaton, R., ... Price, J. P. N. (2022). Permanent grasslands in Europe: Land use change and intensification decrease their multifunctionality. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 330, 107891. <https://doi.org/10.1016/j.agee.2022.107891>
- Shannon, C. E., & Weaver, W. (1949). *The mathematical theory of communication* (str. vi, 117). University of Illinois Press.
- Shugart, H. H. (2013). SUCCESSION, PHENOMENON OF.
- Söderström, B., Svensson, B., Vessby, K., & Glimskär, A. (2001). Plants, insects and birds in semi-natural pastures in relation to local habitat and landscape factors. *Biodiversity & Conservation*, 10(11), 1839–1863. <https://doi.org/10.1023/A:1013153427422>
- STA. (2023, 6). STA. <https://www.sta.si/v-srediscu/pozar-kras-obletnica>
- Stevens, C. J. (2018). Recent advances in understanding grasslands. *F1000Research*, 7, F1000 Faculty Rev-1363. <https://doi.org/10.12688/f1000research.15050.1>
- SURS. (2024, 5). SURS. <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/11124>
- Škornik, S., Vidrih, M., & Kaligarič, M. (2010). The effect of grazing pressure on species richness, composition and productivity in North Adriatic Karst pastures. *Plant Biosystems - An International Journal Dealing with all Aspects of Plant Biology*, 144(2), 355–364. <https://doi.org/10.1080/11263501003750250>
- Šumrada, T., & Erjavec, E. (2023). Will farmers cooperate to conserve biodiversity? The use of collective bonus in the High Nature Value farmland in Slovenia. *Acta Geographica Slovenica*, 63(3), Article 3. <https://doi.org/10.3986/AGS.11015>
- Šumrada, T., Erjavec, E., Šile, U., & Žgajnar, J. (2024). Socio-Economic Viability of the High Nature Value Farmland under the CAP 2023–2027: The Case of a Sub-Mediterranean Region in Slovenia. *Agriculture*, 14(10), 1699. <https://doi.org/10.3390/agriculture14101699>
- Uredba o območjih za kmetijstvo in pridelavo hrane, ki so strateškega pomena za Republiko Slovenijo. (2016). https://www.uradni-list.si/_pdf/2016/Ur/u2016071.pdf#/u2016071-pdf
- USGS. (2024). Earth Explorer. <https://earthexplorer.usgs.gov/>
- Veble, D., & Brečko Grubar, V. (2016). Pogostost in obseg požarov v naravi na Krasu in v slovenski Istri. *Geografski vestnik*, 88(1), 9–20.
- Veldkamp, A., & Lambin, E. F. (2001). Predicting land-use change. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 85(1), 1–6. [https://doi.org/10.1016/S0167-8809\(01\)00199-2](https://doi.org/10.1016/S0167-8809(01)00199-2)
- Wilson, J. B., Peet, R. K., Dengler, J., & Pärtel, M. (2012). Plant species richness: The world records. *Journal of Vegetation Science*, 23(4), 796–802. <https://doi.org/10.1111/j.1654-1103.2012.01400.x>
- Zhao, Y., Liu, Z., & Wu, J. (2020). Grassland ecosystem services: A systematic review of research advances and future directions. *Landscape Ecology*, 35(4), 793–814. <https://doi.org/10.1007/s10980-020-00980-3>
- Zorn, M., Kumer, Peter, & Ferk, Mateja. (2015). *Od gozda do gozda ali kje je goli, kamniti Kras?* <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-UBDLWN4F/?query=%27keywords%3Dafforestation%27&pageSize=25>

- Žgavec, D., Eler, K., Udovč, A., & Batič, F. (2013). Contribution of agricultural policy measures to maintain grassland areas (the case of Radensko Polje Landscape Park). *Acta agriculturae Slovenica*, 101(1). <https://doi.org/10.14720/aas.2013.101.1.14949>
- Žuna Pfeiffer, T., Špoljarić Maronić, D., Petrošanec, S., Štolfa Čamagajevac, I., & Stević, F. (2018). Steppe-like grassland as a refuge of the wild edible and medicinal plant species in anthropogenic landscape in northeastern Croatia. *Plant Biosystems - An International Journal Dealing with all Aspects of Plant Biology*, 152(5), 1059–1066. <https://doi.org/10.1080/11263504.2017.1415992>

Povzetek

Raziskava je obravnavala prostorsko dinamiko sukcesije in sprememb biodiverzitete sekundarnih travnišč na Natura 2000 območju Kras v obdobju 2014–2024 z integracijo terenskih vegetacijskih popisov in satelitskih podatkov. Analiza sprememb vegetacijskega indeksa NDVI je pokazala splošno povečanje gostote vegetacije, kar potrjuje proces zaraščanja in postopno homogenizacijo tradicionalno mozaične kraške pokrajine. Kljub prevladujoči progresivni sukcesiji so bile prepoznane tudi stabilne in regresivne faze, kar odraža prostorsko raznolik in nelinearen potek sprememb. Modelirani prostorski vzorec Shannonovega diverzitetnega indeksa (H') je pokazal zmerno povečanje povprečne biodiverzitete travnišč, vendar z izrazitimi prostorskimi razlikami. Območja povečanja biodiverzitete travnišč so povezana predvsem z zgodnjimi in vmesnimi sukcesijskimi fazami, kjer ohranjena strukturna heterogenost še omogoča visoko vrstno pestrost. Nasprotno pa napredovanje sukcesije v bolj sklenjene grmiščne in gozdne sestoje vodi v postopno zmanjševanje biodiverzitete, kar potrjuje negativno zvezo med gostoto vegetacije in biodiverzitetno travnišč. Primerjava travnišč z in brez intervencij Skupne kmetijske politike je razkrila statistično značilne, a ekološko zanemarljive razlike v biodiverziteti in njenem časovnem trendu. Rezultati kažejo, da obstoječi ukrepi niso dovolj ciljno usmerjeni in prostorsko prilagojeni, da bi dolgoročno omejili napredovanje sukcesije in ohranili vrstno bogata sekundarna travnišča. Raziskava je poudarila, da učinkovito ohranjanje biodiverzitete kraških travnišč zahteva prehod od splošnih ukrepov k prostorsko prilagojenem upravljanju, ki upošteva sukcesijsko dinamiko, prostorsko heterogenost in lokalne socio-ekonomske razmere. Takšen pristop je ključen za ohranjanje naravovarstvene vrednosti in kulturnih značilnosti Krasa v obdobju okoljskih in družbenih sprememb.

PODEŽELSKI SKUPNOSTNI VRTOVI: NA PRIMERU JUROVSKI DOL V SLOVENSkih GORICAH

ANA VOVK, DANIJEL DAVIDOVIĆ

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
ana.vovk@um.si, danijel.davidovic@um.si

Skupnostni vrtovi, tradicionalno vezani na urbana okolja, se vedno pogosteje pojavljajo tudi na podeželju, kjer imajo pomembno vlogo pri spodbujanju trajnostnega načina življenja in izboljševanju kakovosti življenja. Njihov prispevek presega pridelavo hrane, saj pozitivno vplivajo na socialno kohezijo, okoljsko trajnost, ekonomsko odpornost in javno zdravje. V prispevku je vključena kot primer dobre prakse pobuda investitorjev k izgradnji bivanjske četrti v Jurovskem Dolu, da se vzporedno uredijo tudi podeželski urbani vrtovi. Za načrtovanje podeželskih skupnostnih vrtov uporabljamo orodje PermaPlan, ki povezuje Lider podatke s permakulturnimi praksami. Ugotovitve potrjujejo, da skupnostni vrtovi na podeželju predstavljajo celostno rešitev za številne sodobne izzive in imajo velik potencial za dolgoročno vključevanje v razvojne politike podeželskih območij.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.8](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.8)

ISBN
978-961-299-136-4

Ključne besede:
skupnostni vrtovi,
podeželje,
trajnostni razvoj,
socialna kohezija,
prehranska varnost,
zdravje,
biodiverziteta

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.8](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.8)

ISBN
978-961-299-136-4

Keywords:

community gardens,
rural areas,
sustainable development,
social cohesion,
food security,
health,
biodiversity

RURAL COMMUNITY GARDENS: THE CASE OF JUROVSKI DOL IN SLOVENSKE GORICE

ANA VOVK, DANIJEL DAVIDOVIĆ

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
ana.vovk@um.si, danijel.davidovic@um.si

Community gardens, traditionally associated with urban environments, are increasingly emerging in rural areas, where they play a vital role in promoting sustainable lifestyles and improving quality of life. Their contribution goes beyond food production, as they positively impact social cohesion, environmental sustainability, economic resilience, and public health. The paper includes a case of good practice: an initiative by investors in a new residential neighborhood in Jurovski Dol (northeastern Slovenia), where the plan also includes the establishment of rural urban gardens. For the planning of rural community gardens, we use the PermaPlan tool, which integrates LIDAR data with permaculture practices. The findings confirm that community gardens in rural areas represent a holistic solution to many modern challenges and hold significant potential for long-term integration into rural development policies.

University of Maribor Press

1 Uvod

Skupnostni vrtovi, ki so dolgo veljali za urbanistični fenomen, vse bolj pridobivajo na veljavi tudi v podeželskih okoljih. Njihov pomen presega pridelavo hrane, saj prinašajo oprijemljive koristi na socialni, okoljski, ekonomski in zdravstveni ravni. Razumevanje teh koristi je ključno za spodbujanje trajnostnega življenja na podeželju in krepitev odpornosti lokalnih skupnosti.

Podeželski skupnostni vrtovi so torej več kot le prostori za pridelovanje hrane. To so živi ekosistemi, ki so vpeti v družbeno tkivo podeželja, prispevajo k njegovi odpornosti in vitalnosti. Njihove koristi so prepletene in medsebojno okrepljene, kar jih postavlja v ospredje trajnostnega življenja in prizadevanj za kakovostnejše življenje na podeželju. Hume s soavtorji (2022) predstavlja pomemben prispevek skupnostnih vrtov na zdravje ljudi, kar služi kot trdna podlaga za njihovo nadaljnje spodbujanje in integracijo v podeželske politike.

Skupnostni vrtovi, ki so se iz mestnih iniciativ razširili tudi v podeželska okolja, so se izkazali za izjemno pomembne platforme za spodbujanje trajnostnosti in izboljšanja kakovosti življenja. Raziskave jasno kažejo, da so njihove koristi kompleksne in se prepletajo na socialni, zdravstveni, okoljski in ekonomski ravni, kar prispeva k celostni revitalizaciji podeželskih skupnosti (Vrt – skupnost in prostor, 2020). Njihov holistični prispevek k zdravju, socialni koheziji, prehranski varnosti, okoljski trajnosti in ekonomski odpornosti jih postavlja v ospredje strategij za trajnostno naravnost podeželja. Z nadaljnjim spodbujanjem in vlaganjem v te iniciative podeželske skupnosti postanejo bolj odporne, zdrave in povezane. V nadaljevanju so opisane vloge skupnostnih vrtov na podeželju.

2 Skupnostni vrtovi na podeželju

Socialna kohezija in krepitev skupnosti

Ena izmed najpomembnejših vlog skupnostnih vrtov je njihova sposobnost krepitev socialne kohezije in gradnje skupnosti. Vrtovi delujejo kot srečališče, kjer posamezniki, ne glede na starost, socialni status ali ozadje, sodelujejo pri skupnem cilju. To spodbuja medsebojno interakcijo, učenje in izmenjavo znanja. Kot poudarja Ghose (2008), skupnostni vrtovi služijo kot platforme za socialno interakcijo,

spodbujanje občutka pripadnosti in krepitev lokalnih socialnih mrež. V podeželskih okoljih, kjer se lahko soočajo z depopulacijo ali pomanjkanjem javnih prostorov za druženje, skupnostni vrtovi ponujajo ključno priložnost za revitalizacijo socialnega življenja. Raziskave kažejo, da aktivno sodelovanje v vrtnarskih dejavnostih poveča zaupanje in sodelovanje med sosedi (Alaimo idr., 2008). Skupnostni vrtovi so vitalni centri za socialno kohezijo in izgradnjo močnejših skupnosti. Le-ti služijo kot nevtralna srečališča, kjer se prebivalci podeželja lahko povezujejo, izmenjujejo znanje in izkušnje ter razvijajo medsebojno zaupanje (Eko podeželje, 2023). Ta interakcija je še posebej dragocena v podeželskih območjih, kjer lahko demografske spremembe ali pomanjkanje javnih prostorov oslabijo družbene vezi.

Slika 1: Skupnostni vrtovi povezujejo generacije.

Vir: lasten.

Okoljska trajnost in biodiverziteteta

Skupnostni vrtovi prispevajo na več načinov tudi k okoljski trajnosti. Pridelava hrane na lokalni ravni zmanjšuje ogljični odtis, povezan s transportom živil. Poleg tega promovirajo biodiverziteteta in ohranjanje lokalnih rastlinskih sort. Vrtovi pogosto

uporabljajo okolju prijazne prakse, kot so kompostiranje, zbiranje deževnice in izogibanje pesticidom, kar izboljšuje kakovost tal in vode. Bartelds (2020) v svoji raziskavi poudarja, da skupnostni vrtovi v ruralnih območjih delujejo kot zeleni koridorji in žepni habitati, ki podpirajo oprasovalce in lokalno floro ter favno, s tem med drugim prispevajo k ekološki odpornosti pokrajine in zmanjšujejo pritisk konvencionalnega kmetijstva, ki je pogosto bolj intenzivno in manj trajnostno.

Zdravstvene koristi in dobro počutje

Nazadnje, a nič manj pomembno, prinašajo skupnostni vrtovi izrazite zdravstvene koristi in vpliv na splošno dobro počutje. Fizična aktivnost, povezana z vrtnarjenjem, prispeva k izboljšanju telesnega zdravja in zmanjšanju tveganja za kronične bolezni. Izpostavljenost naravi pozitivno vpliva na mentalno zdravje, zmanjšuje stres in izboljšuje razpoloženje. Raziskave, kot je Milligan in Gatrella (2006), potrjujejo, da vrtnarjenje v skupnostnih vrtovih povečuje raven fizične aktivnosti in zmanjšuje stres med udeleženci, kar vodi do izboljšane duševnega zdravja. Dostop do sveže pridelane hrane neposredno izboljšuje prehranske navade in vnos vitaminov in mineralov (Alaimo idr., 2008).

Izboljšanje duševnega in fizičnega zdravja

Ena izmed najbolj izrazitih koristi skupnostnih vrtov je njihov pozitiven vpliv na duševno in fizično zdravje posameznikov. Vrtnarjenje je oblika telesne aktivnosti, ki prispeva k boljšemu kardiovaskularnemu zdravju, zmanjšanju debelosti in izboljšanju mišične moči. Poleg tega imajo zeleni prostori in stik z naravo dokazano terapevtski učinek. Milligan in Gatrell (2006) poudarjata, da vrtnarjenje v skupnostnih vrtovih povečuje raven fizične aktivnosti in zmanjšuje stres med udeleženci, kar vodi do izboljšane duševnega zdravja. Aktivnosti, kot so sajenje, okopavanje in obiranje pridelkov, zmanjšujejo raven stresa, tesnobe in depresije, saj omogočajo umik od vsakdanjih pritiskov in spodbujajo občutek dosežka.

Prehranska varnost in samooskrba – reševanje "prehranskih puščav"

Pomemben doprinos skupnostnih vrtov je njihova vloga pri izboljšanju prehranske varnosti in spodbujanju samooskrbe, še posebej v t. i. »prehranskih puščavah« ali območjih z omejenim dostopom do sveže in cenovno ugodne hrane. Na podeželju,

kjer lahko oddaljenost od trgovin ali pomanjkanje prevoza ovira dostop do raznovrstne prehrane, skupnostni vrtovi omogočajo lokalno pridelavo in distribucijo. Ferris idr. (2001) so že zgodaj ugotovili, da lahko skupnostni vrtovi zmanjšajo gospodinjsvom stroške za hrano, hkrati tudi zagotovijo dostop do hranljivih živil. S tem zmanjšujejo odvisnost od zunanjih dobavnih verig in krepijo odpornost skupnosti na prehranske šoke. Kot omenja Predlog Strategije razvoja podeželja in urbanega kmetijstva Mestne občine Ljubljana za obdobje 2021-2027 (MOL, 2021), lahko skupnostni vrtovi povečujejo prehransko samooskrbo, prehransko varnost in dostopnost (MOL, 2021). Strategija navaja, da imajo skupnostni vrtovi pozitiven vpliv na prehranjevanje, zdravje, telesno dejavnost in dobro počutje ljudi, to poudarja njihovo večplastno korist. Zmanjšanje odvisnosti od zunanjih virov in dostop do sveže, lokalno pridelane hrane sta ključna elementa za krepitev odpornosti podeželskih skupnosti (Soga idr., 2017).

Okoljski in ekonomski vplivi

Skupnostni vrtovi prinašajo tudi oprijemljive okoljske koristi. Pridelovanje hrane brez intenzivne uporabe pesticidov in herbicidov, kompostiranje organskih odpadkov in zbiranje deževnice prispevajo k izboljšanju kakovosti tal in vode. Povečujejo biotsko raznovrstnost, saj ustvarjajo habitate za opraševalce in druge koristne žuželke, ter spodbujajo rast lokalnih rastlinskih vrst (Bartelds, 2020). Z zmanjšanjem potrebe po prevozu hrane iz oddaljenih krajev se zmanjšuje okoljski odtis skupnosti. Ekonomsko gledano, skupnostni vrtovi niso le vir prihrankov za posamezne družine. Čeprav se večinoma ne osredotočajo na velik obseg prodaje, lahko prodaja presežkov pridelka na lokalnih trgih ali izmenjava znotraj skupnosti spodbudi lokalno mikropodjetništvo in razvoj veščin, ki lahko vodijo do novih gospodarskih priložnosti. Urejeni skupnostni vrtovi lahko obenem povečajo estetsko vrednost in privlačnost podeželskih območij, kar posredno vpliva tudi na vrednost nepremičnin in privablja nove prebivalce ali turiste.

Na ekonomski ravni skupnostni vrtovi prispevajo k lokalni ekonomski odpornosti in prehranski varnosti. Z zagotavljanjem dostopa do sveže, zdrave in cenovno ugodne hrane zmanjšujejo odvisnost od komercialnih trgov in uvoza. To je še posebej pomembno za ranljivejše skupine prebivalstva ali v primerih gospodarskih motenj. Ferris idr. (2001) so ugotovili, da lahko skupnostni vrtovi zmanjšajo gospodinjsvom stroške za hrano, hkrati pa zagotovijo dostop do hranljivih živil.

Poleg neposrednih prihrankov lahko prodaja presežkov pridelka na lokalnih trgih ali njihova uporaba v skupnostnih kuhinjah ustvarja tudi majhne, a pomembne lokalne ekonomske tokove, kar krepi avtonomijo podeželskih skupnosti (Bartelds, 2020). Poleg pridelave zdrave hrane ohranja poseljenost in kulturno pokrajino, hkrati pa ta vrsta kmetijske prakse minimizira okoljsko sporne vnose ter trajnostno gospodari s prostorom in drugimi naravnimi viri.

Izobraževanje in prenos znanja

Skupnostni vrtovi so več kot le prostori za pridelovanje hrane; so tudi živi učni prostori, kjer se prenašajo dragocena znanja in veščine o vrtnarjenju, trajnostnem življenjskem slogu in naravnih procesih. Ta prenos znanja pogosto poteka med različnimi generacijami, kar bogati celotno skupnost. Čeprav je večina raziskav o izobraževalnem pomenu vrtov osredotočena na šolske vrtove, so njihova načela in ugotovitve povsem prenosljive tudi na skupnostne vrtove.

Kot poudarja vir Študije dobrih primerov šolskih vrtov v osnovni šoli (2025), vrtovi prinašajo pozitivne učinke na področju učenčevega učnega uspeha, motivacije in pojmovanja učenja, razvoja njegove samostojnosti, ekološke ozaveščenosti, psihofizičnega zdravja, socialnega razvoja. Ta dognanja so relevantna tudi za skupnostne vrtove na podeželju, saj se lahko podobno učenje in izmenjava znanja dogajata med odraslimi in med generacijami. Starejši vrtnarji mlajšim predajo tradicionalne metode in znanje o lokalnih sortah, medtem ko mlajše generacije prinašajo nova spoznanja o trajnostnih praksah in tehnologiji. S tem skupnostni vrtovi prispevajo k ohranjanju ter razvoju lokalnega znanja in veščin, kar je ključnega pomena za vitalnost podeželja. Študije, kot je navedeno v publikaciji Skupnostni vrtovi kot dobre prakse trajnostnega upravljanja z viri skupnosti (Focus, 2022), poudarjajo, da skupnostno vrtnarjenje skozi povezovanje različnih družbenih skupin pomembno prispeva k družbeni povezanosti in dobremu počutju v lokalnem okolju. Ima pozitivne učinke tako na ravni posameznikov kot na ravni ožje in širše skupnosti. Skupnostni vrtovi se prepoznavajo kot prostor medsebojnega povezovanja, sodelovanja in druženja, tudi med generacijami, kar omogoča umik v naravo in sprostitvev na prostem (Urbani vrtovi – zelene oaze Celja, 2017).

3 Predstavitev pobude za skupnostni vrt Jurovski Dol v občini Sveti Jurij v Slovenskih goricah

Investitorja in lastnika zemljišča v Jurovskem dolu sta leta 2024 dala pobudo občini Sveti Jurij v Slovenskih goricah za vzpostavitev podeželskega skupnostnega vrta. Na območju zaselka Jurovski dol v občini Sveti Jurij v Slovenskih goricah se je namreč načrtovala izgradnja manjših stanovanjskih blokov, vzpostavitev podeželskega skupnostnega vrta pa predstavlja pomembno dodano vrednost za bodoče kupce stanovanj. Omogočeno jim bo ohranjanje dragocenega stika z zemljo in naravo, kar je v sodobnem načinu življenja pogosto težje dosegljivo. Ključni interes investitorjev je, da bodo bodoči lastniki stanovanj v soseski Jurovski Dol že ob vselitvi imeli na voljo urejene vrtove, ki jih bodo lahko najeli glede na svoje osebne interese in potrebe po vrtnarjenju. Poleg samega dostopa do zemlje bo zagotovljena tudi strokovna pomoč pri zasnovi in obdelovanju vrtov. To bo omogočilo tudi manj izkušenim uspešno pridelovanje in pridobivanje izkušenj. Ta pobuda odraža sodobne trende v prostorskem načrtovanju, ki prepoznava pomen zelenih površin in skupnostnih podeželskih vrtov kot pomemben element povečanja kakovosti življenja.

Jurovski Dol je manjše podeželsko naselje, umeščeno v osrednji del Slovenskih goric, oddaljeno okoli 5 km od Lenarta in dobrih 15 km od Maribora. Pokrajina je gričevnata, z razgibanim reliefom, ki ga sestavljajo terciarne usedline, predvsem glina in lapor, preoblikovane z rečno erozijo (Kladnik, 2018). Naselje leži v dolini potoka Globovnica, na nadmorski višini okoli 286 metrov, pri čemer se območje razteza med 265 in 320 metri nadmorske višine. Potok Globovnica je osrednji hidrološki element, ki pomembno vpliva na lokalno mikroklimo in vlažnost tal (Občina Sv. Jurij v Slovenskih goricah, 2020).

Podnebje območja je subpanonsko, z značilnostmi zmerno celinskega podnebja. Zime so hladne, poletja topla, s pogostimi poletnimi nevihtami, ki lahko prinesejo točo. Letna količina padavin znaša okoli 1000 mm/m², z viškom poleti (Agencija RS za okolje, 2023). Zaradi razgibanega reliefa in temperaturnih obratov je območje podvrženo tudi pojavom megle, zlasti v nižinah (Agencija RS za okolje, 2023).

Tla v Slovenskih goricah so večinoma glineno-lapornate sestave, nastale iz ostankov nekdanjega Panonskega morja, zaradi nagnjenosti k eroziji so še posebej občutljiva na neustrezno kmetijsko rabo. Posledično je pomembna trajna vegetacijska prekritost, ki preprečuje izpiranje hranil in zdrs tal (Kladnik, 2018). Območje Jurovskega Dola je tradicionalno kmetijsko; v dolinah in na položnejših pobočjih prevladujejo njive in travniki, medtem ko so prisojne lege namenjene vinogradništvu in sadjarstvu. Takšna razporeditev rabe tal je neposredno povezana z značilnostmi podnebja, sestavo tal in reliefnimi oblikami (Zavod za vinogradništvo in vinarstvo, 2019). Poleg tega hidrološke razmere in mreža manjših potokov prispevajo k oblikovanju krajinske raznolikosti, ki jo zaznamujejo tako naravni kot kulturni elementi (Mlinšek, 2017). Ohranjenost tradicionalne rabe tal in kulturnih vzorcev kaže na tesno povezanost človeka z naravnim okoljem, opozarja tudi na potrebo po trajnostnem upravljanju prostora, ki bo upoštevalo naravne omejitve ter izkoristilo lokalne potenciale (Občina Sv. Jurij v Slovenskih goricah, 2020). Investitorja sta se posledično odločila, da ob načrtovani stanovanjski soseski vzpostavita podeželski skupnostni vrt.

V naselju Jurovski Dol živi 472 prebivalcev v 142 gospodinjstvih. Gostota naseljenosti znaša okoli 91 prebivalcev na km². V letu 2025 je povprečna starost prebivalstva v naselju znašala okoli 41 let, pri čemer so moški povprečno stari 39,6 leta, ženske 42,6 leta. Podatki za bližnjo občino Lenart kažejo, da je povprečna starost prebivalcev 45,1 leta, kar kaže na izrazito starajočo se populacijo (SiStat, 2025). Ti kazalniki so pomembni tudi za razumevanje zaposlitvenih možnosti in potreb lokalne skupnosti, ki se v veliki meri še vedno naslanja na kmetijstvo, vinogradništvo in manjše obrtne dejavnosti. Spodbuden je obenem podatek, da ima že več kot 27 % prebivalstva visokošolsko izobrazbo, kar kaže na trend razvoja, predvsem, da se prebivalstvo priseljuje v to območje (Preglednica 1).

Preglednica 1: Osnovni podatki za naselje Jurovski Dol

Kazalnik	
Površina naselja	5,16 km ²
Prebivalstvo (2025)	472 oseb
Delež ženskega prebivalstva	52,8 %
Povprečna starost prebivalstva	41,2 let
Gospodinjstva (2021)	142 gospodinjstev
Gostota naseljenosti	91 prebivalcev/km ²
Delež prebivalstva z visokošolsko izobrazbo	27,5 %
Nadmorska višina	~ 286 m

Vir: SiStat, 2025

Parcele, ki so namenjene za podeželski skupnostni vrt, ležijo na rahlo nagnjeni legi proti JV, v nižjem delu gričevja. Tla so glineno-lapornata, primerna za vrtnine in trajnike. Del parcele leži tik ob potoku Globovnica in je delno prekrit s senco zaradi obrežnega rastja. Tla so v nižjem delu bolj vlažna in bogata s strukturo organskih snovi, zato so idealna za gojenje zahtevnejših vrtnin (zelenjava, zelišča). Zavoljo občasnih prelivov je potrebno zagotoviti odvodnjavanje, a prisotnost vode na dosegu roke omogoča enostavno namakanje. Višji del parcele je kot servisni del skupnostnega vrta (potke, gredice, manjši pripomočki). Tla so rahlo težja, a dobro obdelana za vrtičkanje. Lega je nekoliko višja (blizu 300 m n. v.), kar omogoča boljšo izpostavljenost soncu in manjše kopičenje vlage v tleh.

Del območja je mogoče nameniti za interaktivne gredice (manjši vrtovi v skupini so namenjeni za vrtnarje začetnike). Območje z JV lego je primerno za zasaditev drevja ali kot površina za skupne dogodke (npr. učenje sajenja, izmenjavo sadik). Del območja bo za praktično delovno cono – tam so načrtovani nasadi začimbnih zelišč in gredice z zaščito pred soncem, mogoče tudi manjši rastlinjak.

Slika 2: Območje za podeželski skupnostni vrt v Jurovskem Dolu v Slovenskih goricah.

Vir: lasten.

4 Geografska analiza območja načrtovanja vrtov

Za potrebe načrtovanja podeželskih vrtov sta Društvo geografov Maribor in Inštitut za promocijo varstva okolja razvila inovacijo PermaPlan, ki jo uporabljamo kot orodje za geografsko analizo, temelji namreč na sodobnem in celovitem modelu za optimizacijo trajnostne rabe naravnih virov, katerega glavni cilj je izboljšanje samooskrbnosti gospodinjstev in krepitev kakovosti bivanja lokalnih skupnosti. Z uporabo naprednih prostorskih tehnologij, kot so GIS, daljinsko zaznavanje (remote sensing) in večkriterijska lokacijska analiza, inovacija omogoča podrobno in znanstveno utemeljeno načrtovanje zemljišč na ravni posameznih parcel.

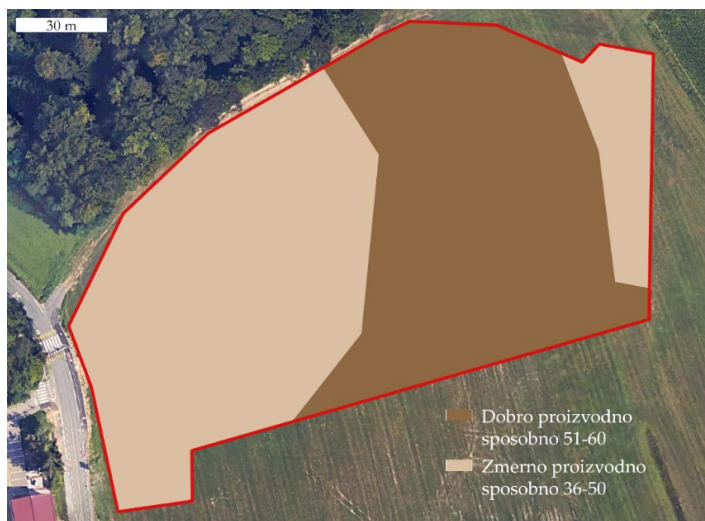
V nadaljevanju so predstavljeni pomembni geografski dejavniki, ki vplivajo na oblikovanje skupnostnih vrtov, in so bili analizirani s pomočjo orodja PermaPlan na območju predvidenem za skupnostni vrt v Jurovskem Dolu v Slovenskih goricah.

Tekstura je glinasta in na sliki je razvidno zastajanje vode v tleh na celotnem območju načrtovanega skupnostnega vrta (Slika 3). Po boniteti je zemljišče dobre kvalitete na območju osrednjega dela, spodnji in zgornji del sta označena z zmerno kvaliteto (Slika 4).

Slika 3: Topografski indeks vlažnosti.

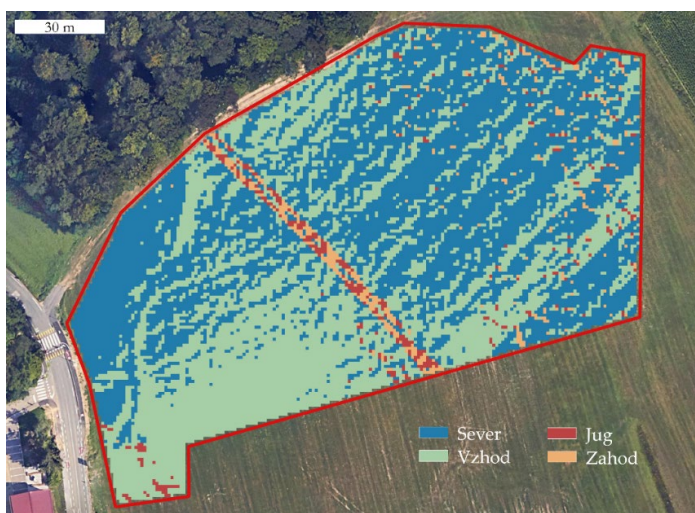
Vir: lasten. Podatki: ARSO, 2025.

Slika 4: Boniteta tal (0–100).

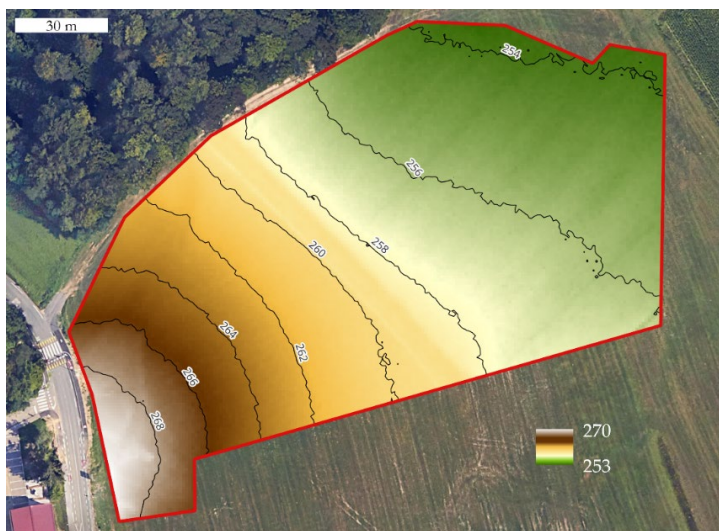
Vir: lasten. Podatki: MKGP, 2025; Google Satellite, 2025.

Glede na usmerjenost površja prevladujejo S lege, ki pomenijo hladnejše razmere za vrtnarjenje, toplejših leg je malo v vzhodnem delu območja (Slika 5). Nadmorska višina površja je med 200 in 250 m, gre za eno najnižjih območij (od tod tudi ime Dol) (Slika 6).

Slika 5: Usmerjenost površja.

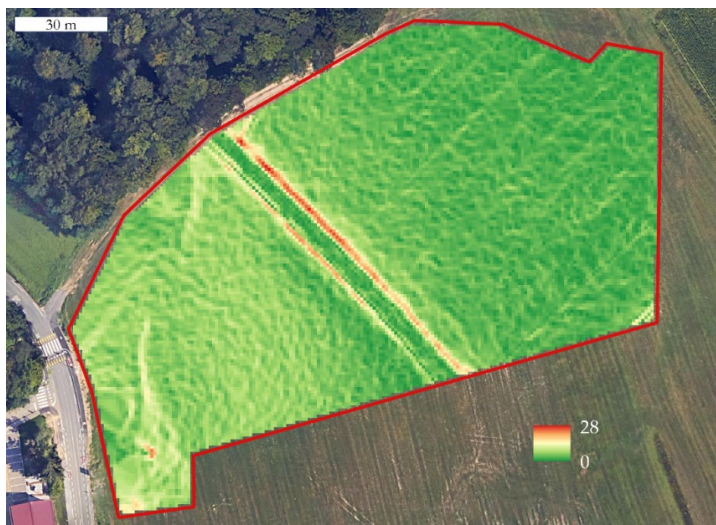
Vir: lasten. Podatki: ARSO, 2025; Google Satellite, 2025.

Slika 6: Nadmorske višine (m).

Vir: lasten. Podatki: ARSO, 2025; Google Satellite, 2025.

Glede na razgibanost površja je zemljišče strmo samo v zgornjem delu parcele, rahlo razgibano v osrednjem delu, v spodnjem delu pa je ravnina (Slika 7). Osrednji del zemljišča je trenutno namenjen njivski rabi, S del prerašča gozd (Slika 8).

Slika 7: Nakloni površja (°).

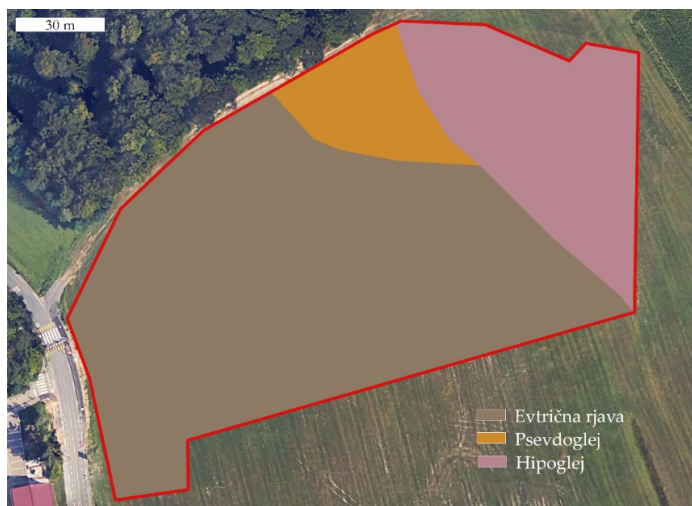
Vir: lasten, 2025. Podatki: ARSO, 2025.

Slika 8: Raba tal.

Vir: lasten, 2025. Podatki: MKGP, 2025; Google Satellite, 2025.

Zgornji višji del območja ima evtrično rjavo prst, tu so njive, medtem ko je osrednji in spodnji del območja načrtovanih podeželskih vrtov iz psevdoglejenih in ogljenih prsti (Slika 9). Ta del bo nasipan z zemljo, ki bo izkopana ob gradnji stanovanjske skupnosti.

Slika 9: Tipi tal.

Vir: lasten, 2025. Podatki: MKGP, 2025; Google Satellite, 2025.

5 Potenciali za podeželski skupnostni vrt Jurovski Dol

Načrtovanje skupnostnih vrtov na podeželju se opira na več prostorskih, družbenih in institucionalnih dejavnikov, ki skupaj omogočajo njihovo vzpostavitev in dolgoročno delovanje. Jurovski Dol, ki leži v občini Sveta Ana v osrčju Slovenskih goric, izkazuje več ugodnih pogojev za ustanovitev tovrstnega vrta, kar potrjuje tako analiza prostora kot tudi družbeni kontekst.

Kmetijska tradicija in primerno okolje: Jurovski Dol leži v pokrajini Slovenske gorice, ki ima dolgo tradicijo kmetijstva. Reliefno razgiban teren, prisotnost kakovostnih tal in zmerno celinsko podnebje omogočajo raznoliko pridelavo vrtnin. Čeprav je danes večina prebivalstva zaposlena v drugih sektorjih, kmetijsko znanje v kraju ostaja pomemben kapital. Kot poudarja Hribernik (2020), so »lokalne kmetijske prakse na podeželju pogosto še vedno del kolektivnega znanja in kulturne identitete skupnosti«. To znanje predstavlja dragoceno podlago za uspešno delovanje skupnostnega vrta.

Razpoložljivost zemljišč: Slovenija je sicer znana po razdrobljeni zemljiški strukturi, vendar ravno na podeželju, kot je Jurovski Dol, obstaja večje število neizkoriščenih ali manj intenzivno izkoriščenih kmetijskih zemljišč, ki bi jih lahko preoblikovali v skupnostne vrtove. Ključno je, da so te parcele lahko dostopne, primerno osončene ter imajo možnost za dostop do vode. Kot navaja analiza Zavoda za prostor (2021), je racionalna raba obstoječih zemljišč eden ključnih korakov k ohranjanju odprtega podeželskega prostora in zmanjševanju pritiska na nova zemljišča.

Potencialni interes prebivalcev: V zadnjih letih se tudi na podeželju kaže porast zanimanja za samooskrbo, lokalno pridelano hrano in aktivno preživljanje prostega časa v naravi. Takšni trendi so opazni tudi v Jurovskem Dolu, kjer ima lokalna osnovna šola v svojem programu izbirni predmet *Sodobno kmetijstvo*. To kaže na oblikovanje zanimanja za kmetijske in vrtnarske teme že med mlajšimi generacijami. Kot poudarja Belec (2019), so »povezovalni projekti, ki vključujejo različne starostne skupine, ključni za dolgoročno vitalnost podeželskih skupnosti«.

Občinska podpora za razvoj podeželja: Občina Sveti Jurij je v zadnjih letih izvajala več projektov, ki so sofinancirani s strani Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP), med njimi učne in tematske poti ter programi za promocijo zdravega življenjskega sloga. Takšna naravnost kaže na institucionalno odprtost za trajnostne projekte, v katere sodijo tudi skupnostni vrtovi. Kot ugotavlja analiza Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (2022), so skupnostni vrtovi učinkovito orodje za krepitev socialne kohezije in prispevek k trajnostnemu razvoju na lokalni ravni.

6 Načrt podeželskega skupnostnega vrta Jurovski Dol

Glede na geografske značilnosti območja je načrtovan podeželski skupnostni vrt v Jurovskem Dolu v Slovenskih goricah sestavljen iz naslednjih enot:

Osrednji skupni prostor (cca. 20-30 % površine): ta del bi bil srce vrta, namenjen vsem uporabnikom:

- *Vhod in informacijska točka:* ob vhodu bi bila lesena tabla z zemljevidom vrta, pravili uporabe, kontaktnimi informacijami in morda urnikom delavnic.
- *Centralna "hiška orodja" ali nadstrešek:* manjši, enostaven objekt za shranjevanje skupnega orodja (lopate, vile, samokolnice), zalivalnih posod in morda nekaj klopi za počitek. Nadstrešek bi lahko služil med drugim kot zavetje pred soncem ali dežjem.
- *Prostor za druženje:* ob hiški/nadstrešku bi uredili tlakovan ali lesen prostor s klopmi in mizami, kjer bi se lahko vrtnarji srečevali, klepetali in delili izkušnje. Lahko bi bil tudi manjši piknik prostor.
- *Skupni zeliščni vrt:* urejene spiralne ali pravokotne gredice, posajene z različnimi zelišči (meta, melisa, timijan, rožmarin, sivka itd.), ki bi bile na voljo vsem članom. To bi bila tudi odlična demonstracijska površina.
- *Sadna drevesa/grmičevje:* ob robu skupnega prostora ali na strateških točkah bi posadili nekaj avtohtonih sadnih dreves (jablane, hruške) ali grmičevja (maline, ribez), katerih pridelek bi bil skupen.
- *Prostor za kompostiranje:* estetsko urejen in lahko dostopen prostor za odlaganje organskih odpadkov z individualnih gredic.

- *Skupna "eksperimentalna" gredica*: manjša gredica, kjer bi lahko skupaj poskušali gojiti nove sorte, izvajali mini-eksperimente z različnimi tehnikami ali gojili posebne rastline za prireditve. Namenjena bi lahko bila tudi za izobraževanje šolarjev.
- *Vodna točka*: centralna točka za zalivanje (npr. zbiralnik deževnice, priključek na vodovod), dostopna vsem.

Individualne gredice (cca. 70-80% površine): preostali del bi bil namenjen posameznim gredicam, ki bi bile jasno razmejene:

- *Velikost in oblika*: gredice bi bile enakomerno velike, npr. 20-30 m² (odvisno od celotne površine). Bile bi lahko pravokotne, kar omogoča učinkovito izrabo prostora.
- *Dostop*: med gredicami bi bile urejene dovolj široke poti iz drobljenca, lesnih sekancev ali travne ruše, ki bi omogočale enostaven dostop do vsake gredice z ročnim vozičkom ali samokolnico.
- *Označevanje*: vsaka gredica bi imela majhno leseno tablo s številko ali imenom najemnika.
- *Fleksibilnost*: najemniki bi imeli proste roke pri izbiri pridelkov in načina obdelave, seveda v okviru določenih pravil (npr. prepoved uporabe kemičnih škropiv).

Slika 10: Shematski prikaz podeželskega skupnostnega vrta v Jurovskem Dolu v Slovenskih goricah.

Vir: lasten.

Vizualni elementi in estetika:

- *Naravni materiali:* uporaba lesa za klopi, table, kompostnike in morebitne robnike gredic bi prispevala k naravnemu in toplemu videzu.
- *Žive meje ali ograja:* ob robu vrta bi lahko posadili živo mejo iz avtohtonih rastlin, ki bi nudila zavetje in privabljala koristne žuželke, hkrati pa zagotavljala mejo.
- *Cvetje in okrasne rastline:* ob skupnih poteh in na robovih posameznih gredic bi lahko posadili cvetoče rastline (npr. ognjič, kapucinka), ki bi polepšale prostor in privabljale oprashačevalce.
- *Umetniški pridih:* morda bi lahko kakšen lokalni umetnik prispeval manjšo skulpturo ali instalacijo, ki bi odražala povezanost z naravo in skupnostjo.

Takšen hibridni model bi Jurovskemu Dolu omogočil, da maksimira koristi skupnostnega vrta – od samooskrbe in zdravega življenja do krepitev socialnih vezi in izmenjave znanja.

Odnos občine do podeželskega skupnostnega vrta:

V nadaljevanju so predstavljene tri podpore, ki jih občinska uprava v občini Sveti Jurij v Slovenskih goricah ponuja podeželskemu skupnostnemu vrtu. O teh podporah smo se pogovarjali in sprejeli sklepe na dveh sestankih z občinsko upravo in investitorjem:

- Občina sodeluje v programih Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP) prek Lokalnih akcijskih skupin (LAS Ovtar Slovenskih goric), ki podpirajo lokalne projekte, kot so učne poti, sprehajalne poti in spodbujanje zdravega načina življenja. To kaže na občinsko usmerjenost v trajnostne projekte, kar pomeni, da bi skupnostni vrt lahko prejel podobno podporo.
- Občina redno objavlja javne razpise za sofinanciranje različnih programov, vključno s kulturnimi projekti in projekti društev. Skupnostni vrt bi lahko bil primer takšnega lokalnega projekta, primerneza za pridobitev občinskih sredstev.
- Župan in občinski svet aktivno podpirajo infrastrukturne in razvojne projekte – od investicij v vrtce do sanacije plazov in urejanja poti. Ta trend nakazuje

pripravljenost občine, da podpira projekte, kot je skupnostni vrt, še posebej če prispevajo h kakovosti življenja.

7 Sklep

Jurovski Dol v Slovenskih goricah ima ugodne naravne in družbene pogoje za vzpostavitev skupnostnega vrta. Kombinacija kmetijske tradicije, razpoložljivosti zemljišč, interesa prebivalstva in občinske podpore predstavlja trdno osnovo za vzpostavitev vrtov, ki bodo prispevali k lokalni samooskrbi, okoljski odpornosti in povezovanju skupnosti. Uporaba orodij, kot je PermaPlan, ki združuje lidarske podatke s permakulturnimi načeli, omogoča načrtovanje vrta, ki bo prostorsko in funkcionalno ustrezno umeščen v pokrajino.

Opomba

PermaPlan je orodje za načrtovanje skupnostnih vrtov z uporabo QGIS in permakulture. Leta 2025 je prejel bronasto priznanje Gospodarske zbornice Slovenije, ARIS, Ministrstva za izobraževanje ter Turistične zveze Slovenije. Inovacija temelji na sodobnem in celovitem modelu za optimizacijo trajnostne rabe naravnih virov, katerega glavni cilj je izboljšanje samooskrbnosti gospodinjstev in krepitev kakovosti bivanja lokalnih skupnosti. Z uporabo naprednih prostorskih tehnologij, kot so geografski informacijski sistemi (GIS), daljinsko zaznavanje (remote sensing) in večkriterijska lokacijska analiza, inovacija omogoča podrobno in znanstveno utemeljeno načrtovanje zemljišč na ravni posameznih parcel.

Literatura

- Agencija Republike Slovenije za okolje. (2023). *Podnebni podatki za območje Slovenskih goric*. Ljubljana: ARSO. Pridobljeno s <https://www.arso.gov.si>
- Alaimo, K., Packnett, E., Miles, R. A., & Taylor, D. E. (2008). Community Gardens: Health, Environment, and Social Benefits. *Journal of Extension*, 46(2), 2FEA1.
- Bartelds, H. (2020). *Exploring the socio-ecological benefits of community gardens in rural areas: A case study in the Netherlands*. Master's thesis, Wageningen University & Research.
- Belec, M. (2019). *Podruželski razvoj in trajnostne skupnosti*. Ljubljana: Založba Geografija.
- Eko podeželje (2023). »Povezovanje naravnih danosti in družbenih pobud pri razvoju vrtov na podeželju«. *Eko Podeželje*, št. 2, str. 34–42.
- Ferris, J., Norman, C., & Sempik, J. (2001). People, Land and Sustainability: Community Gardens and the Social Dimension of Sustainable Development. *Social Policy & Administration*, 35(5), 559–568.
- Focus, Društvo za sonaraven razvoj. (2022). *Skupnostni vrtovi kot dobre prakse trajnostnega upravljanja z viri skupnosti*. Ljubljana: Focus. Dostopno na: https://focus.si/wp-content/uploads/2022/02/Skupnostni_vrtovi_dobre_prakse.pdf
- Ghose, R. (2008). The Black Arts of Community Geography. *Urban Geography*, 29(5), 450-459.
- Google. (2025). *Jurovski dol, Slovenija* [satelitski posnetek Google Maps – Satellite]. Pridobljeno 20. marca 2025 s <https://earth.google.com/>.

- Hribernik, T. (2020). *Kulturna krajina in agrarne prakse v SV Sloveniji*. Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru.
- Hume, C., Grieger, J. A., Kalamkarian, A., D'Onise, K., & Smithers, L. G. (2022). *Community gardens and their effects on diet, health, psychosocial and community outcomes: A systematic review*. *BMC Public Health*, 22, 1247. <https://doi.org/10.1186/s12889-022-13591-1>
- Kladnik, D. (2018). *Geografski atlas Slovenije: Narava, prebivalstvo, gospodarstvo*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Milligan, C., & Gatrell, A. (2006). A Place Where People Can Flourish: Community Gardens and Health. *Health & Place*, 12(4), 515-524.
- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano RS (2022). *Skupnostni vrtovi kot del lokalnega razvoja – Priložnosti v okviru EKSRP*. Dostopno na: <https://www.gov.si/mkgp>
- Mlinšek, D. (2017). *Krajinska pestrost Slovenskih goric in možnosti za trajnostni razvoj podeželja*. Maribor: Fakulteta za kmetijstvo in biosistemske vede.
- MOL (Mestna občina Ljubljana). (2021). Predlog Strategije razvoja podeželja in urbanega kmetijstva Mestne občine Ljubljana za obdobje 2021-2027. Mestna občina Ljubljana. Dostopno na: https://www.ljubljana.si/assets/MOL_dokumenti/Prostor/Druzbeno_planiranje/Strategija_razvoja_podezelja_in_urbanega_kmetijstva_MOL_2021-2027_Predlog.pdf (Preverjeno 28. junij 2025).
- Novljan, K. (2025). *Študije dobrih primerov šolskih vrtov v osnovni šoli : magistrsko delo*. Magistrsko delo. Ljubljana : K. Novljan. Pridobljeno s: <https://repozitorij.unilj.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&cid=168768>
- Občina Sv. Jurij v Slovenskih goricah. (2020). *Prostorski načrt občine in naravnogeografske značilnosti območja*. Sv. Jurij v Slov. goricah: Občinska uprava.
- Soga, M., Gaston, K. J., & Yamaura, K. (2017). Gardening is beneficial for health: A meta-analysis and review. *Preventive Medicine Reports*, 5, 92-99.
- Statistični urad Republike Slovenije. (2025). Prebivalstvo po: občina/naselje, leto, meritve [Podatkovna baza SiStat]. Retrieved September 18, 2025, from <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/05C5003S.PX>
- Urbani vrtovi – zelene oaze Celja. (2017). *Urbani vrtovi – zelene oaze Celja*. Celje: Mestna občina Celje.
- Vrt, skupnost in prostor (2020). *Zbornik prispevkov s konference o urbanih in podeželskih vrtovih*. Ljubljana: Urbanistični inštitut RS.
- Zavod za prostor (2021). *Usmeritve za trajnostno rabo zemljišč na podeželju*. Dostopno na: <https://www.zavodzaprostor.si/usmeritve>
- Zavod za vinogradništvo in vinarstvo. (2019). *Vinorodna območja in sonaravna raba tal v Slovenskih goricah*. Ptuj: Kmetijsko gozdarski zavod Ptuj.

Povzetek

Raziskovanje pomena skupnostnih vrtov na podeželju razkriva njihovo večplastno in izjemno pomembno vlogo pri krepitvi lokalnih skupnosti, spodbujanju zdravja ter izboljševanju prehranske varnosti. V kraju, kot je Jurovski Dol v Slovenskih goricah, kjer obstajajo ugodni naravni pogoji, kmetijska tradicija in izražen interes za trajnostni razvoj, imajo skupnostni vrtovi velik potencial za dolgoročni vpliv. Obstoječe raziskave potrjujejo, da sodelovanje v skupnostnem vrtnarjenju pozitivno vpliva na duševno zdravje, saj zmanjšuje stres in tesnobo. Poleg tega omogoča več fizične aktivnosti, kar prispeva k boljšemu splošnemu počutju in nižjemu indeksu telesne mase (ITM). Skupnostni vrtovi omogočajo tudi dostop do svežih in hranljivih živil, kar izboljšuje prehransko varnost prebivalcev – pomemben dejavnik za manjša naselja, kjer ni vedno zagotovljena lokalna ponudba kakovostne hrane. Zanimiv je tudi vpliv na kognitivno zdravje starejših. Raziskave kažejo, da vrtnarjenje in stik z naravo pozitivno vplivata na kognitivne sposobnosti, in lahko celo zmanjšata tveganje za demenco. V kontekstu Jurovskega Dola, kjer živi precejšen delež starejšega prebivalstva, bi vključevanje teh generacij na skupnostni vrt, lahko predstavljalo pomembno preventivno zdravstveno strategijo. Na podlagi teh ugotovitev sklepamo, da ima vzpostavitev skupnostnega vrta v Jurovskem Dolu v Slovenskih goricah potencial, da postane model dobre prakse, ki povezuje zdravje, samooskrbo, medgeneracijsko sodelovanje in trajnostni razvoj podeželja.

NARAVNE REŠITVE ZA REVITALIZACIJO VODNIH EKOSISTEMOV: NA PRIMERU TREH RIBNIKOV V MARIBORU

ANA VOVK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
ana.vovk@um.si

V prispevku predstavljamo naravne rešitve (NBS), ki ponujajo učinkovit okvir za oživitev vodnih ekosistemov na podeželju, saj s posnemanjem naravnih procesov obnavljajo kakovost vode in funkcije habitata. V uvodu so predstavljena načela NBS, ki so sinonim za posnemanje narave in poudarjajo ponovno vzpostavitev prvotne hidrološke in ekološke dinamike za izkoriščanje samočistilnih sposobnosti ekosistemov. Prispevek smo povezali s projektom Revitalizacija Treh ribnikov z NBS, ki smo ga izpeljali v letu 2024 in tako prikazali konkretne možne rešitve za obnovo vodnih ekosistemov. Izkazalo se je, da lahko uporabimo najboljše prakse naravovarstvenih in biotehničnih posegov, ki vključujejo ponovno uvedbo obrežne vegetacije, uporabo kamnitih jezov in ustvarjanje heterogenosti substrata za oksigenacijo vode, sekvestriranje odvečnih hranil ter povečanje biotske raznovrstnosti. Upoštevan je tudi status zavarovanega območja Treh ribnikov in režim upravljanja, ki vključuje ohranjanje habitatov, upravljanje vodnih virov in sodelovanje skupnosti. Rezultati raziskave so uporabni na podeželskih območjih, saj lahko z lokalno pridobljeni materiali zagotovimo večnamenske ekosistemske storitve, od blažitve poplav do izobraževalnega ozaveščanja.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.9](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.9)

ISBN
978-961-299-136-4

Ključne besede:
revitalizacija,
naravne rešitve,
vodni ekosistem,
ekoremediacije,
Trije ribniki,
Maribor

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.9](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.9)

ISBN
978-961-299-136-4

Keywords:
revitalization,
natural solutions,
aquatic ecosystem,
eco-remediation,
the Three Ponds,
Maribor

NATURAL SOLUTIONS FOR REVITALIZING AQUATIC ECOSYSTEMS: THE CASE OF THE THREE PONDS IN MARIBOR

ANA VOVK

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
ana.vovk@um.si

In this article, we present natural solutions (NBS) that offer an effective framework for revitalizing rural water ecosystems by mimicking natural processes to restore water quality and habitat functions. The introduction presents the principles of NBS, which are synonymous for imitation of nature and emphasize the restoration of the original hydrological and ecological dynamics to exploit the self-cleaning capabilities of ecosystems. We linked the contribution to the Revitalization of Three Ponds with NBS project, which we carried out in 2024, thus demonstrating concrete possible solutions for the restoration of aquatic ecosystems. It turned out that we can use the best international practices of nature conservation and biotechnical interventions, which include the reintroduction of riparian vegetation, the use of stone weirs, and the creation of substrate heterogeneity for water oxygenation, sequestration of excess nutrients, and increased biodiversity. The status of the protected area and the management regime of Trije ribniki, which includes habitat conservation, water resource management, and community participation, are also considered. The results of the study are useful in rural areas, as locally sourced materials can provide multifunctional ecosystem services, from flood mitigation to educational awareness.

1 Uvod

V prispevku so predstavljene naravne rešitve, ki so bile predlagane v okviru projekta Revitalizacija Treh ribnikov z naravnimi rešitvami¹. Naravne rešitve so kratica za pojem »na naravi temelječe rešitve« (*Nature-based Solutions – NBS*). Pojem "naravne rešitve" je okrajšana oblika termina »na naravi temelječe rešitve«, kar je sopomenka za *ekoremediacije*. Skupna značilnost teh pojmov je, da poudarjajo posnemanje narave in vračanje k prvotnim ureditvam z namenom omogočanja naravnih procesov ter s tem zagotavljanja samočistilne sposobnosti okolja. Izkazalo se je, da rešitve, ki temeljijo na naravi – na primer tiste, ki uporabljajo naravni inženiring ter biotehniko – učinkovito zmanjšujejo naravna tveganja in obnavljajo vodne ekosisteme.

Modro-zelena infrastruktura (MZI) povezuje naravne in polnaravne decentralizirane sisteme, ki so v prvi vrsti namenjeni upravljanju s padavinskimi vodami, zlasti v poseljenih območjih (Kimic in Ostrysz, 2021). Gre za rešitve, ki temeljijo na naravi in hkrati opravljajo širok nabor ekosistemskih storitev. Glavna značilnost teh sistemov je, da uporabljajo procese, kot so filtracija, infiltracija, zadrževanje in čiščenje vode na površini in v tleh, ter podpirajo biodiverzitetu (Hamel in Tan, 2022). Skupaj z ekoremediacijami (ERM), ki opravljajo zadrževalno, čistilno in ekosistemsko vlogo (Vovk, 2015; Vovk, 2022), ima tudi MZI večfunkcijski vpliv na okolje.

Osrednja značilnost MZI je zadrževanje in ponikanje padavinske vode na lokaciji, kjer padavine padejo. S tem se zmanjša količina površinskega odtoka, ki ob močnih nalivih pogosto povzroča težave. Z MZI torej upravljamo s padavinsko vodo na mestu njenega nastanka in preprečujemo njeno mešanje s sanitarno vodo, kar bistveno zmanjšuje obremenitev obstoječih kanalizacijskih sistemov.

Številna mesta v tujini že sistemsko uvajajo MZI v svoje strategije. Tu ne gre več za alternativni pristop urejanja mest, temveč za ekosistemski pristop, ki prinaša številne koristi. Rešitve, ki temeljijo na naravi, so zasnovane na MZI oziroma na naravni infrastrukturi – medsebojno povezanem omrežju naravnih in polnaravnih elementov, ki lahko zagotavljajo več funkcij in ekosistemskih storitev. Ti segajo od

¹ Projekt Revitalizacija Treh ribnikov z naravnimi rešitvami je potekal v letu 2024 preko Mestne občine Maribor in je bil namenjen razvoju konkretnih ureditev za vodne ekosisteme obmestnega območja. Predlogi naravnih rešitev so bili pripravljeni na osnovi terenskih ogledov in pregleda literature.

zelenih površin, obrečnega in obalnega rastlinja, uličnih dreves do inženirskih sistemov, kot so bio-retencijske površine, zelene strehe ali modre strehe. Gre torej za ureditve na površini, pod površino in nad površino (glej Preglednico 1).

Kot navajajo v prispevku *A comprehensive review of blue-green infrastructure concepts*, bodo podnebne spremembe predvidoma povzročile intenzivnejše in dolgotrajnejše suše ter povečale pogostost in intenzivnost obilnih padavin. Kombinacija suše, ki ji sledijo močne padavine, povečuje tveganje hudih poplav z vplivi na številne naravne in antropogene sisteme, vključno z infrastrukturo (izpiranje cest, poškodbe hiš) ter vplivi na kmetijstvo (erozija tal in izguba pridelkov) (Ghofrani, Sposito, Faggian, 2017). NBS torej pomagajo zaščititi ekosisteme pred vplivi podnebnih sprememb, hkrati pa upočasnjujejo nadaljnje segrevanje ozračja, podpirajo biotsko raznovrstnost in zagotavljajo stabilne ekosistemske storitve.

V zadnjih letih narašča zanimanje za naravne rešitve v podnebni politiki, zlasti zaradi njihovega potenciala za prilagajanje na podnebne spremembe in blaženje njihovih posledic, predvsem poplav in suš (Hamel in Tan, 2022). Koncept temelji na spoznanju, da naravni ekosistemi proizvajajo širok spekter storitev, ki so ključne za samoobnovo narave, dobro počutje ljudi, shranjevanje ogljika, nadzor nad poplavami, zagotavljanje čistega zraka in vode ter dostop do hrane, goriva, zdravil in genskih virov (semen) (Bannerman in Considine, 2003). Naravne rešitve delujejo kot krovni koncept za druge uveljavljene pristope, kot so ekoremediacije, zelena infrastruktura, modrozeleno infrastrukturo, in pasivni pristopi oblikovanja površja za zbiranje in zadrževanje vode (Klemen idr., 2021). Uveljavlja se tudi izraz naravne podnebne rešitve, ki označuje ukrepe ohranjanja in upravljanja, namenjene zmanjševanju emisij toplogrednih plinov iz ekosistemov in izkoriščanju njihovega potenciala za shranjevanje ogljika (Konda, 2020).

Izhajajoč iz informacij o naravnih rešitvah, se le-te razlikujejo glede na to, kako vplivajo na obseg koristi, ki jih zagotavljajo ljudem (Nature based solutions, 2024) in sicer zajemajo spekter posegov od zaščite ali obnove raznolikih naravnih ekosistemov do ustvarjanja novih, upravljanih ali hibridnih, "sivozelenih" pristopov. Medtem ko zdravi naravni gozdovi, travniki in mokrišča lahko shranijo več ogljika kot njihovi upravljeni ekvivalenti (npr. zaradi večje globine tal, starosti in strukturne raznolikosti), upravljeni in hibridni sistemi, kot so mestni parki ali zelene strehe,

prispevajo k mestnemu ohlajanju, upravljanju z vodo ter prinašajo koristi za duševno in fizično zdravje prebivalcev.

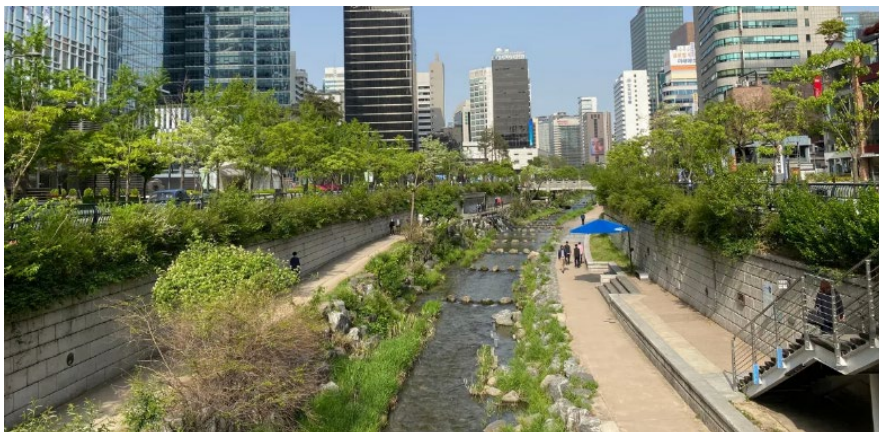
Razlikujejo se glede na obseg podpore biotski raznovrstnosti, kar posledično vpliva na njihovo odpornost, to je njihovo sposobnost, da se uprejo in si opomorejo od motenj ter ohranijo pretok ekosistemskih storitev. Naravne rešitve, ki ščitijo in obnavljajo naravne ekosisteme in/ali uporabljajo različne avtohtone vrste, igrajo ključno vlogo pri zagotavljanju storitev za blažitev podnebnih sprememb in prilagajanje. Prispevajo obenem tudi k navdihu in učenju iz narave.

Naravne rešitve se razlikujejo tudi po tem, v kolikšni meri jih oblikujejo in izvajajo lokalne skupnosti. Temu se daje poseben poudarek, saj gre za participativno skupnostno strategijo prilagajanja podnebnju, ki lahko vključuje trajnostno upravljanje, ohranjanje in obnovo ekosistemov kot del splošne strategije prilagajanja. Ta strategija upošteva številne družbene, gospodarske in kulturne koristi za lokalne skupnosti. Naravne rešitve se razlikujejo od tradicionalnih pristopov ohranjanja in upravljanja biotske raznovrstnosti, saj si posebej prizadevajo za vključitev širokih družbenih ciljev, kot je dobro počutje ljudi. To vključuje izobraževanje in razumevanje delovanja narave, učni turizem in doživljanje narave.

Ideja uporabe naravnih rešitev za območje Treh ribnikov v Mariboru izhaja iz primerov dobrih praks, ki kažejo, da lahko posnemanje narave in vgradnja preprostih ureditev za simulacijo naravnih procesov pomembno prispevata k izboljšanju stanja voda. Kot je razvidno na Sliki 1, se zlasti v urbanih okoljih naravne rešitve pogosto uporabljajo za dovajanje kisika v vodo, saj se s tem bistveno izboljšajo fizikalne, kemijske in biološke lastnosti vode. Ker je največji izziv pritok voda iz zaledja Ribniškega sela in ker je predviden pilotni ukrep na kanaliziranem vodotoku, vključujemo primer tovrstne uporabe iz tujine.

Pretvorba kanaliziranih vodotokov v sonaravne oblike lahko bistveno izboljša tako ekološko stanje kot vizualni izgled dotokov. V nadaljevanju so predstavljene možnosti revitalizacije kanalnih ureditev na osnovi primerov dobrih praks s sveta. Slika 1 prikazuje Cheonggyecheon, obnovljen mestni potok v središču Seula v Južni Koreji, gre za primer urbanega ekološkega projekta, kjer so odstranili avtocesto in ponovno vzpostavili naravni vodotok, obdan z zelenimi površinami in sprehajalnimi potmi. Problematične so zlasti kanalne ureditve vodotokov, ki imajo betonsko

obloženo dno in golo površje ob straneh, kar ne omogoča sodelovanja rastlinstva z vodo. Fitoremediacija kot proces naravnega čiščenja je mogoča le, če ob obrežju ali v strugi uspevajo rastline, ki za svojo rast potrebujejo dušik in fosfor – elementa, ki sta običajno prisotna v stoječih ali počasi tekočih vodah in sta ključna za rast rastlin.

Slika 1: Kamnite pregrade v počasi tekočem kanalu pripomorejo h kvaliteti vod v Cheonggyecheon, obnovljenem mestnem potoku v središču Seula.

Vir: lasten.

Slika 2: Kanalizirane vodotoke mehčajo z vegetacijo in morfološkimi spremembami - iz območja Cheonggyecheon v Seulu.

Vir: lasten.

V okviru revitalizacijskih projektov (kot prikazuje Slika 1) so posledično med kamenje dosadili rastline in dodali pragove, ki poskrbijo za razgibanje potočnega dna. Pri tem se voda obogati s kisikom, rastline pa porabijo presežek hranil iz vode, kar ob sinergetskem učinku pripomore k naravnemu samočiščenju vode. Slika 2 je prav tako z območja Cheonggyecheon v Seulu. Prikazuje enega izmed manjših odsekov potoka, kjer voda teče čez kamniti prag in ustvarja majhen slap, obdan z zelenjem in obrežnimi rastlinami. To je značilen prizor iz tega obnovljenega urbanega ekosistema.

Spodbuja se predvsem uporaba naravnih gradiv, kot so kamen, les ter živi in odmrli rastlinski material, saj njihova omogoča kombinacija revitalizacijo sicer togih strug vodotokov, ki se same ne bi mogle učinkovito samočištilno odzivati. Na Sliki 3 so vidni leseni hlodi, ki v vodotoku ustvarjajo t. i. »stopnice«, preko katerih voda drsi in se prelivajoče razgiba, kar prispeva k aeraciji in izboljšanju kakovosti plitve vode.

Slika 3 slika prikazuje manjši vodotok z umetno narejenimi pragovi oziroma stopničastimi pregradami iz kamna in lesa, takšne strukture se pogosto uporabljajo za upočasnitev toka vode, preprečevanje erozije, izboljšanje prehodnosti za ribe in dvig nivoja podtalnice v bližini. Revitalizirani potoki te vrste so na podeželskem delu Slovenije, fotografija je iz območja V Slovenije.

Slika 3: Uporaba lesenih hlovdov je pogost ekoremediacijski ukrep, ki je cenovno primeren in funkcijsko učinkovit.

Vir lasten.

Uporaba kamenja (groblja) v vodotoku je enostaven ukrep, ki preusmerja tok vode v strugi in spodbuja gibanje vodnega stržena, kar vpliva na pretok nizkih voda v manjših vodotokih. V naravnem okolju so groblja posledica akumulacije materiala ob visokih vodah in opravljajo pomembno čistilno funkcijo, vendar so bila zaradi kanalizacije vodotokov antropogeno odstranjena, kar je pripeljalo do izgube njihove samočistilne sposobnosti, zato vračanje kamnov v struge pomeni ponovno razgibanje dna in brežin ter sodi med pogoste naravne rešitve za izboljšanje stanja vodotokov. Na fotografiji je potok Brežnica, ki je bil tehnično urejen s kamnitimi oporami ob bregovih. To je tipičen primer delne renaturacije ali melioracije vodotoka, kjer se želi združiti hidrotehnično funkcijo (urejen pretok, zaščita brežin) z ekološkimi elementi (naravni materiali, prehodi za vodne organizme) (Slika 4).

Slika 4: Plitvi vodotoki potrebujejo pomoč za razgibanje toka vode, zato se uporabljajo groblje v reki Dravinji pri Slovenskih Konjicah.

Vir lasten.

Nizka gladina vode dobi možnost gibanja, saj se ob stiku s kamni ustvari trenje, kar spodbuja tok in povzroča fizikalno-kemijske reakcije, ki pretvarjajo hranila v vodi v oblike, dostopne vodnim organizmom. Struga je delno preurejena z večjimi kamni oziroma skalami – to je pogosto značilno za urejanje vodotokov (protipoplavni ukrepi, ekoremediacije, revitalizacija rek). Na obeh bregovih rastejo drevesa, kar kaže na gozdnat obrečni pas (slika 5).

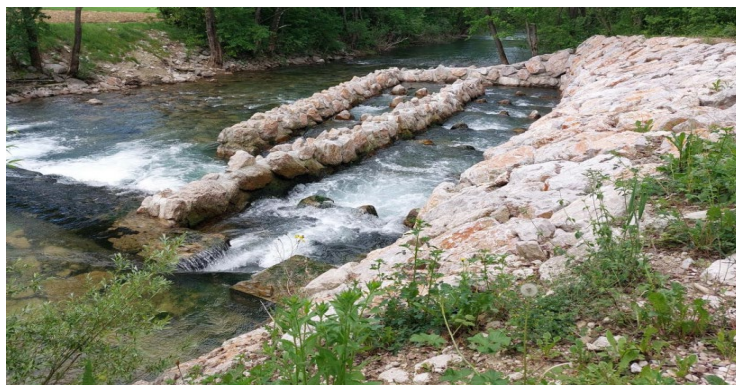
Ob tekočih vodah se uporabljajo sistemi za zadrževanje vode, kot so bočna korita, kjer se voda začasno ustavi (slika 6). Takšne ureditve so primerne tudi za ribe in druge vodne živali, saj predstavljajo zatočišče pred hitrejšim tokom. Pri teh posegih so uporabljeni izključno naravni materiali, razgibano dno pa dodatno prispeva k obogatitvi vode s kisikom.

Slika 5: Kamnite ovire v vodotoku razgibajo vodo.

Vir: lasten.

Takšna ureditev reke (z ohranjenim tokom, drevesi in kamnitimi pragovi) je dober primer sonaravnih rešitev za upočasnitev toka, zmanjševanje erozije ter povečanje habitatne raznolikosti.

Slika 6: Kombinacija talnih kamnitih ovir in bočnega korita pripomore k povečanju biodiverzitete.

Vir: lasten.

Takšni posegi so primer sonaravnih ureditev v okviru modrozelenne infrastrukture (MZI) in tudi ekoremediacij (ERM).

Na Sliki 6 je prikazan urejen odsek reke, kjer so ob bregu in v strugi nameščeni večji kamniti bloki. Po obliki gre za ribjo stezo oziroma ribji prehod, ki omogoča, da ribe in drugi vodni organizmi premagajo višinsko oviro (npr. jez) ter ohranijo svojo naravno selitveno pot. Takšni posegi so primer sonaravnih ureditev v okviru modrozelenne infrastrukture (MZI) in tudi ekoremediacij (ERM).

2 Metodologija

Za izbor naravnih rešitev so bile uporabljene naslednje metode:

- **Analiza obstoječega stanja območja (terensko opazovanje):** opisani so problemi, kot so mehansko onesnaženje, lebdeča biomasa, neurejena brežina in pomanjkanje obrežne vegetacije.
- **Vzorčenje in laboratorijska analiza vode:** izvedeno je bilo vzorčenje vode v vsakem ribniku (5. avgust 2024) in analiza ključnih parametrov (NH_4 , celokupna trdota, PO_4 , pH, NO_3) s fotometrom, to empirično metodo smo sicer uporabili za oceno kemijskega stanja vode.
- **Morfološka in fizikalna ocena vode:** poleg kemijskih parametrov so bile ocenjene tudi morfološke lastnosti jezera in fizikalno stanje vode, kar dopolnjuje razumevanje hidrološkega režima in ekosistema.
- **Svetovanje in mnenja strokovnjakov:** upoštevano je bilo mnenje Zavoda za varstvo narave Maribor, kar predstavlja obliko strokovnega posvetovanja in kvalitativne evalvacije.
- **Pilotno načrtovanje in predlogi ukrepov:** na podlagi ugotovljenih problemov in strokovnih mnenj so bili razviti in predlagani trije specifični pilotni ukrepi (kamnite ovire, leseni hlodi, presaditev rastlin), kar vključuje elemente aplikativnega raziskovanja in načrtovanja rešitev.
- **Ocenjevanje vplivov in pričakovanih rezultatov:** za vsak predlagani pilotni ukrep je ocenjen pričakovani rezultat in njegov vpliv na ekosistemske storitve, vključno z izboljšanjem kakovosti vode, biotske raznovrstnosti in kulturnih storitev.

Te metode skupaj omogočajo celovito analizo stanja vodnih ekosistemov in razvoj na dokazih temelječih naravnih rešitev za Tri ribnike v Mariboru.

3 Izhodišča za naravne rešitve za Tri ribnike v Mariboru

Trije ribniki so v SZ delu Maribora, znotraj Mestnega parka Maribor. Kompleks treh umetnih ribnikov je umeščen ob vznožje Piramide (386 m), na stiku mestnega tkiva in obrobni gozdnih površin Ribniškega sela. Nadmorska višina ribnikov je okoli 275 m, celotna vodna površina meri približno 2,6 ha. So umetnega nastanka, napaja jih sistem manjših izvirnih potokov s pobočja Piramide. Ustvarjeni so bili v 18. stoletju (okoli leta 1790) kot baročna ureditev mestnega gozda in parka. Njihova prvotna funkcija je bila gospodarska – služili so za vzrejo rib, predvsem krapa. Danes so preurejeni v rekreativni, krajinski in naravovarstveni objekt. Voda se preliva iz zgornjega ribnika v srednjega in nato v spodnjega. Skozi spodnji ribnik se voda izliva v mestni potok in s tem posredno v reko Dravo.

Ribniki imajo pomembno vlogo v urbani modrozeleni infrastrukturi:

- delujejo kot zadrževalniki padavinske vode,
- izboljšujejo mikroklimo (znižujejo temperature v toplejšem delu leta),
- zagotavljajo habitate za vodne ptice, dvoživke, ribe in vodne nevretenčarje,
- predstavljajo zelene rekreacijske površine v središču mesta.

Kot del Mestnega parka Maribor skupaj s Piramido, Kalvarijo in Mestnim parkom predstavljajp osrednji mestni prostor za rekreacijo in oddih. Ob ribnikih so speljane sprehajalne poti, postavljene so klopi, v bližini pa je tudi gostinski objekt. Za prebivalce Maribora in obiskovalce so ribniki eno najbolj priljubljenih območij sprehoda, teka, kolesarjenja in kulturnih prireditev. Ta status Treh ribnikov želimo nadgraditi z naravnimi rešitvami, ki bi obiskovalcem sporočale pomen ohranjanja narave za potek ekosistemskih funkcij. Upoštevati je potrebno torej njihovo zgodovino, ekološki pomen, hidrologijo in varstveni režim ter sodobne smernice vgrajevanja narave v način življenja.

V preteklosti so Trije ribniki služili kot vodni rezervat. To pomeni, da so jih napolnili z vodo, ki je bila namenjena različnim potrebam mesta, vključno z gašenjem požarov in oskrbovanjem z vodo. Drugod po Sloveniji so z zadrževanjem padavinske vode tudi preprečevali poplave (Vovk, 2022; Vovk, Davidović, 2022).

Območje Mestnega parka s Tremi ribniki je zavarovano kot naravna dediščina (po Občinskem odloku o razglasitvi naravnih znamenitosti na območju občine Maribor, MUV 17/1992) in ima status naravne vrednote lokalnega pomena (v skladu z državnim Pravilnikom o določitvi in varstvu naravnih vrednot). Varstveni režim za Tri ribnike vključuje več pomembnih vidikov: Med te sodijo ohranjanje naravnih habitatov, kar pomeni varovanje avtohtonih rastlinskih in živalskih vrst ter prepoved vnosa tujerodnih vrst, ki bi lahko ogrozile obstoječe ekosisteme.

Pomembno je upravljanje vodnih virov, vključno z ohranjanjem kakovosti vode s preprečevanjem onesnaževanja in urejanjem vodnega režima, da se zagotovi ustrezno življenjsko okolje za vodne organizme. Vzdrževanje naravne krajine, kar vključuje omejevanje gradbenih in drugih posegov, ki bi lahko negativno vplivali na naravno krajino, ter urejanje poti in dostopov za obiskovalce na način, ki zmanjšuje motnje za živali in rastline.

Vse bolj so pomembne tudi izobraževalne in raziskovalne dejavnosti, kot so spodbujanje raziskovalnega dela in izobraževalnih programov za ozaveščanje javnosti o pomenu varstva naravne dediščine. Pomembna je ureditev informativnih tabel in poti, ki obiskovalcem omogočajo boljše razumevanje in spoštovanje naravnih vrednot območja. Rekreatija in prosti čas, pri čemer so dovoljene rekreativne dejavnosti, ki ne škodujejo naravi, kot so sprehodi, opazovanje ptic in fotografiranje, ter urejanje prostorov za počitek in sprostitve, prilagojenih občutljivosti območja.

Trije ribniki z okolico zagotavljajo pomembne ekosistemske storitve, zato jih je treba ustrezno vzdrževati in nadgrajevati. Prav z uporabo naravnih rešitev lahko dosežemo te cilje. V preteklosti so Trije ribniki služili kot vodni rezervat. To pomeni, da so jih napolnili z vodo, ki je bila namenjena različnim potrebam mesta, vključno z gašenjem požarov in oskrbovanjem z vodo. Ribniki so povezani s kanali: od višje ležečega 4. ribnika, preko 3., 2., 1. do spodnjega pri akvariju – nato so vode speljane po podzemnem kanalu v Dravo (Živa Bobič Červek, ustni vir).

4 Stanje vodnega ekosistema in vzorčenje vode

Pomemben dejavnik pri izbiri naravnih rešitev je stanje vodnega ekosistema. Nas zanimajo zlasti kemijski, mehanski in biološki parametri, ki kažejo na potrebo po revitalizaciji. V okviru priprave projekta smo opravili vzorčenje vode. Vzorčenje vode v vsakem od Treh ribnikov smo izvedli 5. avgusta 2024 med 11.00 in 12.00, analize smo opravili še isti dan. Iz vsakega ribnika smo po pravilih za vzorčenje vzeli po pol litra vode in vzorce analizirali s fotometrom.

Izmerili smo parametre kot so NH_4 (amonijak), celokupna trdota vode, PO_4 (fosfati), pH in NO_3 (nitrati). Poleg tega smo ocenili tudi morfološke lastnosti jezera in fizikalno stanje vode (Preglednica 1).

Preglednica 1. Stanje vode v Treh ribnikih na dan 5. 8. 2024.

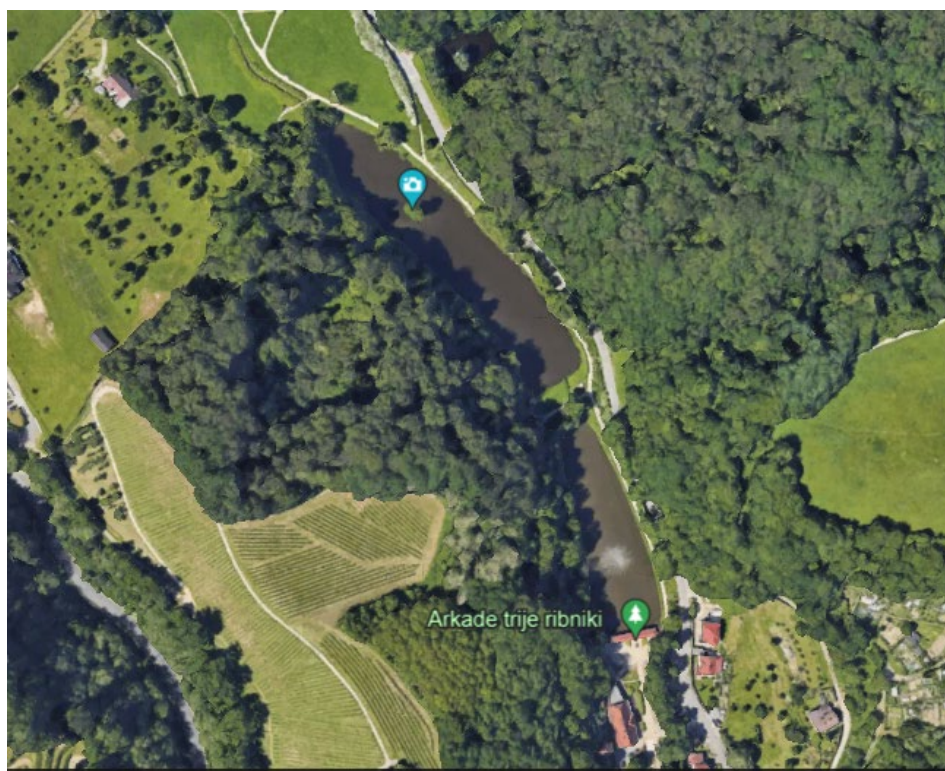
Parametri	Prvi ribnik	Drugi ribnik	Tretji ribnik
NH_4 mg/l	0,1	0,1	0
GH d°	11	12	8
PO_4^{3-} mg/l	0	0	0
pH	8	7,5	7
NO_3 mg/l	0	0	0
barva vode	Rumeno siva	Rumeno siva	Sivo rumena
Plavajoči delci v vodi	Jih ni	Jih ni	Listje dreves
Temperatura vode	25	25	24
Temperatura zraka	30	30	30
Mehansko onesnaženje jezerske kotanje	Območje vtoka iz Drugega ribnika je degradirano.	Vtok kanaliziranega vodotoka in iztok v Prvi ribnik sta betonsko urejena.	Obrežni del ribnika ima odpadke, pohojene površine in vegetacijski pas ni sklenjen.

Vir: lasten.

Kemijsko stanje vode v Treh ribnikih je dobro. To je predvsem posledica njihove lege v gozdnem kompleksu in manjše človekove dejavnosti izven porečja, kar je še posebej izrazito v sušnem obdobju. Kljub temu se pojavljajo izzivi z mehanskim onesnaženjem jezerske kotanje, predvsem z lebdečo biomaso, kot je podrobneje navedeno v Preglednici 1. Hidrološki režim ribnikov je ključnega pomena za ohranjanje kakovosti vode in stabilnosti ekosistema. Voda v ribnikih se napaja iz bližnjih virov in padavin, s kanali pa je omogočeno nadzorovano kroženje in pretok vode med ribniki. Pogled na območje Treh ribnikov kaže na prepletенost gozdnih, travniških, kmetijskih in poseljenih ekosistemov (Slika 7).

5 Povirno območje in pilotne ureditve Treh ribnikov z naravnimi rešitvami

Povirno območje Treh ribnikov je precej kompleksno in vključuje več različnih virov, ki prispevajo k njihovi oskrbi z vodo. Celoten sistem ribnikov je zasnovan tako, da omogoča nadzor nad pretokom in količino vode v vsakem ribniku. To vključuje uporabo vodnih kanalov, prelivov in regulacijskih naprav, ki omogočajo vzdrževanje optimalnih pogojev za ekosistem ribnikov. Bistveno sporočilo naravnih rešitev je, da se uporabi material iz bližnjega okolja, tako se namreč vgradijo s posnemanjem procesov iz narave ter posledično pomenijo dodatno vizualno vrednost v okolju.

Slika 7: Položaj Treh ribnikov je privlačen za oddih v naravi.
Vir: Google Maps.

Pri izbiri naravnih rešitev za Tri ribnike smo upoštevali varstvene omejitve ter tudi cilj začetka naravnega obnavljanja ekosistemskih storitev. Upoštevali smo mnenje ge. Andreje Senegačnik in ga. Mirana Krivca. Ker je neurejenost pritoka različnih voda iz Ribiškega sela predstavljala večji izziv, smo se odločili za naravno rešitev na kanaliziranem dotoku v Drugi ribnik. Tam bomo s pomočjo lesenih hlodov ustvarili brzice v kanalu.

Za izboljšanje videza in zmanjšanje sedimentov na iztoku iz Drugega ribnika v Prvi ribnik smo predlagali uporabo kamnitih ovir za zadrževanje in razgradnjo biomase. Na Tretjem ribniku, kjer je vhodni del brez obrežne vegetacije, predlagamo presaditev obrežnih rastlin, da sklenemo vegetacijski obroč. Z vidika naravnih rešitev bi za večje spremembe na Treh ribnikih bili umetni otočki zanimiva atrakcija za kulturne ekosistemске storitve. Osnovna vzorčenja niso pokazala onesaženosti vode, kar je podrobneje opisano v prilogi o širših možnostih uporabe naravnih rešitev, kjer so predstavljeni tudi plavajoči otočki.

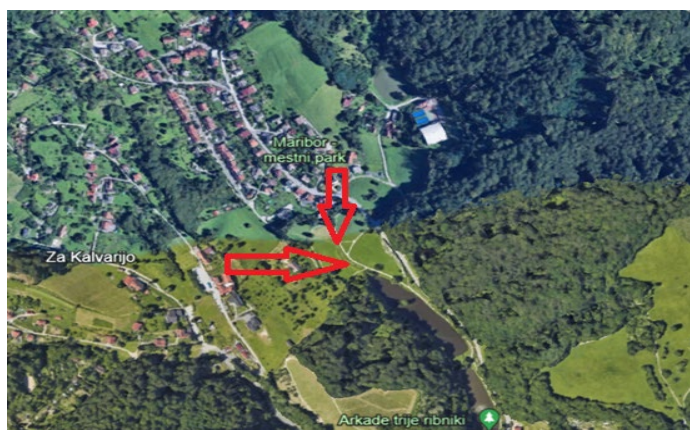
Slika 8: Možna revitalizacija Treh ribnikov.

Vir: lasten.

Ekosistemske storitve (ES) so koristi, ki jih ljudje prejemamo od ekosistemov, in so eno ključnih orodij za presojo trajnosti rabe naravnih virov. ES, ki jih zagotavljajo naravovarstveno pomembna območja (NPO) z visoko biotsko raznovrstnostjo, imajo za družbo pomembno vrednost. Te storitve razvrščamo med podporne, proizvodne, regulatorne in kulturne, le-te so še posebej pomembne za Tri ribnike, saj so že od nekdaj pomembno rekreacijsko in doživljajsko območje (Vovk, 2024).

Najbolj moteč vpliv na ekosistemske storitve je intenzivna raba prostora, ki močno zmanjšuje zaloge ekosistemskih storitev. S predlaganimi pilotnimi naravnimi rešitvami bomo posledično okrepili delovanje ekosistemov. Neposredna korelacija med intenzivno rabo prostora in zmanjševanjem zalog ekosistemskih storitev je ključna. Ko je intenzivnost rabe prostora nizka, je skupna zaloga ekosistemskih storitev visoka in obratno. Cilj naravnih ureditev je zato zagotovitev čim bolj naravnega delovanja ekosistemov, še posebej tam, kjer so bili spremenjeni zaradi človeških posegov. Višja kot je zaloga ekosistemskih storitev, bolj naraven je ekosistem in ugodnejše so lastnosti vode.

Že omenjen problem je gričevnato zaledje Treh ribnikov, od koder površinska voda (Slika 9) priteka neposredno vanje. Ker je površinska voda speljana v Drugi ribnik po kanaliziranem vodotoku, s seboj nosi mehansko onesnaženje. To je opazno tudi na vtočno-iztočnih mestih med Prvim in Drugim ribnikom. Poleg tega ima Tretji ribnik neurejeno vstopno brežino, kjer so prisotni odpadki in pohojena tla, ter primanjkuje obvodne vegetacije, ki se sicer na drugih delih razrašča.

Slika 9: Poseljeno zaledje in kmetijska raba zaledja Treh ribnikov manjšata ekosistemske storitve.

Vir: lasten (osnova: Google Maps).

Glede na opaženo stanje smo predlagali tri pilotne naravne rešitve, po eno za vsak ribnik. Pri tem smo izhajali iz specifičnega problema in ocenili pričakovani rezultat, ki ga bo posamezna rešitev prinesla.

Pilotni ukrep 1: Kamnite ovire

Za ta pilotni ukrep bomo uporabili 7 kamnov velikosti približno 30x30 cm, ki jih bomo pridobili iz lokalnega okolja. Kamenje bomo naložili izmenično po uravnanem delu struge, da ustvarimo ovire toku vode. Te ovire bodo delovale kot filter za biomaso, saj se bo ta zataknila ob kamenje in ne bo prodrla v vodo Prvega ribnika.

Pilotni ukrep 2: Leseni hlodi

Za drugi pilotni ukrep bomo uporabili 7 lesenih hlodov iz akacije, premera približno 10 cm. Njihovo dolžino bomo prilagodili širini betonskega korita. Hlode bomo prečno postavili v kanaliziran dotok v Drugi ribnik, in sicer na mestu, kjer se pešpot najbolj približa vodotoku. Leseni hlodi bodo povzročili gibanje vode, saj se bo tekoča voda počasi zaletela v akacijev les in nato padla čez, s čimer se bo navzela kisika. To bo ugodno vplivalo na samočistilno sposobnost vode. Hlodi bodo morfološko vpeti v kanaliziran vodotok tako, da v primeru visokega vodostaja ne bodo povzročali ovire.

Pilotni ukrep 3: Presaditev rastlin

V sklopu tega pilotnega ukrepa bomo ob Tretjem ribniku presadili vlagoljubne rastline iz neposredne okolice. Na tem območju prevladujejo naslednje vrste, kot so navadni šaš, trstičje, ločje, perunike in druge. Presaditev bomo izvedli po sistemu narave, kar pomeni, da bomo upoštevali že vzpostavljen naravni vzorec rasti. S tem bomo zavarovali odprti del Tretjega ribnika in izboljšali videz dostopne točke.

V projektu je bilo predvideno tudi odprto učno okolje, ki bo povečalo ozaveščenost obiskovalcev in prebivalcev o pomenu zavarovanih območij. To učno okolje bo opremljeno z majhnimi informativnimi tablami, ki bodo ozaveščale o pomenu ekosistemskih storitev. Podrobno bodo razloženi tudi postopki za oživitev vodnih ekosistemov na območju Treh ribnikov in širše. Gradiva lahko služijo za pomoč pri

načrtovanju projektov ter kot študijska gradiva za vse, ki si želijo poglobiti znanje s področja naravnih rešitev (nature based solutions). Za potrebe obveščanja javnosti o fitoremediaciji kot postopku čiščenja vode z rastlinami smo pripravili Q, ki bo prilepljen na tablico pri mostu ob očiščeni trstični gredi.

6 Sklep

Pilotna revitalizacija Treh ribnikov v Mariboru z naravnimi rešitvami jasno kaže, kako lahko sonaravni pristopi učinkovito izboljšajo vodne ekosisteme in ekosistemske storitve. Z implementacijo kamnitih ovir, lesenih hlodov in presaditvijo obrežne vegetacije, se bomo spopadli z mehanskim onesnaženjem, izboljšali prezračenost vode ter povečali biotsko raznovrstnost. Ti ukrepi so cenovno dostopni, nezahtevni za vzdrževanje in temeljijo na posnemanju naravnih procesov z lokalno pridobljenimi materiali. Poleg neposrednih okoljskih koristi projekt poudarja izobraževalno vlogo z vzpostavitvijo odprtega učnega okolja. S tem želimo ozavestiti obiskovalce in prebivalce o pomenu naravnih rešitev in trajnostnega upravljanja, kar prispeva k širšemu razumevanju in spoštovanju narave.

Literatura

- Bannerman, R., Considine, E. (2003). Rain gardens: A how-to manual for homeowners. https://www.chicagobotanic.org/downloads/wed/WI_DNR_homeowners.pdf
- Ghofrani, Z., Sposito, V., Faggian, R. (2017). A comprehensive review of blue-green infrastructure concepts. *International Journal of Environment and Sustainability*, 6(1), 15–36. <https://doi.org/10.24102/ijes.v6i1.850>
- Google Maps. (2025). Maribor - Trije ribniki in okolica. <https://www.google.com/maps/place/Trije+ribniki>
- Hamel, P., Tan, L. (2022). Blue-green infrastructure for urban stormwater management: Concepts and practices. *WIREs Water*, 9(1), e1576. <https://doi.org/10.1002/wat2.1576>
- Kimic, K., Ostrysz, K. (2021). Blue-green infrastructure as a tool for sustainable urban water management. *Water*, 13(19), 2679. <https://doi.org/10.3390/w13192679>
- Hamel, P., Tan, L. (2022). Blue-green infrastructure for flood and water quality management in Southeast Asia: evidence and knowledge gaps. *Environmental Management*, 69(4), 699–718.
- Klemen, K., Fatur, M., Bevc Šekoranja, B. (2021). Problematika načrtovanja sonaravnih ukrepov za celovito upravljanje padavinskih voda na urbanih območjih. V P. Pergar (ur.), *Gradbeni vestnik*.
- Konda, K. (2020). Problematika načrtovanja sonaravnih ukrepov za celovito upravljanje padavinskih voda na urbanih območjih. *Gradbeni vestnik*. <https://www.zveza-dgits.si/gradbeni-vestnik-mar-2020/>
- Nature based solutions. (2024). <https://www.iucn.org/our-work/nature-based-solutions>
- Vovk, A. (2015). Ekoremediacije kot sonaravna rešitev za varstvo okolja. *Okolje in prostor*, 5(2), 77–89.
- Vovk, A. (2022). Ekoremediacije v Sloveniji: stanje in perspektive. *Varstvo narave*, 35(1), 101–118.

- Vovk, A., Davidovič, D. (2022). Project Environmental change supports ecological transition in geography. *Journal for Geography*, 17(2), 7-20. <https://doi.org/10.18690/rg.17.2.2723>
- Vovk, A. (2024). Ecosystem Services in the Dravinja Valley Bioregion. *Revja za geografijo*: <https://doi.org/10.18690/rg.19.1.4332>

Povzetek

Naravne rešitve (Nature-based Solutions – NBS) so pristopi, ki temeljijo na naravnih procesih za reševanje okoljskih in družbenih izzivov, kot so podnebne spremembe, degradacija ekosistemov in vodna tveganja. Njihov cilj je zaščita, obnova in trajnostno upravljanje naravnih ekosistemov, s čimer se izboljšuje kakovost življenja ljudi in povečuje biotska raznovrstnost. NBS združujejo ekološke, družbene in gospodarske koristi, kot so zmanjševanje poplavne ogroženosti, izboljšanje kakovosti vode, shranjevanje ogljika ter zagotavljanje rekreacijskih površin. Pomembna je tudi raznolikost pristopov: obsegajo ukrepe od zaščite naravnih habitatov (npr. gozdovi, mokrišča) do ustvarjanja hibridnih sistemov, kot so zelene strehe in mestni parki, ki prispevajo k ohlajanju mest in izboljšanju duševnega zdravja prebivalcev. Podpora biotski raznovrstnosti temelji na uporabi avtohtonih vrst in obnova naravnih ekosistemov povečujeta odpornost okolja na motnje ter ohranjata ekosistemske storitve. Vključenost lokalnih skupnosti je pomembno za uspešnost NBS. Ta je večja, kadar so lokalne skupnosti vključene v načrtovanje in izvajanje ukrepov, saj to spodbuja trajnostno upravljanje in povečuje sprejemanje rešitev. Kanalne, betonsko obložene ureditve zmanjšujejo mehanski stik vode z rastlinami in povzročajo pomanjkanje kisika v vodi ter nezmožnost fitoremediacije. Fitoremediacija zahteva rastline, ki absorbirajo dušik in fosfor, kar omogoča naravno čiščenje vode, zlasti na podeželskih območjih. Na primeru Treh ribnikov je prikazan pristop uporabe NBS in je prenosljiv na lokalna podeželska območja.

ZAZNAVE, PREDSTAVE IN POJMOVANJA PODEŽELJA

EVA KONEČNIK KOTNIK, PETRA JESENEK BRAČKO

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
eva.konecnik@um.si, petra.jesenek1@um.si

V poglavju je predstavljeno, kako mladi v Sloveniji dojemajo podeželje. Njihova pojmovanja so sicer v razvijanju, a pokažejo odnos do podeželskega prostora, ki je hkrati odsev družinskih percepcij, šolskega prostora in širše družbe. Ta je tesno povezan z (bivanjskimi) vrednotami in ima lahko neposreden ali posreden vpliv ne samo na življenje mladih v prihodnosti, temveč tudi na prihodnjo demografsko in gospodarsko dinamiko, urejanje prostora in okoljsko zavest. V poglavju so predstavljeni čustveni in simbolni zapisi o podeželju ter kako se v zaznavah, predstavah in pojmovanjih mladih o podeželju prepoznajo časovne transformacije podeželja. Predstavljene so osebne percepcije dejavnikov kakovostnega bivanja, torej kako mladi razmišljajo o bivanjskem okolju svojega življenja v prihodnosti. Pri tem so v poglavju predstavljene razlike, ki se pojavljajo med anketiranimi mladimi glede na starost, spol in okolje bivanja.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.10](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.10)

ISBN
978-961-299-136-4

Ključne besede:
mladi,
prostorske percepcije,
podeželje,
razvoj,
geografija

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026.10](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026.10)

ISBN
978-961-299-136-4

Keywords:
young people,
spatial perceptions,
countryside,
development,
geography

PERCEPTIONS, REPRESENTATIONS AND CONCEPTIONS OF THE COUNTRYSIDE

EVA KONEČNIK KOTNIK, PETRA JESENEK BRAČKO

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
eva.konecnik@um.si, petra.jesenek1@um.si

The chapter presents how young people in Slovenia perceive the countryside. Their perceptions are evolving, but they show an attitude towards countryside, which is also a reflection of family perceptions, school space and wider society. This is closely linked to (living) values and can have a direct or indirect impact not only on the lives of young people in the future, but also on future demographic and economic dynamics, spatial planning and environmental awareness. The chapter presents emotional and symbolic records of the countryside and how the temporal transformations of the countryside are recognized in the perceptions, representations and conceptions of young people. Personal perceptions of factors of quality of life are presented, or how young people think about the living environment of their lives in the future. The chapter presents the differences that occur between the surveyed young people regarding age, gender and living environment.

University of Maribor Press

1 Uvod

Obstajajo raznolike, bolj ali manj natančne, bolj ali manj poljudne oz. strokovne definicije podeželskega prostora, razprave o tem, kaj je podeželje, katere značilnosti in procesi ga opredeljujejo. Kot je bilo mogoče zaznati iz predhodnih poglavij pričujoče monografije, so med njimi pomembne sorodnosti, a tudi razlike, odvisne od zornega kota opazovalca in časa, v katerem se nahaja ali ga opisuje. Pri tem je mogoče ugotoviti, da podeželja ni možno precizno izmeriti in omejiti, četudi bi si tega iz takšnih ali drugačnih razlogov morda želeli, lahko pa si o tem delu prostora ustvarimo subjektivni oz. relativni vtis. V tem poglavju se bomo torej osredotočili na subjekt opazovalca podeželja ter predstavili raznolikosti zaznav, predstav in pojmovanj podeželskega prostora, kot so značilne za mlade v Podravski regiji.

Četudi v močno gospodarsko obarvanem in kompleksnem vsakdanu mnogih izzivov, včasih kdo kar težko podpre trditev, da na »mladih svet stoji«, temu dejansko ni realno nasprotovati, saj v naravnem logičnem sosledju »iz malega« enostavno »zraste veliko«. Opazovati dojemanja in razumevanja mladih, se o njih pogovarjati, skozi to tudi spodbujati prenose njihovih vtisov na zavedno raven in jo nadalje odpirati, je pomembna podstat prihodnosti, saj pojmovanja in z njimi tesno povezan odnos, pogojujejo ravnanja. Za naš prispevek je tako eden od ključnih vodilnih konceptov, kot navaja Špesova (1998, 8), da je odnos osnova za oblikovanje reakcij na dogajanje v prostoru, torej za načine in oblike delovanja v prostoru, od česar zavisi kakovost prihodnosti.

Odnos do pojava ali procesa v prostoru oz. prostora kot takega se oblikuje na podlagi tega, kako različni posamezniki ali skupine ljudi zaznajo, razumejo in sprejemajo te pojave, procese oz. prostor (prav tam; Gold, 1980). Zaznava je prva stopnja prostorskih spoznavnih procesov. Pomeni nestrukturirane informacije, pridobljene na podlagi različno dolgo trajajočih in različno močnih dražljajev. Je pravzaprav proces vzpostavitve povezave med živim bitjem in okoljem. Nastane na podlagi sočasnega prejetja dražljajev skozi vsa čutila (svetlobni, toplotni, mehanski, kemični dražljaji...), ki se pretvarjajo v živčno vzbujenje, kar potuje v možgane, kjer občutek oz. vtis v nadaljnjih procesih interpretiramo na podlagi že ustvarjenih izkušenj in znanj. (Kompore idr., 2011). Ko se miselno zavemo zaznav, okoli česar nadalje »nalagam« obči obris, smo na naslednji stopnji prostorskih spoznavnih procesov, oblikovali smo predstavo. Iz nje se na podlagi primerjanja, razlikovanja, analize, sinteze, abstrakcije, generalizacije razvije tretja stopnja prostorskih

spoznavnih procesov, to je pojmovanje kot širši, globlji in trajnejši miselni konstrukt (prirejeno po Kolnik, v Konečnik Kotnik, 2025). Posameznik oblikuje osebne predstave o nekem konkretnem prostoru, ki so različno blizu t. i. družbeni realnosti ali pa geografskemu pojmovanju tega prostora. Takšna subjektivna ocena na koncu vpliva na njegovo obnašanje in ravnanje v tem prostoru in do tega prostora (Haubrich, 1988).

Zaznave, predstave in pojmovanja pojavov/procesov/prostora so odvisne od osebne čutne, čustvene in razumske odprtosti za določena vprašanja ter od okolja (naravnega, družbenega), v katerem se gibljemo. Naša »odprtost« je tako filtrirana z dinamično prepletjenostjo različnih kazalnikov, kot so:

- osebne demografske karakteristike (spol, starost, kraj bivanja...),
- vidiki razuma in mišljenja (informacije, izobrazba, inteligentnost, sposobnosti...),
- osebni procesi (osebne lastnosti, čustva, potrebe, motivi, motivacija, vrednote, izkušnje...) in
- socio-kulturno stanje in procesi (posameznikova referenčna skupina - družina, vrstniki, socialno-ekonomski status, množična komunikacijska sredstva kot vir informacij, družbena skupnost (narod, država)...ekonomija, kultura, politika...) (prirejeno po Gold, 1980, Špes, 1998).

To po drugi strani pomeni, da se skozi pojmovanja in odnosa mladih, zrcali tudi kompleks vitalnih družinskih percepcij, vsebine šolskega prostora in širše družbe. Njihovo mišljenje tako postane sicer kompleksno in težje razpoznavno, a živi pokazatelj spremenljive resničnosti. V ugotavljanju njihovega dojemanja podeželja lahko obenem zaznamo potencialen vpliv tega na prihodnjo demografsko dinamiko, urbanizacijo, urejanje prostora, okoljsko zavest... ali/in dobimo osnovo za snovanje nadaljnjega procesa (trajnostnega) izobraževanja in osveščanja. Percepcije in interpretacije npr. prostora podeželja lahko tudi neposredno vplivajo na praktične značilnosti, saj lahko družbena predstava vpliva na preoblikovanje prostora, recimo na način, da želijo akterji na podeželju zadovoljiti potrebe uporabnikov oz. širše družbe, zato prostor in dejavnosti preoblikujejo v skladu s (npr. idilično) predstavo le-teh (Park in Coppack, 1994).

Za Slovenijo velja specifika, da je večina ljudi v rednem stiku s podeželjem, kar je posledica majhnosti in razpršene poselitve. Predstava o podeželju je zato dokaj konkretna kategorija, ki jo posamezniki oblikujejo na podlagi lastnih zaznav in izkušenj. Zaradi tega je proučevanje teh še bolj pomembno za načrtovanje raznolikih družbenih procesov (Virant, Konečnik Kotnik, 2022).

Izhajajoč iz dosedanjih opredelitev in konceptov smo si v prispevku zastavili sledeče cilje:

- na osnovi raziskave predstaviti, kakšne so subjektivne zaznave in predstave mladih anketirancev (13-19 let) o podeželju (analizirati ključne opisnike, čustvene in simbolne elemente v opredelitvah podeželja, morebitne stereotipe in vrednostne sodbe) ter katere značilnosti mu pripisujejo na nivoju globljega pojmovanja;
- izpostaviti, kako se zaznave, predstave in pojmovanja anketirancev o podeželju ujemajo s časovnim konceptom transformacije podeželja (obdobje samobitnosti podeželja – do približno konca 19. stoletja; obdobje pomestenja podeželja - med dvajsetimi in devetdesetimi leti prejšnjega stoletja in obdobje rurbanosti – od devetdesetih let 20. stoletja), predstavljenim v poglavju pričujoče monografije (Drozg) in s tem identificirati tudi potencialne prihodnje izobraževalne vsebine;
- opredeliti, kako se osebne percepcije dejavnikov kakovostnega bivanja oz. bivanjske vrednote anketirancev ujemajo z njihovim dojemanjem podeželja ter s tem razmišljati o razvojnih perspektivah slovenskega podeželja.

Pri navedenih ciljeh smo ugotavljali razlike med sodelujočimi glede na njihove osnovne demografske kazalnike, to je nivo izobraževanja, starost, spol in okolje bivanja (mestno/podeželsko). V interpretaciji smo se poskušali navezovati tudi na druge kazalnike oz. »filtre«, ki so nam bili dostopni, to je zlasti na vidike splošnih potreb in razvojnih značilnosti ter elemente referenčnih skupin.

Predpostavljali smo, da bodo zaznave in predstave podeželja povezane z različnimi kognitivnimi, a tudi s čustvenimi elementi, stereotipi in vrednostnimi sodbami; da bomo pri starejših anketirancih prepoznali bolj procesna pojmovanja podeželja z več zaznavami aktualnosti; da predstave in pojmovanja anketirancev večinoma ne bodo skladna s konceptom transformacije podeželja oz. da bodo sodelujoči večinoma

dojemali podeželje v preživetem oz. arhaičnem smislu ter se nasploh manj zavedali sodobnih procesov na podeželju; da se bodo pokazale skladnosti med percepcijami dejavnikov kakovostnega bivanja oz. osebnimi bivanjskimi vrednotami in dojetanjem podeželja. Predvidevali smo, da večinoma ne bomo zaznali razlik v odgovorih glede na spol anketiranih, ampak da bodo očitne razlike v zaznavah, predstavah in pojmovanjih podeželja glede na okolje bivanja in s tem glede na jakost vsakodnevne čutne izkušnje s prostorom.

2 Metodologija

V raziskavi smo uporabili raziskovalno tehniko spletnega anketiranja. Anketni vprašalnik je poleg osnovnih demografskih vprašanj vseboval štiri odprta vprašanja, ki so spraševala po zaznavah podeželja na nivoju asociacij, barv in elementov všečnosti oz. ne-všečnosti. V prvem obsežnejšem vprašanju zaprtega tipa smo pridobivali ocene 36 trditvev, kjer je ocena 1 pomenila »sploh se ne strinjam«, 5 pa »popolnoma se strinjam s trditvijo«. Po 12 trditvev se je skladalo z opisom posamezne časovne faze transformacije podeželja, predstavljene v okviru raziskovalnih ciljev. V drugem zaprtem vprašanju smo pridobivali ocene bivanjskih vrednot oz. subjektivnih kazalnikov kakovostnega bivanja, kjer so respondenti z oceno od 1 do 5, pri čemer je 1 pomenila »povsem nepomembno«, 5 pa »zelo pomembno« ocenjevali 15 kazalnikov kakovostnega bivanja, lahko pa so dodali še svojega. Spletno anketiranje je potekalo med marcem in majem 2025 na osnovnih in srednjih šolah v Podravski regiji.

Med sodelujočimi je bilo največ posameznikov starih 18 let (25,6 %), sledijo 14-letniki (23,6 %), 15-letniki (21,7 %) in 17-letniki (20,7 %). Manjši delež predstavljajo 16-letniki (5,4 %), medtem ko je bilo 13- in 19-letnikov po 1,5 %. Povprečna starost sodelujočih je znašala 16,0 let (SD = 1,6), pri čemer so bili najmlajši udeleženci stari 13 let, najstarejši pa 19 let (Preglednica 1).

Med sodelujočimi jih je 49,3 % obiskovalo osnovno šolo in 50,7 % srednjo šolo. Vključene so bile štiri mestne oz. obmestne osnovne šole, dve podeželski osnovni šoli, tri srednje šole v večjem mestu in ena srednja šola v manjšem mestu znotraj pretežno agrarnega območja. 37,9% anketiranih je prebivala v vasi ali manjšem naselju na podeželju, sledijo prebivalci mest (28,1 %) in obmestnih naselij (26,6 %), 5,4% anketirancev je živel v zaselku ali hiši na samem (Preglednica 2).

Preglednica 1: Značilnosti vzorca – starost anketirancev.

Starost (leta)	Število	Delež
13	3	1,5
14	48	23,6
15	44	21,7
16	11	5,4
17	42	20,7
18	52	25,6
19	3	1,5
Skupaj	203	100,0

Vir: Konečnik Kotnik, Lah, Jesenek Bračko, 2025

Preglednica 2: Značilnosti vzorca – lokacija/naselje bivanja anketirancev.

Lokacija/naselje bivanja	Število	Delež
Vas, manjše naselje na podeželju	77	37,9
Mesto	57	28,1
Obmestno naselje	54	26,6
Zaselek ali hiša na samem	11	5,4
Drugo	4	2
Skupaj	203	100

Vir: Konečnik Kotnik, Lah, Jesenek Bračko, 2025

Večina anketirancev (54,7 %) je živelo na mestnem območju (v mestu ali na njegovem neposrednem obrobju), medtem ko jih je 43,3 % prebivalo izven opredeljenega mestnega območja. Za 2 % anketirancev (4 odgovori) nismo mogli določiti, iz katerega okolja prihajajo.

Pridobili smo 209 izpoljenih vprašalnikov, pri čemer smo po prvem pregledu zaradi neustrezne starosti določene enote izločili. Kot je razvidno iz predstavljenega, je torej končni vzorec obsegal 203 enote. Pri analizi je bilo potrebno upoštevati, da niso vsi udeleženci odgovorili na vsa vprašanja (manjkajoče vrednosti), zato se je analiza izvajala na podlagi veljavnih enot. Pridobljene rezultate smo analizirali s pomočjo programa Microsoft Excel (Microsoft® Excel® LTSC MSO (16.0.14334.20296)) in IBM SPSS Statistics (25.0). Za analizo podatkov smo uporabili opisne statistike, s katerimi smo predstavili osnovne značilnosti rezultatov.

Podatke smo povzemali s frekvencami, deleži (%) ter merami centralne tendence in razpršenosti, kot so minimalne (min), maksimalne (max) vrednosti in povprečne ocene ter standardni odklon. Za preučevanje odnosov med dvema spremenljivkama (bivariantne primerjave) smo uporabili statistične teste, kot sta t-test za ordinalne spremenljivke in primerjavo dveh skupin ter izračun korelacij za številske in

ordinalne spremenljivke, s čimer smo ocenili morebitne statistično značilne razlike oziroma povezanosti. Pri oceni normalnosti porazdelitve izpeljanih spremenljivk smo upoštevali koeficient asimetrije in sploščenosti, pri čemer smo za približno normalno porazdelitev šteli vrednosti med -1 in $+1$. Kjer smo zaznali odstopanje (eden od dejavnikov kakovosti bivanja), smo pri analizi uporabili neparametrične teste. Rezultate smo šteli za statistično značilne, kadar je bila vrednost p manjša ali enaka $0,05$.

Odpрте odgovore smo analizirali z vsebinskim povzemanjem in pripravili kode za sorodne kategorije, rezultate smo vizualizirali s pomočjo jezikovnih oblakov (deskriptorskih polj). Za preverjanje vsebinske veljavnosti in ustrezne razporeditve trditev smo uporabili faktorsko analizo, ki omogoča identifikacijo latentnih konstrukcij in oceno, ali posamezne trditve ustrezno pripadajo določenim faktorjem. Ta pristop nam je pomagal zagotoviti smiselno vsebinsko strukturo in konsistentnost merjenih spremenljivk. Interno konsistentnost oziroma zanesljivost dobljenih sklopov smo preverili s pomočjo Cronbachovega alfa koeficienta.

Za dejavnike kakovostnega bivanja smo izvedli skupno faktorsko analizo po metodi PAF (Principal Axis Factoring), s katero smo identificirali tri vsebinske konstrukte. Pri dojetanju podeželja, kjer je bilo v analizo vključeno večje število trditev, smo zaradi omejene velikosti vzorca najprej uporabili metodo največje verjetnosti (ML - Maximum Likelihood) za okvirno določitev vsebinske razporeditve trditev v sklope. »Namen faktorske analize je redukcija podatkov na način, da poiščemo ali potrdimo latentne spremenljivke, ki pojasnjujejo vzorce korelacij med direktno merjenimi spremenljivkami (Field, 2009, 628), pri čemer sta Principal Axis Factoring (PAF) in Metoda Maximum Likelihood (ML) dve metodi za ekstrakcijo faktorjev (prav tam, 636-637)«. Preverili smo nato še posamezne faktorje in prilagodili razporeditev trditev v faktorje po metodi PAF ter izvedli določene prilagoditve posameznih izstopajočih trditev na podlagi korelacijske analize, da smo zagotovili smiselno vsebinsko usklajenost konstrukto. Eno trditev smo morali izločiti, saj ni ustrezno korelirala s preostalimi. Nove spremenljivke smo v nadaljevanju oblikovali kot povprečje pripadajočih trditev.

3 Zaznave in predstave o podeželju

Sodelujoče v raziskavi smo najprej prosili, naj v odprtih vprašanih navedejo tri stvari, ki jim najprej padejo na misel ob besedi podeželje; barve, ki jih povežejo s podeželjem; tri stvari, ki so jim všeč na podeželju ter tri stvari, ki jim na podeželju niso všeč. Namen tega je bil identificirati najmočnejše zaznave in predstave o podeželju v obliki spontanega odziva s strani anketirancev.

Odgovore na vprašanje o prvih asociacijah na podeželje smo sistematično kodirali in identificirali skupno 30 različnih kod, ki so zajemale širok spekter vsebin (Slika 1). Najpogosteje so bili omenjeni pojmi, kot so kmetija (41,4 %), narava (25,6 %), mir (tudi tišina in samota) v 23,2 % ter domače živali (22,7 %). Iz kvantitativnega vidika so bile pomembno zastopane tudi teme, povezane z rabo tal, značilno za podeželje, največkrat z njivami, travniki (tudi trava) oz. polji in gozdovi.

Slika 1: Deskriptorsko polje najpogostejših prvih asociacij na pojem podeželje.

Vir: Konečnik Kotnik, Lah, Jesenek Bračko, 2025.

Poleg teh so se v odgovorih pogosteje pojavile omembe traktorjev in tudi čistega oz. svežega zraka, občutki in stanja kot zabava, veselje, sproščenost, svoboda, lepota; omembe različnih posamičnih rastlin ter omembe družinskih članov (dedek, babica). Z vidika procesov, ki potekajo na podeželju, smo zaznali le eno asociacijo, ki je bila zastopana v zgolj 1% deležu odgovorov, to je proces suburbanizacije.

Da mnenje sodelujočih mladih reflektira odrasle družbene deležnike, kot smo navedli v uvodnih razmišljanjih, kaže primerjava z raziskavo pojmovanja idiličnega slovenskega podeželja (Virant, Konečnik Kotnik, 2022), ki je bila sicer izvedena na vzorcu 322 odraslih respondentov (največ jih je spadalo v starostno skupino 30 let ali manj (41 %), sledila je starostna skupina od 31 do 45 let (33 %) in starostna skupina od 46 do 60 let (23 %)); 74% respondentov je imelo zaključeno eno od terciarnih stopenj, 75% respondentov pa je svoj delovni status označilo kot zaposlen. V tej skupini se je pri analizi asociacij na besedo podeželje izkazalo, da predstave o slovenskem podeželju v največji meri temeljijo na morfoloških (in drugih) elementih podeželja, kot so kmetija, travniki, njive, gozdovi, zelenje, narava. Prav tako se je pokazalo, da ima slovensko podeželje velik čustven naboj med sodelujočimi odraslimi, saj so respondenti navajali različne občutke, ki jim jih vzbuja slovensko podeželje, kjer prevladujejo asociacije, povezane z mirnostjo. Manj pogosto so se pojavljale asociacije, povezane z družbenimi značilnostmi in procesi na podeželju (prav tam). Na podlagi obeh raziskav lahko zaznave in predstave mladih ter odraslih o podeželju označimo kot podobne, pretežno konkretne, to je povezane z vizualnimi značilnostmi in funkcijami prostora. Med značilnostmi, tudi emocionalnimi, ki v obliki prvih asociacij opisujejo podeželje, prevladuje pozitivna konotacija.

Slednjo lahko še dodatno razčlenimo skozi analizo odgovorov na prošnjo, naj mladi anketiranci napišejo tri stvari, ki so jim všeč na podeželju. Iz kodiranja odgovorov je razvidno, da so najpogosteje izpostavili naravo (44,8 %), kar je vključevalo npr. rože, travnike in druge naravne elemente. Zelo pogosto omenjeni so bili med drugim mir (43,8 %) in tišina (19,2%) ter kakovost zraka (30,5 %), kar kaže na dožemanje kakovostnega, zdravega, mirnega, naravnega okolja kot elementov všečnosti ter obenem na dožemanje podeželja kot takega. Med priljubljenimi značilnostmi podeželja so bile pogosto navedene živali (25,6 %), družba in ljudje (v kontekstu »malo ljudi«) v 11,3 % ter občutek povezanosti in druženja (8,9 %). Nekateri so omenili še občutke in stanja, kot so prostornost, svoboda, lepota, manj prometa.

Dobljeni odgovori odražajo širok spekter pozitivnih vidikov podeželskega prostora in življenja v njem, ki zajemajo tako naravne kot socialne dimenzije (Slika 2).

Slika 2: Deskriptorsko polje najpogostejših elementov všečnosti na podeželju po mnenju anketirancev.

Vir: Konečnik Kotnik, Lah, Jesenek Bračko, 2025.

Sodelujoče smo prosili še, naj podeželje opišejo s tremi barvami, kar je omogočilo dodatni zajem večplastnih oz. subtilnejših asociacij na ta prostor (Slika 3). Odzivi so pokazali, da prevladujejo barve, ki so povezane z naravo in zemeljskimi toni. Najpogosteje je bila izbrana zelena barva, ki so jo navedli skoraj vsi sodelujoči (96,1 %). Pogoste so bile tudi barve, kot so rumena (60,1 %) in rjava (59,1%). Večkrat se je pojavila še modra barva (49,8 %), medtem ko so bili temnejši toni, kot so črna, siva in vijolična barva, navedeni le redko.

Rezultati so pokazali, kot sicer v nekoliko drugačnem izrazoslovju in pred okoli dvajsetimi leti, ugotavljajo Kučan (2002) ter Uršič in Hočevar (2007), da slovensko predstavo o podeželju zaznamujejo pozitivne podobe srečne domačije, obdane s travniki, njivami in kozolci, v okolju, kjer je prisotna solidarna in prijazna skupnost.

Slika 3: Deskriptorsko polje asociacij anketirancev – podeželje skozi barve.

Vir: Konečnik Kotnik, Lah, Jesenek Bračko, 2025.

Da bi pridobili še širši vpogled v zaznave in predstave o podeželju, smo anketirance prosili, naj napišejo tri stvari, ki jim na podeželju niso všeč. Najpogostejši negativni odziv je bila oddaljenost (44,3%), ki odraža izzive dostopnosti do različnih storitev in dogodkov. V tem kontekstu so bile omenjene tudi slabe prometne povezave (14,3%), pomanjkanje dostopa do blaga in storitev, slaba infrastruktura, slabša internetna povezava, občutek samote in osamljenosti ter dolgčas (pomanjkanje dogajanja). Izpostavljen je bil vonj oziroma smrad na podeželju (29,1%), nato tudi prisotnost žuželk, hrup traktorjev. Nekateri anketiranci so navedli dokaj stereotipne

problemske vidike, kot so konservativnost oz. »vaško mentaliteto«, kot negativni dimenziji (4,4%), omejene možnosti zaposlitve (3%) ter delo na podeželju (3,4%).

V navedenih negativnih vidikih se sicer prepoznava kontekst starosti anketirane populacije (dolgčas, pomanjkanje dogajanja, osamljenost, žuželke, smrad, potreba po delu), vendar je raziskava med odraslimi pokazala podobno dojetje, saj je bilo kljub pozitivni konotaciji pojmovanja slovenskega podeželja, v predstavi odraslih respondentov moč zaznati tudi zavedanje nujnosti trdega dela na podeželju in slabše razvitosti, kar pomeni, da respondenti negativnih vidikov življenja na podeželju niso v celoti zanemarili in zato njihova predstava ni bila v celoti idilična (Virant, Konečnik Kotnik, 2022). Po mnenju anketirancev lahko skozi seznam negativnih vidikov podeželja razberemo nekatere potencialne problematike urejanja slovenskega podeželskega prostora, kot so infrastrukturna opremljenost in/oz. slabša dostopnost do blaga in različnih storitev ter intenzifikacija strojne kmetijske obdelave.

4 Pojmovanja podeželja

V raziskavi so nas poleg spontanah zaznav in predstav zanimali tudi širši, globlji oz. trajnejši miselni konstrukti, povezani s podeželjem, kar smo opredelili kot pojmovanja podeželja. Le-ta smo analizirali skozi 36 različnih trditvev, ki opisujejo raznovrstne značilnosti in razvojne možnosti podeželja. Z uporabo faktorске analize smo identificirali osem ključnih dimenzij, ki skupno zajemajo različne plati pojmovanj o podeželju.

Pridobljena faktorška struktura je tako statistično kot vsebinsko utemeljena, kar nam omogoča zanesljivo razumevanje različnih vidikov pojmovanja oz. dojetja podeželja ter primerjave analize glede na sociodemografske značilnosti anketirancev. Nekatere dimenzije sicer pojasnijo manjši delež variance in imajo nekoliko nižjo notranjo konsistentnost, vendar nas to ni presenetilo. Razlog za to je predvsem dejstvo, da vzorec ni bil velik, prav tako pa smo zajeli zelo raznolike vidike pojmovanj o podeželju. Koeficienti asimetrije in sploščenosti kažejo na približno normalno porazdelitev rezultatov, kar je omogočilo uporabo parametričnih statističnih analiz.

Kot navedeno smo s pomočjo statistične analize potrdili, da je mogoče trditve združiti v 8 smiselnih skupin oziroma spremenljivk, ki zajemajo različne vidike pojmovanja podeželja. Višja ocena pri posamezni spremenljivki pomeni, da

anketirani bolj izrazito povezujejo trditve, ki jih ta spremenljivka opisuje, s podeželjem. Povprečne ocene (M) skupnih spremenljivk so pokazale zmerno do močno izražene lastnosti podeželja (ocene v razponu 2,6-4,0).

Najvišje sta bili ocenjeni skupini trditve, ki smo jih grupirali v nadrejena kazalnika *Povezanost z naravo in zdrav življenjski slog* (M = 4,0; SD = 0,6) ter *Povezanost med ljudmi in spoštovanje vrednot* (M = 3,9; SD = 0,8) (Preglednica 3). Prvi kazalnik je zajemal trditve o podeželju, povezane s čistim in zdravim okoljem, okusno in zdravo hrano, z naravo povezanim življenjem, mirnim, sproščujočim okoljem in večjo varnostjo v primerjavi z mestom ter z naraščajočim deležem ekološkega kmetijstva na podeželju. V drugi omenjeni skupini trditve so bile združene: prijaznost ljudi, več medsebojne pomoči in sodelovanja, bolj povezane in trdne družine ter boljše ohranjanje starih navad ter običajev v primerjavi z mesti. Ocene obeh grupiranih skupin trditve kažejo na močno pozitivno pojmovanje podeželja v teh kontekstih.

V pojmovanjih anketirancev sta bila najmanj izražena vidika podeželja *Zaostalost in omejenost podeželja* (M = 2,8; SD = 0,8) ter *Gospodarski potencial podeželja* (M = 2,6; SD = 0,7). Prvi omenjeni nadrejeni kazalnik je med drugim vseboval trditve: podeželje je revno, zaostalo in nerazvito, na podeželju je premalo priložnosti za mlade ter ljudje se odseljujejo s podeželja, saj raje živijo v mestih. Drugi omenjeni nadrejeni kazalnik pa je vseboval trditve, kot so: na podeželju so urejene prometne povezave, na podeželju so trgovine enako dostopne kot v mestu, na podeželju je veliko delovnih mest. Rezultat najnižjega vrednotenja pojmovanj v tej kategoriji potrjuje ugotovljene asociativne zaznave in predstave sodelujočih mladih, obenem pa kaže svojevrstno kontradiktornost s kazalnikom *Zaostalost in omejenost podeželja*.

Glede na ocene slednjega lahko sklepamo, da anketirani mladi pravzaprav (kljub zavedanju določenih problematik, kot so težave z dostopnostjo in obstoječimi delovnimi mesti) dojemajo podeželje kot prostor razvojnih priložnosti za delo in življenje. To dvojnost pojmovanj lahko razberemo tudi v drugih virih, kjer je izpostavljeno dožemanje »obeh plati medalje«, npr. na področju dela na podeželju pri mladih. V tej povezavi so neredko izpostavljeni:

- izzivi, kot so omejene zaposlitvene možnosti, in s tem povezana prisotnost pretežno tradicionalnih oblik zaposlitve, kot so kmetijstvo, gozdarstvo in lokalne obrti (Med mreže 1, 2024) in

- priložnosti za inovativno podjetništvo in agroturizem, kjer mladi združujejo tradicijo s sodobnimi pristopi (prav tam; Zalar, 2022; Kozel in Wolf, 2021; Humar, 2010; Hočevnar, Uršič, Zavratnik, Medved, 2017; Andrejašič, 2016).

Preglednica 3: Pojmovanja podeželja.

Faktorska struktura grupiranih trditev (n)	M (SD)	Koef. asimetrije	Koef. sploščenosti	% pojasnjene variance	Cronbach alfa
Zaostalost in omejenost podeželja (n=201)	2,8 (0,8)	0,407	0,159	41,6	0,717
Povezanost med ljudmi in spoštovanje vrednot (n=202)	3,9 (0,8)	-0,613	-0,066	48,4	0,771
Gospodarski potencial podeželja (n=201)	2,6 (0,7)	0,673	1,074	40,5	0,723
Nerazvitost, konservativnost, degradiranost podeželja (n=199)	2,9 (0,8)	-0,062	0,242	25,7	0,614
Privlačna podoba podeželja (n=201)	3,4 (0,8)	-0,367	-0,242	34,4	0,719
Povezanost z naravo in zdrav življenjski slog (n=198)	4 (0,6)	-0,256	-0,360	32,6	0,729
Pomestenje podeželja (n=199)	2,8 (0,8)	0,412	0,473	37,2	0,674
Avtentična kmečka pokrajina in samooskrba (n=200)	3,5 (0,7)	0,122	-0,443	30,3	0,629

Vir: Konečnik Kotnik, Lah, Jesenek Bračko, 2025

Ostale skupine trditev so bile ocenjene zmerno, brez izrazitega izstopanja v pozitivno ali v negativno smer.

- Nadrejeni kazalnik, ki smo ga poimenovali *Nerazvitost, konservativnost, degradiranost podeželja*, med drugim vseboval trditve: na podeželju so ljudje revni, na podeželju je pol divjina, na podeželju je vse več intenzivnega (veliko gnojil, škropiv, tehnologije, pridelkov) kmetijstva, podeželje je treba obnoviti in popraviti.
- Nadrejeni kazalnik *Privlačna podoba podeželja* je vseboval trditve: podeželje je romantična in idilična pokrajina, podeželje ponuja več možnosti za raznovrstno zabavo in turizem ter šport kot pa mesto; ljudje se vse bolj selijo iz mest na podeželje, na podeželju se lahko razvija veliko gospodarskih dejavnosti (turizem, različne obrti, industrija, kmetijstvo...), z veseljem bi preživel/a nekaj dni na podeželju, kot odrasel/a si želim živeti na podeželju.

- Nadrejeni kazalnik *Pomestjenje podeželja* je vseboval trditve: podeželje postaja nasploh vse bolj podobno mestu – po izgledu in po načinu življenja, ljudje na podeželju živijo zelo podobno kot ljudje v mestih, hiše na podeželju so podobne mestnim, na podeželju je vse manj kmetijstva.
- Nadrejeni kazalnik *Arventična kmečka pokrajina in samooskrba* je vseboval trditve: na podeželju je ohranjena stara kmečka (kulturna) pokrajina, ljudje na podeželju živijo samooskrbno (pridelajo zase večino hrane), na podeželju prevladujejo kmetije, na podeželju ljudje živijo v majhnih vaseh ali zgolj na samotnih kmetijah sredi narave.

Pretežna zmernost ocen v raziskavi nakazuje na dokaj realno dojemanje podeželja, na prepoznavanje tako pozitivnih kot tudi negativnih vidikov podeželja pri anketirancih, kar v širšem kontekstu kažejo tudi druge raziskave in medijske predstavitve mnenja mladih v Sloveniji. Navedena je lahko posledica tega (kot ugotavljata tudi Virant, Konečnik Kotnik, 2022), da respondenti svojo predstavo o podeželju v največji meri oblikujejo na podlagi konkretnih izkušenj s podeželjem, pa naj bo to stalno ali začasno bivanje, kar je specifika slovenskega prostora oz. njegove razpršene poselitve, kjer je večina ljudi v dokaj rednem stiku s podeželjem.

Glede na različne vire mladi na podeželju najbolj cenijo naslednje prednosti:

- neposreden stik z naravo in čisto okolje, ki prispeva k boljšemu počutju in zdravju ter nudi mirnejši življenjski ritem brez mestnega hrupa in stresa (Kozel in Wolf, 2021; Medmrežje 2);
- nižje življenjske stroške in možnost pridelave lastne hrane ali nakupa svežih lokalnih pridelkov (Kozel in Wolf, 2021);
- varnost in občutek pripadnosti skupnosti, kjer so medsebojni odnosi bolj pristni, domači in solidarnostni (Kozel in Wolf, 2021; Medmrežje 2);
- mirno življenje z manj kriminala in več prostora za druženje ter prosti čas (Kozel in Wolf, 2021).

Po drugi strani izpostavljajo tudi slabosti življenja na podeželju:

- oddaljenost od ključnih storitev (šole, zdravstvene ustanove, trgovine, delovna mesta), kar otežuje dostop do izobraževanja, zaposlitve in drugih potreb (Kozel in Wolf, 2021; Andrejašič, 2016);

- manjša ponudba kulturnih, športnih in družabnih dejavnosti, kar lahko vodi v občutek osamljenosti in omejenosti družabnega življenja (Andrejašič, 2016, Medmrežje 3);
- pomanjkanje vrstnikov in manj možnosti za druženje, zlasti za otroke in mladostnike, kar zahteva večjo domišljijo pri preživljanju prostega časa (Andrejašič, 2016).

V raziskavi se je pokazalo, da moški anketiranci v večji meri kot ženske statistično značilno vidijo podeželje kot prostor povezanosti med ljudmi in spoštovanja vrednot ter kot okolje z gospodarskim potencialom in kot prostor, povezan z naravo in zdravim življenjskim slogom. Doživljajo ga pogosto tudi kot kraj, kjer se ohranja avtentična kmečka pokrajina in kjer je prisotna samooskrba. Po drugi strani ženske v večji meri statistično značilno prepoznavajo, da prihaja do pomestenja podeželja.

Preglednica 4: Pojmovanja podeželja glede na nivo izobraževanja.

Faktorska struktura grupiranih trditvev	Nivo izobraževanja (n)	M	SD	t statistika	P
Zaostlost in omejenost podeželja	OŠ (n=100)	2,7	0,9	-1,439	0,152
	SŠ (n=101)	2,9	0,7		
Povezanost med ljudmi in spoštovanje vrednot	OŠ (n=100)	4,1	0,8	2,489	0,014
	SŠ (n=102)	3,8	0,7		
Gospodarski potencial podeželja	OŠ (n=100)	2,6	0,8	1,396	0,164
	SŠ (n=101)	2,5	0,7		
Nerazvitost, konservativnost, degradiranost podeželja	OŠ (n=100)	2,8	0,8	-0,382	0,703
	SŠ (n=99)	2,9	0,7		
Privlačna podoba podeželja	OŠ (n=100)	3,5	0,9	0,808	0,420
	SŠ (n=101)	3,4	0,8		
Povezanost z naravo in zdrav življenjski slog	OŠ (n=97)	4,0	0,6	0,554	0,580
	SŠ (n=101)	4,0	0,6		
Pomestenje podeželja	OŠ (n=99)	2,7	0,8	-3,173	0,002
	SŠ (n=100)	3,0	0,6		
Avtentična kmečka pokrajina in samooskrba	OŠ (n=99)	3,7	0,6	4,560	< 0,001
	SŠ (n=101)	3,2	0,6		

Vir: Konečnik Kotnik, Lah, Jesenek Bračko, 2025

Statistično značilne razlike v pojmovanju podeželja smo glede na nivo izobraževanja sodelujočih zaznali pri treh dimenzijah. Osnovnošolci so bolj gotovi v povezanost in spoštovanje vrednot med ljudmi na podeželju ter se v večji meri strinjajo glede avtentične pokrajine in samooskrbe. Srednješolci so v večji meri izrazili strinjanje glede pomestenja podeželja. To potrjuje tudi izračun korelacij glede na starost. Starejši anketiranci izraziteje prepoznavajo prav pojav pomestenja podeželja,

medtem ko mlajši pogosteje dojemajo podeželje kot avtentično, kmečko in samooskrbno.

Opaziti je torej, da osnovnošolci pojmujejo podeželje bolj na tradicionalne načine oz. v tradicionalnih kontekstih, medtem ko lahko pri srednješolcih že zaznamo procesne vidike razumevanja transformiranja prostora. V splošnem smislu smo ugotovili, da anketirani mladi, ne glede na starost, najbolj izrazito pojmujejo podeželje s kazalniki, ki jih je Drozg v pričujoči monografiji opredelil kot kazalnike pomestenja podeželja ($M=3,59$). Kazalnike smo povzeli v Preglednici 5, v kateri pomeni 1. obdobje samobitnosti podeželja, 2. obdobje pomestenja podeželja in 3. obdobje rurbanosti.

Preglednica 5: Značilnosti podeželja v treh razvojnih obdobjih (po Drozgu):

Obdobje	Delovanje v prostoru	Zamisli o prostoru	Dojemanje prostora
1.	<ul style="list-style-type: none"> – povezanost z naravo – organskost – samozadostnost – avtohtona kulturna pokrajina 	<ul style="list-style-type: none"> – prilagojenost naravi – socialna topografija – simbolna topografija – oblikovna enotnost – racionalnost rabe prostora 	<ul style="list-style-type: none"> – skladnost človeka z naravo – socialna skupnost, družina – samooskrbnost – pol divjina – revščina – vas, kmetija, sakralni objekti
2.	<ul style="list-style-type: none"> – nove dejavnosti, industrija – intenzivna gradnja – novi stavbni tipi – industrijsko kmetovanje – kmetijske operacije – modernizacija infrastrukture 	<ul style="list-style-type: none"> – območje potrebno sanacije – manj razvito območje – demografsko ogroženo območje – prenova vasi, CRPOV – splošna modernizacija 	<ul style="list-style-type: none"> – slabše razvito območje – niti vas, niti mesto – razgrajevanje avtohtone kulturne pokrajine – romantiziranje podeželja
3.	<ul style="list-style-type: none"> – intenzivno kmetovanje – ekološko kmetijstvo – nove storitvene dejavnosti – raznolikost gradnje objektov – širjenje tehnične infrastrukture 	<ul style="list-style-type: none"> – nova ruralnost – lokalne pobude za izboljšanje pogojev bivanja in dela – izkoriščanje lokalnih potencialov – večfunkcionalnost podeželja 	<ul style="list-style-type: none"> – urbanizirana območja – območje omejenih možnosti – območja intenzivnega kmetijstva – območja turizma in idiličnega podeželja – gastronomija, folklor

Kazalniki pomestenja podeželja najbolj kontrastno zaobjamejo raznolikost pojmovanj podeželja pri mladih anketirancih, ki smo jo predstavili v predhodnem besedilu. V ta okvir tako štejemo na eni strani kazalnike, ki opisujejo podeželje kot romantiziran oz. idiličen prostor (miren, sproščujoč, varen, z naravo povezan...), na drugi strani kazalnike, ki opisujejo podeželje kot prostor, ki je manj razvit, potreben sanacije in preнове in ki doživlja spreminjanje pokrajine v smislu »pomestenja« (splošna »modernizacija«, raznolikost in intenzivnost gospodarskih dejavnosti).

Na drugo mesto se glede na Drogove kategorije razvoja podeželja pri mladih anketirancih uvršča dojemanje podeželja v kontekstih samobitnosti ($M=3,26$), kar vključuje kazalnike stare ohranjene oz. avtohtone kulturne pokrajine, samozadostnega in z naravo skladnega kmečkega življenja v vaseh in na kmetijah, bolj »tradicionalno« trdno povezane skupnosti. Mladi anketiranci podeželje najmanj izrazito pojmujejo v obliki tretje kategorije razvoja podeželja po Drozgu, to je v kontekstu rurbanosti ($M=2,89$). Kontekst rurbanosti med drugim opredeljuje raznovrstne gospodarske dejavnosti na podeželju, novo ruralnost, nove storitvene dejavnosti (več možnosti za turizem, šport, druge dejavnosti), vse več intenzivnega, a tudi ekološkega kmetijstva, izkoriščanje lokalnih potencialov, širjenje tehnične infrastrukture, izboljševanje pogojev bivanja in dela, zelo podoben način življenja kot v mestih in druge.

Zdi se, da teorija porajajoče se rurbanosti, v živem občutenju anketiranih mladih še ni močno prisotna oz. zavestno prepoznana. To je skladno z navajanjem potrebe po redefiniciji pojmovanja podeželja, ki naj bi preseerala zgolj kmetijstvo in vključevala nove gospodarske dejavnosti ter trajnostne pristope, kar bi (med drugim) mladim omogočilo dostojno in kakovostno življenje na podeželju (Rac, Erjavec, 2020), s tem pa vplivalo na ohranjenost slovenskega poselitvenega vzorca v nasprotju s trendom rasti največjih mest in izrazito depopulacijo zlasti hribovitih in obmejnih podeželskih območij.

Zanimivo je, kot smo ugotovili v naši raziskavi, da mladi anketiranci s podeželskega okolja v značilno večji meri kot tisti iz mest pojmujejo podeželje kot prostor z gospodarskim potencialom ter kot privlačen prostor. V večji meri ga prav tako dojemajo kot prostor, povezan z naravo in zdravim življenjskim slogom. Na drugi strani anketiranci z mestnega okolja v večji meri statistično značilno pojmujejo podeželje kot bolj zaostalo in omejeno ter kot nerazvito in konzervativno oz. degradirano (Preglednica 6).

Ugotovljeno je vsekakor optimistično z vidika potencialnega zmanjševanja demografske ogroženosti slovenskega podeželja v Podravske regiji na primeru mladih, ki trenutno živijo na podeželju, a je potrebno ta optimizem potrditi z gospodarskimi priložnostmi oz. utrjevanjem vrednot kakovostnega bivanja, da bodo mladi svoje prepričanje tudi udejanjili v praksi, ko se bodo kot odrasli srečali z realnimi življenjskimi okoliščinami. Po drugi strani so zanimive percepcije sodelujočih iz mestnega okolja, ki tudi na tem primeru, kažejo potrebo po redefiniciji.

Preglednica 6: Pojmovanja podeželja glede na lokacijo/naselje bivanja

Faktorska struktura grupiranih trditev	Lokacija/naselje bivanja (n)	M	SD	t statistika	P
Zaostalost in omejenost podeželja	Mestno (n=109)	3,0	0,8	3,459	0,001
	Podeželsko (n=88)	2,6	0,8		
Povezanost med ljudmi in spoštovanje vrednot	Mestno (n=110)	3,9	0,7	-0,011	0,992
	Podeželsko (n=88)	3,9	0,8		
Gospodarski potencial podeželja	Mestno (n=110)	2,4	0,7	-2,399	0,017
	Podeželsko (n=87)	2,7	0,6		
Nerazvitost, konservativnost, degradiranost podeželja	Mestno (n=110)	3,0	0,7	3,118	0,002
	Podeželsko (n=85)	2,7	0,8		
Privlačna podoba podeželja	Mestno (n=109)	3,2	0,9	-3,722	< 0,001
	Podeželsko (n=88)	3,7	0,7		
Povezanost z naravo in zdrav življenjski slog	Mestno (n=110)	3,9	0,6	-3,676	< 0,001
	Podeželsko (n=85)	4,1	0,5		
Pomestenje podeželja	Mestno (n=108)	2,8	0,7	-0,888	0,375
	Podeželsko (n=87)	2,9	0,7		
Avtentična kmečka pokrajina in samooskrba	Mestno (n=109)	3,5	0,6	2,323	0,021
	Podeželsko (n=87)	3,3	0,6		

Vir: Konečnik Kotnik, Lah, Jesenek Bračko, 2025

5 Dejavniki kakovostnega bivanja

V raziskavi nas je tudi zanimalo, kako mladi ocenjujejo različne dejavnike kakovostnega bivanja oz. kako so ocene le-teh povezane z njihovim pojmovanjem podeželja (Preglednica 7). Na osnovi 15 trditev smo s skupno faktorsko analizo po metodi PAF identificirali tri vsebinske konstrukte, ki zajemajo ključne dejavnike kakovostnega bivanja. Analiza je pokazala, da so vsi trije konstrukti vsebinsko ustrezni in imajo dobro zanesljivost (Cronbach alfa med 0,77 in 0,86), kar potrjuje smiselnost njihove uporabe. Višja povprečna ocena posameznega konstrukta pomeni, da anketirani dejavniku pripisujejo večjo pomembnost pri oceni kakovosti bivanja. Pri oceni normalnosti porazdelitve smo upoštevali koeficient asimetrije in

sploščenosti, pri čemer prvi konstrukt kaže na odstopanje, preostala imata relativno uravnoteženo porazdelitev odgovorov.

Povprečne ocene (M) so pokazale, da sta dva dejavnika ocenjena kot pomembna in eden kot zmerno pomemben. Najvišjo oceno je dosegla skupina trditev, ki smo ji pripisali nadrejeni naziv *Kakovost eksistence* (M = 4,4, SD = 0,6), pri kateri so odgovori močno zgoščeni pri višjih vrednostih, kar kaže na zelo enotno zaznavo pomembnosti varnosti, zdrave hrane, čistega zraka, povezanosti/skupnega preživljanja časa s primarno referenčno skupnostjo (družina, prijatelji) in dostopnosti do storitev kot ključnih dejavnikov kakovostnega bivanja. Ta ocena potrjuje tudi rezultate analize zaznav všečnosti na podeželju, ki smo jih predstavili v poglavju 3.

Ocena skupine trditev, ki smo ji pripisali nadrejeni naziv *Povezanost z naravo in družbenim okoljem* (M = 4,0, SD = 0,8), odraža pomembnost stika z naravo (živa in neživa narava), ohranjanja narave, mirnega okolja, ki s svojo prostornostjo omogoča različne dejavnosti na prostem in pomembnost povezanosti v širši referenčni skupini oz. širši družbeni skupnosti. Skupina trditev, ki smo ji pripisali nadrejeni naziv *Spoštovanje tradicije* je izpostavljala pomen prisotnosti kulturne dediščine, ohranjanja stavbarske dediščine in s tem vsaj deloma tudi avtohtone pokrajine ter možnost pretežne samooskrbe (da pridelamo zase večino ali vso potrebno hrano). Ta skupina trditev je bila ocenjena z zmerno pomembnostjo (M = 3,2, SD = 1,0).

Pri nobenem sklopu dejavnikov nismo zaznali statistično značilnih razlik ($p > 0,05$) glede na spol, tudi glede na nivo izobraževanja sodelujočih nismo pri nobenem sklopu dejavnikov zaznali statistično značilnih razlik. Korelacija glede na starost je bila statistično značilna samo pri kakovosti eksistence, zato smo jo preverili še z neparametričnim Spearmanovim koeficientom korelacije rangov, kjer se ni potrdila.

Statistično značilne razlike so se pokazale glede na lokacijo bivanja. Anketiranci s podeželskega okolja so v značilno večji meri pomembno ocenili povezanost z naravo in družbenim okoljem ter spoštovanje tradicije. Pri kakovosti eksistence nismo zaznali značilnih razlik, v obeh skupinah anketiranci dejavnik ocenjujejo kot zelo pomemben.

Preglednica 7: Dejavniki kakovostnega bivanja.

Faktorska struktura grupiranih trditvev in posamezne trditve (n)	M (SD)	Koef. asimetrije	Koef. sploščenosti	F (utež)	% pojasnjene variance	Cronbach alfa
POVEZANOST Z NARAVO IN DRUŽBENIM OKOLJEM (n=199)	4,0 (0,8)	-0,854	0,476		38,9	0,856
Bližina narave (gozdovi, reke, polja...) (n=200)	4,0 (1)			0,887		
Stik z živalmi in rastlinami (n=200)	3,9 (1,1)			0,783		
Ohranjanje narave (n=201)	4,2 (1,0)			0,714		
Mirno in tiho okolje (n=200)	4,2 (0,9)			0,641		
Dovolj prostora za igro in različne dejavnosti na prostem (n=200)	4,3 (0,9)			0,612		
Povezanost s sosedi (skupno preživljanje časa) (n=201)	3,6 (1,2)			0,599		
SPOŠTOVANJE TRADICIJE (n=199)	3,2 (1,0)	-0,084	-0,554		9,7	0,768
Prisotnost kulturne dediščine (upoštevanje običajev, navad...) (n=200)	3,1 (1,2)			-0,814		
Ohranjanje stavbarske dediščine (za pokrajino značilni tip hiše) (n=201)	3,0 (1,2)			-0,812		
Možnost samooskrbe (da pridelamo zase večino ali vso potrebno hrano) (n=200)	3,5 (1,1)			-0,579		
KAKOVOST EKSISTENCE (n=197)	4,4 (0,6)	-1,787	4,752		3,9	0,819
Varnost (n=199)	4,5 (0,8)			0,736		
Zdrava in kakovostna hrana (n=200)	4,4 (0,8)			0,710		
Čist zrak (n=201)	4,5 (0,8)			0,683		
Povezanost s prijatelji (skupno preživljanje časa izven računalniškega okolja) (n=200)	4,4 (0,9)			0,632		
Povezana družina (skupno preživljanje časa) (n=199)	4,4 (0,9)			0,614		
Dostopnost do storitev (trgovine, šola, zdravnik, služba...) (n=200)	4,3 (0,8)			0,527		

Vir: Konečnik Kotnik, Lah, Jesenek Bračko, 2025

Poleg obravnavanih in vnaprej ponujenih dejavnikov kakovostnega bivanja so lahko anketiranci napisali še svojega, če so menili, da ni bil zajet v ponujenih trditvah. Med posamičnimi odgovori, ki so pretežno le na nekoliko drugačen način ubesedili že vnaprej podane, sta bila večkrat (do trikrat) izpostavljena zgolj dva: javni prevoz in Wi-Fi, ki sodita v kontekst dostopnosti oz. povezanosti.

6 Povezave med pojmovanjem podeželja in dojemanjem dejavnikov kakovostnega bivanja

Rezultati korelacijske analize med pojmovanjem podeželja in dojemanjem dejavnikov kakovostnega bivanja kažejo, da so vsi trije dejavniki kakovostnega bivanja značilno povezani s pojmovanjem podeželja. Anketiranci, ki kot bolj pomembno za kakovostno bivanje vrednotijo povezanost z naravo in širšim družbenim okoljem, v večji meri pojmujejo podeželje kot prostor, ki je privlačen, odraža medsebojno povezanost in spoštovanje vrednot, ima gospodarski potencial ter pomeni zdrav življenjski slog. Hkrati manj dojemajo podeželje kot zaostalo, omejeno, nerazvito, konservativno ali degradirano, kar kaže na pozitivno in optimistično percepcijo podeželja.

Tisti, ki pri kakovostnem bivanju bolj cenijo spoštovanje tradicije, močnejše povezujejo podeželje z medsebojno povezanostjo ljudi in spoštovanjem vrednot, njegovo privlačno podobo, zdravim življenjskim slogom in povezanostjo z naravo. Hkrati manj dojemajo podeželje kot zaostalo in omejeno. Višje vrednotenje spoštovanja tradicije obenem le šibko vpliva na dojemanje gospodarskega potenciala podeželja in ne kaže povezave s pojmovanjem nerazvitosti, konservativnosti in degradiranosti, prav tako pa ni povezano s pojmovanjem pomestenja podeželja ali s pojmovanjem podeželja kot avtentične samooskrbne kmečke pokrajine.

Mladi anketiranci, ki pri kakovostnem bivanju visoko cenijo kakovost eksistence, močnejše povezujejo podeželje z medsebojno povezanostjo ljudi in spoštovanjem vrednot, privlačno podobo podeželja ter zdravim življenjskim slogom in povezanostjo z naravo. Hkrati manj dojemajo podeželje kot zaostalo in omejeno ter kot nerazvito, konzervativno ali degradirano. Obstaja pa tudi šibka pozitivna korelacija podeželja z avtentično samooskrbno kmečko pokrajino. Po drugi strani visoko vrednotenje trditev v okviru skupine, poimenovane z nadrejenim nazivom kakovost eksistence, ni povezano z dojemanjem gospodarskega potenciala podeželja ali njegovega pomestenja, saj ti vidiki ne kažejo statistično značilnih povezav.

7 Sklep

V prispevku smo predstavili zaznave, predstave in pojmovanja anketiranih mladih v Podravski regiji o podeželju. Analizirali smo kognitivne, čustvene, simbolne elemente v asociativnih opisih podeželja ter katere značilnosti mu pripisujejo na nivoju pojmovanja. Ugotovili smo, da so kognitivne zaznave in predstave mladih pretežno konkretne, torej povezane z vizualnimi značilnostmi in primarnimi funkcijami podeželskega prostora, izrazito manj je bilo zaznav procesov na podeželju. Med kognitivnimi ter tudi med emocionalnimi in simbolnimi zaznavami prevladuje pozitivna konotacija. Pri izraženih negativnih vidikih smo razbrali nekatere potencialne problematike urejanja slovenskega podeželskega prostora, kot so zlasti infrastrukturna opremljenost in/oz. slabša dostopnost do blaga in različnih storitev ter intenzifikacija kmetijske obdelave. Negativni stereotipni problemski vidiki so bili na nivoju asociativnih zaznav zelo redko izraženi.

Skozi analizo pojmovanj anketirancev o podeželju smo ugotovili, da starejši anketiranci izraziteje prepoznavajo pojav pomestenja podeželja, medtem ko mlajši podeželje pogosteje dojemajo kot avtentično, kmečko in samooskrbno. Osnovnošolci dojemajo podeželje bolj na tradicionalne načine oz. v tradicionalnih kontekstih, medtem ko lahko pri srednješolcih že zaznamo procesne vidike razumevanja transformiranja prostora. Ugotovili smo, da anketirani mladi v povprečju najbolj izrazito pojmujejo podeželje s kazalniki, ki jih je Drozg v pričujoči monografiji opredelil kot kazalnike pomestenja podeželja, sledijo kazalniki samobitnosti podeželja, vidikov in procesov rurbanosti pa se sodelujoči zavedajo v najmanjši meri.

Mladi anketiranci s podeželskega okolja v značilno večji meri kot tisti iz mest podeželje pojmujejo kot prostor z gospodarskim potencialom ter v smislu privlačnega podeželja, v večji meri ga prav tako pojmujejo kot prostor, povezan z naravo in zdravim življenjskim slogom. Na drugi strani anketiranci iz mestnega okolja v večji meri statistično značilno dojemajo podeželje kot bolj zaostalo in omejeno ter kot nerazvito in konservativno oz. degradirano. Na primeru mladih, ki trenutno živijo na podeželju, lahko to ocenimo kot optimistično z vidika potencialnega zmanjševanja demografske ogroženosti slovenskega podeželja v Podravski regiji, če izhajamo iz tega, da pojmovanja vplivajo na ravnanja. Po drugi strani percepcije sodelujočih iz mestnega okolja, kot tudi splošne percepcije podeželja, preverjane po Drozgovem modelu transformacije podeželja, kažejo

potrebo po redefiniciji podeželja v procesih izobraževanja v formalnem smislu kot v neformalnih smislih osveščanja mladih. Ob tem smo identificirali tudi potrebo po bolj procesni interpretaciji izobraževalnih vsebin o podeželju v primerjavi z morfološkimi vsebinami.

Raziskovali smo, kako se osebne percepcije dejavnikov kakovostnega bivanja oz. bivanjske vrednote anketirancev ujemajo z njihovim dojemanjem podeželja. Ugotovili smo, da posamezniki, ki cenijo povezanost z naravo, spoštovanje tradicije in kakovost eksistence v smislu varnosti, zdrave hrane, čistega zraka, povezanosti s primarno referenčno skupnostjo ipd., podeželje večinoma dojemajo kot privlačen prostor z močno medsebojno povezanostjo med ljudmi, spoštovanjem vrednot in zdravim življenjskim slogom, manj pa kot zaostalo, omejeno ali degradirano. Najmočnejše povezave se med dejavniki kakovostnega bivanja in pojmovanju podeželja kažejo na nivoju povezanosti z naravo in družbenim okoljem, medtem ko sta pojmovanje gospodarskega potenciala podeželja ter avtentičnosti kmečke pokrajine bolj šibko povezana z dejavniki kakovostnega bivanja.

Okolje ima pomemben vpliv na življenjski slog, izbiro bivanja in zaposlitve mladih, saj neposredno vpliva na njihovo kakovost življenja in zdravje (Zakšek, 2022; Medmrežje 4, Medmrežje 5, Medmrežje 6). Po nekaterih raziskavah naj bi mladi danes vse bolj iskali okolja, ki jim nudijo kakovostno življenje – npr. čisto naravo, varnost in dobre življenjske pogoje. Hkrati pa omejitve, kot so pomanjkanje infrastrukture ali onesnaženost, lahko vplivajo na odločitev o selitvi ali ostajanju bodisi na podeželju bodisi v urbanem okolju.

Okolje ne vpliva na kakovost bivanja le fizično, ampak tudi na psihološko in socialno dimenzijo življenja mladih skozi družbene interakcije in socialno življenje. (Zakšek, 2022) Pri tem mladi podeželje dojemajo kot prostor z višjo kakovostjo življenja, naravo, varnostjo in skupnostjo, kar so pomembne prednosti podeželskega življenja, a jih hkrati odvrnejo pomanjkanje ustrezne infrastrukture, kot so javni prevoz, zdravstvene storitve in izobraževalne možnosti, kar vpliva na njihovo odločitev o selitvi v mesta (Rac in Erjavec, 2020). Mladi do podeželja čutijo mešanico priložnosti in omejitev v kontekstu dejavnikov kakovostnega bivanja, kot je pokazala tudi naša raziskava. Ključno je pozitivno spreminjanje odnosa mladih do podeželja in zadrževanje mladih na teh območjih (Rac in Erjavec, 2020; MKGP, 2021; Medmrežje 7).

Okolje prav tako oblikuje vrednote mladih, ki naj bi se vse bolj zavedali pomena trajnostnega ravnanja in odgovornosti do narave in posledično sprejemali odločitve, ki vključujejo skrb za okolje, kot so zmanjševanje porabe, uporaba obnovljivih virov in trajnostni življenjski slog (Rac in Erjavec, 2020; Medmrežje 8). Zaznan naj bi bil naraščajoči trend vračanja na podeželje, ki kaže, da se vrednote in življenjski slogi mladih spreminjajo, pri čemer digitalna povezanost in kakovost bivanja na podeželju pridobivata na pomenu (Medmrežje 9; Kozel in Wolf, 2021; Andrejašič, 2016).

Zahvala

Študijo je deloma (pri soavtorici Evi Konečnik Kotnik) omogočila programska skupina P6-0372 (»Slovenska identiteta in kulturna zavest v jezikovno in etnično stičnih prostorih v preteklosti in sedanjosti«). V delu implementacije vprašalnika in pri urejanju dela pridobljenih podatkov je sodelovala Lana Lah, študentka geografija na FF UM (študijsko leto 2024/2025).

Viri in literatura

- Andrejašič, M. (2016). Prednosti in slabosti preživljanja otroštva na podeželju in v mestu. Diplomsko delo. Biotehniška fakulteta. Oddelek za agronomijo. Univerza v Ljubljani.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3rd ed.). London: Sage.
- Gold, R.J. (1980). *An Introduction to Behavior Geography*, Oxford University Press, Oxford
- Haubrich, H. idr. (1988). *Didaktik der Geographie konkret*. Oldenbourg. München
- Hočevar, M., Uršič, M., Zavratnik, S., Medved, P. (2017). Javnomnenjska raziskava družbenih vrednot o prostoru in okolju: longitudinalna študija med leti 2003 in 2018. Končno poročilo o raziskovalnem projektu. Center za prostorsko sociologijo. Fakulteta za družbene vede. Univerza v Ljubljani.
- Humar, U. (2010). Družbene spremembe podeželja v postmodernosti: brisanje meja med ruralnim in urbanim - primer Lokovec. Diplomsko delo. Fakulteta za družbene vede. Univerza v Ljubljani).
- Kompare, A., Stražisar, M., Dogša, I., Vec, T. in Curk, J. (2011). Psihologija: spoznanja in dileme. Učbenik za psihologijo v 4. letniku gimnazijskega izobraževanja. Ljubljana: DZS
- Konečnik Kotnik, E. (2025). Vseživljenjsko izobraževanje za trajnostnost. Študijsko gradivo (interno). Oddelek za geografijo. Filozofska fakulteta. Univerza v Mariboru.
- Konečnik Kotnik, E., Lah, L., Jesenek Bračko, P. (2025). Zbirka podatkov raziskave o podeželju - delovno gradivo.
- Kozel, Ž., Wolf, N. (2021). Sociološki vidiki načinov življenja v mestih in na podeželju ob konstrukciji urbanega in ruralnega. 55. srečanje mladih raziskovalcev Slovenije 2021. Raziskovalna naloga (filozofija, sociologija). III. gimnazija Maribor.
- Kučan, A. (2002): Pomenska členitev nacionalnega prostora. Spoznavni zemljevid Slovenije. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Medmrežje 1. (18.11.2024). <https://www.gorenc.si/zivljenje-na-podezelju-in-izzivi-za-mlade/>.
- Medmrežje 2. (9.6.2009). <https://www.slonep.net/pred-gradnjo/lokacija/novice/prednosti-in-slabosti-zivljenja-v-mestnem-in-podezelskem-okolju>
- Medmrežje 3. (30.7.2017). <https://www.24ur.com/prva-odlocitev/stanovanje/je-bolje-ziveti-v-mestu-ali-na-podezelju.html>
- Medmrežje 4. (b.d.). <https://eionet.arso.gov.si/node/412>
- Medmrežje 5. (b.d.). <https://kazalci.arso.gov.si/sl/content/cisto-okolje-pozitivno-vpliva-na-nase-zdravje-dobro-pocutje-0>

- Medmrežje 6. (b.d.). <https://www.gov.si/podrocja/zdravje/preventiva-in-skrb-za-zdravje/zdravje-ljudi-in-okolje/>
- Medmrežje 7. (b.d.). <https://www.mlad.si/informacije/mreza-za-podezelje/>
- Medmrežje 8. (b.d.). <https://www.prijaznidookolja.si/postanimo-prijazni-do-okolja-spremenimo-nas-zivljenjski-stil/>
- Medmrežje 9. (b.d.). <https://nepremicninskiblog.si/urbano-podezelje-po-200-letih-migracij-v-mesto-povratek-na-podezelje/>
- Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. (2021). Strateški načrt skupne kmetijske politike 2023–2027. Specifični cilj 7: Privabljanje mladih kmetov in spodbujanje razvoja podjetij na podeželju.
- Park, D. C., in Coppack, P. M. (1994). The Role of Rural Sentiment and Vernacular Landscapes in Contriving Sense of Place in the City's Countryside. *Geografska Annaler: Series B, Human Geography*, 76(3).
- Rac, I., Erjavec, E. (2020). Dolgoročna vizija za podeželska območja: prispevek 20 stičišč med znanostjo, družbo in politiko. Stališče večdeležniškega stičišča. Stičišče Svarun. Sherpa. Vizija razvoja slovenskega podeželja.
- Špes, M. (1998). Degradacija okolja kot dejavnik diferenciacije urbane pokrajine, *Geographica Slovenica* 30, Inštitut za geografijo, Ljubljana
- Uršič, M. in Hočvar, M. (2007). Protiurbanost kot način življenja. Fakulteta za družbene vede.
- Virant, Z., Konečnik Kotnik, E. (2022). Pojmovanje idiličnega podeželja v Sloveniji. *Revija za geografijo - Journal for Geography*, 17-2, 2022, 69-87.
- Zalar, J. (2024). Vpliv starejših odraslih na posodabljanje organizacije turističnih kmetij Slovenije. Doktorska disertacija študijskega programa tretje bolonjske stopnje Socialna gerontologija. Alma mater Europaea. Evropski center. Maribor.
- Žakšek, M. (2022). Vpliv okolja na kakovost življenja. *Revija za univerzalno odličnost / Journal of Universal Excellence*. 11 (3).

Povzetek

V prispevku smo predstavili zaznave, predstave in pojmovanja mladih anketirancev v Podravski regiji o podeželju. Analizirali smo kognitivne, čustvene, simbolne elemente v asociativnih opisih podeželja ter katere značilnosti mu pripisujejo na nivoju pojmovanja. Ugotovili smo, da so kognitivne zaznave in predstave mladih pretežno konkretne, to je povezane z vizualnimi značilnostmi in primarnimi funkcijami podeželskega prostora, izrazito manj je bilo zaznavnih procesov na podeželju. Med kognitivnimi ter tudi med emocionalnimi in simbolnimi zaznavami prevladuje pozitivna konotacija. Pri izraženih negativnih vidikih smo razbrali nekatere potencialne problematike urejanja slovenskega podeželskega prostora, kot so zlasti infrastrukturna opremljenost in/oz. slabša dostopnost do blaga in različnih storitev ter intenzifikacija kmetijske obdelave. Negativni stereotipni problemski vidiki so bili na nivoju asociativnih zaznav zelo redko izraženi. Skozi analizo pojmovanj smo ugotovili, da starejši anketiranci izraziteje doživljajo pojav pomestenja podeželja, medtem ko mlajši podeželje pogosteje zaznavajo kot avtentično, kmečko in samooskrbno. Osnovnošolci dojemajo podeželje bolj na tradicionalne načine oz. v tradicionalnih kontekstih, medtem ko lahko pri srednješolcih že zaznamo procesne vidike razumevanja transformiranja prostora. Ugotovili smo, da mladi anketiranci v povprečju najbolj izrazito razumejejo podeželje s kazalniki, ki jih je Drogz v pričujoči monografiji opredelil kot kazalnike pomestenja podeželja, sledijo kazalniki samobitnosti podeželja, vidikov in procesov rurbanosti pa se sodelujoči zavedajo v najmanjši meri. Mladi anketiranci s podeželskega okolja v značilno večji meri kot tisti iz mest pojmujejo podeželje kot prostor z gospodarskim potencialom ter imajo predstavo privlačnega podeželja. V večji meri ga prav tako pojmujejo kot prostor, povezan z naravo in zdravim življenjskim slogom. Na drugi strani anketiranci iz mestnega okolja v večji meri statistično značilno dojemajo podeželje kot bolj zaostalo in omejeno ter kot nerazvito in konservativno oz. degradirano. Na primeru mladih, ki trenutno živijo na podeželju, lahko to ocenimo kot optimistično z vidika potencialnega zmanjševanja demografske ogroženosti slovenskega podeželja v Podravski regiji, če izhajamo iz tega, da pojmovanja vplivajo na ravnanja. Po drugi strani percepcije sodelujočih iz

mestnega okolja, kot tudi splošne percepcije podeželja, preverjene po Drozgovem modelu transformacije podeželja, kažejo potrebo po redefiniciji podeželja v procesih izobraževanja v formalnem smislu kot v neformalnih smislih osveščanja mladih. Ob tem smo identificirali tudi potrebo po bolj procesni interpretaciji izobraževalnih vsebin o podeželju v primerjavi z morfološkimi vsebinami. Raziskovali smo, kako se osebne percepcije dejavnikov kakovostnega bivanja oz. bivanjske vrednote anketirancev, ujemajo z njihovim dojetjem podeželja. Ugotovili smo, da posamezniki, ki cenijo povezanost z naravo, spoštovanje tradicije in kakovost eksistence v smislu varnosti, zdrave hrane, čistega zraka, povezanosti s primarno referenčno skupnostjo ipd., podeželje v večji dojemajo kot privlačen prostor z močno medsebojno povezanostjo med ljudmi, spoštovanjem vrednot in zdravim življenjskim slogom, manj pa kot zaostalo, omejeno ali degradirano. Najmočnejše povezave se med dejavniki kakovostnega bivanja in pojmovanju podeželja kažejo na nivoju povezanosti z naravo in družbenim okoljem, medtem ko sta pojmovanje gospodarskega potenciala podeželja ter avtentičnosti kmečke pokrajine, bolj šibko povezana z dejavniki kakovostnega bivanja.

O avtorjih

Danijel Davidović

je asistent na Oddelku za geografijo na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru in doktorski študent geografije. Njegovo raziskovalno delo je usmerjeno v geografske informacijske sisteme, daljinsko zaznavanje in analizo prostorskih sprememb. Ukvarja se predvsem z rabo tal, vegetacijsko dinamiko in prostorskimi procesi na zavarovanih območjih.

E-pošta: danijel.davidovic@um.si

Vladimir Drozg

je bil do upokojitve član Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Njegovo raziskovalno področje je obsegalo naselja ter podeželje v SV Sloveniji, predvsem iz socialno- in kulturno- geografskega vidika. Zanimanje za ta področja geografije z upokojitvijo ni usahnilo.

E-pošta: vladimir.drozg@siol.net

Uroš Horvat

je docent za geografijo, sodelavec in predstojnik Oddelka za geografijo na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Njegovo področje raziskovanja je usmerjeno na področja turizma in demogeografije. Ukvarja se zlasti s turizmom v zdraviliških turističnih krajih in v mestih ter demografskim razvojem na območju Maribora in širše v SV Sloveniji.

E-pošta: uros.horvat@um.si

Danijel Ivajnsič

je izredni profesor na Oddelku za geografijo na Filozofski fakulteti ter Oddelku za biologijo na Fakulteti za naravoslovje in matematiko Univerze v Mariboru. Njegovo raziskovalno delo je usmerjeno v prostorsko analitiko in krajinsko ekologijo. Ukvarja se predvsem z modeliranjem dinamike prostorskih vzorcev v naravnih in grajenih ekosistemih.

E-pošta: dani.ivajnsic@um.si

Petra Jesenek Bračko

je magistrica znanosti s področja didaktike geografije, asistentka ter višja strokovna sodelavka Oddelka za geografijo na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Zaposlena je kot učiteljica geografije na OŠ Franca Rozmana Staneta v Mariboru. Kot zunanja sodelavka sodeluje na področju izobraževanja bodočih učiteljev geografije. Njene raziskovalne vsebine so vezane na geografsko izobraževanje.

E-pošta: petra.jesenek1@um.si

Eva Konečnik Kotnik

je izredna profesorica za geografijo ter namestnica predstojnika Oddelka za geografijo na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Ukvarja se s področjem geografskega izobraževanja ter z regionalno geografijo Slovenije. Njene raziskovalne tematike so povezane z geografskim kurikulumom celotne izobraževalne vertikale, z razvijanjem profesionalnosti učiteljev geografije, z oblikami kreiranja in evalviranja učnih vsebin in spodbujanja učenja geografije.

E-pošta: eva.konecnik@um.si

Peter Kumer

je docent na Oddelku za geografijo na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru in raziskovalec na Centru za prostorsko sociologijo Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani. V zadnjem času se v kontekstu urbane in podeželske geografije posveča predvsem raziskovanju podnebne odpornosti in nevtralnosti, konceptu »odrasti«, socialni pravičnosti ter ranljivim skupinam.

E-pošta: peter.kumer@um.si

Nataša Pipenbaher

je docentka na Oddelku za biologijo na Fakulteti za naravoslovje in matematiko Univerze v Mariboru. Njeno raziskovalno delo je usmerjeno v rastlinsko ekologijo, biodiverzitetu in vegetacijsko dinamiko. Ukvarja se predvsem s funkcionalnimi

lastnostmi travniških rastlinskih združb, prostorskimi in časovnimi spremembami vegetacije, vplivi okoljskih in podnebnih dejavnikov ter varstvom naravnih habitatov.

E-pošta: natasa.pipenbaher@um.si

Sonja Škornik

je izredna profesorica na Oddelku za biologijo na Fakulteti za naravoslovje in matematiko Univerze v Mariboru. Njeno raziskovalno delo je usmerjeno v rastlinsko ekologijo, biodiverzitetu in travniške habitatne tipe. Ukvarja se predvsem s sekundarnimi travišči, funkcionalnimi lastnostmi rastlinskih združb, spremljanjem stanja habitatov, vegetacijsko strukturo ter vplivi okoljskih dejavnikov na biodiverzitetu travišč.

E-pošta: sonja.skornik@um.si

Ana Vovk

je redna profesorica na Oddelku za geografijo na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru in je mednarodno priznana strokovnjakinja za trajnostnost, permakulturo in celostno samooskrbo. Njeno raziskovalno delo vključuje ekosistemске rešitve za podnebne spremembe, varstvo tal in vodnih virov. Kot vodja projektov v Mednarodnem centru za ekoremediacije razvija inovativne modele trajnostnega življenja ter sodeluje z občinami pri uvajanju naravnih načinov upravljanja prostora.

E-pošta: ana.vovk@um.si

Igor Žiberna

je redni profesor na Oddelku za geografijo na Univerzi v Mariboru. Njegovo področje raziskovanja je usmerjeno v fizično geografijo, varstvo okolja in GIS. Ukvarja se s proučevanjem mestne klime, podnebnih sprememb, topoklime in svetlobne onesnaženosti. Raziskuje tudi spremembe rabe tal s posebnim ozirom na obdelovalne površine, vse v luči spremembe kulturne pokrajine in prehranske neodvisnosti.

E-pošta: igor.ziberna@um.si

PODEŽELJE

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026)

ISBN
978-961-299-136-4

UROŠ HORVAT, EVA KONEČNIK KOTNIK, IGOR ŽIBERNA

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija
uros.horvat@um.si, eva.konecnik@um.si, petra.jesenek1@um.si

V zadnjih dobrih treh desetletjih se je meja med urbanimi in tradicionalnimi podeželskimi pokrajinami močno zabrisala. Pojem »podeželje« je postal težje opredeljiv. Pogosto govorimo o podeželju, ne da bi bili popolnoma prepričani, o čem sploh govorimo. Znanstvena monografija Podeželje je tako po eni strani poklon raziskovalni tradiciji Oddelka za geografijo v Mariboru, po drugi strani pa drzen skok v področje geografije, katerega jasna določitev postaja vse bolj izmuzljiva. Monografija izpostavlja nekatere neugodne procese na slovenskem podeželju, poskuša predstaviti alternativne rešitve ter daje pozornost zaznavam, predstavam, pojmovanjem in ravnanjem v podeželskem prostoru za namene osveščanja različnih javnosti ter za področje izobraževanja, saj se na podlagi seznanjenosti s prostorom, lahko le ta tudi varuje, bodisi na personalni bodisi na družbeni ravni. V monografiji je nanizanih deset poglavij, povezanih s slovenskimi podeželskimi pokrajinami, vsebina pa predstavlja tudi zanimive iztočnice za nove raziskave.

Ključne besede:
podeželje,
Slovenija,
kulturna pokrajina,
kakovost življenja,
regionalne interpretacije

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2026](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2026)

ISBN
978-961-299-136-4

THE COUNTRYSIDE

UROŠ HORVAT, EVA KONEČNIK KOTNIK, IGOR ŽIBERNA

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia
uros.horvat@um.si, eva.konecnik@um.si, petra.jesenek1@um.si

Keywords:
countryside,
Slovenia,
cultural landscape,
quality of life,
regional interpretations

Over the past three decades, the boundary between urban areas and countryside has become increasingly blurred. The concept of countryside has become more difficult to define. We often talk about the countryside without being completely sure what we are talking about. The scientific monograph *Countryside* is thus, on the one hand, a tribute to the research tradition of the Department of Geography in Maribor, and on the other hand, a bold leap into the field of geography, the clear definition of which is becoming increasingly elusive. The monograph highlights some unfavorable processes in the Slovenian countryside, attempts to present alternative solutions, and pays attention to perceptions, representations, concepts, and behaviors in countryside for the purposes of raising awareness among various publics and for the field of education. The monograph contains ten chapters related to Slovenian rural landscapes. The content also presents interesting starting points for new research.

University of Maribor Press

PODEŽELJE

poljedeljstvo
njive mir
rastline
traktor povezanost kmetijstvo
lepoti vinograd
drevesa
čisti zrak
gozd
polje
pridelki svoboda relief
travniki
ljudje kmetje vas
domače živali
domaćije zabava, veselje

